

LightT

Εκπαίδευση δικηγόρων

σχετικά με το κεκτημένο της Ευρωπαϊκής
Ένωσης στον τομέα του κράτους δικαίου

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Co-funded by
the European Union

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Συνοπτική παρουσίαση	5
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ	7
Εκπαίδευση των εκπαιδευτών	8
Εισαγωγική εκπαίδευση	15
Προχωρημένη εκπαίδευση.....	20
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	26
Η έννοια του κράτους δικαίου - ορισμοί και συστατικά στοιχεία	27
Η ιεραρχία και οι γενικές αρχές της έννομης τάξης της ΕΕ.....	34
Η σχέση μεταξύ της ΕΕ και της ΕΣΔΑ.....	50
Ευρωπαϊκά δικαστήρια και διαδικασίες	57
Δικαστική ανεξαρτησία.....	86
Συμμετοχή στα κοινά.....	123
Στοιχεία κράτους δικαίου στη νομοθεσία της ΕΕ κατά των διακρίσεων	154
Συγκριτική επισκόπηση της εφαρμογής του Χάρτη της ΕΕ στα κράτη μέλη της κοινοπραξίας	160
Παραδείγματα επιτυχημένων δικαστικών διαφορών RoL ενώπιον εθνικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων	181
Αρχές της μεθοδολογίας δικαστικής κατάρτισης.....	205

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΕΕΠ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΚΔ (EJTN)	Ευρωπαϊκό Δίκτυο Κατάρτισης Δικαστών
ΕΕΙΣ (EPPO)	Ευρωπαϊκή Εισαγγελία
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights/ Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΥΑΔ	Υπερασπιστής/ρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
ΔΥΑΔ	Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights/ Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
PPU	Procédure Préliminaire d'Urgence/ Επείγουσα διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης
ΚΔ	Κράτος Δικαίου
SLAPP	Strategic lawsuit against public participation/ Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime/ Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Έλεγχο των Ναρκωτικών και την Πρόληψη του Εγκλήματος

Συνοπτική παρουσίαση

Το έργο. Το έργο *Litigating change: training lawyers on the EU rule of law acquis* (LighT) είναι μια χρηματοδοτούμενη από την ΕΕ πρωτοβουλία (JUST-2021-JTRA) που έχει ως στόχο την ενίσχυση του κράτους δικαίου (RoL) μέσω της ανάπτυξης των δεξιοτήτων των δικηγόρων σε εθνικό επίπεδο, ως φορέων αλλαγής. Το έργο υλοποιείται σε πέντε κράτη μέλη της ΕΕ που αντιμετωπίζουν αξιοσημείωτες προκλήσεις στον τομέα αυτό – την Βουλγαρία, την Ελλάδα, την Ουγγαρία, την Πολωνία και την Ρουμανία – ενώ αποσκοπεί στο να εκπαιδεύσει:

- 300 δικηγόρους με βασικό επίπεδο γνώσεων σχετικά με το Κράτος Δικαίου (ΚΔ)
- 45 ακτιβιστές/ριες δικηγόρους και υπερασπιστές/ριες/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- 8 εκπαιδευτές/ριες

Η εκπαίδευση έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να καλύπτει τις κύριες θεματικές του Κράτους Δικαίου, όπως αυτές προσδιορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στις εκθέσεις της για το Κράτος Δικαίου: πρόσβαση στη δικαιοσύνη, διαφάνεια και καταπολέμηση της διαφθοράς, ελευθερία της πληροφόρησης και ελευθερία των μέσων ενημέρωσης και του Τύπου, αλλά και συμμετοχή των πολιτών. Επίσης, εξετάζονται πρόσθετα στοιχεία του ΚΔ, που αφορούν στους χώρες της κοινοπραξίας και προσδιορίστηκαν μέσω της ανάλυσης εκπαιδευτικών αναγκών του έργου. Το πρόγραμμα σπουδών έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να επιτρέπει ευελιξία στο σχεδιασμό κάθε εκπαιδευτικής δραστηριότητας, επιτρέποντας στους/στις εκπαιδευτές/ριες να δίνουν έμφαση στο/στα συγκεκριμένο/α θέμα/τα που θεωρούν πιο σημαντικά, με βάση την διοργανώτρια χώρα και το προφίλ των εκπαιδευομένων.

Κοινοπραξία υλοποίησης. Το έργο υλοποιείται από κοινοπραξία ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών με μεγάλη εμπειρία στις θεματικές του έργου και στην οργάνωση εκπαιδεύσεων για επαγγελματίες του νομικού κλάδου.

Το **Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου** (ΚΕΣΔ, Ελλάδα) είναι ο συντονιστής του έργου. Το ΚΕΣΔ είναι ένα κορυφαίο μη κερδοσκοπικό ερευνητικό ινστιτούτο με μεγάλη εμπειρία σε νομικές και δικαστικές μεταρρυθμίσεις και υπόβαθρο σε θεσμικές μεταρρυθμίσεις και ανάπτυξη δεξιοτήτων. Επιπλέον, το ΚΕΣΔ είναι το Εθνικό Σημείο Επαφής για τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΟΘΔΕΕ, FRA) στην Ελλάδα και ως εκ τούτου είναι υπεύθυνο για τη συστηματική συλλογή δεδομένων και την παρακολούθηση των νομοθετικών και πολιτικών εξελίξεων στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Το **Πανεπιστήμιο Kozminski (Kozminski University ALK, Πολωνία)** είναι ένα μη δημόσιο ίδρυμα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που προσφέρει εξειδικευμένες νομικές σπουδές στην Πολωνία. Το ALK θα συμμετέχει σε όλα τα πακέτα εργασίας και θα είναι υπεύθυνο για την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού για εκπαιδευτές/ριες και δικηγόρους, καθώς και για την οργάνωση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων στην Πολωνία.

Το **Κέντρο για τη Μελέτη της Δημοκρατίας (Centre for the Study of Democracy – CSD, Βουλγαρία)** είναι ένα ινστιτούτο δημόσιας πολιτικής που προωθεί τη μεταρρυθμιστική διαδικασία στην Ευρώπη μέσω του αντίκτυπου στην πολιτική και την κοινωνία των πολιτών και φέρει σημαντική εμπειρία στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των δικαστικών λειτουργών και των δικηγόρων σε θέματα που σχετίζονται με το κράτος δικαίου. Το ινστιτούτο έχει συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη δικαστικών μεταρρυθμίσεων στη Βουλγαρία και στην Ευρώπη, μεταξύ άλλων με την δόμηση της

πρωτοβουλίας για τη δικαστική μεταρρύθμιση, τη συνεργασία με διάφορους μηχανισμούς παρακολούθησης και την ανάπτυξη των δεξιοτήτων των φορέων χάραξης πολιτικής και των επαγγελματιών για την οικοδόμηση ενός καλύτερου και περισσότερο συμβατού με τα ανθρώπινα δικαιώματα δικαστικού συστήματος.

Το **Κέντρο Κοινωνικών Επιστημών, Ουγγρική Ακαδημία Επιστημών Αριστείας (Centre for Social Sciences, Hungarian Academy of Sciences Centre of Excellence – CSS, Ουγγαρία)** συμμετέχει ενεργά στην ανάπτυξη της νομικής επιστήμης και στη διοργάνωση επαγγελματικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων για νομικούς στην Ουγγαρία και δραστηριοποιείται ιδιαίτερα σε επιστημονικές δημοσιεύσεις με θέμα το κράτος δικαίου.

Η **Ένωση ProRefugiu (Association ProRefugiu, Ρουμανία)** είναι μια μη κυβερνητική οργάνωση που επικεντρώνεται στη δικαστική κατάρτιση δικηγόρων, εισαγγελέων και δικαστών, καθώς και στη νομική έρευνα. Η οργάνωση διατηρεί σταθερή συνεργασία με ιδρύματα δικαστικής κατάρτισης, δικηγορικούς συλλόγους και ενώσεις δικηγόρων, αλλά και πανεπιστήμια της χώρας.

Περιγραφή εγγράφου. Το παρόν έγγραφο είναι το παραδοτέο 2.3 του έργου με τίτλο "Εκπαιδευτικό πρόγραμμα". Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας στο πλαίσιο της Επιτροπής Εκπαίδευσης του έργου, με βάση τα ευρήματα της Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών που πραγματοποιήθηκε στις χώρες του έργου. Προς τον σκοπό αυτό, ενσωματώνει και συστηματοποιεί τις βασικές θεματικές, τους μαθησιακούς στόχους και αποτελεσματικές μεθοδολογίες εκπαίδευσης που εντοπίστηκαν μέσω της ΑΕΑ, μετασχηματίζοντας αυτές στο συγκεκριμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης για δικηγόρους που ενδιαφέρονται για την προβληματική του Κράτους Δικαίου.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα διαρθρώνεται σε δύο κύρια τμήματα: τις εκπαιδευτικές ενότητες - που περιλαμβάνουν τα κεφάλαια της εκπαίδευσης και τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα- και το εκπαιδευτικό υλικό - που παρέχει πληροφορίες για το πλαίσιο και αναλύσεις των επιμέρους θεματικών, πηγές, συνδέσμους και πρακτικές ασκήσεις, που θα χρησιμοποιηθούν από τους/τις εκπαιδευτές/ριες του έργου LighT στις εκπαιδευτικές δράσεις του έργου. Επιπλέον, οι ενότητες και το υλικό αντικατοπτρίζουν τα διαφορετικά επίπεδα γνώσεων και απαιτούμενων δεξιοτήτων των ομάδων-στόχου του έργου, διακρίνοντας μεταξύ εκπαιδευτών/ριών, δικηγόρων-ακτιβιστών/ριών και δικηγόρων με βασικό επίπεδο γνώσεων στις θεματικές του έργου.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα δημιουργήθηκε από την Επιτροπή Εκπαίδευσης του έργου LighT, η οποία αποτελείται από εμπειρογνώμονες σε θέματα κράτους δικαίου, συμπεριλαμβανομένων ακαδημαϊκών, ασκούμενων δικηγόρων και δικηγόρων που εργάζονται σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Εξωτερικοί/ες εμπειρογνώμονες συνεργάστηκαν σε επιμέρους θεματικές (το σύνολο των συγγραφέων αναφέρεται στα αντίστοιχα κεφάλαια). Το τελικό κείμενο ελέγχθηκε από το σύνολο της κοινοπραξίας πριν την υποβολή του.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Εκπαίδευση των εκπαιδευτών/ριών

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 22 ώρες

Ενότητα 1

Τίτλος ενότητας: Εισαγωγή

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 1 ώρα

Επισκόπηση/ σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Αυτή η ενότητα έχει ως στόχο να ξεκινήσει την εκπαίδευση με μια εισαγωγή στο έργο LighT και το πρόγραμμα εκπαίδευσης των εκπαιδευτών/ριών, θέτοντας τις βάσεις για τα επόμενα βήματα. Ένας από τους βασικούς στόχους είναι η δημιουργία μιας ισχυρής σχέσης μεταξύ των συμμετεχόντων ατόμων και των εκπαιδευτών/ριών, προωθώντας ένα συνεργατικό και υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης. Αυτό θα θέσει τις βάσεις προτού προχωρήσουμε στην σκιαγράφηση της συνολικής δομής και των βασικών θεματικών της εκπαίδευσης. Τέλος, οι συμμετέχοντες/ουσες θα εισαχθούν στις βασικές αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων και της μεθοδολογίας της δικαστικής κατάρτισης, οι οποίες στη συνέχεια θα εξειδικευτούν μέσω της πρακτικής εφαρμογής.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Εξοικειωθεί με το έργο και τους στόχους της εκπαίδευσης,
- Κατανοήσει τον ρόλο τους στο έργο και αποκτήσει κίνητρα για την συνέχιση της εκπαίδευσης,
- Αποκτήσει μια γενική εικόνα για τις μεθοδολογιών δικαστικής κατάρτισης και των αρχών της ομότιμης εκπαίδευσης (peer learning).

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Παρουσίαση του έργου και του πεδίου εφαρμογής του, δομή και μεθοδολογία της εκπαίδευσης των εκπαιδευτών/ριών

Κεφάλαιο 2 Παρουσίαση των συμμετεχόντων ατόμων (Tour de table) και ασκήσεις εξοικείωσης (ice breakers)

Κεφάλαιο 3 Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα: ο ρόλος του/ της εκπαιδευτή/ριας στο έργο LighT και γενικότερα, οι αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων και οι μεθοδολογίες κατάρτισης δικαστών, η ομότιμη εκπαίδευση και μάθηση (peer learning).

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Ασκήσεις εξοικείωσης (ice breakers)
- Παρουσιάσεις
- Συζήτηση

Ενότητα 2

Τίτλος ενότητας: Κράτος Δικαίου (ΚΔ) και δημοκρατικοί θεσμοί

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 6 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Σε αυτή την εκπαιδευτική ενότητα, εστιάζουμε στον ορισμό της έννοιας του ΚΔ και των συστατικών του στοιχείων, στο συγκεκριμένο πλαίσιο του έργου LighT. Θα εμβαθύνουμε στις βασικές προκλήσεις που προέκυψαν μέσω της Ανάλυσης Εκπαιδευτικών Αναγκών (ΑΕΑ) για να προσδιορίσουμε τους τομείς που απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή, με αναφορά στα βασικά συστημικά και θεσμικά ζητήματα του κράτους δικαίου που σχετίζονται, ιδίως με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Μέσω της συζήτησης και της ανταλλαγής γνώσεων, οι συμμετέχοντες/ουσες θα έχουν την ευκαιρία να ανταλλάξουν απόψεις σχετικά με τα βασικά ζητήματα και να διερευνήσουν πιθανές λύσεις στο πλαίσιο μιας δικαστικής διαφοράς, αλλά και με άλλους τρόπους.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Κατανοήσει τον ορισμό και την προσέγγιση του ΚΔ στο πλαίσιο του έργου LighT,
- Αποκτήσει σαφή εικόνα των βασικών συστημικών και θεσμικών ζητημάτων του ΚΔ στις συμμετέχουσες χώρες,
- Προσδιορίσει τις κύριες προκλήσεις σε σχέση με την εφαρμογή του νόμου,
- Κατανοήσει τις εκπαιδευτικές μεθόδους παρουσίασης και μελέτης περιπτώσεων και τις βασικές αρχές δημιουργίας εκπαιδευτικού υλικού.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Δικαστική ανεξαρτησία και διάκριση των εξουσιών, ελευθερία έκφρασης στο δικαστικό σώμα

Κεφάλαιο 2 Ποινικό δικονομικό δίκαιο: Αντιμετώπιση της αυθαιρεσίας και αποτελεσματικότητα των ένδικων μέσων

Κεφάλαιο 3 Απειλές για τις ανεξάρτητες αρχές και έλεγχος της ισορροπίας μεταξύ των εξουσιών (checks and balances): η ελληνική περίπτωση με την αθέμιτη παρακολούθηση και την χρήση παράνομου λογισμικού (spyware), μορφές εκδήλωσης διαφθοράς και αποτελεσματικότητα των πλαισίων καταπολέμησής της

Κεφάλαιο 5 Κατανόηση των μεθόδων εκπαίδευσης στην πράξη: ανάπτυξη και υλοποίηση μιας αποτελεσματικής παρουσίασης (αποτελεσματική παρουσίαση και επικοινωνία σε πολλαπλές μορφές)

Κεφάλαιο 6 Κατανόηση των μεθόδων εκπαίδευσης στην πράξη: Η μελέτη περίπτωσης (πρακτική άσκηση στη δημιουργία εκπαιδευτικού υλικού)

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση της νομολογίας
- Μελέτες περιπτώσεων
- Επίλυση προβλημάτων
- Συζήτηση

Ενότητα 3

Τίτλος ενότητας: Κράτος Δικαίου και Κοινωνία των πολιτών

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 6 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Σε αυτή την εκπαιδευτική ενότητα, εξετάζουμε το πολύπλευρο θέμα των περιορισμών στον πολιτικό χώρο και τα ατομικά δικαιώματα, εξετάζοντάς το από διάφορες οπτικές γωνίες. Ξεκινάμε με τη διερεύνηση του τρόπου εκδήλωσης των περιορισμών ως νομικό ζήτημα, εξετάζοντας πιθανές υποθέσεις που αποτελούν παράδειγμα των προκλήσεων που αντιμετωπίζονται. Εμβαθύνουμε στη μεταχείριση ευάλωτων ομάδων, συμπεριλαμβανομένης της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙΑ+, και στην έκταση των αθέμιτων διακρίσεων σε θεσμικό επίπεδο ως οριζόντιο ζήτημα. Επιπλέον, αναγνωρίζουμε τον τρόπο με τον οποίο οι περιορισμοί αυτοί έχουν βαθύτατο αντίκτυπο στους/στις δικηγόρους, οι οποίοι/ες διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στο πλαίσιο της κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον,

εξετάζουμε το θέμα των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού (SLAPPs) και της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών και διερευνούμε δεοντολογικές και νομικές προσεγγίσεις για την προώθηση ενός υγιούς περιβάλλοντος για τη συμμετοχή της κοινωνίας. Οι δικηγόροι που εργάζονται σε Οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ) και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ), καθώς και όσοι/ες ασχολούνται με την παροχή υπηρεσιών νομικής βοήθειας αντιμετωπίζουν πρωτόγνωρες προκλήσεις. Στο τέλος της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα έχουν αποκτήσει βαθύτερη κατανόηση του δυνητικού ρόλου των δικηγόρων ως φορέων αλλαγής στην αντιμετώπιση και τον μετριασμό αυτών των περιορισμών στον πολιτικό χώρο και στα ατομικά δικαιώματα, καθώς και του τρόπου με τον οποίο μπορούν να παρακινήσουν τους/τις συναδέλφους/ισσές τους να επιδιώξουν στρατηγικές λύσεις σε αυτά τα ζητήματα.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Αποκτήσει σαφή εικόνα των κοινών και ειδικών ανά χώρα θεμάτων που σχετίζονται με την κοινωνία των πολιτών και τον πολιτικό χώρο και να έχουν κατανοήσει τον αντίκτυπό τους σε δικηγόρους στις συμμετέχουσες χώρες,
- Συζητήσει συστημικές προκαταλήψεις και τρόπους αντιμετώπισής τους στο δικαστήριο, να έχουν αποκτήσει γνώσεις και δεξιότητες σχετικά με την ενσυναίσθητη προσέγγιση πελατών που προέρχονται από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες,
- Αποκτήσει σαφή κατανόηση των θεμάτων των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού και της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών, της σημασίας τους για τη λειτουργία μιας υγιούς δημοκρατίας και των τρόπων με τους οποίους μπορούν να εκδηλωθούν ως νομικές υποθέσεις,
- Συζητήσει την επιλογή υποθέσεων και την στρατηγική επιχειρηματολογία για την προώθηση κοινωνικής αλλαγής.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δικηγόροι, οι υπερασπιστές/ριες/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η κοινωνία των πολιτών, ο ρόλος των δικηγορικών συλλόγων

Κεφάλαιο 2 Εχθρικό πολιτικό περιβάλλον και διοικητικά εμπόδια: το παράδειγμα του τομέα Ασύλου και Μετανάστευσης,

Κεφάλαιο 3 Στρατηγικές αγωγές της αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού και προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών

Κεφάλαιο 4 Φύλο και θέματα των ΛΟΑΤΚΙΑ+ ατόμων

Κεφάλαιο 5 Μελέτη περίπτωσης - ομαδική εργασία

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση νομολογίας
- Παιχνίδι ρόλων
- Ανταλλαγή ιδεών (brainstorming)
- Συζήτηση
- Μελέτες περιπτώσεων
- Συζήτηση

Ενότητα 4

Τίτλος ενότητας: Κράτος Δικαίου και δικαστικές διαφορές

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 6 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Σε αυτή την ενότητα, εστιάζουμε σε διάφορους κρίσιμους τομείς. Πρώτα απ' όλα, θα διερευνήσουμε την περίπλοκη σχέση μεταξύ του εθνικού και του ενωσιακού δικαίου, με ιδιαίτερη έμφαση στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ώστε να μπορέσουν οι συμμετέχοντες/ουσες να κατανοήσουν την αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των νομικών πλαισίων. Επιπλέον, θα εξετάσουμε τις δικαστικές διαδικασίες της ΕΕ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης μιας λεπτομερούς εξέτασης της διαδικασίας έκδοσης προδικαστικής απόφασης, ώστε να δώσουμε στα συμμετέχοντα άτομα μια ολοκληρωμένη κατανόηση των μηχανισμών αυτών.

Κεντρικός στόχος αυτής της ενότητας είναι η αντιμετώπιση των προκλήσεων που σχετίζονται με τις πρακτικές, τις προοπτικές και τις προκαταλήψεις στο δικαστικό σύστημα και τη δημόσια διοίκηση, με ιδιαίτερη έμφαση στην προώθηση ενός πιο δίκαιου και ισότιμου νομικού περιβάλλοντος. Οι συμμετέχοντες/ουσες θα ανταλλάξουν γνώσεις και θα μοιραστούν εμπειρίες σχετικά με τις δικαστικές διαδικασίες, δίνοντας έμφαση στις στρατηγικές προσεγγίσεις, την αποτελεσματική δικτύωση και τη σημασία της διασυνοριακής συνεργασίας.

Πέρα από τη δικαστική διαδικασία, θα διερευνήσουμε εναλλακτικές οδούς για αποτελεσματική δράση. Αυτές περιλαμβάνουν την συνηγορία για αλλαγή και την ενεργό συμμετοχή στη νομοθετική διαδικασία, ενδυναμώνοντας τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στο να γίνουν ενεργοί/ες φορείς της μεταρρύθμισης της νομοθεσίας και υπερασπιστές/ριες των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Κατανοήσει σε βάθος τις γενικές αρχές ερμηνείας του δικαίου της ΕΕ και της διαδικασίας ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων,
- Ενισχύσει τις δεξιότητές τους στη στρατηγική επιλογή υποθέσεων και την επιχειρηματολογία,
- Συμμετάσχει στην ανταλλαγή πρακτικών γνώσεων και εμπειριών σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των κενών στην δικαστική και διοικητική πρακτική,
- Συμμετάσχει στην ανταλλαγή απόψεων σχετικά με εναλλακτικές δράσεις για τη βελτίωση του τοπίου για το Κράτος Δικαίου.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ: πώς να διατηρηθεί η αποτελεσματικότητα του δικαίου της ΕΕ σε περιπτώσεις αναποτελεσματικής μεταφοράς/ εφαρμογής

Κεφάλαιο 2 Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και ειδικά άρθρα που σχετίζονται με τα θέματα του έργου (πρόσβαση στη δικαιοσύνη και δίκαιη δίκη, ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, δικαίωμα ασύλου και μη επαναπροώθησης

Κεφάλαιο 3 Αντιμετώπιση των κενών στη δικαστική και διοικητική πρακτική: Μη εφαρμογή της νομολογίας των ΔΕΕ/ ΕΔΔΑ, επιφυλακτικότητα απέναντι στο δίκαιο της ΕΕ, περιορισμένη χρήση της διαδικασίας προδικαστικών παραπομπών, προστιθέμενη αξία του δικαίου της ΕΕ στις δικαστικές διαφορές, ιστορίες επιτυχίας και κίνητρα, ενεργή συζήτηση: πείθοντας τους/τις πελάτες να κινήσουν δικαστικές διαδικασίες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Κεφάλαιο 4 Ευρωπαϊκά δίκτυα και διασυνοριακή συνεργασία

Κεφάλαιο 5 Άλλοι τρόποι δράσης: συνηγορία, συλλογική δράση, συμμετοχή σε δημόσιες διαβουλεύσεις και διαδικασίες νομοθέτησης.

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση νομολογίας
- Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Ενεργή συζήτηση

Ενότητα 5

Τίτλος ενότητας: Οργάνωση και υλοποίηση της εκπαίδευσης

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 3 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η κύρια εστίαση αυτής της εκπαιδευτικής ενότητας είναι να παράσχει στους/στις συμμετέχοντες/ουσες βασικές πρακτικές δεξιότητες και γνώσεις που είναι απαραίτητες για την οργάνωση και την υλοποίηση αποτελεσματικών εκπαιδεύσεων. Η ενότητα καλύπτει διάφορες βασικές πτυχές του σχεδιασμού και της παροχής εκπαιδεύσεων, όπως τον τρόπο αποτελεσματικής δόμησης και οργάνωσης μιας εκπαίδευσης, τον σχεδιασμό και την ανάπτυξη του προγράμματος, την επιλογή των θεμάτων εκπαίδευσης, των εκπαιδευτών/ριών και των συμμετεχόντων ατόμων, καθώς και την αποτίμηση και αξιολόγηση της εκπαίδευσης.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Αποκτήσει σαφή κατανόηση και βασικές δεξιότητες για το σχεδιασμό και την υλοποίηση μιας εκπαίδευσης
- Κατανοήσει την προστιθέμενη αξία μιας καλά σχεδιασμένης αξιολόγησης της εκπαίδευσης
- Αξιολογήσει την εκπαίδευση των εκπαιδευτών/ριών του έργου LighT.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Οργάνωση και υλοποίηση της εκπαίδευσης

Κεφάλαιο 2 Αποτίμηση και αξιολόγηση

Κεφάλαιο 3 Αξιολόγηση της εκπαίδευσης των εκπαιδευτών/ριών

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις
- Συζήτηση
- Παιχνίδι ρόλων

Εισαγωγική εκπαίδευση

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 12 ώρες

Ενότητα 1

Τίτλος ενότητας: Βασικοί κανόνες και αρχές του δικαίου της ΕΕ για δικηγόρους

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 3 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Στόχος της ενότητας είναι να εισαγάγει τους/τις δικηγόρους με περιορισμένες γνώσεις σχετικά με την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ και του κεκτημένου για το Κράτος Δικαίου, στις κύριες αρχές και κανόνες, ως αφετηρία για την κατανόηση του πλαισίου της εκπαίδευσης. Κατά τη διάρκεια αυτής της εισαγωγικής ενότητας, είναι επίσης σημαντικό να τονιστεί η προστιθέμενη αξία των νομικών κανόνων της ΕΕ συνολικά, και ιδίως στον εν λόγω τομέα. Αυτό είναι το κλειδί για να αντιμετωπιστεί η γενική δυσπιστία απέναντι στο δίκαιο της ΕΕ, που παρατηρείται γενικά στις χώρες της κοινοπραξίας, να κεντριστεί το ενδιαφέρον των συμμετεχόντων ατόμων και να παρακινηθούν να εμπλακούν ενεργά και να συμμετάσχουν στη διαδικασία μάθησης. Τα ακόλουθα θέματα θα πρέπει να συμπεριληφθούν και να εξεταστούν σε αυτή την ενότητα:

- Οι βασικές αξίες της ΕΕ, όπως ορίζονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ)
- Ορισμός του Κράτους Δικαίου και σχετικές προκλήσεις
- Γενικές αρχές ερμηνείας και εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ (επικουρικότητα, αποτελεσματικότητα κ.λπ.)
- Πεδίο εφαρμογής του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και βασικές διατάξεις που αφορούν το ΚΔ
- Διαδικασίες στο πλαίσιο της ΕΕ: πεδίο εφαρμογής και εφαρμογή της διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής (άρθρο 267 Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης - ΣΛΕΕ, 19 ΣΕΕ).

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες αναμένεται να:

- Κατανοήσουν τους βασικούς κανόνες της ΕΕ και τη θέση τους στο σύστημα αξιών και τη νομική τάξη της ΕΕ.

- Κατανοήσουν τις βασικές αρχές εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ (πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη, σχέση με το εθνικό δίκαιο και τις διεθνείς/περιφερειακές συμβάσεις κ.λπ.)
- Κατανοήσουν τι είναι η προδικαστική παραπομπή, πότε μπορεί να ασκηθεί και ποια είναι η προστιθέμενη αξία της.

Περίγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Επισκόπηση του πρωτογενούς δικαίου και των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ, τρέχουσες τάσεις όσον αφορά την υπεροχή του δικαίου της ΕΕ, θεωρία και νομολογία

Κεφάλαιο 2 Επισκόπηση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, πεδίο εφαρμογής και διατάξεις του Χάρτη, επίκληση του Χάρτη ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Κεφάλαιο 3 Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής της προδικαστικής παραπομπής.

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση νομολογίας
- Μελέτες περιπτώσεων
- Συζήτηση

Ενότητα 2

Τίτλος ενότητας: Κράτος Δικαίου και άσκηση θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 6 ώρες

Επισκόπηση/ σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Σε αυτή την ενότητα, οι εκπαιδευόμενοι/ες θα έχουν την ευκαιρία να διερευνήσουν τη σχέση μεταξύ του ΚΔ και των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως αυτά καθορίζονται στον Χάρτη και την ΕΣΔΑ. Αυτό το οικείο θέμα είναι ιδανικό για να εισαγάγει τα εκπαιδευόμενα άτομα στην εφαρμογή του κεκτημένου του ΚΔ μέσω συγκεκριμένων παραδειγμάτων και να παρουσιάσει τη σχετική επιχειρηματολογία που μπορεί να χρησιμοποιηθεί, πλέον των πιο "παραδοσιακών" προσεγγίσεων σε αυτές τις υποθέσεις, που συνήθως παρατηρούνται στην πράξη.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες αναμένεται να:

- Κατανοήσουν πώς μπορούν να προσεγγιστούν και να υποστηριχθούν υποθέσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ζητήματα ΚΔ.
- Να είναι σε θέση να εφαρμόζουν τα βασικά θεμελιώδη δικαιώματα και τις έννοιες του ΚΔ σε συγκεκριμένες υποθέσεις και να διατυπώνουν κύρια νομικά επιχειρήματα στη βάση του ΚΔ.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως ζήτημα ΚΔ

Κεφάλαιο 2 Παραδείγματα δικαστικών διαφορών και επιχειρηματολογίας σε συγκεκριμένους τομείς που σχετίζονται με το ΚΔ: δικαίωμα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία του λόγου και ελευθερία της πληροφόρησης (προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών, στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού κατά δημοσιογράφων, ρητορική μίσους και εγκλήματα μίσους.

Κεφάλαιο 3 Εφαρμογή των εγγυήσεων του Συντάγματος για ίση μεταχείριση σε ευάλωτα άτομα και ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων σε καθεστώς μετανάστευσης (μετανάστες/ριες, δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, αιτούντες/σες άσυλο), ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα, γυναίκες.

Κεφάλαιο 4 Εφαρμογή των ποινικών δικονομικών εγγυήσεων σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, την ισότητα των δικονομικών όπλων και αποτελεσματικά ένδικα μέσα.

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση νομολογίας
- Μελέτες περιπτώσεων
- Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Συζήτηση

Ενότητα 3

Τίτλος ενότητας: Πηγές, δίκτυα και επικοινωνία

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 3 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί στην παροχή στους/στις συμμετέχοντες/ουσες πρακτικών συμβουλών, πληροφοριών και πηγών, για να υποστηρίξει τις προσπάθειές τους να ανοίξουν τη νομική τους πρακτική σε περισσότερες υποθέσεις που σχετίζονται με το Κράτος Δικαίου/ δίκαιο της ΕΕ. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτές/ριες θα πρέπει να ασχοληθούν με τα ακόλουθα:

- Παρουσίαση και επεξήγηση της λειτουργίας των υφιστάμενων βάσεων δεδομένων για το Ευρωπαϊκό δίκαιο και τη νομολογία (Eur-lex, Curia, Hudoc, Charterpedia, κ.λπ.)
- Εναλλακτικές πηγές και τρόπος επίκλησής τους στο δικαστήριο: γκρίζα βιβλιογραφία, εκθέσεις χωρών, διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές, στρατηγικά έγγραφα
- Διαχείριση πελατών και επικοινωνία: πώς να πείσετε τον/την πελάτη σας να ασκήσει αγωγή ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, επιχειρήματα σχετικά με τη διάρκεια, το κόστος και την αποτελεσματικότητα των διαδικασιών
- Σύνδεση και εύρεση υποστήριξης: υφιστάμενα δίκτυα δικηγόρων και ο ρόλος τους στην υποστήριξη του ΚΔ.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Μάθει πώς να ενημερώνονται για τις εξελίξεις στο δίκαιο της ΕΕ και τη ΣΕΕ μέσω διαδικτυακών πηγών και δικτύων συνεργασίας.
- Αποκτήσει τις δεξιότητες για να δομήσουν μια υπόθεση με βάση πληροφορίες από εναλλακτικές πηγές
- Αποκτήσει βασικές δεξιότητες διαχείρισης πελατών και επικοινωνίας μαζί τους
- Εντοπίσει τις πηγές υποστήριξης και κατανοήσει τον ρόλο και την προστιθέμενη αξία των δικτύων συνεργασίας.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Παρουσίαση σχετικών δικτυακών τόπων και βάσεων δεδομένων

Κεφάλαιο 2 Επίκληση του μη δεσμευτικού δικαίου στο δικαστήριο και επίκληση αποδεικτικών στοιχείων με βάση την γκρίζα βιβλιογραφία

Κεφάλαιο 3 Ανάπτυξη δεξιοτήτων διαχείρισης πελατών και δεξιοτήτων επικοινωνίας: πώς να πείσετε τον/την πελάτη σας να κινήσει μια ευρωπαϊκή δικαστική διαδικασία

Κεφάλαιο 4 Δικτύωση και αυτό-οργάνωση, ο ρόλος των δικηγορικών συλλόγων, τα ευρωπαϊκά νομικά δίκτυα και το έργο τους (CCBE, ELENA, LEAP και άλλα), υπεράσπιση των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Αναπαραστάσεις
- Σενάρια
- Παιχνίδι ρόλων
- Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Συζήτηση

Προχωρημένη εκπαίδευση

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 12 ώρες

Ενότητα 1

Τίτλος ενότητας: Το Κράτος Δικαίου στην ΕΕ: προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 2 ώρες

Επισκόπηση/ σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί στην αποσαφήνιση της έννοιας του ΚΔ και των επιμέρους συστατικών του με λειτουργικό τρόπο που συνδέει την αφηρημένη αυτή έννοια με συγκεκριμένα θέματα δικαστικών διαφορών. Για τον σκοπό αυτό, εξετάζει τις τρέχουσες ευρωπαϊκές (και διεθνείς) προσεγγίσεις, καθώς και τη σχετική, επικαιροποιημένη νομολογία σε θέματα ΚΔ, ιδίως όπως αυτή απαντάται στις αποφάσεις του ΔΕΕ ως προς τις προδικαστικές παραπομπές, και τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδωμένη μέσα από τον φακό του ΚΔ. Οι εκπαιδευόμενοι/ες θα εξασκηθούν στην υποβολή προδικαστικών παραπομπών στα εθνικά δικαστήρια και θα εξετάσουν την δυνατότητα αποτελεσματικής επιχειρηματολογίας με βάση επιτυχημένες υποθέσεις. Οι συμμετέχοντες/ουσες θα κληθούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους σχετικά με τις προκλήσεις του ΚΔ στις δικές τους δικαιοδοσίες, καθώς και να συζητήσουν ευρωπαϊκά ζητήματα και στρατηγικές προτεραιότητες.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Κατανοήσει πώς η έννοια του ΚΔ σχετίζεται με συγκεκριμένα θέματα δικαστικών διαφορών στην πράξη
- Αποκτήσει μια γενική εικόνα της τρέχουσας νομολογίας και παραδείγματα επιτυχημένων στρατηγικών ενώπιον ευρωπαϊκών και εθνικών δικαστηρίων
- Αποσαφηνίσει τυχόν ασάφειες σε σχέση με τη διαδικασία έκδοσης προδικαστικής παραπομπής, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου με τον οποίο μπορεί να υποστηριχθεί επιτυχώς η υποβολή προδικαστικής παραπομπής ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων
- Βελτιώσει τις δεξιότητές τους στον εντοπισμό και την επιχειρηματολογία των υποθέσεων ΚΔ
- Αποκτήσει μια γενική εικόνα των τρεχουσών προκλήσεων για το ΚΔ, με έμφαση στην δικαστική ανεξαρτησία και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, την ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι και τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Τι είναι το ΚΔ για έναν/ μια δικηγόρο; Αξίες της ΕΕ, πρωτογενές και δευτερογενές δίκαιο της ΕΕ που σχετίζεται με το ΚΔ, συστατικά στοιχεία ΚΔ, αρχές και επιχειρήματα που προκύπτουν από τη νομολογία.

Κεφάλαιο 2 Επιχειρηματολογία για το ΚΔ ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, τι πρέπει να έχετε κατά νου όταν επικαλείστε το κεκτημένο του ΚΔ, επιτυχής επιχειρηματολογία για προδικαστικές παραπομπές, παραδείγματα από τη νομολογία

Κεφάλαιο 3 Θεσμικές πτυχές του ΚΔ: ισορροπία μεταξύ των εξουσιών (checks and balances), διάκριση των εξουσιών και δικαστική ανεξαρτησία, πρόσβαση στη δικαιοσύνη και ισότητα των δικονομικών όπλων (πρόσβαση σε δικηγόρο και νομική βοήθεια, εφαρμογή διαδικαστικών εγγυήσεων κατά τη διάρκεια της δίκης), απειλές για την αμοιβαία εμπιστοσύνη και την δικαστική συνεργασία, παραδείγματα από το Ευρωπαϊκό Ένταλμα Σύλληψης (ΕΕΣ).

Κεφάλαιο 4 ΚΔ και κοινωνία των πολιτών: προκλήσεις στην ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, εμπόδια στη συμμετοχή των πολιτών και περιορισμός του πολιτικού χώρου

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Παρουσιάσεις και ανασκόπηση νομολογίας
- Μελέτες περιπτώσεων και σενάρια
- Παιχνίδι ρόλων
- Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Συζήτηση

Ενότητα 2

Τίτλος ενότητας: Επιχειρηματολογία για το ΚΔ με βάση συγκεκριμένα θέματα

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 4 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Σε αυτή την ενότητα, οι συμμετέχοντες/ουσες θα εκπαιδευτούν στην εφαρμογή βασικών αρχών και κανόνων που σχετίζονται με το ΚΔ, μέσω της διερεύνησης σημαντικών αποφάσεων και νομολογιακών εξελίξεων σε συγκεκριμένα θέματα. Θα εντοπίσουν επιτυχημένα επιχειρήματα/ τύπους υποθέσεων, θα εξετάσουν τις προτεραιότητες για στρατηγική δικαστική διαδικασία και θα εστιάσουν στην αποτελεσματική υπεράσπιση και εκπροσώπηση ευάλωτων ατόμων και θυμάτων συγκεκριμένων παραβιάσεων. Έμφαση θα δοθεί σε ομάδες ατόμων που έχουν αναγνωριστεί ως ιδιαίτερα σημαντικές

στο πλαίσιο του έργου LighT, όπως τα άτομα που βρίσκονται σε καθεστώς μετανάστευσης (δικαιούχοι διεθνούς προστασίας, αιτούντες/σες άσυλο, μετανάστες/ριες), τα μέλη της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙΑ+, οι γυναίκες - ιδίως όσον αφορά τα αναπαραγωγικά τους δικαιώματα, και άλλες περιθωριοποιημένες ομάδες, σχετικές με τα επιμέρους εθνικά πλαίσια (π.χ. Ρομά, άτομα σε χρήση ουσιών κ.λπ.).

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Αποκτήσει μια γενική εικόνα των προβληματισμών για το ΚΔ σε σχέση με συγκεκριμένα θέματα και τους τρόπους με τους οποίους τα ευρωπαϊκά δικαστήρια το αντιμετωπίζουν στη νομολογία τους.
- Μάθει πώς να προσεγγίζουν κριτικά τα ζητήματα του ΚΔ, σε εθνικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο.
- Εφαρμόσει τις γνώσεις και την εμπειρία τους στην πράξη μέσω στοχευμένης επιχειρηματολογίας για το ΚΔ, με επίκεντρο τις προδικαστικές παραπομπές.

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Ανάλυση της νομολογίας: εντοπισμός των βασικών θεμάτων, των νομολογιακών τάσεων και της υιοθετούμενης επιχειρηματολογίας.

Κεφάλαιο 2 ΚΔ και δικαιώματα των ευάλωτων ατόμων: ισότητα ενώπιον του νόμου, ρητορική μίσους και εγκλήματα μίσους, ευάλωτες ομάδες που δέχονται επιθέσεις, ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα, άτομα σε καθεστώς μετανάστευσης, γυναίκες

Κεφάλαιο 3 Θύματα παραβιάσεων του ΚΔ: θύματα καταχρηστικής/ παράνομης παρακολούθησης και κατασκοπευτικού λογισμικού (spyware), πληροφοριοδότες/ριες και μάρτυρες σε υποθέσεις διαφθοράς ή κακοδιοίκησης, πρόσωπα κατά των οποίων στρέφονται στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού (SLAPPs).

Κεφάλαιο 4 Εφαρμογή της γνώσης στην πράξη: ανάπτυξη επιχειρηματολογίας για μια προδικαστική παραπομπή

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Ανασκόπηση της νομολογίας
- Μελέτες περιπτώσεων και σενάρια
- Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Συζήτηση

Τίτλος ενότητας: Ο ρόλος των δικηγόρων

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 4 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί κυρίως στο να καταδείξει τους τρόπους με τους οποίους οι δικηγόροι μπορούν να διαφυλάξουν και να βελτιώσουν το ΚΔ στις χώρες τους και, ευρύτερα, στις περιφέρειές τους. Οι συμμετέχοντες/ουσες θα συζητήσουν τις συστημικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στην καθημερινή τους εργασία, θα ανταλλάξουν εμπειρίες και πρακτικές συμβουλές για την πλοήγηση σε ένα εχθρικό νομικό και πολιτικό περιβάλλον και θα κάνουν ανταλλαγή ιδεών για καινοτόμους τρόπους αξιοποίησης των επιλογών που παρέχει το δίκαιο και οι διαδικασίες της ΕΕ. Βασικός στόχος εδώ είναι η παρακίνηση των συμμετεχόντων ατόμων και η τόνωση του ηθικού τους μέσω της ανταλλαγής απόψεων με τους/τις συναδέλφους τους, με έμφαση στις λύσεις και τις καλές πρακτικές. Στην ενότητα αυτή θα εξεταστούν τόσο δικαστικές όσο και εξωδικαστικές οδοί και διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών ενώπιον εθνικών και ενωσιακών φορέων και ανεξάρτητων αρχών, όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία (EPPO).

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να:

- Γνωρίζουν τις διάφορες επιλογές τους για την αντιμετώπιση των προβληματικών του ΚΔ σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Αποκτήσει διαδικαστικές γνώσεις για το πώς να απευθύνονται σε διάφορα ευρωπαϊκά / θεσμικά όργανα και οργανισμούς
- Κατανοήσει τον ρόλο τους σε σχέση με το ΚΔ και τις δυνατότητές τους να επιφέρουν αλλαγές στις χώρες τους και πέρα από αυτές

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Πώς να προσεγγιστεί το ζήτημα της μη συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΔΕΕ/ ΕΔΔΑ, παρακολούθηση της εκτέλεσης των αποφάσεων: παρέμβαση σε περιφερειακό επίπεδο, ένδικα μέσα

Κεφάλαιο 2 Αντιμετώπιση ζητημάτων ΚΔ πέραν των δικαστηρίων: Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, κανονισμός για την αιρεσιμότητα (conditionality regulation) και την πρόσβαση σε κονδύλια της Ε, διαδικασίες επί παραβάσει: αναφορές στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αιτήσεις στο Κοινοβούλιο της ΕΕ, αξιοποίηση μη νομικών πόρων/ μη δεσμευτικών κανόνων (soft law).

Κεφάλαιο 3 Επιρροή στον δημόσιο διάλογο: συλλογική ή ατομική συμμετοχή στη νομοθέτηση και στις διαβουλεύσεις πολιτικής, ο ρόλος των δικηγορικών συλλόγων, προστασία ακτιβιστών/ριών δικηγόρων

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Ενεργή συζήτηση και ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Αναπαραστάσεις
- Παρουσιάσεις

Ενότητα 4

Τίτλος ενότητας: Πρακτικές δεξιότητες, πηγές και συνεργασία

Συνολικός χρόνος εκπαίδευσης: 2 ώρες

Επισκόπηση/σύνοψη

Σύντομη περιγραφή της ενότητας

Η ενότητα αυτή αποσκοπεί στην παροχή πρακτικών γνώσεων και πηγών για δικηγόρους ώστε να επικαιροποιήσουν τις γνώσεις τους σχετικά με το δίκαιο της ΕΕ και το κεκτημένο του ΚΔ. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες/ουσες θα συζητήσουν λύσεις μέσω της διασυνοριακής συνεργασίας και των δικτύων.

Μαθησιακοί στόχοι και αναμενόμενα αποτελέσματα

Με την ολοκλήρωση αυτής της ενότητας, οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να έχουν:

- Αποκτήσει μια γενική εικόνα των χρήσιμων ψηφιακών πηγών για το δίκαιο της ΕΕ και τη νομολογία, ιδίως σε σχέση με τις θεματικές του έργου
- Αποκτήσει γνώσεις σχετικά με τα νομικά δίκτυα και πώς μπορούν να αξιοποιήσουν τις συλλογικές πηγές στις δικαστικές δραστηριότητες και τις δράσεις συνηγορίας

Σχεδιάγραμμα ενότητας

Κεφάλαιο 1 Ενημέρωση για τις εξελίξεις στο δίκαιο και τη νομολογία της ΕΕ: νομικές βάσεις δεδομένων και πηγές

Κεφάλαιο 2 Καθιέρωση δεδομένων για το ΚΔ: διαθέσιμες εργαλειοθήκες και εργαλεία αξιολόγησης

Κεφάλαιο 3 Ευρωπαϊκά νομικά δίκτυα: αξιοποίηση των καθιερωμένων νομικών κοινοτήτων, συνεργασία για ένα ισχυρότερο ΚΔ

Ενδεικτικές μέθοδοι εκπαίδευσης

- Ενεργή συζήτηση και ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)
- Αναπαραστάσεις
- Παρουσιάσεις

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Η έννοια του Κράτους Δικαίου - ορισμοί και συστατικά στοιχεία

Συγγραφέας: Ζωή Άννα Κασάπη LL.M., CECL

Συνοπτική παρουσίαση. Το ευρωπαϊκό οικοδόμημα βασίζεται στον διαρκή σεβασμό του κράτους δικαίου σε όλα τα κράτη μέλη.¹ Εκτός του ότι αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ, η οποία θεσπίζεται στο άρθρο 2 της ΣΕΕ, το ΚΔ θεωρείται προϋπόθεση για την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ βάσει της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών, καθώς και για τη λειτουργία του χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης και της εσωτερικής αγοράς της ΕΕ, όπου οι νόμοι εφαρμόζονται αποτελεσματικά και ομοιόμορφα και οι προϋπολογισμοί δαπανώνται σύμφωνα με τους ισχύοντες κανόνες. Συνεπώς, οι απειλές στο κράτος δικαίου θεωρούνται ως πρόκληση για τη νομική, πολιτική και οικονομική βάση του τρόπου λειτουργίας της ΕΕ.

Το ΚΔ είναι επίσης μια έννοια του διεθνούς δικαίου, που συναντάται σε πολλά διεθνή και περιφερειακά νομικά κείμενα και συνθήκες, και θεωρείται αρχή παγκόσμιας ισχύος.

Παρά την κομβική σημασία του για όλες τις δημοκρατίες που λειτουργούν επί της ουσίας, υπάρχει εντυπωσιακή έλλειψη συναίνεσης σχετικά με τον ορισμό του κράτους δικαίου. Οι θεωρητικοί του δικαίου, οι επαγγελματίες, τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί διαφωνούν ως προς τη συγκεκριμένη λειτουργία και τα συστατικά στοιχεία της έννοιας, τα οποία επιλέγουν να θέσουν σε προτεραιότητα ή, αντίθετα, να αγνοήσουν.

Αυτό το εισαγωγικό κεφάλαιο έχει ως στόχο να παράσχει μια επισκόπηση των σημερινών προσεγγίσεων για το κράτος δικαίου σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, με ιδιαίτερη έμφαση στην Ευρώπη και την ΕΕ ειδικότερα. Θα επισημάνει την έλλειψη ενός συνεκτικού, καθολικά αποδεκτού ορισμού του όρου, θα παρουσιάσει την επιχειρησιακή προσέγγιση που προκρίνεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης και την Ευρωπαϊκή Ένωση και θα ορίσει τα διάφορα συστατικά στοιχεία του, με σκοπό να βοηθήσει τους/τις επαγγελματίες να συνδέσουν την υπερβολικά θεωρητική έννοια του ΚΔ με την πρακτική εφαρμογή του.

Οι εκπαιδευτές/ριες θα πρέπει να χρησιμοποιούν τις πληροφορίες που περιέχονται σε αυτό το κεφάλαιο για να εισάγουν τα εκπαιδευόμενα άτομα με διαφορετικά επίπεδα γνώσεων και εμπειρίας στη συνεχή συζήτηση σχετικά με το ΚΔ. Θα πρέπει να τονίσουν το γεγονός ότι δεν υπάρχει ένας καθολικός ορισμός της έννοιας και ότι τα κράτη είναι πρωτίστως υπεύθυνα για τον ορισμό του στο πλαίσιο των συνταγματικών και νομικών παραδόσεών τους, καθώς και των σχετικών διεθνών υποχρεώσεών τους, που απορρέουν από τη συμμετοχή τους σε διεθνείς οργανισμούς/ συνθήκες. Τέλος, θα πρέπει να τονίσουν την προσέγγιση της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της μεθοδολογίας της έκθεσης για το ΚΔ και των αντίστοιχων υποχρεώσεων των κρατών μελών, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν σε πράξεις και παραλείψεις κατά των οποίων χωρεί αγωγή. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι τα διάφορα συστατικά στοιχεία του ΚΔ που προσδιορίστηκαν εδώ αποτελούν το κλειδί για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο η αρχή μπορεί να χρησιμοποιηθεί πρακτικά στη νομική επιχειρηματολογία για την ενίσχυση μιας υπόθεσης μέσω της αναφοράς στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ.

Συνδεδεμένες ενότητες:

Ενότητα εκπαίδευσης των εκπαιδευτών/ριών 2 - ΚΔ και δημοκρατικοί θεσμοί

Εισαγωγική ενότητα 2 - ΚΔ και άσκηση των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων

Προχωρημένη ενότητα 1 - Το κράτος δικαίου στην ΕΕ - προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις

¹ Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών με θέμα "Ενίσχυση του κράτους δικαίου στην Ένωση - Σχέδιο δράσης", COM(2019) 343 final, Βρυξέλλες, 17.7.2019.

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Διεθνείς προσεγγίσεις και ορισμοί του κράτους δικαίου
- Το ΚΔ σε περιφερειακό επίπεδο
- Μια πιο προσεκτική ματιά στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης
- Το κράτος δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Διεθνείς προσεγγίσεις και ορισμοί του κράτους δικαίου. Το κράτος δικαίου είναι μια έννοια παγκόσμιας ισχύος.² Ο ΟΗΕ ενέκρινε ομόφωνα το 2005 την "ανάγκη για καθολική τήρηση και εφαρμογή του κράτους δικαίου τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο".³ Για το σκοπό αυτό, υιοθετήθηκαν οι Δείκτες Κράτους Δικαίου, για την παρακολούθηση και την προώθηση του Κράτους Δικαίου στις αναπτυσσόμενες χώρες. Οι Δείκτες ενσωματώνονται σε έναν [Οδηγό Εφαρμογής](#), ο οποίος περιέχει 135 δείκτες σχετικούς με τρεις βασικούς θεσμούς: την αστυνομία (41 δείκτες), το δικαστικό σύστημα (51 δείκτες) και τις φυλακές (43 δείκτες).

Τα Ηνωμένα Έθνη αναγνωρίζουν το ΚΔ ως αρχή διακυβέρνησης και ως θεμελιώδη πτυχή της ειρηνικής επίλυσης, απαραίτητη για αποτελεσματικούς και αξιόπιστους δημοκρατικούς θεσμούς. Ωστόσο, αναγνωρίζουν επίσης ότι δεν υπάρχει ενιαίος, καθολικά αποδεκτός ορισμός του όρου. Στο πλαίσιο του ΟΗΕ, χρησιμοποιείται ο ακόλουθος ορισμός του ΚΔ:

[Το Κράτος Δικαίου] αναφέρεται σε μια αρχή διακυβέρνησης στην οποία όλα τα πρόσωπα, τα θεσμικά όργανα και οι οντότητες, δημόσιες και ιδιωτικές, συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του κράτους, είναι υπόλογα σε νόμους που εκδίδονται δημόσια, εφαρμόζονται ισότιμα και εκδικάζονται ανεξάρτητα, και οι οποίοι συνάδουν με τους διεθνείς κανόνες και πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Απαιτεί, επίσης, μέτρα για τη διασφάλιση της τήρησης των αρχών της υπεροχής του νόμου, της ισότητας ενώπιον του νόμου, της λογοδοσίας έναντι του νόμου, της δικαιοσύνης κατά την εφαρμογή του νόμου, της διάκρισης των εξουσιών, της συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων, της ασφάλειας δικαίου, της αποφυγής της αυθαιρεσίας και της διαδικαστικής και νομικής διαφάνειας.

Έκθεση του Γενικού Γραμματέα σχετικά με το κράτος δικαίου και τη μεταβατική δικαιοσύνη σε κοινωνίες συγκρούσεων και μετά από συγκρούσεις (S/2004/616), παρ. 6.

Το ΚΔ σε περιφερειακό επίπεδο. Σε δευτερεύον επίπεδο, οι περιφερειακοί φορείς και οργανισμοί αναγνωρίζουν το ΚΔ ως μία από τις ιδρυτικές τους αρχές και ως κατευθυντήρια αξία που διασφαλίζει τη δημοκρατική λειτουργία των κρατών μελών και των θεσμικών τους οργάνων. Η άσκηση της εξουσίας σύμφωνα με το κράτος δικαίου απαριθμείται στον [Διαμερικανικό Δημοκρατικό Χάρτη](#) ως ένα από τα βασικά στοιχεία μιας λειτουργούσας αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, μεταξύ του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, της διεξαγωγής

² Ο κατάλογος ελέγχου για το κράτος δικαίου, Επιτροπή Βενετίας του Συμβουλίου της Ευρώπης, που εγκρίθηκε από την Επιτροπή Βενετίας.

κατά την 106η σύνοδο ολομέλειάς της στη Βενετία, 11-12 Μαρτίου 2016, διαθέσιμο στη διεύθυνση https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf.

³ Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, 2005 Έγγραφο αποτελεσμάτων της Παγκόσμιας Διάσκεψης Κορυφής (S 134), διαθέσιμο στην διεύθυνση https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RE_S_60_1.pdf.

περιοδικών, ελεύθερων και δίκαιων εκλογών, του πλουραλιστικού συστήματος πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων και της διάκρισης των εξουσιών (άρθρο 3). Τα κράτη μέλη του Οργανισμού Αφρικανικής Ενότητας (ΟΑΕ) δήλωσαν στην [ιδρυτική πράξη της Αφρικανικής Ένωσης](#) την αποφασιστικότητά τους να προωθήσουν και να προστατεύσουν τα δικαιώματα του ανθρώπου και των λαών, να εδραιώσουν τους δημοκρατικούς θεσμούς και τον δημοκρατικό πολιτισμό και να διασφαλίσουν τη χρηστή διακυβέρνηση και το κράτος δικαίου. Η δέσμευσή τους επιβεβαιώνεται στην [Ατζέντα 2063: Η Αφρική που θέλουμε](#) (Επιδίωξη 3), η οποία επικεντρώνεται στο ΚΔ ως απαραίτητη προϋπόθεση για μια ειρηνική και απαλλαγμένη από συγκρούσεις αφρικανική ήπειρο.

Μια πιο προσεκτική ματιά στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το Κράτος Δικαίου κατέχει ιδιαίτερη θέση στις ευρωπαϊκές δημοκρατικές και νομικές παραδόσεις, με το Συμβούλιο της Ευρώπης (ΣΤΕ) να διαδραματίζει ηγετικό ρόλο στη διατήρηση και ενίσχυσή του σε ολόκληρη την ήπειρο. Το [προοίμιο του καταστατικού του Συμβουλίου](#) της Ευρώπης αναγνωρίζει το Δίκαιο ως μία από τις "πνευματικές και ηθικές αξίες που αποτελούν κοινή κληρονομιά των [ευρωπαϊκών] λαών" και μία από τις τρεις αρχές που αποτελούν τη βάση κάθε γνήσιας δημοκρατίας, μαζί με την ατομική ελευθερία και την πολιτική ελευθερία, ενώ οι υπογράφωντες την [Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου](#) (ΕΣΔΑ) επαναβεβαίωσαν στο προοίμιό της ότι είναι "ομοϊδέατες και έχουν κοινή κληρονομιά πολιτικών παραδόσεων, ιδανικών, ελευθερίας και κράτους δικαίου".

Στο πλαίσιο του ΣΤΕ, ο αρμόδιος φορέας που παρέχει έγκυρη καθοδήγηση για τη δημοκρατία και το ΚΔ είναι η [Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τη Δημοκρατία μέσω του Δικαίου](#) (κοινώς αναφερόμενη ως Επιτροπή της Βενετίας). Η Επιτροπή της Βενετίας είναι ένα ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο το οποίο συνεργάζεται με τα κράτη μέλη του ΣΤΕ, καθώς και με ενδιαφερόμενα κράτη μη μέλη και διεθνείς οργανισμούς και φορείς, με σκοπό την προώθηση των θεμελιωδών αξιών του κράτους δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δημοκρατίας.

[Στην έκθεσή της για το κράτος δικαίου το 2011](#), η Επιτροπή της Βενετίας προσπάθησε να καταλήξει σε έναν ορισμό για το κράτος δικαίου εξετάζοντάς το στο πλαίσιο του θετικού δικαίου και επιχειρώντας να το διαχωρίσει από τις παρόμοιες έννοιες του **Rechtsstaat** (που εστιάζει περισσότερο στη φύση του κράτους και τον ορισμό του σε αντιπαράθεση με το απολυταρχικό κράτος) και του **État de droit** (που εστιάζει στο δίκαιο ως εγγυητή των θεμελιωδών δικαιωμάτων έναντι του νομοθέτη). Ωστόσο, κατά τον προβληματισμό σχετικά με έναν κατάλληλο και ολοκληρωμένο ορισμό, η Επιτροπή κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η έννοια του ΚΔ είναι [απροσδιόριστη](#). Αντί να συνεχίσει να επιδιώκει έναν ανέφικτο και δύσκολα εφαρμόσιμο θεωρητικό ορισμό, υιοθέτησε, μια επιχειρησιακή προσέγγιση, εστιάζοντας στον προσδιορισμό των βασικών στοιχείων του ΚΔ.

Η προσπάθεια αυτή οδήγησε στην εκπόνηση του [καταλόγου ελέγχου του κράτους δικαίου](#), ενός επιχειρησιακού εργαλείου για την αξιολόγηση του επιπέδου συμμόρφωσης με το κράτος δικαίου σε κάθε κράτος με βάση τα πέντε βασικά στοιχεία:

1. Νομιμότητα

Η αρχή της νομιμότητας αποτελεί τη βάση κάθε εδραιωμένης και λειτουργικής δημοκρατίας. Περιλαμβάνει την υπεροχή του νόμου: Η κρατική δράση πρέπει να είναι σύμφωνη με το νόμο και να επιτρέπεται από αυτόν. Ο νόμος πρέπει να ορίζει τη σχέση μεταξύ διεθνούς δικαίου και εθνικού δικαίου και να προβλέπει τις περιπτώσεις στις οποίες μπορούν να ληφθούν έκτακτα μέτρα κατά παρέκκλιση από το κανονικό καθεστώς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

- 2. Ασφάλεια δικαίου**

Η ασφάλεια δικαίου αφορά την προσβασιμότητα του δικαίου. Το δίκαιο πρέπει να είναι βέβαιο, προβλέψιμο και εύκολα κατανοητό. Βασικές αρχές, όπως το *nullum crimen sine lege/nulla poena sine lege* («δεν υπάρχει έγκλημα, ούτε μπορεί να επιβληθεί ποινή χωρίς νόμο»), ή η μη αναδρομικότητα του ποινικού δικαίου αποτελούν προπύργια της ασφάλειας δικαίου.
- 3. Πρόληψη της κατάχρησης εξουσίας**

Η πρόληψη της κατάχρησης εξουσίας σημαίνει ότι το νομικό σύστημα πρέπει να διαθέτει εγγυήσεις κατά της αυθαιρεσίας- να προβλέπει ότι η διακριτική ευχέρεια των κρατικών λειτουργών δεν είναι απεριόριστη και ότι ρυθμίζεται από τον νόμο.
- 4. Ισότητα ενώπιον του νόμου και μη διάκριση**

Η ισότητα ενώπιον του νόμου είναι ίσως η αρχή που ενσωματώνει περισσότερο την έννοια του κράτους δικαίου. Είναι υψίστης σημασίας ότι ο νόμος εγγυάται την απουσία οποιασδήποτε διάκρισης για λόγους όπως η φυλή, το χρώμα, το φύλο, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές πεποιθήσεις, η εθνική ή κοινωνική καταγωγή, η γέννηση κ.λπ. Παρόμοιες καταστάσεις πρέπει να αντιμετωπίζονται όμοια και διαφορετικές καταστάσεις διαφορετικά. Θα μπορούσαν να επιτραπούν θετικά μέτρα για την προαγωγή της ισότητας εφόσον είναι αναλογικά και αναγκαία.
- 5. Πρόσβαση στη δικαιοσύνη**

Πρόσβαση στη δικαιοσύνη σημαίνει ανεξάρτητη και αμερόληπτη δικαιοσύνης και δικαίωμα σε δίκαιη δίκη. Η ανεξαρτησία και η αμεροληψία της δικαστικής εξουσίας είναι κεντρικής σημασίας για την αντίληψη του κοινού για τη δικαιοσύνη και, συνεπώς, για την επίτευξη του κλασικού τύπου: "η δικαιοσύνη δεν πρέπει μόνο να απονέμεται δίκαια- πρέπει και να φαίνεται ότι απονέμεται δίκαια".

Πηγή: Επιτροπή της Βενετίας

Εκτός από τους πέντε δείκτες που προσδιορίστηκαν παραπάνω, ο κατάλογος ελέγχου εξετάζει επίσης τα ζητήματα της διαφθοράς και της σύγκρουσης συμφερόντων, της συλλογής δεδομένων και της παρακολούθησης.

- Εκτός από την Επιτροπή της Βενετίας και την εντολή της, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει υιοθετήσει διάφορες πολιτικές για συγκεκριμένα θέματα και έχει συστήσει εξειδικευμένους οργανισμούς και ομάδες για απειλές κατά της Ε.Ε. (συμπεριλαμβανομένης της ομάδας GRECO για τη διαφθορά και της επιτροπής για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας). Πρέπει να

σημειωθεί ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει καθεστώς παρατηρητή τόσο στην Επιτροπή της Βενετίας όσο και στην ομάδα GRECO. Το σχετικό πλαίσιο είναι προσβάσιμο [εδώ](#).

Το κράτος δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το κράτος δικαίου είναι μία από τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και στο προοίμιο του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η Ένωση βασίζεται στις αξίες του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες. Οι αξίες αυτές είναι κοινές για τα κράτη μέλη σε μια κοινωνία στην οποία επικρατούν ο πλουραλισμός, η μη διάκριση, η ανεκτικότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη και η ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών.

ΣΕΕ, άρθρο 2

Έχοντας συνείδηση της πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς της, η Ένωση βασίζεται στις αδιαίρετες, οικουμενικές αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης ενώ βασίζεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Προοίμιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕΠ.) θεωρεί τις αξίες αυτές ως "το θεμέλιο των κοινωνιών και της κοινής μας ταυτότητας".⁴ Η ευθύνη, ωστόσο, για την προάσπιση του ΚΔ βαρύνει πρωτίστως κάθε κράτος μέλος, τόσο ως ζήτημα εσωτερικής συνταγματικής ευθύνης όσο και ως ευθύνη που συνδέεται με την ιδιότητα του μέλους της ΕΕ, βάσει της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας, η οποία θεσπίζεται στο άρθρο 4 παρ. 3 της ΣΕΕ. Ταυτόχρονα, υπάρχει ευθύνη όλων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ να παρέχουν ανάλογη βοήθεια στα κράτη μέλη στις προσπάθειές τους να διασφαλίσουν τον σεβασμό του κράτους δικαίου (κοινή ευθύνη).

Για να υπερασπιστεί το ΚΔ απέναντι στις αυξανόμενες ανησυχίες και προκλήσεις που παρατηρήθηκαν τα τελευταία χρόνια, η ΕΕΠ. ενέκρινε ένα [σχέδιο δράσης](#) με στόχο την ενίσχυση του ΚΔ εντός της Ένωσης. Παρά το γεγονός ότι η βασική έννοια του ΚΔ θεωρείται σαφώς καθορισμένη και κοινή σε όλα τα κράτη μέλη, το σχέδιο **δεν περιέχει ορισμό του όρου** αλλά, αντίθετα, υιοθετεί την ίδια επιχειρησιακή προσέγγιση που υποστηρίζει η Επιτροπή της Βενετίας: προσδιορίζει βασικούς τομείς παρέμβασης με βάση τρεις πυλώνες δράσης: προώθηση (με επίκεντρο την οικοδόμηση γνώσεων και κοινής κουλτούρας για το κράτος δικαίου), πρόληψη (με επίκεντρο τη συνεργασία και τη στήριξη για την ενίσχυση του κράτους δικαίου σε εθνικό επίπεδο) και ανταπόκριση (με επίκεντρο την επιβολή νομιμότητας σε επίπεδο ΕΕ όταν οι εθνικοί μηχανισμοί δεν λειτουργούν σωστά).

Παρά το γεγονός ότι δεν προσδιορίζει με σαφήνεια ποια είναι η "κεντρική έννοια" του ΚΔ, το Σχέδιο προσδιορίζει ορισμένα βασικά στοιχεία, τα οποία περιγράφουν τις προτεραιότητες και τους σχετικούς δείκτες της ΕΕ στον τομέα αυτό. Σε αυτά περιλαμβάνονται η αρχή της νομιμότητας και της ισότητας ενώπιον του νόμου, η δικαστική ανεξαρτησία και αμεροληψία, ο σεβασμός των δικαιωμάτων των ατόμων, η διάκριση των εξουσιών, η λογοδοσία και η πρόληψη της κατάχρησης εξουσίας.

⁴ Όπως ανωτέρω υπό 1.

Ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός για το Κράτος Δικαίου δημιουργήθηκε ως προληπτικό εργαλείο για την προώθηση του Κράτους Δικαίου και την πρόληψη της εμφάνισης ή της επιδείνωσης των προκλήσεων, σύμφωνα με τις θεματικές προτεραιότητες και τους πυλώνες δράσης του Σχεδίου. Μέρος του μηχανισμού είναι η ετήσια έκθεση για το κράτος δικαίου, η οποία παρακολουθεί τις σημαντικές εξελίξεις, θετικές και αρνητικές, όσον αφορά το κράτος δικαίου στα κράτη μέλη. Σύμφωνα με τη μεθοδολογία για την εκπόνηση της ετήσιας έκθεσης για το κράτος δικαίου, η έκθεση εξετάζει τέσσερα διακριτά θέματα, τα οποία χωρίζονται περαιτέρω σε υποενότητες, ως εξής:

A. Τα διαφορετικά συστήματα δικαιοσύνης, συμπεριλαμβανομένης της ανεξαρτησίας, της ποιότητας και της αποτελεσματικότητάς τους.

B. Το πλαίσιο καταπολέμησης της διαφθοράς, συμπεριλαμβανομένου του θεσμικού πλαισίου και των υφιστάμενων μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης.

Γ. Πλουραλισμός και ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, συμπεριλαμβανομένων των ρυθμιστικών αρχών και φορέων των μέσων ενημέρωσης, της διαφάνειας της ιδιοκτησίας των μέσων ενημέρωσης και των κυβερνητικών παρεμβάσεων, καθώς και του πλαισίου για την προστασία των δημοσιογράφων.

Δ. Άλλα θεσμικά ζητήματα και ισορροπία μεταξύ των εξουσιών (checks and balances), συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών προετοιμασίας και θέσπισης νόμων, του πλαισίου για τις ανεξάρτητες αρχές, της προσβασιμότητας και του δικαστικού ελέγχου των διοικητικών αποφάσεων και της ύπαρξης ενός ευνοϊκού πλαισίου για την κοινωνία των πολιτών.

Αυτά τα τέσσερα θέματα μπορούν να θεωρηθούν ως τα συστατικά στοιχεία του ΚΔ στο πλαίσιο της ΕΕ και αντιπροσωπεύουν τα ευρύτερα θέματα που εξετάζονται στο έργο LighT. Υπενθυμίζεται, ωστόσο, ότι τα κράτη μέλη δεσμεύονται επίσης από τις δικές τους συνταγματικές παραδόσεις και διεθνείς υποχρεώσεις, οι οποίες εξακολουθούν να ισχύουν εφόσον δεν εμποδίζουν την επίτευξη των καθηκόντων της Ένωσης ή δεν θέτουν σε κίνδυνο τους στόχους της. Όπως αναφέρεται στην Ανάλυση Εκπαιδευτικών Αναγκών του έργου LighT, προστέθηκαν επιπλέον τομείς εστίασης, με βάση την ανατροφοδότηση που ελήφθη από τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Οι δείκτες κράτους δικαίου των Ηνωμένων Εθνών - Οδηγός εφαρμογής και εργαλεία του έργου, διαθέσιμο στη διεύθυνση:

https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/un_rule_of_law_indicators.pdf.

- Έκθεση για το κράτος δικαίου - Εγκρίθηκε από την Επιτροπή της Βενετίας κατά την 86η σύνοδο της ολομέλειας (Βενετία, 25-26 Μαρτίου 2011), διαθέσιμη στη διεύθυνση:

[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

- Το κράτος δικαίου σε μια ελεύθερη κοινωνία, μια έκθεση για το Διεθνές Συνέδριο Νομικών, Νέο Δελχί, Ινδία, 5-10 Ιανουαρίου, 1959, διαθέσιμη στην διεύθυνση:

<https://www.icj.org/wp-content/uploads/1959/01/Rule-of-law-in-a-free-society-conference-report-1959-eng.pdf>.

- Ένας διεθνής κανόνας δικαίου; Simon Chesterman, *The American Journal of Comparative Law*, τόμος 56, τεύχος 2, Άνοιξη του 2008, σελίδες 331-362, <https://doi.org/10.5131/ajcl.2007.0009>.
- Λειτουργικότητα και μέτρηση του κράτους δικαίου σε ένα διεθνοποιημένο μεταβατικό πλαίσιο: Η αξία της λίστας ελέγχου της Επιτροπής της Βενετίας για το κράτος δικαίου, Qerim Qerimi, *Law and Development Review* 2019, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
[https://www.venice.coe.int/files/articles/Qerimi Rule of Law LDR 2019.pdf](https://www.venice.coe.int/files/articles/Qerimi_Rule_of_Law_LDR_2019.pdf)
- Κράτος δικαίου: Μια θεμελιώδης έννοια χωρίς συνεκτικό ορισμό - Ανάλυση της σουηδικής και της κινεζικής αντίληψης για την έννοια, Katia Cejje *European Journal of Comparative Law and Governance*, 14 Ιουλίου 2022, διαθέσιμο στη διεύθυνση:
https://brill.com/view/journals/ejcl/9/3/article-p287_003.xml?language=en
- Το κράτος δικαίου: Προσεγγίσεις της Αφρικανικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών και επιλεγμένων αφρικανικών κρατών, Jamil Ddamulira Mujuzi, (2012) 12 *African Human Rights Law Journal*, σ. 89 κ.ε., διαθέσιμο στην διεύθυνση <http://www.scielo.org.za/pdf/ahrlj/v12n1/05.pdf>.

Η ιεραρχία και οι γενικές αρχές της έννομης τάξης της ΕΕ

Συγγραφέας: Γιώτα Μασουρίδου, Δικηγόρος

Περίληψη. Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η ιεραρχία των νομικών κανόνων της ΕΕ και οι κύριες γενικές αρχές που διέπουν την εφαρμογή του πρωτογενούς και του δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ, με παραδείγματα που προέρχονται από υποθέσεις που έχουν σχέση με τη Συνθήκη της ΕΕ. Χωρίζεται σε δύο μέρη: στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται η ιεραρχία των κανόνων του δικαίου της ΕΕ, με υποενότητες σχετικά με τις Συνθήκες της ΕΕ, τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και το παράγωγο δίκαιο της ΕΕ. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται οι γενικές αρχές που διέπουν την ανάπτυξη και την εφαρμογή όλου του δικαίου της ΕΕ, όπως κατοχυρώνονται στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ - οι αρχές της υπεροχής, της αποτελεσματικότητας και της επικουρικότητας.

Οι εκπαιδευτές/ριες παροτρύνονται να διερευνήσουν μεθόδους κατάρτισης προσανατολισμένες στην πράξη όταν ασχολούνται με τις έννοιες που εξετάζονται σε αυτό το κεφάλαιο. Οι εφαρμοστέες αρχές και κανόνες, καθώς και η δυναμική εξέλιξη του δικαίου της ΕΕ μπορούν να επεξηγηθούν μέσω πρακτικών παραδειγμάτων και μελετών περίπτωσης που προέρχονται από την παρατιθέμενη νομολογία. Δεδομένου ότι ο στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να εισαγάγει τους/τις εκπαιδευόμενους/ες στις βασικές έννοιες του δικαίου της ΕΕ, είναι καταλληλότερο για άτομα με εισαγωγικό επίπεδο γνώσεων στο δίκαιο της ΕΕ. Ωστόσο, οι εκπαιδευτές/ριες ενθαρρύνονται να αντλήσουν από αυτό κάθε πληροφορία που θεωρούν σχετική με τη συγκεκριμένη ομάδα-στόχο τους.

Συνδεδεμένες ενότητες:

Εισαγωγική ενότητα 1 - Βασικοί κανόνες και αρχές του δικαίου της ΕΕ για δικηγόρους

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Ιεραρχία των κανόνων της ΕΕ
- Πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ
  - Οι Συνθήκες
  - Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Δευτερογενές (παράγωγο) δίκαιο της ΕΕ
- Γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ
  - Υπεροχή
  - Αποτελεσματικότητα
  - Επικουρικότητα

Ιεραρχία των κανόνων της ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται στην αρχή του κράτους δικαίου. Όλη η δράση της ΕΕ βασίζεται σε συνθήκες που έχουν συμφωνηθεί δημοκρατικά από τα μέλη της. Το δίκαιο της ΕΕ απορρέει από αυτή την ανεξάρτητη πηγή δικαίου, τις Συνθήκες, μέσω της υπεροχής

τους έναντι των νόμων των κρατών μελών και μέσω της άμεσης ισχύος μιας σειράς διατάξεων που ισχύουν για τους/ τις υπηκόους τους και για τα ίδια τα κράτη μέλη.

Στο νομικό σύστημα της ΕΕ υπάρχει μια κάθετη σειρά νομικών πράξεων, με τις πράξεις που βρίσκονται σε χαμηλότερα επίπεδα της ιεραρχίας να υπόκεινται στις πράξεις που βρίσκονται σε υψηλότερα επίπεδα.

Στην κορυφή της ιεραρχίας του δικαίου της ΕΕ βρίσκεται το πρωτογενές δίκαιο, το οποίο αποτελείται από τις ιδρυτικές συνθήκες της ΕΕ - την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ), την Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) και τα πρωτόκολλά τους, τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τις γενικές αρχές που έχουν αναγνωριστεί από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Επόμενες στην ιεραρχία είναι οι διεθνείς συμφωνίες με τρίτες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς. Οι συμφωνίες αυτές διαχωρίζονται από το πρωτογενές και παράγωγο δίκαιο και αποτελούν αυτοτελή κατηγορία.

Ακολουθεί το παράγωγο δίκαιο, το οποίο περιλαμβάνει όλες τις νομοθετικές και μη νομοθετικές πράξεις που εκδίδονται από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και επιτρέπουν στην ΕΕ να ασκεί τις εξουσίες της.

Η νομοθεσία της ΕΕ πρέπει να εξυπηρετεί την επίτευξη των στόχων που ορίζονται στις Συνθήκες της ΕΕ και την εφαρμογή των πολιτικών της ΕΕ.

Διάγραμμα 1 - Ιεραρχία του δικαίου της ΕΕ, διάγραμμα της συγγραφέα του κεφαλαίου

Πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ. Το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ είναι η ανώτατη πηγή δικαίου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Προκύπτει κυρίως από τις ιδρυτικές συνθήκες, ιδίως από τη Συνθήκη της Ρώμης (που έγινε η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (γνωστή και ως Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση). Από το 2009, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελεί μέρος του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ και έχει την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες.

Στις Συνθήκες υπάρχουν πολύ λίγες αναφορές στις γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Οι αρχές αυτές έχουν αναπτυχθεί κυρίως στη νομολογία του ΔΕΕ (ασφάλεια δικαίου, θεσμική ισορροπία, δικαιολογημένη εμπιστοσύνη κ.λπ.), η οποία αποτελεί και τη βάση για την αναγνώριση των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης. Σήμερα, οι αρχές αυτές κατοχυρώνονται στο άρθρο 6 παράγραφος 3 της ΣΕΕ, το οποίο παραπέμπει στα θεμελιώδη δικαιώματα που εγγυάται η ΕΣΔΑ, οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το πρωτογενές δίκαιο καθορίζει την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της ΕΕ και των κρατών μελών της ΕΕ. Μετά την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, οι αρμοδιότητες που ανατέθηκαν στην Ένωση οριοθετήθηκαν με μεγαλύτερη ακρίβεια: Το πρώτο μέρος, τίτλος Ι, της [Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης \(ΣΛΕΕ\)](#) χωρίζει τις αρμοδιότητες της Ένωσης σε τρεις κατηγορίες (αποκλειστικές, συντρέχουσες και υποστηρικτικές) και απαριθμεί τους τομείς που καλύπτονται από τις τρεις κατηγορίες.

Επομένως, οι ως άνω 3 προαναφερθείσες νομικές πηγές (Συνθήκες, Χάρτης, Γενικές Αρχές) θεωρούνται πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και, ως εκ τούτου, αποτελούν την πρώτη πηγή του δικαίου της ΕΕ.

Ι. Οι Συνθήκες. Οι Συνθήκες καθορίζουν τους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τους κανόνες για τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, τον τρόπο λήψης αποφάσεων και τη σχέση μεταξύ της ΕΕ και των χωρών μελών της. Οι συνθήκες της ΕΕ έχουν κατά καιρούς τροποποιηθεί για να μεταρρυθμιστούν τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και να της ανατεθούν νέοι τομείς ευθύνης. Έχουν επίσης τροποποιηθεί για να επιτραπεί σε νέες χώρες της ΕΕ να ενταχθούν στην ΕΕ. Οι συνθήκες αποτελούν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και συμφωνίας όλων των χωρών της ΕΕ οι οποίες στη συνέχεια επικυρώνονται από τα κοινοβούλιά τους.

Οι ιδρυτικές συνθήκες είναι: Η Συνθήκη των [Παρισίων](#) για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα (1951)- Η [Συνθήκη της Ρώμης](#) για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (1957)- Η [Συνθήκη Ευρατόμ](#) (1957)- Η [Συνθήκη του Μάαστριχτ](#) (1992).

Οι τροποποιητικές συνθήκες είναι: Η Συνθήκη του [Αμστερνταμ](#) (1997), η [Συνθήκη της Νίκαιας](#) (2001), η [Συνθήκη της Λισαβόνας](#) (2007).

Οι συνθήκες προσχώρησης αφορούν τα ακόλουθα κράτη μέλη: [Δανία, Ιρλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο](#) (¹) (1972)- [Ελλάδα](#) (1979)- [Ισπανία, Πορτογαλία](#) (1985)- [Αυστρία, Φινλανδία, Σουηδία](#) (1994)- [Τσεχική Δημοκρατία, Κύπρος, Εσθονία, Ουγγαρία, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία](#) (2003)- [Ρουμανία, Βουλγαρία](#) (2005)- [Κροατία](#) (2012).

Οι συμπληρωματικές συμφωνίες είναι: Η συνθήκη για την τροποποίηση [ορισμένων δημοσιονομικών διατάξεων των κοινοτικών](#) συνθηκών (1970)- Η [συνθήκη για την τροποποίηση ορισμένων δημοσιονομικών διατάξεων των συνθηκών για την ίδρυση των Ευρωπαϊκών Οικονομικών Κοινοτήτων και της συνθήκης για τη σύσταση ενιαίου Συμβουλίου και ενιαίας Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων](#) (1975)- Η [πράξη για την εκλογή των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου με άμεση και καθολική ψηφοφορία](#) (1976).

Σε αντίθεση με τις συνήθειες διεθνείς συνθήκες, οι συνθήκες της ΕΕ δημιούργησαν μια νέα αυτόνομη έννομη τάξη. Αυτό αποτυπώνεται με τον πιο εύγλωττο τρόπο στην απόφαση του ΔΕΕ της 10ης Δεκεμβρίου 2018, στην υπόθεση Wightman κ.λπ. όπου το Δικαστήριο έκρινε, ειδικότερα, ότι

"πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι ιδρυτικές Συνθήκες, οι οποίες αποτελούν τον βασικό συνταγματικό χάρτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ... καθιέρωσαν, σε αντίθεση με τις συνήθειες διεθνείς συνθήκες, μια νέα έννομη τάξη, η οποία διαθέτει δικούς της θεσμούς, προς όφελος των οποίων τα κράτη μέλη της έχουν περιορίσει τα κυριαρχικά τους δικαιώματα, σε όλο και ευρύτερους τομείς, και τα υποκείμενα της οποίας δεν περιλαμβάνουν μόνο τα κράτη αυτά αλλά και τους/ τις υπηκόους τους".

Wightman κ.λπ., C-621/18, παρ. 44 και 45

Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, αυτή η αυτονομία του δικαίου της ΕΕ τόσο από το δίκαιο των κρατών μελών όσο και από το διεθνές δίκαιο δικαιολογείται από τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του δικαίου της, τα οποία σχετίζονται ιδίως με τη συνταγματική δομή της Ευρωπαϊκής Ένωσης και με την ίδια τη φύση του δικαίου αυτού. Το δίκαιο της ΕΕ χαρακτηρίζεται από το ότι απορρέει από μια ανεξάρτητη πηγή δικαίου, δηλαδή τις Συνθήκες, από την υπεροχή του έναντι του δικαίου των κρατών μελών και από το άμεσο αποτέλεσμα μιας σειράς διατάξεων που ισχύουν για τους/τις υπηκόους τους και για τα ίδια τα κράτη μέλη. Τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν δημιουργήσει ένα δομημένο δίκτυο αρχών, κανόνων και αλληλεξαρτών νομικών σχέσεων που δεσμεύουν την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη μέλη της, καθώς και τα ίδια τα κράτη μέλη (ΔΕΕ, απόφαση της 6ης Μαρτίου 2018, Achmea, [C-284/16](#), σκέψη 33 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

Το κράτος δικαίου είναι μια αξία που μοιράζονται και ασπάζονται οι κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών. Αποτελεί μία από τις ιδρυτικές αξίες της ίδιας της ΕΕ, όπως αναφέρεται σαφώς στο άρθρο 2 της ΣΕΕ. Το κράτος δικαίου είναι το μόνο αξιόπιστο προπύργιο κατά της αυθαίρετης άσκησης εξουσίας. Εγγυάται ότι οι κάτοχοι εξουσίας δεν μπορούν να καταπιέζουν εκείνους/ες που δεν μπορούν να υπερασπιστούν τον εαυτό στο σπουδαίο γεγονός ότι ο λόγος για τον οποίο τόσο το σπουδαίο της ΕΕ όσο και τα συντάγματα των κρατών μελών στοχεύουν στους/στις δικαστές - ως ανεξάρτητες οντότητες- το καθήκον της επιβολής των κανόνων που προστατεύουν την ατομική σφαίρα αυτοδιάθεσης. Ο ρόλος του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι, όπως αναφέρει το ίδιο το άρθρο 19 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, "να διασφαλίζει την τήρηση του νόμου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Συνθηκών".

Το ΔΕΕ έχει τονίσει ότι, κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη μέλη της υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο της συμβατότητας των πράξεών τους με τις Συνθήκες και τις γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ειδικότερα, στις υποθέσεις Kadi και Al Barakaat (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P) το τμήμα μείζονος συνθέσεως έκρινε ότι "το κύρος κάθε ενωσιακού μέτρου υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων πρέπει να θεωρείται ότι αποτελεί έκφραση, σε μια κοινότητα που βασίζεται στο κράτος δικαίου, μιας συνταγματικής εγγύησης που απορρέει από τη Συνθήκη ΕΕ ως

αυτόνομο νομικό σύστημα το οποίο δεν πρέπει να θίγεται από μια διεθνή συμφωνία". Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων προβλέπεται επίσης από τη Συνθήκη ΕΕ.

Η ενωσιακή δικαιοσύνη οφείλει, σύμφωνα με τις εξουσίες που της παρέχει η Συνθήκη ΕΕ, να διασφαλίζει τον έλεγχο, κατ' αρχήν τον πλήρη έλεγχο, της νομιμότητας όλων των κοινοτικών πράξεων υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του ενωσιακού δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του ελέγχου των κοινοτικών μέτρων που, όπως ο επίμαχος κανονισμός, αποσκοπούν στην εφαρμογή των ψηφισμάτων που εξέδωσε το Συμβούλιο Ασφαλείας δυνάμει του κεφαλαίου VII του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

Kadi και Al Barakaat, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-402/05 P και C-415/05 P, παρ. 5

- **Βασικό έγγραφο αναφοράς:** [Συνθήκη της Λισαβόνας](#) (Ενοποιημένες εκδόσεις της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (2016/C 202/01))

II. Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο [Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης](#) (που αναγνωρίζεται ως δεσμευτικό νομικό κείμενο με ίση νομική ισχύ με τις Συνθήκες στο [άρθρο 6](#) της ΣΕΕ) προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα που απολαμβάνουν οι πολίτες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι ένα σύγχρονο και ολοκληρωμένο εργαλείο του δικαίου της ΕΕ που προστατεύει και προωθεί τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των ανθρώπων υπό το πρίσμα των αλλαγών στην κοινωνία, της κοινωνικής προόδου και των επιστημονικών και τεχνολογικών εξελίξεων. Ο Χάρτης χρησιμεύει ως "εσωτερικός" μηχανισμός ελέγχου σε επίπεδο ΕΕ, επιτρέποντας τον προκαταρκτικό και αυτόνομο δικαστικό έλεγχο από το ΔΕΕ. Ο Χάρτης βασίζεται στην ΕΣΔΑ και σε άλλες συμβάσεις που έχουν εγκριθεί από το Συμβούλιο της Ευρώπης, τα Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ) και τη Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (ΔΟΕ). Ωστόσο, είναι επίσης καινοτόμος με διάφορους τρόπους. Για παράδειγμα, θεσπίζει την αναπηρία, την ηλικία και τον σεξουαλικό προσανατολισμό ως απαγορευμένους λόγους διάκρισης και περιλαμβάνει την πρόσβαση σε έγγραφα, την προστασία των δεδομένων και τη χρηστή διοίκηση μεταξύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνει.

Αντίθετα, το άρθρο 51 του Χάρτη περιορίζει την εφαρμογή του στα θεσμικά όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ και στα κράτη μέλη, όταν ενεργούν κατ' εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ. Το άρθρο 51 του Χάρτη επιβεβαιώνει έτσι τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τον βαθμό στον οποίο οι ενέργειες των κρατών μελών πρέπει να συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις που απορρέουν από τα θεμελιώδη δικαιώματα που εγγυάται η έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πράγματι, η πάγια νομολογία του Δικαστηρίου αναφέρει ουσιαστικά ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα που εγγυάται η έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφαρμόζονται σε όλες τις καταστάσεις που διέπονται από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά όχι εκτός των καταστάσεων αυτών. Εν προκειμένω, το Δικαστήριο έχει ήδη δηλώσει ότι δεν είναι αρμόδιο να εξετάσει τη συμβατότητα με τον Χάρτη εθνικής νομοθεσίας που δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αντίθετα, όταν η εν λόγω νομοθεσία εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο, όταν του ζητείται προδικαστική απόφαση, οφείλει να παρέχει όλες τις αναγκαίες ερμηνευτικές οδηγίες ώστε το εθνικό δικαστήριο να μπορεί να διαπιστώσει αν η εν λόγω

νομοθεσία είναι συμβατή με τα θεμελιώδη δικαιώματα, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το Δικαστήριο.

Στην περίπτωση της [ERT C- 260/89 παρ. 42](#) κατόπιν προδικαστικού αιτήματος ελληνικού πρωτοδικείου, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι δεν είναι αρμόδιο να εξετάσει τη συμβατότητα με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου εθνικών κανόνων που δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Αντίθετα, όταν οι κανόνες αυτοί εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου και υποβάλλεται προδικαστική παραπομπή στο Δικαστήριο, το Δικαστήριο οφείλει να παράσχει όλα τα ερμηνευτικά κριτήρια που είναι αναγκαία για να διαπιστώσει το εθνικό δικαστήριο αν οι κανόνες αυτοί είναι συμβατοί με τα θεμελιώδη δικαιώματα, την τήρηση των οποίων διασφαλίζει το Δικαστήριο και τα οποία απορρέουν, ιδίως, από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η εφαρμογή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνεπάγεται την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται ο Χάρτης. Όταν, αντιθέτως, μια νομική κατάσταση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο δεν έχει δικαιοδοσία να αποφανθεί επ' αυτής και οι επικαλούμενες διατάξεις του Χάρτη δεν μπορούν από μόνες τους να αποτελέσουν βάση για την εν λόγω δικαιοδοσία.

Σημαντική νομολογία

- Η υπόθεση [Åklagaren κατά Hans Åkerberg Fransson C -617/10](#) είναι μια σημαντική υπόθεση σχετικά με τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη, στην παρ. 19 περιέχεται κατάλογος της σχετικής νομολογίας.
- Στην υπόθεση [Google Spain C 131/12](#), το Δικαστήριο ερμήνευσε την οδηγία 95/46/ΕΕ σχετικά με την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα του δικαιώματος σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του Χάρτη (άρθρα 7 και 8). Μολονότι δεν υπάρχει ρητή διάταξη στην οδηγία, το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αναγνωρίζει το "δικαίωμα στη λήθη", δηλαδή το δικαίωμα ενός ατόμου να ζητήσει από τον φορέα εκμετάλλευσης μιας μηχανής αναζήτησης την αφαίρεση των πληροφοριών που το αφορούν.
- Στην [υπόθεση Digital Rights Ireland](#) (συνεκδικασθείσες υποθέσεις C 293/12 και C 594/12), το Δικαστήριο ακύρωσε την οδηγία 2006/24/ΕΕ σχετικά με τη διατήρηση δεδομένων με το σκεπτικό ότι οι διατάξεις της δεν παρείχαν επαρκείς εγγυήσεις για να διασφαλιστεί ότι τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη.

➤ Διαδικτυακό εργαλείο για δικηγόρους

Η [Charterpedia](#) παρέχει εύκολα προσβάσιμες πληροφορίες σχετικά με τον Χάρτη και τις διατάξεις του. Για κάθε άρθρο του Χάρτη, περιλαμβάνει τις επίσημες επεξηγήσεις των άρθρων του Χάρτη, τη σχετική ευρωπαϊκή και εθνική νομολογία και τις σχετικές διατάξεις του εθνικού συνταγματικού δικαίου καθώς και του διεθνούς δικαίου. Περιέχει επίσης παραπομπές σε ακαδημαϊκές αναλύσεις και σχετικές δημοσιεύσεις του Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA).

Παράγωγο δίκαιο της ΕΕ. Το παράγωγο δίκαιο είναι το σύνολο του δικαίου που απορρέει από τις αρχές και τους στόχους των Συνθηκών. Περιλαμβάνει όλες τις νομοθετικές και μη νομοθετικές πράξεις που εκδίδονται από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και επιτρέπουν στην ΕΕ να ασκεί τις αρμοδιότητές της.

Νομοθετικές πράξεις είναι οι κανονισμοί, οι οδηγίες και οι αποφάσεις που εκδίδονται με συνήθη ή ειδική νομοθετική διαδικασία ([άρθρο 289](#) ΣΛΕΕ). Η ΕΕ μπορεί να νομοθετεί μόνο σε τομείς στους οποίους τα μέλη της έχουν δώσει την εξουσία να το πράξει βάσει των Συνθηκών της ΕΕ.

Οι κατ' εξουσιοδότηση πράξεις ([άρθρο 290](#) ΣΛΕΕ) επιτρέπουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να συμπληρώνει ή να τροποποιεί μη ουσιώδη μέρη των νομοθετικών πράξεων της ΕΕ. Η Επιτροπή εκδίδει την κατ' εξουσιοδότηση πράξη και αν το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο δεν έχουν αντιρρήσεις, τίθεται σε ισχύ. Οι εκτελεστικές πράξεις ([άρθρο 291](#) ΣΛΕΕ) θεσπίζουν λεπτομερείς κανόνες για την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ. Οι εκτελεστικές πράξεις είναι νομικά δεσμευτικές και επιτρέπουν στην Επιτροπή, υπό την εποπτεία επιτροπών εκπροσώπων των χωρών της ΕΕ, να θέτει όρους για να διασφαλίζει την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ.

Κανονισμοί. Οι κανονισμοί είναι νομικές πράξεις που εφαρμόζονται αυτόματα και ομοιόμορφα σε όλες τις χώρες της ΕΕ μόλις τεθούν σε ισχύ, χωρίς να απαιτείται η μεταφορά τους στο εθνικό δίκαιο. Είναι δεσμευτικοί στο σύνολό τους για όλες τις χώρες της ΕΕ. Έχουν σχεδιαστεί για να διασφαλίζουν την ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης σε όλα τα κράτη μέλη. Καθίστανται αυτομάτως δεσμευτικές σε ολόκληρη την ΕΕ από την ημέρα της εφαρμογής τους. Ωστόσο, ενδέχεται να απαιτούν αλλαγές στην εθνική νομοθεσία και εφαρμογή από τις εθνικές αρχές ή τις ρυθμιστικές αρχές. Οι κανονισμοί αντικαθιστούν τις εθνικές νομοθεσίες που είναι ασύμβατες με τις ουσιαστικές διατάξεις τους.

Οδηγίες. Οι οδηγίες είναι δεσμευτικές, ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, για οποιοδήποτε ή για όλα τα κράτη μέλη στα οποία απευθύνονται, αλλά αφήνουν στις εθνικές αρχές την επιλογή της μορφής και των μεθόδων. Ο εθνικός νομοθέτης πρέπει να εκδώσει πράξη μεταφοράς ή "εθνικό εκτελεστικό μέτρο" για την εφαρμογή των οδηγιών και την εναρμόνιση του εθνικού δικαίου με τους στόχους τους. Οι πολίτες αποκτούν δικαιώματα και δεσμεύονται από την πράξη μόνο μετά την έκδοση της πράξης μεταφοράς. Τα κράτη μέλη έχουν κάποια διακριτική ευχέρεια κατά τη μεταφορά των οδηγιών, ώστε να λαμβάνουν υπόψη τις συγκεκριμένες εθνικές συνθήκες. Η μεταφορά πρέπει να πραγματοποιείται εντός της προθεσμίας που ορίζει η οδηγία. Κατά τη μεταφορά των οδηγιών, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν την αποτελεσματικότητα του δικαίου της ΕΕ σύμφωνα με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που προβλέπεται στο άρθρο 4 παράγραφος 3 της ΣΕΕ. Οι εθνικές αρχές πρέπει να κοινοποιούν τα μέτρα αυτά στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Η Επιτροπή ελέγχει κατά πόσον αυτά τα εθνικά μέτρα μεταφοράς είναι πλήρη και ανταποκρίνονται στους στόχους που θέτει η οδηγία. Εάν αυτό δεν συμβαίνει, η Επιτροπή κινεί [διαδικασία επί παραβάσει](#) για "μη κοινοποίηση". Η Επιτροπή μπορεί επίσης να κινήσει διαδικασία επί παραβάσει σε περίπτωση εσφαλμένης μεταφοράς των οδηγιών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν η Επιτροπή εντοπίζει πιθανή παραβίαση του δικαίου της ΕΕ, μπορεί να αποφασίσει να χρησιμοποιήσει μια προπαρασκευαστική διαδικασία, γνωστή ως «EU Pilot», αντί της διαδικασίας επί παραβάσει. Αυτό είναι ένα εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί όταν είναι πιθανό να οδηγήσει σε ταχύτερη συμμόρφωση από ό,τι μια επίσημη διαδικασία επί παραβάσει. Μπορεί επίσης να αποδειχθεί χρήσιμο σε περιπτώσεις όπου η Επιτροπή επιθυμεί να συλλέξει πραγματικές ή νομικές πληροφορίες που απαιτούνται για τη διενέργεια της αξιολόγησής της. Δεν χρησιμοποιείται όταν η παραβίαση της νομοθεσίας της ΕΕ είναι καλά αποδεδειγμένη, προφανής ή αυταπόδεικτη, ούτε χρησιμοποιείται για πιο ευαίσθητα ζητήματα όπου οι συζητήσεις σε τεχνικό επίπεδο είναι λιγότερο πιθανό να οδηγήσουν σε επιτυχή έκβαση.

Κατ' αρχήν, οι οδηγίες δεν εφαρμόζονται άμεσα σε εθνικό επίπεδο. Το ΔΕΕ, ωστόσο, έχει αποφανθεί ότι ορισμένες διατάξεις μιας οδηγίας μπορούν, κατ' εξαίρεση, να έχουν [άμεσο αποτέλεσμα](#) σε ένα κράτος μέλος, ακόμη και αν το τελευταίο δεν έχει ακόμη εκδώσει πράξη μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο, σε περιπτώσεις που:

- (α) η οδηγία δεν έχει μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο ή έχει μεταφερθεί εσφαλμένα,
- (β) οι διατάξεις της οδηγίας είναι επιτακτικές και επαρκώς σαφείς και ακριβείς- και
- (γ) οι διατάξεις της οδηγίας παρέχουν δικαιώματα σε άτομα.

Εάν πληρούνται αυτές οι προϋποθέσεις, τα άτομα μπορούν να επικαλούνται την εν λόγω διάταξη στην επικοινωνία τους με τις δημόσιες αρχές και να επικαλούνται άμεσα το δίκαιο της ΕΕ. Ακόμη και αν η διάταξη δεν παρέχει δικαιώματα στο άτομο και πληρούνται μόνο η πρώτη και η δεύτερη προϋπόθεση, οι αρχές των κρατών μελών πρέπει να λαμβάνουν υπόψη το περιεχόμενο της μη μεταφερθείσας οδηγίας. Το Δικαστήριο στήριξε την απόφασή του κυρίως στις αρχές της αποτελεσματικότητας, της πρόληψης της παραβίασης των Συνθηκών και της ανάγκης διασφάλισης έννομης προστασίας.

Από την άλλη πλευρά, ένα άτομο δεν μπορεί να επικαλεστεί το άμεσο αποτέλεσμα μιας μη μεταφερόμενης οδηγίας στις συναλλαγές του με άλλα άτομα, δηλαδή οι μη μεταφερόμενες οδηγίες δεν έχουν "οριζόντιο αποτέλεσμα". Στην [υπόθεση Faccini Dori, C-91/92](#), το Δικαστήριο έκρινε ότι "ελλείπει μέτρων μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, οι καταναλωτές δεν μπορούν να αντλήσουν από την ίδια την οδηγία δικαίωμα ακύρωσης έναντι των εμπόρων με τους οποίους έχουν συνάψει σύμβαση ή να ασκήσουν το δικαίωμα αυτό ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Προκύπτει ότι, ελλείπει μέτρων μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, οι καταναλωτές δεν μπορούν να αντλήσουν από την ίδια την οδηγία δικαίωμα ακύρωσης έναντι των εμπόρων με τους οποίους έχουν συνάψει σύμβαση ή να ασκήσουν το δικαίωμα αυτό ενώπιον εθνικού δικαστηρίου" [παρ. 25].

Ένα άτομο έχει το δικαίωμα να **ζητήσει αποζημίωση** από ένα κράτος μέλος που δεν συμμορφώνεται με το δίκαιο της Ένωσης. Αυτό είναι δυνατό όταν μια οδηγία δεν έχει μεταφερθεί στο εθνικό δίκαιο ή έχει μεταφερθεί ανεπαρκώς, εάν:

- (α) η οδηγία αποσκοπεί στην παροχή δικαιωμάτων σε άτομα,
- (β) το περιεχόμενο των δικαιωμάτων μπορεί να προσδιοριστεί με βάση τις διατάξεις της οδηγίας και
- (γ) υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της παράλειψης μεταφοράς της οδηγίας και της ζημίας που υπέστησαν οι ζημιωθέντες/θείσες.

Σε αυτή την περίπτωση, **δεν είναι απαραίτητο να αποδειχθεί υπαιτιότητα του κράτους μέλους προκειμένου να στοιχειοθετηθεί η ευθύνη του.**

Francovich, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-6/90 και C-9/90

Αποφάσεις. Οι αποφάσεις είναι δεσμευτικές στο σύνολό τους. Οι αποφάσεις που προσδιορίζουν τα μέρη στα οποία απευθύνονται είναι δεσμευτικές μόνο για αυτά. Αν και καθίστανται αυτομάτως δεσμευτικές σε μια καθορισμένη ημερομηνία, ενδέχεται να απαιτηθούν τροποποιήσεις της εθνικής νομοθεσίας και μέτρα εφαρμογής από τις εθνικές αρχές ή τις ρυθμιστικές αρχές.

➤ **Διαδικτυακό εργαλείο για δικηγόρους**

[Εθνικά μέτρα εφαρμογής - πώς να τα βρείτε στο EUR-Lex](#)

Εδώ οι δικηγόροι μπορούν να βρουν μέτρα που έχουν θεσπιστεί από τα κράτη μέλη της ΕΕ για τη μεταφορά των πράξεων της ΕΕ -κυρίως των οδηγιών- στο εθνικό δίκαιο.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- [Στάδια της διαδικασίας επί παραβάσει](#)
- [Έκθεση απολογισμού σχετικά με τις μεθόδους εργασίας της Επιτροπής για την παρακολούθηση της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ](#)

Γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ. Η δυνατότητα εφαρμογής των κανόνων για τα θεμελιώδη δικαιώματα σε ολόκληρη την ΕΕ καθιερώθηκε πριν από την έναρξη ισχύος του Χάρτη. Το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα κρίνει ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της ΕΕ, ο σεβασμός των οποίων διασφαλίζεται από το Δικαστήριο (βλ. ιδίως απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1979 στην υπόθεση Hauer C-44/79).

Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που εγγυάται η έννομη τάξη της ΕΕ δεσμεύει τα κράτη μέλη **μόνο όταν ενεργούν στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ** (Fransson C-617/10, σκέψεις 18-19 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

Οι γενικές αρχές έχουν το ίδιο καθεστώς με το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ.

I. Υπεροχή. Η αρχή της υπεροχής απορρέει από τις Συνθήκες και επιλύει συγκρούσεις μεταξύ του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και του εθνικού δικαίου των κρατών μελών. Προβλέπει ότι το δίκαιο της ΕΕ υπερισχύει του εθνικού δικαίου όταν τα δύο είναι ασυμβίβαστα. Αναφέρεται επίσης

ως "προτεραιότητα" ή "υπεροχή" του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ). Εάν δεν ίσχυε αυτό, τα κράτη μέλη θα μπορούσαν να επιτρέψουν στο εθνικό τους δίκαιο να υπερισχύει του πρωτογενούς ή δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ και η άσκηση των πολιτικών της ΕΕ θα ήταν ανεφάρμοστη.

Οι ιδρυτικές Συνθήκες δεν περιείχαν καμία διάταξη που να ρυθμίζει την ιεράρχηση μεταξύ του δικαίου της ΕΕ και του εθνικού δικαίου. Η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ αναπτύχθηκε με την πάροδο του χρόνου από τη νομολογία του ΔΕΕ. Το Δικαστήριο στήριξε την αρχή της υπεροχής στους στόχους της ΕΕ εφαρμόζοντας μια τελεολογική ερμηνεία. Αρχικά, στην υπόθεση *Van Gend en Loos* κατά *Nederlandse Administratie der Belastingen* ([υπόθεση 26/62](#)), το Δικαστήριο διακήρυξε ότι οι νόμοι που θεσπίζονται από τα θεσμικά όργανα της ΕΕ μπορούν να δημιουργήσουν νομικά δικαιώματα τα οποία μπορούν να τα επικαλεστούν φυσικά όσο και νομικά πρόσωπα ενώπιον των δικαστηρίων των κρατών μελών. Συνεπώς, το δίκαιο της ΕΕ έχει άμεσο αποτέλεσμα. Στην υπόθεση *Costa* κατά *ENEL* ([υπόθεση 6/64](#)), το Δικαστήριο βασίστηκε περαιτέρω στην αρχή του άμεσου αποτελέσματος και αποτύπωσε την ιδέα ότι οι στόχοι των Συνθηκών θα υπονομεύονταν εάν το δίκαιο της ΕΕ μπορούσε να καταστεί υποδεέστερο του εθνικού δικαίου. Καθώς τα κράτη μέλη μεταβίβαζαν ορισμένες εξουσίες στην ΕΕ, περιόριζαν τα κυριαρχικά τους δικαιώματα και, ως εκ τούτου, προκειμένου οι κανόνες της ΕΕ να είναι αποτελεσματικοί, πρέπει να υπερισχύουν οποιασδήποτε διάταξης του εθνικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένου του μεταγενέστερου εθνικού δικαίου. Στην υπόθεση *Internationale Handelsgesellschaft* ([υπόθεση 11/70](#)) το Δικαστήριο αναγνώρισε τη δική του αρμοδιότητα να διασφαλίζει τον σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως "γενικές αρχές του δικαίου", πράγμα που σημαίνει ότι τα εθνικά δικαστήρια έπρεπε να απέχουν από την έκδοση αποφάσεων επί πράξεων της ΕΟΚ στη βάση των εθνικών πηγών προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Στις υποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η υπεροχή του δικαίου της ΕΕ πρέπει να εφαρμόζεται σε όλες τις εθνικές πράξεις, είτε αυτές εκδόθηκαν πριν είτε μετά την εν λόγω πράξη της ΕΕ. Όταν το δίκαιο της ΕΕ υπερισχύει του αντίθετου εθνικού δικαίου, οι εθνικές διατάξεις δεν ακυρώνονται ή καταργούνται αυτομάτως, αλλά οι εθνικές αρχές και τα δικαστήρια πρέπει να το μη τις εφαρμόσουν αμέσως.

Στη [δήλωση αριθ. 17 στη Συνθήκης της Λισαβόνας σχετικά με την υπεροχή](#), αναφέρεται ότι τα κράτη μέλη αναγνωρίζουν την αρχή αυτή ως ακρογωνιαίο λίθο του ενωσιακού δικαίου. "Κατά τον χρόνο της πρώτης απόφασης αυτής της πάγιας νομολογίας (*Costa/ENEL*, 15 Ιουλίου 1964, υπόθεση 6/641) δεν υπήρχε καμία αναφορά στην υπεροχή στην συνθήκη. Αυτό εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα. Το γεγονός ότι η αρχή της υπεροχής δεν θα συμπεριληφθεί στην μελλοντική συνθήκη δεν μεταβάλλει σε καμία περίπτωση την ύπαρξη της αρχής και την ισχύουσα νομολογία του Δικαστηρίου".

Στην υπόθεση [Ince C-336/2014](#), το ΔΕΕ έκρινε ότι σε ένα *de facto* κρατικό μονοπώλιο που είναι αντίθετο προς το δίκαιο της ΕΕ, οι συνέπειες ενός τέτοιου ασυμβίβαστου, συνεπάγονται ότι τα κράτη μέλη δεν μπορούν να εφαρμόσουν μια εθνική ποινική κύρωση. Μια τέτοια απαγόρευση, η οποία απορρέει από την αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ και από την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας που θεσπίζεται στο άρθρο 4, παράγραφος 3, της ΣΕΕ, δεσμεύει, εντός του πεδίου των αρμοδιοτήτων τους, κάθε όργανο του οικείου κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των αρχών ποινικής δίωξης (βλ. σχετικά απόφαση [Wells, -C201/02](#), EU:C:2004:12, παράγραφος 64 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

II. Αποτελεσματικότητα

Η αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της ΕΕ συνδέεται στενά με την αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 47 της ΣΕΕ, τις δευτερογενείς διαδικαστικές εγγυήσεις της ΕΕ και, πιο πρόσφατα, την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίζουν αποτελεσματική έννομη προστασία, η οποία θεσπίζεται στο άρθρο 19 της ΣΕΕ.

Η αρχή της αποτελεσματικότητας αποτέλεσε τη βάση για διάφορες δικαστικές εξελίξεις και αναγνωρίστηκε από το ΔΕΕ ως γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ. Σκοπός της είναι να διασφαλίσει ότι τα δικαιώματα που παρέχει το δίκαιο της ΕΕ προστατεύονται πράγματι και ότι το δίκαιο της ΕΕ επιβάλλεται πράγματι από τα εθνικά δικαστήρια. Η αρχή της αποτελεσματικότητας απορρέει από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δικαίου της ΕΕ, ιδίως την υπεροχή και το άμεσο αποτέλεσμά του. Με άλλα λόγια, μαζί με την αρχή της ισοδυναμίας, αποτελεί μέρος του "τεστ εθνικής δικονομικής αυτονομίας" και εφαρμόζεται για να διασφαλιστεί ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από την ΕΕ επιβάλλονται αποτελεσματικά σε εθνικό επίπεδο.

Από την άλλη πλευρά, η αρχή της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας των δικαιωμάτων του ατόμου στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ, η οποία αναφέρεται στο άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, της ΣΕΕ, αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ που απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, η οποία έχει κατοχυρωθεί στα άρθρα 6 και 13 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και η οποία επιβεβαιώνεται πλέον με το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (βλ. σχετικά αποφάσεις της 13ης Μαρτίου 2007, Unibet, [-C432/05](#), παρ. 37, DEB, [-C279/09](#), παρ. 29-33).

Το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ αναθέτει στα κράτη μέλη την ευθύνη για την παροχή "των ενδίκων βοηθημάτων και μέσων που είναι αναγκαία για να διασφαλίζεται η πραγματική δικαστική προστασία στους τομείς που διέπονται από το δίκαιο της Ένωσης", μέσω του καθεστώτος των δικαστηρίων τους ως "δικαστηρίων της Ένωσης".

Το άρθρο 47 του Χάρτη εγγυάται περαιτέρω το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής. Η πρώτη παράγραφος βασίζεται στο άρθρο 13 της ΕΣΔΑ. Ωστόσο, στο δίκαιο της Ένωσης η προστασία είναι πιο εκτεταμένη, καθώς εγγυάται το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου. Το Δικαστήριο καθιέρωσε το δικαίωμα αυτό ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης στην απόφασή του της 15ης Μαΐου 1986 στην [υπόθεση 222/84 Johnston](#) [βλ. επίσης υπόθεση 222/86 Heylens, υπόθεση C-97/91 Borelli].

Σύμφωνα με το Δικαστήριο, η αρχή της αποτελεσματικότητας ισχύει και για τα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Η συμπερίληψη αυτού του δεδικασμένου στον Χάρτη δεν είχε ως στόχο να αλλάξει το σύστημα δικαστικού ελέγχου που προβλέπουν οι Συνθήκες, και ιδίως τους κανόνες σχετικά με το παραδεκτό των άμεσων προσφυγών ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση εξέτασε το σύστημα δικαστικού ελέγχου της Ένωσης, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων περί παραδεκτού, και τους επιβεβαίωσε, τροποποιώντας τους όμως ως προς ορισμένες πτυχές, όπως αποτυπώνεται στα άρθρα 251 έως 281 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ιδίως στο άρθρο 263 τέταρτο εδάφιο. Το άρθρο 47 του Χάρτη εφαρμόζεται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης και στα κράτη μέλη όταν αυτά εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και ισχύει για όλα τα δικαιώματα που εγγυάται το δίκαιο της Ένωσης.

Μετά τις ανωτέρω νομικές εξελίξεις, η αρχή της αποτελεσματικότητας διατηρεί την αρχική της αξία και εφαρμόζεται παράλληλα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ. Ελλείπει κανόνων του δικαίου της ΕΕ που να διέπουν ένα συγκεκριμένο θέμα, εναπόκειται στο εσωτερικό νομικό σύστημα κάθε κράτους μέλους να ορίσει τα αρμόδια δικαστήρια και να καθορίσει τους λεπτομερείς διαδικαστικούς κανόνες που διέπουν τις προσφυγές για την προστασία των δικαιωμάτων που απορρέουν άμεσα από το ενωσιακό δίκαιο, υπό την προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες εσωτερικές αγωγές (αρχή της ισοδυναμίας) και ότι δεν καθιστούν πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δύσκολη την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει το ενωσιακό δίκαιο (αρχή της αποτελεσματικότητας) ([υπόθεση Steffensen C-276/01](#), σκέψη 60, βλ. μεταξύ άλλων αποφάσεις *Courage* και *Crehan* C-453/99, Συλλογή 2001, σ. I-6297, σκέψη 29, και *Grundig Italiana* C-255/00, Συλλογή 2002, σ. I-8003, σκέψη 33).

Η ίδια η ύπαρξη αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου που αποσκοπεί στη διασφάλιση της συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί την ουσία του κράτους δικαίου (βλ. [Associação Sindical dos Juizes Portugueses C-64/16](#) παρ. 36, [Rosneft -C72/15](#), παρ. 73 και την εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

III. Επικουρικότητα. Η αρχή της επικουρικότητας ορίζεται στο [άρθρο 5 παράγραφος 3](#) της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Εφαρμόζεται μόνο στους τομείς στους οποίους η αρμοδιότητα κατανέμεται μεταξύ της Ένωσης και των κρατών μελών. Στόχος της είναι να διασφαλίζεται ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται στο πλησιέστερο δυνατό επίπεδο προς τον/την πολίτη και ότι διενεργούνται συνεχείς έλεγχοι για να διαπιστωθεί ότι η δράση σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) είναι δικαιολογημένη υπό το πρίσμα των δυνατοτήτων που υπάρχουν σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο.

Συνδέεται στενά με την αρχή της αναλογικότητας, η οποία απαιτεί να μην υπερβαίνει η δράση της ΕΕ τα αναγκαία όρια για την επίτευξη των στόχων των Συνθηκών. Μια άλλη συναφής αρχή, η αρχή της δοτής αρμοδιότητας, ορίζει ότι οι τομείς πολιτικής που δεν έχουν συμφωνηθεί ρητά στις συνθήκες από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ παραμένουν στον δικό τους τομέα αρμοδιότητας.

Σύμφωνα με το [άρθρο 5 παράγραφος 3 της ΣΕΕ](#), υπάρχουν τρεις προϋποθέσεις για την παρέμβαση των θεσμικών οργάνων της Ένωσης σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας:

- (α) ο σχετικός τομέας δεν εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Ένωσης (μη αποκλειστική αρμοδιότητα),
- (β) οι στόχοι της προτεινόμενης δράσης δεν μπορούν να επιτευχθούν επαρκώς από τα κράτη μέλη (αναγκαιότητα),
- (γ) η δράση μπορεί επομένως, λόγω της κλίμακας ή των αποτελεσμάτων της, να υλοποιηθεί με μεγαλύτερη επιτυχία από την Ένωση (προστιθέμενη αξία).

Υπάρχουν δύο σχετικά πρωτόκολλα που προσαρτώνται στη Συνθήκη της Λισαβόνας:

[Το Πρωτόκολλο αριθ. 1](#) σχετικά με το ρόλο των εθνικών κοινοβουλίων ενθαρρύνει τη συμμετοχή των εθνικών κοινοβουλίων στις δραστηριότητες της ΕΕ και απαιτεί την άμεση διαβίβαση εγγράφων και προτάσεων της ΕΕ σε αυτά, ώστε να μπορούν να τα εξετάσουν πριν από τη λήψη απόφασης από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το πρωτόκολλο αριθ. 2 απαιτεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να λαμβάνει υπόψη την περιφερειακή και τοπική διάσταση όλων των σχεδίων νομοθετικών πράξεων και να υποβάλλει λεπτομερή δήλωση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τηρείται η αρχή της επικουρικότητας. Το πρωτόκολλο αυτό επιτρέπει στα εθνικά κοινοβούλια να αντιταχθούν σε μια πρόταση με την αιτιολογία ότι παραβιάζει την αρχή, με αποτέλεσμα η πρόταση να πρέπει να επανεξεταστεί και να μπορεί να διατηρηθεί, να τροποποιηθεί ή να αποσυρθεί από την Επιτροπή ή να μπλοκαριστεί από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ή το Συμβούλιο.

Ο γενικός στόχος της αρχής της επικουρικότητας είναι να διασφαλίσει ένα βαθμό ανεξαρτησίας μιας αρχής που βρίσκεται χαμηλότερα στην ιεραρχία από μια ανώτερη αρχή ή μιας τοπικής αρχής από την κεντρική κυβέρνηση. Συνεπάγεται, επομένως, την κατανομή των εξουσιών μεταξύ διαφόρων επιπέδων εξουσίας, μια αρχή που αποτελεί τη θεσμική βάση των ομοσπονδιακών κρατών. Αποκλείει την παρέμβαση της Ένωσης όταν ένα ζήτημα μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά από τα ίδια τα κράτη μέλη σε κεντρικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο. Η Ένωση δικαιολογείται να ασκήσει τις εξουσίες της μόνο εάν τα κράτη μέλη δεν είναι σε θέση να επιτύχουν ικανοποιητικά τους στόχους μιας προτεινόμενης δράσης και εάν υπάρχει προστιθέμενη αξία από την εκτέλεση της δράσης σε επίπεδο Ένωσης.

Η αρχή της επικουρικότητας ισχύει για όλα τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και έχει πρακτική σημασία ιδίως για τις νομοθετικές διαδικασίες. Η Συνθήκη της Λισαβόνας ενίσχυσε τον ρόλο τόσο των εθνικών κοινοβουλίων όσο και του Δικαστηρίου στον έλεγχο της τήρησης της αρχής της επικουρικότητας. Όχι μόνο εισήγαγε ρητή αναφορά στην υποεθνική διάσταση της αρχής της επικουρικότητας, αλλά ενίσχυσε επίσης τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών και επέτρεψε, κατά τη διακριτική ευχέρεια των εθνικών κοινοβουλίων, τη συμμετοχή περιφερειακών κοινοβουλίων με νομοθετικές αρμοδιότητες στον μηχανισμό "έγκαιρης προειδοποίησης" εκ των προτέρων.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παράγραφος 3 δεύτερο εδάφιο και το άρθρο 12 στοιχείο β) της ΣΕΕ, τα εθνικά κοινοβούλια ελέγχουν την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται στο πρωτόκολλο αριθ. 2. Στο πλαίσιο του μηχανισμού "έγκαιρης προειδοποίησης", κάθε εθνικό κοινοβούλιο ή κάθε σώμα ενός εθνικού κοινοβουλίου έχει στη διάθεσή του οκτώ εβδομάδες από την ημερομηνία διαβίβασης ενός σχεδίου νομοθετικής πράξης για να αποστείλει στους προέδρους του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, του Συμβουλίου και της Επιτροπής αιτιολογημένη γνώμη στην οποία να αναφέρει γιατί θεωρεί ότι το εν λόγω σχέδιο δεν είναι σύμφωνο με την αρχή της επικουρικότητας. Μέχρι σήμερα, οι διαδικασίες αυτές έχουν ενεργοποιηθεί τρεις φορές.

Ο κανόνας ότι τα τοπικά ένδικα μέσα πρέπει να έχουν εξαντληθεί προτού κινηθεί διεθνής διαδικασία είναι ένας καθιερωμένος κανόνας του διεθνούς εθνικού δικαίου- ο κανόνας αυτός έχει γενικά τηρηθεί σε περιπτώσεις στις οποίες ένα κράτος έχει επιληφθεί της υπόθεσης υπηκόου του, τα δικαιώματα του οποίου ισχυρίζεται ότι έχουν παραβιαστεί σε άλλο κράτος κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου. Πριν από την προσφυγή σε διεθνές δικαστήριο σε μια τέτοια περίπτωση, έχει θεωρηθεί αναγκαίο το κράτος στο οποίο συνέβη η παραβίαση να έχει την ευκαιρία να την αποκαταστήσει με δικά του μέσα, στο πλαίσιο του δικού του εσωτερικού νομικού συστήματος. Ο κανόνας αυτός πρέπει να τηρείται ακόμη περισσότερο όταν εκκρεμεί εσωτερική διαδικασία, όπως στην περίπτωση της *Interhandel*, και όταν οι δύο αγωγές, αυτή της ελβετικής εταιρείας ενώπιον των δικαστηρίων των Ηνωμένων Πολιτειών και αυτή της ελβετικής κυβέρνησης ενώπιον του παρόντος Δικαστηρίου, στην κύρια εισήγησή της, αποσκοπούν στο ίδιο αποτέλεσμα: την επιστροφή των περιουσιακών στοιχείων της *Interhandel* που περιήλθαν στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Interhandel (Ελβετία κατά ΗΠΑ), παράγραφος 27.

Η Διάσκεψη των κοινοβουλευτικών επιτροπών για τις υποθέσεις της Ένωσης των κοινοβουλίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Conference of Parliamentary Committees for Union Affairs of Parliaments of the European Union - COSAC) χρησιμεύει ως μια χρήσιμη πλατφόρμα για τα εθνικά κοινοβούλια για την ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τον έλεγχο της επικουρικότητας. Επιπλέον, το **Δίκτυο Παρακολούθησης της Επικουρικότητας (Subsidiarity Monitoring Network - SMN)** που διατηρεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των τοπικών και περιφερειακών αρχών και των θεσμικών οργάνων της ΕΕ. Τα μέλη του Δικτύου περιλαμβάνουν περιφερειακά κοινοβούλια και κυβερνήσεις με νομοθετικές αρμοδιότητες, τοπικές και περιφερειακές αρχές χωρίς νομοθετικές αρμοδιότητες και ενώσεις τοπικών αρχών στην ΕΕ. Είναι επίσης ανοικτό στις εθνικές αντιπροσωπείες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής των Περιφερειών και στα επιμελητήρια των εθνικών κοινοβουλίων.

Τα κράτη μέλη μπορούν, εξ ονόματος του εθνικού τους κοινοβουλίου ή ενός εκ των τμημάτων του, να ασκήσουν προσφυγή ενώπιον του ΔΕΕ για την ακύρωση νομοθετικής πράξης λόγω παραβίασης της αρχής της επικουρικότητας, σύμφωνα με το νομικό τους σύστημα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή των Περιφερειών μπορεί επίσης να ασκήσει τέτοιες προσφυγές κατά νομοθετικών πράξεων, όταν η ΣΛΕΕ ορίζει ότι απαιτείται η γνώμη της.

Εφαρμογή της αρχής της επικουρικότητας σε υποθέσεις θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η αρχή της επικουρικότητας στο δικονομικό της σκέλος προσδιορίζεται ως ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ένδικων μέσων πριν από την προσφυγή στα διεθνή δικαστήρια.

Στην υπόθεση *Interhandel* (Ελβετία κατά Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής), το Διεθνές Δικαστήριο διαπίστωσε ότι ο κανόνας της εξάντλησης των τοπικών ένδικων μέσων αποτελεί καθιερωμένο κανόνα του διεθνούς εθνικού δικαίου. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το σχετικό χωρίο:

«Η αρχή της επικουρικότητας ρυθμίζεται ειδικά στο άρθρο 35 παρ. 1 της ΕΣΔΑ: "Το Δικαστήριο μπορεί να επιληφθεί της υπόθεσης μόνον αφού εξαντληθούν όλα τα εσωτερικά ένδικα μέσα, σύμφωνα με τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου [...]».

Ωστόσο, τα άτομα απολαμβάνουν το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής σύμφωνα με το άρθρο 13 της ΕΣΔΑ. Τα ένδικα μέσα πρέπει να είναι διαθέσιμα και αποτελεσματικά.

Περίληψη της σχετικής νομολογίας

- Στην υπόθεση [Nada κατά Ελβετίας](#), ο προσφεύγων ζητούσε να διαγραφεί το όνομά του από τον κατάλογο των Ταλιμπάν βάσει του ελβετικού διατάγματος περί "Ταλιμπάν". Ο προσφεύγων θα μπορούσε να είχε προσφύγει στα εθνικά δικαστήρια για τις καταγγελίες του βάσει της Σύμβασης. Ωστόσο, οι αρχές αυτές δεν είχαν εξετάσει την ουσία των καταγγελιών του. Ειδικότερα, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο είχε κρίνει ότι, ενώ είχε το δικαίωμα να ελέγξει αν η Ελβετία δεσμεύεται από τα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας, δεν μπορούσε το ίδιο, για λόγους ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να άρει τις κυρώσεις που είχαν επιβληθεί στον προσφεύγοντα. Επιπλέον, το Ομοσπονδιακό Δικαστήριο είχε αναγνωρίσει ρητά ότι η διαδικασία με την οποία ζητείται από τα Ηνωμένα Έθνη η διαγραφή ενός ονόματος από τον κατάλογο δεν μπορεί να θεωρηθεί ως αποτελεσματικό ένδικο μέσο βάσει του άρθρου 13 (§§ 209-214). Επομένως, δεν υπήρχε αποτελεσματικό ένδικο μέσο και το άρθρο 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ είχαν παραβιαστεί.
- Στην υπόθεση [D.P. και J.C. κατά του Ηνωμένου Βασιλείου](#), το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 13 υπό το πρίσμα των άρθρων 3 ή 8 της ΕΣΔΑ, λόγω της έλλειψης αποτελεσματικής προσφυγής με την οποία θα μπορούσε να εξεταστεί η εικαζόμενη αποτυχία των κοινωνικών υπηρεσιών να προστατεύσουν τα παιδιά από τη σεξουαλική κακοποίηση από τον πατριό τους (§§ 136-138).
- Όσον αφορά το οικογενειακό δικαίο, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 13 λόγω έλλειψης αποτελεσματικής προσφυγής υπό το πρίσμα του άρθρου 8 στις υποθέσεις [Sabou και Pircalab κατά Ρουμανίας](#) (§§ 53-56), και [Iordache κατά Ρουμανία](#) (§§ 57-67) όσον αφορά την αυτόματη εφαρμογή της πλήρους και απόλυτης απαγόρευσης της άσκησης των γονικών δικαιωμάτων, ως παράπλευρη κύρωση εκ του νόμου, που επιβάλλεται σε όποιον εκτίει ποινή φυλάκισης, χωρίς να εξετάζεται από τα δικαστήρια η φύση του αδικήματος που διέπραξε ο φυλακισμένος πατέρας ή τα συμφέροντα των ανήλικων τέκνων.
- Στο ίδιο πνεύμα, παραβιάσεις του άρθρου 13 υπό το πρίσμα του άρθρου 8 διαπιστώθηκαν στην υπόθεση [Panteleyenko κατά Ουκρανίας](#) §§ 78-81, λόγω της έλλειψης αποτελεσματικής προσφυγής μετά από έρευνα στο γραφείο συμβολαιογράφου μετά την περάτωση της υπόθεσης εναντίον του στο προδικαστικό στάδιο- και στην υπόθεση [Peev κατά Βουλγαρίας](#) § 70, όπου δεν υπήρξε αποτελεσματική προσφυγή μετά από παράνομη έρευνα στο γραφείο δημοσίου υπαλλήλου μετά τη δημοσίευση στον τύπο επιστολής στην οποία επέκρινε τον γενικό εισαγγελέα.
- Στην υπόθεση [Rutkowski κ.λπ. κατά Πολωνίας](#) (§§ 211-222) το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 13 σε συνδυασμό με το άρθρο 6 § 1, σχετικά με την έλλειψη ένδικων μέσων στο εσωτερικό δικαίο για την καταγγελία της διάρκειας των αστικών διαδικασιών, και κάλεσε το εναγόμενο κράτος να λάβει νέα μέτρα για να εξασφαλίσει τον τερματισμό της αρχής του "κατακερματισμού των διαδικασιών" και να παράσχει "επαρκή και κατάλληλα ένδικα μέσα".
- Όσον αφορά τη νομολογία της ΕΕ, το Δικαστήριο αποφάνθηκε στην υπόθεση-ορόσημο [P κατά S και Cornwall County Council](#) C-13/94 ότι απαγορεύονται οι διακρίσεις κατά των διεμφυλικών ατόμων, παρά το γεγονός ότι οι ιδρυτικές συνθήκες δεν παρείχαν στην ΕΕ τις απαραίτητες

εξουσίες για να δράσει στον τομέα αυτό (που εισήχθησαν αργότερα, το 1997, με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ).

Η σχέση μεταξύ της ΕΕ και της ΕΣΔΑ

Συγγραφέας(ες): Iliana Boycheva, νομική αναλύτρια, CSD

Περίληψη. Το κεφάλαιο αυτό πραγματεύεται τη σχέση μεταξύ της ΕΕ και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Στο πρώτο μέρος του κεφαλαίου παρουσιάζονται το περιεχόμενο, το πεδίο εφαρμογής και οι βασικές ερμηνευτικές αρχές που διέπουν την εφαρμογή της Σύμβασης, όπως τις επεξεργάστηκε το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Το δεύτερο μέρος επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ της ΕΣΔΑ και του δικαίου της ΕΕ, ιδίως του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ, όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής και το περιεχόμενό τους.

Οι εκπαιδευτές/ριες καλούνται να διερευνήσουν μεθόδους εκπαίδευσης προσανατολισμένες στην πράξη και να αντιμετωπίσουν το ζήτημα μέσω πρακτικών παραδειγμάτων και μελετών περίπτωσης. Το παρόν κεφάλαιο αποσκοπεί στη μετάδοση βασικών γνώσεων σχετικά με το θέμα. Ωστόσο, δεδομένου ότι η σχέση μεταξύ του δικαίου της ΕΕ και της ΕΣΔΑ, ιδίως το αντίστοιχο πεδίο εφαρμογής τους, εξακολουθεί να προκαλεί σύγχυση στους/στις επαγγελματίες, στοιχεία από το παρόν κεφάλαιο μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εκπαίδευση επαγγελματιών του νομικού κλάδου με διαφορετικά επίπεδα γνώσεων επί του θέματος.

Συνδεδεμένες ενότητες:

Ενότητα Εκπαίδευσης των Εκπαιδευτών/ριών 4 - Κράτος Δικαίου και δικαστικές διαφορές

Εισαγωγική ενότητα 3 - Πηγές, δίκτυα και επικοινωνία

Προχωρημένη ενότητα 4 - Πρακτικές δεξιότητες, πηγές και συνεργασία

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
- Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το δίκαιο της ΕΕ
  - Ιστορική εξέλιξη
  - Η αλληλεπίδραση μεταξύ της ΕΣΔΑ και του Χάρτη
  - Παρακολούθηση των κρατών που εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ όταν γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων της Σύμβασης
  - Έλεγχος της εφαρμογής των συνθηκών της ΕΕ από τα κράτη μέλη
  - Μειωμένη ένταση της εποπτείας των εθνικών θεσμικών οργάνων κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ: το τεκμήριο ισοδύναμης προστασίας

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η [Σύμβαση για την Προάσπιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών \(ΕΣΔΑ\)](#) είναι μια διεθνής συνθήκη που συντάχθηκε και υιοθετήθηκε από το [Συμβούλιο της Ευρώπης](#) (ΣΤΕ) το 1950. Βασίστηκε στην

Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών που ψηφίστηκε το 1948. Η ΕΣΔΑ διασφαλίζει τα βασικά ανθρώπινα δικαιώματα για όσους/ες υπάγονται στη δικαιοδοσία των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η ΕΣΔΑ επιβάλλει αρνητικές και θετικές υποχρεώσεις στα συμβαλλόμενα κράτη. Οι αρνητικές υποχρεώσεις απαιτούν από ένα κράτος να μην παρεμβαίνει στα δικαιώματα και τις ελευθερίες της ΕΣΔΑ. Οι θετικές υποχρεώσεις απαιτούν από τα κράτη να ενεργούν προκειμένου να διασφαλίσουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες της ΕΣΔΑ. Η Σύμβαση έχει τροποποιηθεί από διάφορα Πρωτόκολλα, τα οποία είναι δεσμευτικά για τα κράτη που τα έχουν επικυρώσει. Η ΕΣΔΑ καθιερώνει ένα διαφορετικό σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από αυτό που θεσπίζει η ΕΕ. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΔ) προβλέπει τον εκ των υστέρων έλεγχο των εθνικών πράξεων και μέτρων. Το ΕΔΔΔ είναι το όργανο που είναι επιφορτισμένο με την ερμηνεία της ΕΣΔΑ και την αξιολόγηση της συμμόρφωσης των ενεργειών των κρατών με τη Σύμβαση. Οι αποφάσεις του είναι δεσμευτικές.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Christoffersen, J., Madsen, M. (2011), The Birth of the European Convention on Human Rights - and the European Court of Human Rights, Oxford Scholarship Online, Ιούνιος 2011.
Για θετικές και αρνητικές υποχρεώσεις βλ:
- Stoyanova V. (2023), Positive Obligations Under the European Convention on Human Rights, Oxford University Press, Ιανουάριος 2023.
- Wibye J. (2022), Beyond Acts and Omission - Distinguishing Positive and Negative Duties at the European Court of Human Rights, Human Rights Review, Springer, 15 Αυγούστου 2022.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2007) Positive Obligation Under the European Convention on Human Rights, Human Rights Handbook No. 7, 2007.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Κανονισμός του Δικαστηρίου, 30 Οκτωβρίου 2023.

I. Αρχές. Το αντικείμενο και ο σκοπός της ΕΣΔΑ ως μέσου προστασίας του ατόμου απαιτούν την ερμηνεία και εφαρμογή των διατάξεών της κατά τρόπο που να διασφαλίζει ότι οι εγγυήσεις της είναι πρακτικές και αποτελεσματικές και όχι θεωρητικές ή ψευδείς (Chassagnou και άλλοι κατά Γαλλίας). Η ΕΣΔΑ πρέπει να διαβάζεται ως σύνολο και να ερμηνεύεται κατά τρόπο που να προωθεί την εσωτερική συνοχή και αρμονία μεταξύ των διαφόρων διατάξεών της (Margus κατά Κροατίας). Είναι επίσης ένα ζωντανό εργαλείο, πράγμα που σημαίνει ότι τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνονται σε αυτό πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα των σημερινών συνθηκών (βλ. Austin και άλλοι κατά Ηνωμένου Βασιλείου).

Την πρωταρχική ευθύνη για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων και ελευθεριών της ΕΣΔΑ φέρουν οι εθνικές αρχές. Τα κράτη έχουν ορισμένη διακριτική ευχέρεια κατά την εφαρμογή της ΕΣΔΑ. Η **αρχή της επικουρικότητας** είναι μία από τις κύριες αρχές στις οποίες βασίζεται το σύστημα της ΕΣΔΑ. Η αρχή αυτή επισημοποιήθηκε στο Πρωτόκολλο αριθ. 15 της Σύμβασης. Το ΕΔΔΔ δέχεται υποθέσεις μόνο όταν έχουν εξαντληθεί όλα τα διαθέσιμα εσωτερικά ένδικα μέσα για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο κανόνας της εξάντλησης προβλέπεται στο άρθρο 35 της Σύμβασης.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Gerards, J. (2023), [General Principles of the European Convention on Human Rights](#), Universiteit Utrecht, The Netherlands, Cambridge University Press, 13 Ιουλίου 2023.
- Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα κριτήρια παραδεκτού, βλ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (2023), [Πρακτικός οδηγός για τα κριτήρια παραδεκτού](#), 31 Αυγούστου 2023.

II. Πηγές. Η βάση δεδομένων [HUDOC](#) παρέχει πρόσβαση στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Η πύλη συμπληρώνεται από την Πλατφόρμα ανταλλαγής γνώσεων του ΕΔΔΑ ([ECHR-KS](#)), η οποία παρέχει γνώσεις σχετικά με τη νομολογία μέσω ενός συγκεκριμένου άρθρου/διατηρηματικού θέματος, συμπεριλαμβανομένου ενός [ενημερωτικού δελτίου σχετικά με τη νομολογία που αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση](#). Η Εκπαίδευση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα για Νομικούς ([HELP](#)) είναι η διαδικτυακή πλατφόρμα του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη νομική εκπαίδευση.

Επιπλέον, ο [δικτυακός τόπος του ΕΔΔΑ](#) φιλοξενεί διάφορες πηγές που έχουν σχεδιαστεί για τον εξορθολογισμό της διαδικασίας υποβολής αίτησης για την εκδίκαση μιας υπόθεσης ενώπιον του Δικαστηρίου.

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και το δίκαιο της ΕΕ

I. Ιστορική εξέλιξη. Πριν τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ, το νομικό πλαίσιο της ΕΕ δεν διέθετε ένα κανονιστικό θεμέλιο που να εγγυάται την ευθυγράμμιση του δικαίου της ΕΕ με τα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, υπήρχε αξιοσημείωτη απουσία μηχανισμών εντός της ΕΕ για τη διόρθωση περιπτώσεων όπου το δίκαιο της ΕΕ απέκλινε από τα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η νομολογία του ΔΕΕ συνέβαλε σημαντικά στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως θεμελιώδους αρχής με την οποία ευθυγραμμίζεται η ΕΕ. Αυτή η διαδικασία δικαστικής εξέλιξης εκτυλίχθηκε με την πάροδο των ετών και μπορεί να ανιχνευθεί μέσα από ορισμένες καίριες δικαστικές αποφάσεις.

Οι υποθέσεις [Frontini](#) και [Solange I](#) έχουν σημαντική σημασία για τον καθορισμό της συνταγματικής δικαιοδοσίας της Ιταλίας (Frontini) και της Γερμανίας (Solange I). Στην υπόθεση Frontini (183/1973), το ιταλικό Συνταγματικό Δικαστήριο "αρνήθηκε" να υποστηρίξει την αρχή της υπεροχής όταν προέκυπταν συγκρούσεις μεταξύ του ενωσιακού δικαίου και θεμελιωδών συνταγματικών αρχών, ιδίως βασικών συνταγματικών δικαιωμάτων. Ακολουθώντας, στην απόφασή του Solange I, το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο διεκδίκησε τη αδιάλειπτη εξουσία του να αξιολογεί τη συμμόρφωση του ενωσιακού δικαίου με τα συνταγματικά δικαιώματα. Και οι δύο αποφάσεις έθεσαν τρομερές προκλήσεις για την αρχή της υπεροχής, ιδίως όσον αφορά τα θεμελιώδη δικαιώματα, αποτελώντας έτσι ένα σημαντικό εμπόδιο για την αποτελεσματική λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκείνη την εποχή.

Το ΔΕΕ διευθέτησε την κατάσταση αυτή κρίνοντας ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα θα τύχουν προστασίας ως γενικές νομικές αρχές εντός του καθιερωμένου διαδικαστικού πλαισίου, βασιζόμενο στην εξουσία που παρέχει το άρθρο 19 ΣΕΕ και το άρθρο 340 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ. ([Stauder C-29/69](#)). Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτό, η οριοθέτηση του ποια ακριβώς δικαιώματα προστατεύονται ως γενικές αρχές στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ έχει δημιουργήσει σημαντικές προκλήσεις. Με την πάροδο του χρόνου, το Δικαστήριο αντιμετώπισε και διευκρίνισε σταδιακά αυτή την πολυπλοκότητα μέσω της νομολογίας του. Το ΔΕΕ έχει επισημάνει ότι οι γενικές συνταγματικές παραδόσεις έχουν επίσης καθοριστική σημασία για τον προσδιορισμό και την καθιέρωση των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων που προστατεύονται ως γενικές αρχές δικαίου στο πλαίσιο της ΕΕ ([International Handelgesellschaft C- 11/70](#)).

Στην απόφασή του στην υπόθεση [Nold](#) (C-4/73), το ΔΕΕ αναγνώρισε τα ανθρώπινα δικαιώματα ως θεμελιώδεις αρχές του ενωσιακού δικαίου, τονίζοντας την ευθύνη του Δικαστηρίου να αντλεί καθοδήγηση από αυτά. Επιπλέον, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι διεθνείς συνθήκες που έχουν σχεδιαστεί για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στις οποίες τα κράτη μέλη έχουν συνεργαστεί ή τις οποίες έχουν υπογράψει, προσφέρουν πολύτιμα σημεία αναφοράς που πρέπει να τηρούνται στο πλαίσιο του ενωσιακού δικαίου.

Στη συνέχεια, στην απόφαση [Rutili](#) (C-36/75, σ. 32) το Δικαστήριο αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην ΕΣΔΑ, αναδεικνύοντάς την σε προνομιακή πηγή αναφοράς. Αυτό σηματοδότησε μια σημαντική αναγνώριση από το Δικαστήριο της σημασίας και του κύρους της ΕΣΔΑ στη διαμόρφωση της νομολογίας του.

Το 1978 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κήρυξε απαράδεκτη μια προσφυγή κατά των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ή κατά των κρατών μελών λόγω έλλειψης αρμοδιότητας *ratione personae* ([Stork κατά High Authority, C 1/58](#)).

Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΕ έχει εφαρμόσει διάφορα μέτρα με βάση το ισχύον πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός της δικαιοδοσίας της. Ειδικότερα, το 1992, μέσω του άρθρου F2 της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η ΕΕ δεσμεύτηκε να υποστηρίξει τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως αυτά κατοχυρώνονται στην ΕΣΔΑ. Επιπλέον, τα [κριτήρια της Κοπεγχάγης](#) ορίζουν ότι ένα κράτος που επιθυμεί να γίνει μέλος της ΕΕ πρέπει να είναι ήδη μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στη συνέχεια, το 1996, το Δικαστήριο εξέδωσε τη [γνωμοδότηση 2/94](#), εξετάζοντας τη δυνατότητα της ΕΕ να γίνει συμβαλλόμενο μέρος της ΕΣΔΑ. Κατόπιν αυτού, το 2013 διαμορφώθηκε [σχέδιο Συνθήκης Προσχώρησης](#). Ωστόσο, στη [γνωμοδότηση 2/13](#) του 2014, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το σχέδιο συνθήκης δεν ήταν συμβατό με τις υφιστάμενες συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διαδικασία διαπραγμάτευσης βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη.

Περισσότερες πληροφορίες για τη διαδικασία διαπραγμάτευσης θα βρείτε στην [ιστοσελίδα](#) της προσχώρησης της ΕΕ στην ΕΣΔΑ.

II. Η αλληλεπίδραση μεταξύ της ΕΣΔΑ και του Χάρτη. Μετά τη θέση σε ισχύ του Χάρτη έχουν επέλθει σημαντικές αλλαγές, οι οποίες παγιώνουν το σύστημα ολοκλήρωσης της ΕΕ με ισχυρές εγγυήσεις για τη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ο Χάρτης διαφέρει από την ΕΣΔΑ ως προς τη συμπερίληψη θεμελιωδών δικαιωμάτων που απορρέουν από διάφορες πηγές. Αυτά περιλαμβάνουν δικαιώματα που συνδέονται με την εσωτερική αγορά, δικαιώματα που συνδέονται με την ιθαγένεια της ΕΕ, καθώς και αυτά που θεωρούνται συνήθως ως "παραδοσιακά" ανθρώπινα δικαιώματα που απορρέουν από τις συλλογικές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, την ΕΣΔΑ και άλλες διεθνείς πράξεις.

Επί του παρόντος, η Σύμβαση καθορίζει τα ελάχιστα πρότυπα για την προστασία των δικαιωμάτων που είναι κοινά στα δύο έγγραφα, αρχή που περιγράφεται στο άρθρο 52 παράγραφος 3 του Χάρτη.

Η διάταξη αυτή, η οποία είναι αφιερωμένη στον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής και της εφαρμογής του Χάρτη, εξασφαλίζει την ευθυγράμμιση με τη Σύμβαση. Ορίζει ότι τα δικαιώματα του Χάρτη που αντιστοιχούν σε εκείνα της Σύμβασης πρέπει να έχουν την ίδια έννοια και το ίδιο πεδίο εφαρμογής, συμπεριλαμβανομένων των επιτρεπόμενων περιορισμών, όπως περιγράφονται στην

ΕΣΔΑ. Είναι σημαντικό ότι αυτό δεν αποκλείει το δίκαιο της ΕΕ να προσφέρει ευρύτερη προστασία. Ωστόσο, όπου υπάρχουν περιορισμοί στα δικαιώματα της Σύμβασης, πρέπει να γίνονται σεβαστοί κατά την ερμηνεία του Χάρτη, και όπου δεν υπάρχουν περιορισμοί στα δικαιώματα της Σύμβασης, δεν πρέπει να επιβάλλονται στο πλαίσιο του Χάρτη.

Το άρθρο 52 παράγραφος 3 χρησιμεύει για τη διατήρηση της συνοχής μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΔΑ, επιβάλλοντας ότι οι περιορισμοί των αντίστοιχων δικαιωμάτων του Χάρτη συμμορφώνονται με τα πρότυπα που θέτει η ΕΣΔΑ. Αυτό διασφαλίζει ότι οι νομοθέτες πρέπει να συμμορφώνονται με τους περιορισμούς που θεσπίζει η ΕΣΔΑ όταν περιορίζουν τα εν λόγω δικαιώματα βάσει του Χάρτη, διατηρώντας έτσι την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Στην ουσία, η ΕΣΔΑ θέτει ένα βασικό όριο προστασίας όσον αφορά τα αντίστοιχα δικαιώματα. Κατά συνέπεια, όλες οι πράξεις της ΕΕ και οι εθνικές νομοθεσίες που εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ πρέπει να εξασφαλίζουν για τα εν λόγω δικαιώματα ένα επίπεδο προστασίας σύμφωνο με την ΕΣΔΑ. Σε περίπτωση που προκύπτει αβεβαιότητα, υπάρχει η δυνατότητα υποβολής προδικαστικών ερωτημάτων σχετικά με το κύρος ή την ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ.

Η επίσημη επεξήγηση του άρθρου 52 παράγραφος 3 βοηθά στον εντοπισμό των αντίστοιχων δικαιωμάτων με την παρουσίαση δύο ομάδων άρθρων: η μία υποδεικνύει άρθρα του Χάρτη με ταυτόσημο νόημα και πεδίο εφαρμογής με τα αντίστοιχα άρθρα της Σύμβασης και η άλλη υποδεικνύει άρθρα του Χάρτη με ευρύτερο πεδίο εφαρμογής από τα αντίστοιχα άρθρα της Σύμβασης.

Με την πάροδο του χρόνου ενδέχεται να προκύψουν πρόσθετα αντίστοιχα δικαιώματα. Για παράδειγμα, το άρθρο 49 παράγραφος 1 του Χάρτη, που αντιστοιχεί στο άρθρο 7 παράγραφος 1 της ΕΣΔΑ, έχει ερμηνευθεί από το ΕΔΔΑ ώστε να περιλαμβάνει την αρχή της αναδρομικότητας του εθνικού δικαίου, με βάση τη διάταξη του Χάρτη.

Για περαιτέρω ανάγνωση

Brittain, S., (2015), [The Relationship between the EU Charter of Fundamental Rights and the European Convention on Human Rights: an Originalist Analysis](#), European Constitutional Law Review, 1 Δεκεμβρίου 2015.

ΕΔΔΑ	Εθνικά συνταγματικά κείμενα για τα δικαιώματα	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ
Πρέπει να τηρούνται ανά πάσα στιγμή	Πρέπει να τηρούνται και να εφαρμόζονται με συνέπεια. Το εθνικό δικαστικό σώμα φέρει την ευθύνη να εγγυάται ότι το εθνικό σύστημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων ευθυγραμμίζεται με την ΕΣΔΑ, η οποία ορίζει θεμελιώδη ελάχιστα πρότυπα	Πρέπει να τηρείται μόνο κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ

Σχήμα 2 - Αλληλεξάρτηση μεταξύ της ΕΣΔΑ, των εθνικών συνταγματικών κειμένων για τα δικαιώματα και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ

Για περισσότερες λεπτομέρειες, ανατρέξτε στην "Μεταφορά των ρούχων" στο πλαίσιο του [προγράμματος HELP για την αλληλεπίδραση μεταξύ της ΕΣΔΑ και του Χάρτη της ΕΕ](#). Σε αυτή τη μεταφορά, οι συγγραφείς συγκρίνουν την ΕΣΔΑ με ένα πουκάμισο, τα Εθνικά συνταγματικά κείμενα για τα δικαιώματα με ένα σακάκι και τον Χάρτη της ΕΕ με ένα αδιάβροχο. Κάθε στρώμα προστασίας επικαλύπτει το άλλο, καταδεικνύοντας ότι το αδιάβροχο (Χάρτης της ΕΕ) εφαρμόζεται επιλεκτικά σε ορισμένες καταστάσεις, ενώ τα άλλα δύο παρέχουν σταθερά κάλυψη.

Η κρατική δράση που αναλαμβάνεται σε συμμόρφωση με τις εν λόγω νομικές υποχρεώσεις δικαιολογείται εφόσον ο σχετικός οργανισμός θεωρείται ότι προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα, τόσο όσον αφορά τις προσφερόμενες ουσιαστικές εγγυήσεις όσο και τους μηχανισμούς ελέγχου της τήρησής τους, κατά τρόπο που μπορεί να θεωρηθεί τουλάχιστον ισοδύναμος με εκείνον που προβλέπει η Σύμβαση [...]. Με τον όρο "ισοδύναμο" το Δικαστήριο εννοεί "συγκρίσιμο"- οποιαδήποτε απαίτηση η προστασία του οργανισμού να είναι "πανομοιότυπη" θα μπορούσε να είναι αντίθετη προς το επιδιωκόμενο συμφέρον της διεθνούς συνεργασίας [...]. Ωστόσο, οποιαδήποτε τέτοια διαπίστωση ισοδυναμίας δεν θα μπορούσε να είναι οριστική και θα μπορούσε να επανεξεταστεί υπό το πρίσμα οποιασδήποτε σχετικής αλλαγής στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi κατά Ιρλανδίας, 45036/98, απόφαση της 30.6.2005, σκέψη 155.

III. Παρακολούθηση των κρατών που εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ όταν γίνεται επίκληση των δικαιωμάτων της Σύμβασης

Δεδομένου ότι η ΕΕ δεν έχει προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ, δεν μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνη για παραβίαση της Σύμβασης στις διαδικασίες ή τις αποφάσεις της ([Confederation Francaise du travail κατά CEE](#)).

Οι δράσεις που αναλαμβάνει η ΕΕ δεν μπορούν να προσβληθούν απευθείας ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ακόμη και αν υπάρχει παραβίαση της ΕΣΔΑ λόγω της απόλυσης δημοσίων υπαλλήλων από ευρωπαϊκό θεσμικό όργανο, το ΕΔΔΑ δεν μπορεί να εξετάσει το θέμα αυτό, διότι ούτε η ΕΕ ούτε τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα για τέτοιες ενέργειες ([Connolly κατά δεκαπέντε κρατών μελών της ΕΕ](#), C-274/99 ή [Andreasen κατά Ηνωμένου Βασιλείου και 26 άλλων κρατών μελών της ΕΕ](#)).

IV. Έλεγχος της εφαρμογής των συνθηκών της ΕΕ από τα κράτη μέλη. Τα κράτη θα μπορούσαν να θεωρηθούν υπεύθυνα για παραβιάσεις των δικαιωμάτων της Σύμβασης ακόμη και όταν μεταβίβασαν τις εξουσίες τους στην ΕΕ. ([Matthews κατά Ηνωμένου Βασιλείου](#)). Ωστόσο, τέτοια περιστατικά είναι ασυνήθιστα στις καθημερινές διαδικασίες των δικαστηρίων. Στην υπόθεση Matthews κατά Ηνωμένου Βασιλείου, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το άρθρο 3 του Πρωτοκόλλου 1 της ΕΣΔΑ είχε παραβιαστεί από έναν νόμο σχετικά με τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ο οποίος είχε το καθεστώς συνθήκης. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, το ζήτημα δεν αφορούσε έλλειψη δικαιοδοσίας *ratione personae*, καθώς το θέμα αφορούσε την εφαρμογή της συνθήκης από το εναγόμενο κράτος. Κατά συνέπεια, το Ηνωμένο Βασίλειο κρίθηκε υπεύθυνο για την παραβίαση.

V. Μειωμένη ένταση της εποπτείας των εθνικών οργάνων κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ: το τεκμήριο ισοδύναμης προστασίας. Το τεκμήριο του Βοσπόρου αναφέρεται σε ένα δόγμα στη νομολογία του ΕΔΔΑ που ανάγεται στην απόφαση του 2005 στην υπόθεση Bosphorus Hava Yollari

Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi κατά Ιρλανδίας. Στην εν λόγω απόφαση, το ΕΔΔΑ ανέφερε για πρώτη φορά, σύμφωνα με την προηγούμενη νομολογία, ότι τα κράτη μέλη ενός διεθνούς οργανισμού (όπως η ΕΕ) εξακολουθούν να ευθύνονται βάσει της ΕΣΔΑ για "όλες τις πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του, ανεξάρτητα από το αν η εν λόγω πράξη ή παράλειψη ήταν συνέπεια [...] της ανάγκης συμμόρφωσης με τις διεθνείς νομικές υποχρεώσεις" (παρ. 153). Αναγνώρισε επίσης "την αυξανόμενη σημασία της διεθνούς συνεργασίας και τη συνακόλουθη ανάγκη διασφάλισης της ορθής λειτουργίας των διεθνών οργανισμών" (παρ. 150). Σε μια προσπάθεια να συμβιβάσει αυτές τις δύο θέσεις, το ΕΔΔΑ καθιέρωσε αυτό που είναι πλέον γνωστό ως **τεκμήριο του Βοσπόρου ή τεκμήριο ισοδύναμης προστασίας** των δικαιωμάτων της ΕΣΔΑ από την ΕΕ, ακόμη και αν η ΕΕ δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος της ΕΣΔΑ.

Η εφαρμογή του τεκμηρίου του Βοσπόρου εξαρτάται από δύο βασικές προϋποθέσεις:

- α) **Απουσία διακριτικού περιθωρίου σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ.** Η προϋπόθεση αυτή πληρούται όταν οι εθνικές αρχές δεν έχουν περιθώρια ελιγμών στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ, όπως διαπιστώθηκε στην υπόθεση [M.S.S. κατά Βελγίου και Ελλάδας](#). Εάν το δίκαιο της ΕΕ επιτρέπει ένα ορισμένο επίπεδο διακριτικής ευχέρειας για τα κράτη μέλη, το τεκμήριο του Βοσπόρου δεν ισχύει.
- β) **Πλήρης ανάπτυξη των μηχανισμών προστασίας βάσει του δικαίου της ΕΕ.** Όπως τονίστηκε στην υπόθεση [Avontis κατά Λετονίας](#), η προϋπόθεση αυτή απαιτεί την πλήρη αξιοποίηση των προστατευτικών μέτρων που περιγράφονται στο δίκαιο της ΕΕ. Ειδικότερα, απαιτεί την αξιοποίηση διαδικασιών όπως η διαδικασία προδικαστικής απόφασης, όταν αυτό κρίνεται σκόπιμο, ως ένας από τους θεμελιώδεις μηχανισμούς που διασφαλίζουν τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο του δικαίου της ΕΕ. Η αξιολόγηση αυτή πρέπει να γίνεται κατά περίπτωση.

Η αναθεώρηση του τεκμηρίου περιλαμβάνει τη δυνατότητα αμφισβήτησής του, εάν υπάρχει "προδήλως ελλιπής" προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια συγκεκριμένη περίπτωση. Ακόμη και αν το ΕΔΔΑ αναγνωρίσει ότι τόσο το δίκαιο της ΕΕ όσο και οι εθνικές αρχές, εντός της δικαιοδοσίας τους, προσφέρουν προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρόμοια με την ΕΣΔΑ, θα διαπιστωθεί παραβίαση εάν είναι εμφανής σημαντική αποτυχία στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το ΕΔΔΑ ανέλυσε την αναθεώρηση του τεκμηρίου στην υπόθεση [Bivolaru και Moldovan κατά Γαλλίας](#).

Για περαιτέρω ανάγνωση

Rizcallah, C., (2023), [The Sytemic Equivalence Test and the Presumption of Equivalent Protection in European Human Rights Law - A Critical Appraisal](#), Cambridge University Press on Behalf of the German Law Journal, 29 Σεπτεμβρίου 2023.

Ευρωπαϊκά δικαστήρια και διαδικασίες

Συγγραφείς: Silvia Antoaneta Berbec, δικηγόρος στο Δικηγορικό Σύλλογο του Βουκουρεστίου, Elena Lazar, αναπληρώτρια καθηγήτρια PhD στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βουκουρεστίου

Συνοπτική παρουσίαση. Το κεφάλαιο αυτό ασχολείται με τα ευρωπαϊκά δικαστήρια και τις διαδικασίες. Συνεχίζοντας από τα προηγούμενα κεφάλαια, τα οποία παρέχουν μια επισκόπηση των ουσιαστικών διατάξεων του δικαίου της ΕΕ, εδώ θα έχουμε την ευκαιρία να εξετάσουμε τη δομή, τις αρμοδιότητες, τις διαδικασίες και τα ένδικα μέσα που είναι διαθέσιμα ενώπιον των δύο κύριων περιφερειακών δικαστηρίων που ασχολούνται με ζητήματα σχετικά με το Κράτος Δικαίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Κατά συνέπεια, το κεφάλαιο χωρίζεται σε δύο κύριες ενότητες (που χωρίζονται περαιτέρω σε υποενότητες, όπως απεικονίζεται παρακάτω), η πρώτη επικεντρώνεται στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) και η δεύτερη στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ). Το κεφάλαιο προσφέρει μια βήμα προς βήμα επισκόπηση των βασικών διαδικαστικών απαιτήσεων, πρακτικές οδηγίες, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών και των γλωσσικών προϋποθέσεων, καθώς και χρήσιμους συνδέσμους. Τέλος, το κεφάλαιο εξετάζει τη μη εφαρμογή/συμμόρφωση με τις δικαστικές αποφάσεις και τις διαθέσιμες επιλογές εν προκειμένω.

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι να δώσει στους/στις επαγγελματίες τα εργαλεία για να αναζητήσουν πέρα από τις συνήθεις οδούς προσφυγής στα εθνικά δικαστήρια και να χρησιμοποιήσουν τις επιλογές που παρέχονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Επισημαίνεται η προστιθέμενη αξία της προσφυγής στο ΔΕΕ και στο ΕΔΑΔ, η οποία θα πρέπει να διαβάζεται σε συνδυασμό με την ιεραρχία των κανόνων που ισχύουν στις ευρωπαϊκές χώρες, όπως παρουσιάστηκε στα δύο προηγούμενα κεφάλαια.

Οι εκπαιδευτές/ριες θα πρέπει να χρησιμοποιούν τις πληροφορίες που περιέχονται σε αυτό το κεφάλαιο για βήμα προς βήμα καθοδήγηση σχετικά με τις δικαστικές διαδικασίες ενώπιον των ευρωπαϊκών δικαστηρίων. Οι προτεινόμενες εκπαιδευτικές μέθοδοι περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, μελέτες περιπτώσεων με δικονομικές ερωτήσεις, σενάρια, καθώς και ασκήσεις ρόλων. Καθώς οι δικηγόροι που εξετάζουν την άσκηση αγωγής ενώπιον των εν λόγω δικαστηρίων είναι συνήθως πιο έμπειροι/ες και εξειδικευμένοι/ες στα θέματα τους υπόθεστους, η ενότητα αυτή είναι καταλληλότερη για εκπαιδευόμενους/ες με προχωρημένο επίπεδο γνώσεων σχετικά με το ευρωπαϊκό δίκαιο και τις διαδικασίες. Ωστόσο, οι εκπαιδευόμενοι/ες με εισαγωγικές γνώσεις θα πρέπει επίσης να είναι σε θέση να παρακολουθήσουν τις βασικές αρχές και έννοιες.

Συνδεδεμένες ενότητες:

Ενότητα Εκπαίδευσης των Εκπαιδευτών/ριών 4 - Κράτος Δικαίου και δικαστικές διαφορές

Εισαγωγική ενότητα 1 - Βασικά στοιχεία και αρχές του δικαίου της ΕΕ για δικηγόρους

Ενότητα για προχωρημένους/ες 3 - Διασφάλιση του Κράτους Δικαίου- ο ρόλος των δικηγόρων

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
  - Γενικές πληροφορίες
  - Το Δικαστήριο
    - Σύνθεση
    - Δικαιοδοσία
    - Διαδικασία
  - Το Γενικό Δικαστήριο
    - Σύνθεση
    - Δικαιοδοσία
    - Διαδικασία
  - Η διαδικασία της προδικαστικής απόφασης
  - Άμεσες ενέργειες (άρθρο 263 ΣΛΕΕ)
  - Μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΔΕΕ
  - Διαδικασία παράβασης
- Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
  - Λειτουργία του Δικαστηρίου
  - Καταγγελίες και διαδικασία ενώπιον του ΕΔΔΑ
  - Εκτέλεση των αποφάσεων και παρακολούθηση

I. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Γενικές πληροφορίες. Από την ίδρυση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης το 1952, η αποστολή του είναι να διασφαλίζει την "τήρηση του νόμου" "κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή" των Συνθηκών. Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) διαιρείται σε δύο δικαστήρια:

1. **Το Δικαστήριο** επιλαμβάνεται των αιτήσεων προδικαστικών αποφάσεων των εθνικών δικαστηρίων, ορισμένων προσφυγών ακύρωσης και εφέσεων.
2. **Το Γενικό Δικαστήριο** αποφαινεται επί αγωγών ακύρωσης που ασκούνται από ιδιώτες, εταιρείες και, σε ορισμένες περιπτώσεις, από κυβερνήσεις της ΕΕ. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι το δικαστήριο αυτό ασχολείται κυρίως με το δίκαιο του ανταγωνισμού, τις κρατικές ενισχύσεις, το εμπόριο, τη γεωργία, τα εμπορικά σήματα.

Το Δικαστήριο

A. Σύνθεση του δικαστηρίου

Το Δικαστήριο αποτελείται από 27 δικαστές και 11 γενικούς εισαγγελείς. Οι δικαστές και οι γενικοί εισαγγελείς διορίζονται με κοινή συμφωνία των κυβερνήσεων των κρατών μελών μετά από διαβούλευση με επιτροπή που είναι αρμόδια να γνωμοδοτεί σχετικά με την καταλληλότητα των υποψηφίων για την άσκηση των σχετικών καθηκόντων. Διορίζονται για εξαετή θητεία, η οποία μπορεί να ανανεωθεί. Επιλέγονται μεταξύ προσώπων των οποίων η ανεξαρτησία είναι αδιαμφισβήτητη και τα οποία διαθέτουν τα προσόντα που απαιτούνται για το διορισμό, στις αντίστοιχες χώρες τους, στα ανώτατα δικαστικά αξιώματα ή τα οποία είναι αναγνωρισμένης

επάρκειας. Οι δικαστές του Δικαστηρίου εκλέγουν μεταξύ τους έναν/μια πρόεδρο και έναν/μια αντιπρόεδρο για τριετή θητεία που μπορεί να ανανεωθεί.

- Ο/Η **Πρόεδρος** διευθύνει τις εργασίες του Δικαστηρίου και προεδρεύει στις συνεδριάσεις και τις συσκέψεις της Ολομέλειας ή του Τμήματος μείζονος συνθέσεως. Ο/Η Αντιπρόεδρος επικουρεί τον/την Πρόεδρο κατά την άσκηση των καθηκόντων του και αναπληρώνει τον/την Πρόεδρο όταν είναι αναγκαίο.
- Οι **γενικοί εισαγγελείς** επικουρούν το Δικαστήριο. Είναι υπεύθυνοι/ες για την παρουσίαση, με πλήρη αμεροληψία και ανεξαρτησία, των απόψεων επί των υποθέσεων που τους ανατίθενται.
- Ο/Η **Γραμματέας** είναι γενικός γραμματέας του οργάνου και διευθύνει τις υπηρεσίες του υπό την εποπτεία του/της Προέδρου του Δικαστηρίου.

Το Δικαστήριο μπορεί να συνεδριάζει ως ολομέλεια, σε τμήμα μείζονος συνθέσεως 15 δικαστών ή σε τμήματα τριών ή πέντε δικαστών.

Το Δικαστήριο συνεδριάζει ως **Ολομέλεια** στις ειδικές περιπτώσεις που προβλέπονται από τον Οργανισμό του Δικαστηρίου (συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών για την απόλυση του Ευρωπαίου Διαμεσολαβητή ή ενός μέλους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που παρέλειψε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του) και όταν το Δικαστήριο κρίνει ότι μια υπόθεση είναι εξαιρετικής σημασίας.

Το Δικαστήριο σε **τμήμα μείζονος συνθέσεως**, όταν το ζητήσει ένα κράτος μέλος ή ένα θεσμικό όργανο που είναι διάδικος στη διαδικασία, καθώς και σε ιδιαίτερα πολύπλοκες ή σημαντικές υποθέσεις.

Άλλες υποθέσεις εκδικάζονται από **τμήματα** τριών ή πέντε δικαστών. Οι πρόεδροι των πενταμελών τμημάτων εκλέγονται για τρία έτη και οι πρόεδροι των τριμελών τμημάτων για ένα έτος.

B. Αρμοδιότητα

Για να μπορέσει να εκπληρώσει σωστά το έργο του, το Δικαστήριο έχει σαφώς καθορισμένη δικαιοδοσία, την οποία ασκεί επί προδικαστικών παραπομπών και σε διάφορες κατηγορίες διαδικασιών.

➤ Παραπομπές για τις προδικαστικές αποφάσεις

Το Δικαστήριο συνεργάζεται με όλα τα δικαστήρια των κρατών μελών, τα οποία είναι τα τακτικά δικαστήρια σε θέματα του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προκειμένου να διασφαλιστεί η αποτελεσματική και ομοιόμορφη εφαρμογή της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να αποφευχθούν οι αποκλίνουσες ερμηνείες, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν, και ενίοτε πρέπει, να προσφεύγουν στο Δικαστήριο και να ζητούν από αυτό να διευκρινίσει ένα σημείο που αφορά την ερμηνεία του δικαίου της ΕΕ, ώστε να μπορούν να διαπιστώσουν, για παράδειγμα, αν η εθνική τους νομοθεσία είναι σύμφωνη με το εν λόγω δίκαιο. Με την αίτηση προδικαστικής απόφασης μπορεί επίσης να ζητηθεί ο έλεγχος του κύρους μιας πράξης του δικαίου της ΕΕ.

Συνεπώς, κάθε ευρωπαίος πολίτης μπορεί να ζητήσει διευκρινίσεις σχετικά με τους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης που τον αφορούν μέσω των προδικαστικών παραπομπών. Μολονότι η αίτηση

αυτή μπορεί να υποβληθεί μόνο από εθνικό δικαστήριο, στη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου μπορούν να συμμετάσχουν όλοι οι διάδικοι, τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο, πολλές σημαντικές αρχές του δικαίου της ΕΕ έχουν καθοριστεί με προδικαστικές αποφάσεις, ενίοτε σε απάντηση ερωτημάτων που έχουν υποβάλει τα εθνικά πρωτοβάθμια δικαστήρια.

Η απάντηση του Δικαστηρίου δεν είναι απλή γνώμη, αλλά λαμβάνει τη μορφή απόφασης ή αιτιολογημένης διάταξης. Το εθνικό δικαστήριο προς το οποίο απευθύνεται δεσμεύεται από την ερμηνεία που δίδεται, κατά την εκδίκαση της διαφοράς που του υποβλήθηκε. Η απόφαση του Δικαστηρίου δεσμεύει ομοίως και άλλα εθνικά δικαστήρια ενώπιον των οποίων τίθεται το ίδιο ζήτημα.

➤ **Ενέργειες λόγω παράβασης υποχρεώσεων**

Αυτές οι ενέργειες επιτρέπουν στο Δικαστήριο να διαπιστώσει αν ένα κράτος μέλος έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του βάσει του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πριν από την παραπομπή της υπόθεσης στο Δικαστήριο, η Επιτροπή διεξάγει προκαταρκτική διαδικασία κατά την οποία το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος έχει τη δυνατότητα να απαντήσει στις καταγγελίες που του έχουν απευθυνθεί. Εάν η διαδικασία αυτή δεν οδηγήσει το κράτος μέλος στον τερματισμό της παράλειψης, μπορεί να ασκηθεί προσφυγή για παράβαση του δικαίου της ΕΕ ενώπιον του Δικαστηρίου.

Η προσφυγή μπορεί να ασκηθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή - όπως συνήθως συμβαίνει στην πράξη - ή από κράτος μέλος. Εάν το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι μια υποχρέωση δεν έχει εκπληρωθεί, το κράτος οφείλει να αποκαταστήσει την κατάσταση χωρίς καθυστέρηση. Εάν, μετά από περαιτέρω προσφυγή της Επιτροπής, το Δικαστήριο διαπιστώσει ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος δεν έχει συμμορφωθεί με την απόφασή του, μπορεί να του επιβάλει χρηματική ποινή σταθερή ή περιοδική. Ωστόσο, εάν τα μέτρα μεταφοράς μιας οδηγίας δεν έχουν κοινοποιηθεί στην Επιτροπή, αυτή μπορεί να προτείνει στο Δικαστήριο να επιβάλει χρηματική ποινή στο οικείο κράτος μέλος, μόλις εκδοθεί η αρχική απόφαση που διαπιστώνει παράβαση.

➤ **Δράσεις ακύρωσης**

Με την προσφυγή ακύρωσης, οι προσφεύγοντες/ουσες επιδιώκουν την ακύρωση πράξης (ιδίως κανονισμού, οδηγίας ή απόφασης) που εκδόθηκε από όργανο, οργανισμό ή υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Δικαστήριο έχει αποκλειστική δικαιοδοσία επί προσφυγών που ασκούνται από κράτος μέλος κατά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και/ή κατά του Συμβουλίου (εκτός από τα μέτρα του Συμβουλίου όσον αφορά τις κρατικές ενισχύσεις, το ντάμπινγκ και τις εκτελεστικές αρμοδιότητες) ή που ασκούνται από ένα θεσμικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά άλλου. Το Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο, σε πρώτο βαθμό, για όλες τις άλλες αγωγές αυτού του είδους και ιδίως για τις αγωγές που ασκούνται από ιδιώτες.

➤ **Ενέργειες λόγω παράλειψης ενεργειών**

Οι ενέργειες αυτές επιτρέπουν τον έλεγχο της νομιμότητας μιας παράλειψης ενέργειας ενός οργάνου, οργανισμού, διεύθυνσης ή υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, η προσφυγή αυτή μπορεί να ασκηθεί μόνο αφού το οικείο θεσμικό όργανο κληθεί να αναλάβει δράση. Σε περίπτωση που η παράλειψη ενέργειας κριθεί παράνομη, εναπόκειται στο οικείο θεσμικό όργανο να

θέσει τέρμα στην παράλειψη αυτή με τα κατάλληλα μέτρα. Η δικαιοδοσία για την εκδίκαση των αγωγών παράλειψης ενεργειών κατανέμεται μεταξύ του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου σύμφωνα με τα ίδια κριτήρια που ισχύουν για τις αγωγές ακύρωσης.

➤ Προσφυγές

Αναιρέσεις επί νομικών ζητημάτων μπορούν να ασκηθούν ενώπιον του Δικαστηρίου μόνο κατά αποφάσεων και διαταγών του Γενικού Δικαστηρίου. Αν η αίτηση αναιρέσεως είναι παραδεκτή και βάσιμη, το Δικαστήριο αναιρεί την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου. Εφόσον το επιτρέπει η εξέλιξη της δίκης, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει το ίδιο. Διαφορετικά, παραπέμπει την υπόθεση στο Γενικό Δικαστήριο, το οποίο δεσμεύεται από την απόφαση που εκδίδει το Δικαστήριο επί της αναιρέσεως.

Γ. Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

Ανεξάρτητα από το είδος της υπόθεσης, υπάρχει πάντα ένα γραπτό στάδιο και, κατά περίπτωση, ένα προφορικό στάδιο, το οποίο είναι δημόσιο. Ωστόσο, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ, πρώτον, των προδικαστικών παραπομπών και, δεύτερον, των λοιπών προσφυγών (απευθείας προσφυγές και εφέσεις).

Έναρξη της διαδικασίας ενώπιον του Δικαστηρίου και γραπτή διαδικασία

➤ Στις αιτήσεις προδικαστικών αποφάσεων

Το εθνικό δικαστήριο υποβάλλει στο Δικαστήριο ερωτήματα σχετικά με την ερμηνεία ή το κύρος μιας διάταξης του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κατά κανόνα υπό μορφή δικαστικής απόφασης σύμφωνα με τους εθνικούς δικονομικούς κανόνες. Όταν το αίτημα αυτό μεταφραστεί σε όλες τις γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη μεταφραστική υπηρεσία του Δικαστηρίου, η Γραμματεία το κοινοποιεί στους διαδίκους της εθνικής δίκης, καθώς και σε όλα τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης δημοσιεύεται ανακοίνωση στην οποία αναφέρονται, μεταξύ άλλων, τα ονόματα των διαδίκων και το περιεχόμενο των ερωτημάτων. Οι διάδικοι, τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα έχουν προθεσμία δύο μηνών για να υποβάλουν γραπτές παρατηρήσεις στο Δικαστήριο.

➤ Σε άμεσες ενέργειες και προσφυγές

Η προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου ασκείται με δικόγραφο που απευθύνεται στη Γραμματεία. Ο/Η Γραμματέας δημοσιεύει ανακοίνωση της προσφυγής στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία εκτίθενται οι ισχυρισμοί και τα επιχειρήματα του/της προσφεύγοντος/ουσας. Η αγωγή επιδίδεται στους λοιπούς διαδίκους, οι οποίοι/ες έχουν προθεσμία δύο μηνών για να υποβάλουν αντίκρουση ή απάντηση. Ενδεχομένως, ο/η προσφεύγων/ουσα μπορεί να υποβάλει απάντηση και ο/η καθ' ου/ης ανταπάντηση. Οι προθεσμίες για την κατάθεση των εγγράφων αυτών πρέπει να τηρηθούν.

Και στους δύο τύπους προσφυγών, ο/η Πρόεδρος και ο/η πρώτος γενικός εισαγγελέας διορίζουν, αντίστοιχα, εισηγητή/ρια δικαστή και γενικό εισαγγελέα, οι οποίοι/ες είναι υπεύθυνοι/ες για την παρακολούθηση της προόδου της υπόθεσης.

➤ Η δημόσια ακρόαση και η γνώμη του/της Γενικού Εισαγγελέα

Όταν αποφασιστεί η διεξαγωγή προφορικής ακρόασης, η υπόθεση εκδικάζεται σε δημόσια ακρόαση, ενώπιον της έδρας και του/της γενικού εισαγγελέα. Οι δικαστές και ο/η γενικός εισαγγελέας μπορούν να θέσουν στους διαδίκους οποιεσδήποτε ερωτήσεις κρίνουν σκόπιμες. Μερικές εβδομάδες αργότερα, ο/η γενικός εισαγγελέας εκθέτει τις προτάσεις του ενώπιον του Δικαστηρίου, και πάλι σε δημόσια συνεδρίαση. Αναλύει λεπτομερώς τις νομικές πτυχές της υπόθεσης και προτείνει εντελώς ανεξάρτητα στο Δικαστήριο την απάντηση που θεωρεί ότι πρέπει να δοθεί στο πρόβλημα που τίθεται. Αυτό σηματοδοτεί το τέλος του προφορικού σταδίου της διαδικασίας. Εάν κριθεί ότι η υπόθεση δεν εγείρει νέο νομικό ζήτημα, το Δικαστήριο μπορεί να αποφασίσει, αφού ακούσει τον/την γενικό εισαγγελέα, να εκδώσει απόφαση χωρίς προτάσεις.

➤ Κρίσεις

Οι δικαστές συσκέπτονται βάσει σχεδίου απόφασης που συντάσσει ο/η εισηγητής/ρια δικαστής. Κάθε δικαστής του οικείου σχηματισμού μπορεί να προτείνει τροποποιήσεις. Οι αποφάσεις του Δικαστηρίου λαμβάνονται κατά πλειοψηφία και δεν δημοσιοποιούνται οι τυχόν αντίθετες γνώμες. Την απόφαση υπογράφουν μόνο οι δικαστές που ήταν παρόντες/ουσες κατά την προφορική συζήτηση κατά την οποία εκδόθηκε η απόφαση, με την επιφύλαξη του κανόνα ότι ο/η νεότερος/η δικαστής του σχηματισμού δεν υπογράφει την απόφαση, εάν ο σχηματισμός αυτός είναι ζυγός. Οι αποφάσεις εκδίδονται σε δημόσια συνεδρίαση. Οι αποφάσεις και οι προτάσεις του/της γενικού εισαγγελέα είναι διαθέσιμες στον δικτυακό τόπο CURIA την ημέρα της εκδόσεώς τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, δημοσιεύονται στη συνέχεια στη Συλλογή της Νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου.

Ειδικές μορφές διαδικασίας

➤ Η απλουστευμένη διαδικασία

Όταν το προδικαστικό ερώτημα ταυτίζεται με ερώτημα επί του οποίου το Δικαστήριο έχει ήδη κληθεί να αποφανθεί ή όταν η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν επιδέχεται εύλογες αμφιβολίες ή προκύπτει σαφώς από την υπάρχουσα νομολογία, το Δικαστήριο μπορεί, αφού ακούσει τον γενικό εισαγγελέα, να αποφανθεί με αιτιολογημένη διάταξη, παραθέτοντας ιδίως προηγούμενη απόφαση σχετική με το ερώτημα αυτό ή τη σχετική νομολογία.

➤ Η ταχεία διαδικασία

Η ταχεία διαδικασία επιτρέπει στο Δικαστήριο να εκδίδει γρήγορα τις αποφάσεις του σε πολύ επείγουσες υποθέσεις, μειώνοντας όσο το δυνατόν περισσότερο τις προθεσμίες και δίνοντας απόλυτη προτεραιότητα στις υποθέσεις αυτές. Κατόπιν αιτήσεως ενός εκ των διαδίκων, ο/η Πρόεδρος του Δικαστηρίου μπορεί να αποφασίσει, κατόπιν προτάσεως του/της εισηγητή/ριας δικαστή και αφού ακούσει τον/την γενικό/ή εισαγγελέα και τους λοιπούς διαδίκους, αν ο ιδιαίτερα επείγων χαρακτήρας της υποθέσεως επιβάλλει τη χρήση της ταχείας διαδικασίας. Η διαδικασία αυτή μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για αιτήσεις εκδόσεως προδικαστικών αποφάσεων. Στην περίπτωση αυτή, η αίτηση υποβάλλεται από το εθνικό δικαστήριο που ζητεί την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως και πρέπει να αναφέρει στην αίτηση τις περιστάσεις που αποδεικνύουν ότι η έκδοση αποφάσεως επί του ερωτήματος που υποβάλλεται στο Δικαστήριο είναι εξαιρετικά επείγουσα.

➤ Η επείγουσα διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης (Procédure Préliminaire d'Urgence, PPU)

Η διαδικασία αυτή επιτρέπει στο Δικαστήριο να εξετάζει σε πολύ μικρότερο χρονικό διάστημα τα πιο ευαίσθητα ζητήματα που αφορούν τον χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης (αστυνομική και δικαστική συνεργασία σε αστικές και ποινικές υποθέσεις, καθώς και θέματα visa, ασύλου, μετανάστευσης και άλλες πολιτικές που σχετίζονται με την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων). Οι υποθέσεις που εξετάζονται στο πλαίσιο της επείγουσας διαδικασίας παραπέμπονται σε ένα τμήμα πέντε ειδικά διορισμένων δικαστών και το γραπτό μέρος της διαδικασίας διεξάγεται, στην πράξη, ουσιαστικά ηλεκτρονικά και είναι πολύ περιορισμένο, τόσο ως προς τη διάρκεια όσο και ως προς τον αριθμό των εξουσιοδοτημένων να υποβάλουν γραπτές παρατηρήσεις, οι περισσότεροι από τους οποίους παρεμβαίνουν στο προφορικό μέρος της διαδικασίας, το οποίο είναι υποχρεωτικό.

➤ Αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων

Οι αιτήσεις ασφαλιστικών μέτρων αποσκοπούν στην αναστολή της εκτέλεσης των μέτρων που έχει θεσπίσει ένα θεσμικό όργανο και αποτελούν αντικείμενο προσφυγής, ή σε οποιαδήποτε άλλη προσωρινή διαταγή που είναι αναγκαία για την αποτροπή σοβαρής και ανεπανόρθωτης ζημίας ενός διαδίκου.

Το κόστος της διαδικασίας

Δεν υπάρχουν δικαστικά τέλη για τις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου. Από την άλλη πλευρά, το Δικαστήριο δεν καλύπτει τις αμοιβές και τα έξοδα του/της δικηγόρου που έχει δικαίωμα άσκησης δικηγορίας ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, και από τον/την οποίο/α πρέπει να εκπροσωπούνται οι διάδικοι. Ωστόσο, ο/η διάδικος που δεν είναι σε θέση να καλύψει το σύνολο ή μέρος των εξόδων της δίκης μπορεί, να ζητήσει νομική βοήθεια, χωρίς να υποχρεούται να το αναθέσει σε δικηγόρο. Η αίτηση πρέπει να συνοδεύεται από όλα τα απαραίτητα αποδεικτικά στοιχεία που αποδεικνύουν την ανάγκη παροχής νομικής βοήθειας.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα δικαστικά έξοδα και την νομική βοήθεια, βλέπε άρθρα 115, 116, 117 και 118 του [Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου](#).

Γλωσσικές ρυθμίσεις

Στις ευθείες προσφυγές, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην προσφυγή (η οποία μπορεί να είναι μία από τις επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης) θα είναι, κατ' αρχήν, η "γλώσσα της υπόθεσης", δηλαδή η γλώσσα στην οποία θα διεξαχθεί η διαδικασία. Στο πλαίσιο των αναιρέσεων, η γλώσσα της δίκης είναι η γλώσσα της απόφασης ή της διάταξης του Γενικού Δικαστηρίου κατά της οποίας ασκείται το ένδικο μέσο. Στις αιτήσεις προδικαστικών αποφάσεων, η γλώσσα της δικογραφίας είναι αυτή του εθνικού δικαστηρίου που υπέβαλε την αίτηση στο Δικαστήριο. Οι προφορικές συζητήσεις κατά τις ακροάσεις διερμηνεύονται ταυτόχρονα σε όσες επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτούνται. Οι δικαστές συνεδριάζουν, χωρίς διερμηνείς, σε κοινή γλώσσα, η οποία, παραδοσιακά, είναι η γαλλική.

Διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου		
Ευθείες προσφυγές και αναιρέσεις		Προδικαστικές παραπομπές

Γραπτή διαδικασία		
Εφαρμογή Επίδοση της προσφυγής στον/στην καθ' ου/ης από τη Γραμματεία Δημοσίευση της προσφυγής στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (σειρά Γ) [Προσωρινά μέτρα] [Παρέμβαση] Άμυνα/Απάντηση [Ένσταση κατά του παραδεκτού] [Απάντηση και ανταπάντηση]	[Αίτηση για νομική βοήθεια] Ορισμός εισηγητή/ριας δικαστή και γενικού/ης εισαγγελέα	Η απόφαση του εθνικού δικαστηρίου να υποβάλει παραπομπή. Μετάφραση στις άλλες επίσημες γλώσσες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακοίνωση των προδικαστικών ερωτημάτων στην Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ (σειρά Γ). Κοινοποίηση στους διαδίκους, στα κράτη μέλη, στα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα κράτη του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου και στην Εποπτεύουσα Αρχή της Ευρωπαϊκή Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών. Γραπτές παρατηρήσεις των διαδίκων, των κρατών και των οργάνων
Ο/ Η εισηγητής/ρια δικαστής συντάσσει την προκαταρκτική έκθεση Γενική συνέλευση των δικαστών και των γενικών εισαγγελέων Ανάθεση της υποθέσεως σε τμήμα [Μέτρα έρευνας]		
Προφορικό στάδιο		
[Προτάσεις του/της Γενικού/ής Εισαγγελέα] Συζήτηση από τους δικαστές Απόφαση		

Τα προαιρετικά βήματα της διαδικασίας αναφέρονται σε παρένθεση.

Οι λέξεις με έντονη γραφή υποδηλώνουν δημόσιο έγγραφο.

Γενικό Δικαστήριο

A. Σύνθεση

Το Γενικό Δικαστήριο αποτελείται από δύο δικαστές από κάθε κράτος μέλος. Οι δικαστές διορίζονται με κοινή συμφωνία των κυβερνήσεων των κρατών μελών μετά από διαβούλευση με επιτροπή αρμόδια να γνωμοδοτεί σχετικά με την καταλληλότητα των υποψηφίων για την άσκηση των καθηκόντων των δικαστών του Γενικού Δικαστηρίου. Η θητεία τους είναι εξαετής και μπορεί να ανανεώνεται. Οι δικαστές διορίζουν πρόεδρο μεταξύ των μελών τους για τριετή θητεία. Διορίζουν επίσης γραμματέα για θητεία έξι ετών. Οι δικαστές ασκούν τα καθήκοντά τους με πλήρη αμεροληψία και ανεξαρτησία. Σε αντίθεση με το Δικαστήριο (ΔΕΕ), το Γενικό Δικαστήριο δεν διαθέτει μόνιμο/η γενικό/ή εισαγγελέα. Ωστόσο, σε εξαιρετικές περιστάσεις, το καθήκον αυτό μπορεί να ασκηθεί από δικαστή. Οι υποθέσεις ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου εκδικάζονται από πενταμελή ή τριμελή τμήματα ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, από έναν/μία μόνο δικαστή. Μπορεί επίσης να συνεδριάσει ως τμήμα μείζονος συνθέσεως (δεκαπέντε δικαστές), όταν το δικαιολογεί η νομική πολυπλοκότητα ή η σημασία της υποθέσεως. Οι πρόεδροι των πενταμελών τμημάτων εκλέγονται μεταξύ των δικαστών για περίοδο τριών ετών. Το Δικαστήριο διαθέτει τη δική του γραμματεία, αλλά χρησιμοποιεί τις διοικητικές και γλωσσικές υπηρεσίες του θεσμικού οργάνου για τις λοιπές ανάγκες του.

B. Αρμοδιότητα

Το Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εκδικάζει και να αποφασίζει:

- **Προσφυγές και αιτήσεις ακύρωσης που ασκούνται από φυσικά ή νομικά πρόσωπα κατά πράξεων των οργάνων, οργανισμών ή υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης** (οι οποίες απευθύνονται σε αυτά ή τα αφορούν άμεσα και ατομικά) και κατά κανονιστικών πράξεων (οι οποίες τα αφορούν άμεσα και δεν συνεπάγονται εκτελεστικά μέτρα) ή κατά παράλειψης των εν λόγω οργάνων, οργανισμών ή υπηρεσιών- για παράδειγμα, υπόθεση που ασκείται από εταιρεία κατά απόφασης της Επιτροπής που επιβάλλει πρόστιμο στην εν λόγω εταιρεία.
- **Προσφυγές των κρατών μελών κατά της Επιτροπής.**
- **Προσφυγές που ασκούνται από τα κράτη μέλη κατά του Συμβουλίου** σχετικά με πράξεις που εκδίδονται στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων, των μέτρων προστασίας του εμπορίου (ντάμπινγκ) και των πράξεων με τις οποίες ασκεί εκτελεστικές αρμοδιότητες.
- **Αγωγές αποζημίωσης για ζημίες που προκλήθηκαν από τα θεσμικά όργανα ή τους οργανισμούς, τις υπηρεσίες ή τους φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή το προσωπικό τους,**
- **Διαφορές που βασίζονται σε συμβάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης** οι οποίες παρέχουν ρητά δικαιοδοσία στο Γενικό Δικαστήριο,
- **Προσφυγές σχετικά με τη διανοητική ιδιοκτησία** κατά του Γραφείου Διανοητικής Ιδιοκτησίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατά του Κοινοτικού Γραφείου Φυτικών Ποικιλιών,
- **Διαφορές μεταξύ των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του προσωπικού τους** σχετικά με τις εργασιακές σχέσεις και το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Κατά των αποφάσεων του Γενικού Δικαστηρίου μπορεί να ασκηθεί αναίρεση ενώπιον του Δικαστηρίου (ΔΕΕ), εντός δύο μηνών, η οποία περιορίζεται σε νομικά ζητήματα.

Γ. Διαδικασία

Το Γενικό Δικαστήριο έχει τον δικό του εσωτερικό κανονισμό. Κατ' αρχήν, η διαδικασία περιλαμβάνει μια γραπτή και μια προφορική φάση.

Η διαδικασία κινείται με την **προσφυγή που συντάσσεται από** δικηγόρο ή εκπρόσωπο και αποστέλλεται στη Γραμματεία. Τα κύρια σημεία της υπόθεσης δημοσιεύονται σε ανακοίνωση, σε όλες τις επίσημες γλώσσες, στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο Γραμματέας αποστέλλει την προσφυγή στον/στην αντίδικο, που έχει στη συνέχεια προθεσμία δύο μηνών για να προβεί σε αντίκρουση. Στις ευθείες προσφυγές, κατ' αρχήν, ο/η προσφεύγων/ουσα μπορεί να καταθέσει υπόμνημα απάντησης, εντός ορισμένης προθεσμίας, στην οποία ο/η καθ' ου/ής μπορεί να καταθέσει με υπόμνημα ανταπάντησης.

Κάθε πρόσωπο που μπορεί να αποδείξει ότι έχει συμφέρον από την έκβαση μιας υπόθεσης ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου, ενώ και τα κράτη μέλη και τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μπορούν να παρέμβουν στη διαδικασία. Ο παρεμβαίνων υποβάλλει δικόγραφο παρέμβασης, με το οποίο υποστηρίζει ή αντικρούει τους ισχυρισμούς ενός εκ των διαδίκων, στο οποίο οι διάδικοι μπορούν στη συνέχεια να απαντήσουν.

Εάν υπάρχει προφορικό μέρος της διαδικασίας, διεξάγεται δημόσια ακρόαση. Κατά την ακρόαση των δικηγόρων, οι δικαστές μπορούν να υποβάλλουν ερωτήσεις στους εκπροσώπους των διαδίκων. Ο/Η εισηγητής/ρια δικαστής συνοψίζει σε έκθεση για την ακρόαση τα πραγματικά περιστατικά που επικαλείται και τα επιχειρήματα που προβάλλει κάθε διάδικος και, ενδεχομένως, οι παρεμβαίνοντες. Το έγγραφο αυτό είναι διαθέσιμο στο κοινό στη γλώσσα της υπόθεσης.

Στη συνέχεια, οι δικαστές συσκέπτονται βάσει σχεδίου απόφασης που καταρτίζει ο/η εισηγητής/ρια δικαστής και η απόφαση εκδίδεται σε δημόσια ακρόαση.

Η διαδικασία ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου είναι δωρεάν. Ωστόσο, τα έξοδα του/της δικηγόρου που δικαιούται να παρίσταται ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, από τον οποίο πρέπει να εκπροσωπούνται οι διάδικοι, δεν καταβάλλονται από το Γενικό Δικαστήριο. Ακόμα και έτσι, κάθε πρόσωπο που δεν είναι σε θέση να αναλάβει τα έξοδα της δίκης μπορεί να ζητήσει **νομική βοήθεια**.

Προσωρινή διαδικασία. Η προσφυγή ενώπιον του Γενικού Δικαστηρίου δεν αναστέλλει την ισχύ της προσβαλλόμενης πράξης. Το Δικαστήριο μπορεί, ωστόσο, να διατάξει την αναστολή της ή άλλα προσωρινά μέτρα. Ο/Η πρόεδρος του Γενικού Δικαστηρίου ή, ενδεχομένως, ο/η αντιπρόεδρος αποφαίνεται επί της αιτήσεως ασφαλιστικών μέτρων με αιτιολογημένη διάταξη.

Τα προσωρινά μέτρα χορηγούνται μόνο εάν πληρούνται τρεις προϋποθέσεις:

1. Η προσφυγή στην κύρια δίκη, πρέπει να είναι εκ πρώτης όψεως βάσιμη,
2. Ο/Η αιτών/ούσα πρέπει να αποδείξει ότι τα μέτρα είναι επείγοντα και ότι θα υποστεί σοβαρή και ανεπανόρθωτη ζημία χωρίς αυτά,
3. Τα προσωρινά μέτρα χορηγούνται μετά από στάθμιση των συμφερόντων των διαδίκων και λαμβανομένου υπόψη του γενικού συμφέροντος.

Η διάταξη έχει προσωρινό χαρακτήρα και δεν προδικάζει την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου στην υπόθεση της κύριας δίκης. Εξάλλου, κατά της διατάξεως αυτής μπορεί να ασκηθεί αναίρεση ενώπιον του/της Αντιπροέδρου του Δικαστηρίου.

Ταχεία διαδικασία. Η διαδικασία αυτή επιτρέπει στο Γενικό Δικαστήριο να αποφανθεί γρήγορα επί της ουσίας της διαφοράς σε περιπτώσεις που θεωρούνται ιδιαίτερα επείγουσες. Η ταχεία διαδικασία μπορεί να ζητηθεί από τον/την προσφεύγοντα/ουσα ή τον/την καθ' ου/ης. Μπορεί επίσης να την αποφασίσει αυτεπαγγέλτως το Γενικό Δικαστήριο.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου και του Γενικού Δικαστηρίου, ανατρέξτε στον [δικτυακό τόπο του ΔΕΕ](#).

Δ. Η διαδικασία της προδικαστικής παραπομπής/ απόφασης

Νομική βάση. Η βάση για τη διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης από το ΔΕΕ βρίσκεται στο άρθρο 267 ΣΛΕΕ, το οποίο ορίζει τα εξής:

Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποφαινεται με προδικαστικές αποφάσεις:

α) επί της ερμηνείας των Συνθηκών,

β) επί του κύρους και της ερμηνείας των πράξεων των θεσμικών ή λοιπών οργάνων ή οργανισμών της Ένωσης.

Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα, δύναται, αν κρίνει ότι απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για την έκδοση της δικής του απόφασης, να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο για να αποφανθεί επ' αυτού.

Δικαστήριο κράτους μέλους, ενώπιον του οποίου ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση και του οποίου οι αποφάσεις δεν υπόκεινται σε ένδικα μέσα του εσωτερικού δικαίου, οφείλει να παραπέμψει το ζήτημα στο Δικαστήριο.

Όταν ανακύπτει τέτοιο ζήτημα σε εκκρεμή υπόθεση ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, η οποία αφορά πρόσωπο υπό κράτηση, το Δικαστήριο αποφαινεται το συντομότερο δυνατόν.

[Άρθρο 267 ΣΛΕΕ](#)

Επάρκεια. Πριν από τη Συνθήκη της Νίκαιας μόνο το Δικαστήριο μπορούσε να εκδικάζει προδικαστικές παραπομπές. Η Συνθήκη της Νίκαιας έδωσε στο Γενικό Δικαστήριο κάποια αρμοδιότητα επί των προδικαστικών παραπομπών και το σχήμα αυτό υιοθετήθηκε από τη Συνθήκη της Λισαβόνας. Το Γενικό Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εκδικάζει και να αποφαινεται επί προδικαστικών ερωτημάτων που υποβάλλονται δυνάμει του άρθρου 267, σε συγκεκριμένους τομείς που καθορίζονται από τον Οργανισμό του (άρθρο 256 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ). Οι προδικαστικές αποφάσεις του Γενικού Δικαστηρίου μπορούν, κατ' εξαίρεση, να υπόκεινται σε έλεγχο από το ΔΕΕ, υπό τους όρους που προβλέπονται στον Οργανισμό, όταν υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να θιγεί η ενότητα ή η συνοχή του δικαίου της ΕΕ (άρθρο 256 παράγραφος 3 ΣΛΕΕ- άρθρα 62, 62β του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

Συμμετοχή στη διαδικασία. Τα άρθρα 93 έως 118 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ περιέχουν διατάξεις που ρυθμίζουν τη διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης (π.χ. γενικές διατάξεις σχετικά με το περιεχόμενο της προδικαστικής παραπομπής, τη συμμετοχή και τους διαδίκους, την επείγουσα διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης, τη γραπτή και προφορική φάση, τη νομική βοήθεια). Σύμφωνα με το άρθρο 96 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ, το οποίο ρυθμίζει τη συμμετοχή στη διαδικασία προδικαστικής αποφάσεως, δικαίωμα υποβολής παρατηρήσεων στο δικαστήριο έχουν οι εξής

Α) Οι διάδικοι της κύριας δίκης,

Β) Τα κράτη μέλη της ΕΕ,

Γ) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή,

Δ) Το θεσμικό όργανο που εξέδωσε την πράξη της οποίας η εγκυρότητα ή η ερμηνεία αμφισβητείται,

Ε) τα συμβαλλόμενα στη Συμφωνία ΕΟΧ κράτη, καθώς και η Εποπτεύουσα Αρχή της ΕΖΕΣ, όταν υποβάλλεται στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα σχετικά με τους τομείς εφαρμογής της Συμφωνίας,

Ζ) Τρίτα κράτη μέλη που είναι μέρη συμφωνίας για συγκεκριμένο αντικείμενο, η οποία έχει συναφθεί με το Συμβούλιο, εφόσον η συμφωνία προβλέπει κάτι τέτοιο και εφόσον δικαστήριο κράτους μέλους υποβάλλει στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της συμφωνίας αυτής.

Η μη συμμετοχή στο γραπτό μέρος της διαδικασίας δεν αποκλείει τη συμμετοχή στο προφορικό μέρος της διαδικασίας.

Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. τη [Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης](#), τον [Οργανισμό του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης](#), τον [Κανονισμό Διαδικασίας του Δικαστηρίου](#).

Ε. Πρακτική καθοδήγηση για δικηγόρους. Για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας προδικαστικών παραπομπών, η Μόνιμη Αντιπροσωπεία στο Δικαστήριο του Συμβουλίου των Δικηγορικών Συλλόγων της Ευρώπης (CCBE) έχει καταρτίσει έναν [πρακτικό οδηγό](#) για δικηγόρους που υποστηρίζουν προδικαστικές παραπομπές ενώπιον του Δικαστηρίου (καθώς και έναν οδηγό για την υποστήριξη αναιρέσεων). Αυτός ο πρακτικός οδηγός απευθύνεται κυρίως σε εκείνους που παρίστανται για πρώτη φορά στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή που παρίστανται σπάνια ενώπιον του δικαστηρίου. Περιέχει πρακτική καθοδήγηση και προτάσεις σχετικά με τις καταλληλότερες προσεγγίσεις που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη σε σχέση με τα γραπτά υπομνήματα και προφορικούς ισχυρισμούς (π.χ. μορφή σύνταξης, δομή και περιεχόμενο των γραπτών υπομνημάτων, τι πρέπει να αναμένεται κατά τη διάρκεια των προφορικών ισχυρισμών, υλικοτεχνική υποδομή κατά την άφιξη στο δικαστήριο). Μια άλλη χρήσιμη πηγή που έχει αναπτύξει το CCBE είναι οι πρακτικές οδηγίες για τους δικηγόρους που παρίστανται ενώπιον του Δικαστηρίου σε διαδικασίες αναίρεσης.

Οι πρακτικοί οδηγοί του CCBE για τους/τις δικηγόρους είναι διαθέσιμοι στους ακόλουθους συνδέσμους:

- [Πρακτικές οδηγίες για τους δικηγόρους ενώπιον του Δικαστηρίου σε υποθέσεις προδικαστικής παραπομπής](#)
- [Πρακτικές οδηγίες για τους δικηγόρους που παρίστανται ενώπιον του Δικαστηρίου σε διαδικασίες αναιρέσεως](#)

Ο γενικός κανόνας είναι ότι ένα εθνικό δικαστήριο έχει διακριτική ευχέρεια ως προς το αν θα παραπέμψει ή όχι ένα ζήτημα στο ΔΕΕ. Οι διάδικοι σε διαδικασίες ενώπιον εθνικού δικαστηρίου δεν υποβάλλουν οι ίδιοι/ες απευθείας παραπομπές στο ΔΕΕ. Η απόφαση για το αν θα υποβάλουν παραπομπή στο ΔΕΕ εναπόκειται αποκλειστικά στο εθνικό δικαστήριο. Τα εθνικά δικαστήρια διαθέτουν διακριτική ευχέρεια να υποβάλουν παραπομπή στο ΔΕΕ, και ένα ανώτερο δικαστήριο δεν μπορεί να εμποδίσει ένα κατώτερο δικαστήριο να υποβάλει παραπομπή. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση C-564/19 IS](#), 23 Νοεμβρίου 2021.

Οι δικηγόροι διαδραματίζουν βασικό ρόλο στην επίκληση του δικαίου της ΕΕ σε εθνικές διαδικασίες και, όταν τίθεται πραγματικό ζήτημα δικαίου της ΕΕ, ζητούν από το δικαστήριο να παραπέμψει στο ΔΕΕ. Η επιτυχία της υποβολής αιτήματος παραπομπής από εθνικό δικαστήριο εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους/τις δικαστές και φυσικά από το σύνολο πραγματικών περιστατικών μιας υπόθεσης.

Υποστήριξη προδικαστικής παραπομπής - Πρακτικές συμβουλές για δικηγόρους

1. Βοηθήστε το εθνικό δικαστήριο στη σύνταξη της αίτησης προδικαστικής παραπομπής, προβάλλοντας επιχειρήματα για τα θεμελιώδη δικαιώματα βάσει του Χάρτη. Το άρθρο 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ αναγνωρίζει ότι ο Χάρτης έχει την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ. Το σημείο εκκίνησης για μια μεθοδική επιχειρηματολογία με επίκληση τον Χάρτη θα μπορούσε να είναι το άρθρο 6 παράγραφοι 1 και 3 ΣΕΕ που επιβεβαιώνει ότι ο Χάρτης έχει το καθεστώς "πρωτογενούς δικαίου", αναγνωρίζοντας ρητά ως γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ τα "θεμελιώδη δικαιώματα", όπως αυτά κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών.
2. Κατά τη διεξαγωγή της δίκης σας, φροντίστε να επικαλεστείτε τις ακόλουθες γενικές αρχές (όπου είναι δυνατόν), έχοντας υπόψη την υποχρέωση των κρατών μελών να σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα, ιδίως τα ελάχιστα πρότυπα προστασίας που θεσπίζει το δίκαιο της ΕΕ:
  - **Αρχή της αναλογικότητας.** Τα μέτρα που εφαρμόζονται βάσει του δικαίου της ΕΕ πρέπει να είναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου στόχου και δεν πρέπει να υπερβαίνουν τα αναγκαία για την επίτευξή του.
  - **Αποτελεσματικότητα.** Μολονότι τα κράτη μέλη απολαμβάνουν διαδικαστική αυτονομία, οι εθνικοί διαδικαστικοί κανόνες δεν μπορούν να καθιστούν υπερβολικά δύσκολη ή αδύνατη την άσκηση των δικαιωμάτων που παρέχει το δίκαιο της ΕΕ στην πράξη.

- **Αποτελεσματική δικαστική προστασία.** Ορίζοντας περαιτέρω την αρχή της αποτελεσματικότητας, τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίζουν αποτελεσματικά ένδικα μέσα για τις παραβιάσεις του δικαίου της ΕΕ, και τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να διασφαλίζουν ότι τα εθνικά ένδικα μέσα δεν καθιστούν την άσκηση αξιώσεων βάσει του δικαίου της ΕΕ αδύνατη στην πράξη ή υπερβολικά δύσκολη στην εφαρμογή, διενεργώντας αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο για να διασφαλιστεί η συμμόρφωση με το δίκαιο της ΕΕ.
- **Ισότητα των δικονομικών όπλων.** Η αρχή της ισότητας των δικονομικών όπλων αποτελεί πτυχή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη, και έχει ως στόχο να διασφαλίσει την ισορροπία στη δικονομική μεταχείριση των διαδίκων της διαδικασίας.
- **Ισοδυναμία.** Εναπόκειται στην εθνική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους να θεσπίζει λεπτομερείς κανόνες στις δικαστικές διαδικασίες (δικονομική αυτονομία), υπό την προϋπόθεση ωστόσο ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από εκείνους που διέπουν παρόμοιες καταστάσεις που ρυθμίζονται από το εθνικό δίκαιο.
- **Μη διάκριση.** Η απαγόρευση των διακρίσεων αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της ΕΕ, η οποία κατοχυρώνεται ως θεμελιώδης αξία της ΕΕ στο άρθρο 2 της ΣΕΕ, καθώς και στον Τίτλο III του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ για την ισότητα (άρθρα 20-26). Μπορείτε να επικαλεστείτε την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων σε όλες τις καταστάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ.

Περιεχόμενο της αναφοράς

Σύμφωνα με το άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου, οι αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να περιλαμβάνουν:

1. **Περίληψη του αντικειμένου της διαφοράς** και των διαπιστώσεων επί των πραγματικών περιστατικών του αιτούντος δικαστηρίου. Αυτό είναι σημαντικό για να μπορέσει το ΔΕΕ να κατανοήσει πώς η υπόθεση εγείρει ζήτημα που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Χωρίς αυτό το υπόβαθρο, το Δικαστήριο είναι απίθανο να δώσει μια χρήσιμη απάντηση.
2. **Το περιεχόμενο των διατάξεων του εθνικού δικαίου που εφαρμόζονται στην υπόθεση.** Κατά περίπτωση, θα πρέπει να περιλαμβάνονται παραπομπές στη νομολογία που εξηγεί πώς ερμηνεύονται οι διατάξεις αυτές.
3. **Οι λόγοι που ώθησαν το εθνικό δικαστήριο να διερευνήσει την ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ και τη σχέση μεταξύ των διατάξεων αυτών και της εφαρμοστέας εθνικής νομοθεσίας.** Ουσιαστικά, το δικαστήριο πρέπει να εξηγήσει πώς τίθεται το ζήτημα που υποβάλλεται στο Δικαστήριο στην συγκεκριμένη περίπτωση.

Άρθρο 94, Κανονισμός Διαδικασίας του Δικαστηρίου ΕΕ

Ερωτήσεις που μπορούν να παραπεμφθούν. Μόνο δύο είδη ερωτημάτων μπορούν να υποβληθούν στο ΔΕΕ για την έκδοση προδικαστικής απόφασης:

1. **Ερμηνεία των Συνθηκών (άρθρο 267 ΣΛΕΕ).** Το Δικαστήριο δεν αποφαινεται επί της εγκυρότητας του εθνικού δικαίου. Ερμηνεύει τις Συνθήκες της ΕΕ και προσδιορίζει το πραγματικό νόημα του εφαρμοστέου δικαίου της ΕΕ υπό το πρίσμα τους. Το αποτέλεσμα αυτού του ελέγχου μπορεί να είναι ότι ένα εθνικό δίκαιο, όπως ερμηνεύεται από τα εθνικά δικαστήρια, είναι ασυμβίβαστο με τις εφαρμοστέες διατάξεις του δικαίου της ΕΕ. Συνεπώς, η υπεροχή του δικαίου της ΕΕ υποχρεώνει το εθνικό δικαστήριο να μην εφαρμόσει την εν λόγω διάταξη ή να την ερμηνεύσει υπό το πρίσμα της ερμηνείας των Συνθηκών από το ΔΕΕ.
2. **Το κύρος και η ερμηνεία των πράξεων των οργάνων, σωμάτων, υπηρεσιών ή φορέων της ΕΕ.** Οι προδικαστικές παραπομπές καλύπτουν περιπτώσεις στις οποίες ένα άτομο υποστηρίζει ότι, για παράδειγμα, ένας κανονισμός της ΕΕ δημιουργεί δικαιώματα που μπορούν να γίνουν αντικείμενο διεκδίκησης στα εθνικά δικαστήρια. Προδικαστικές παραπομπές μπορούν επίσης να γίνουν σε σχέση με μη δεσμευτικές πράξεις, όπως συστάσεις και ορισμένες συμφωνίες με τρίτα κράτη. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση C-258/14 Florescu](#) κατά Casa Județeană de Pensii Sibiu, 13 Ιουνίου 2027.

Δικαστήρια που μπορούν να παραπέμψουν ένα ερώτημα. Το άρθρο 267 αναφέρεται στα δικαστήρια ενός κράτους μέλους. Εναπόκειται στο ΔΕΕ να αποφασίσει αν ένας φορέας είναι δικαστήριο για τους σκοπούς αυτούς, και η εθνική κατηγοριοποίηση δεν είναι οριστική. Το ΔΕΕ θα λάβει υπόψη του μια σειρά από παράγοντες: αν το όργανο έχει συσταθεί με νόμο, αν είναι μόνιμο, αν η δικαιοδοσία του είναι υποχρεωτική, αν η διαδικασία του διεξάγεται μεταξύ δύο μερών (*inter partes*), αν εφαρμόζει κανόνες δικαίου και αν είναι ανεξάρτητο.

Δικαστήρια που οφείλουν να παραπέμψουν ένα ερώτημα για προδικαστική απόφαση. Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ κάνει διάκριση μεταξύ των δικαστηρίων που έχουν τη διακριτική ευχέρεια να παραπέμψουν ένα ζήτημα στο ΔΕΕ και εκείνων που οφείλουν να παραπέμψουν ένα ερώτημα:

- Ένα δικαστήριο μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να αποφανθεί, εάν κρίνει ότι η απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για να μπορέσει να εκδώσει απόφαση.
- Ένα δικαστήριο "παραπέμπει το ερώτημα στο Δικαστήριο", εάν το ζήτημα τίθεται σε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους κατά των αποφάσεων του οποίου δεν υπάρχει ένδικο μέσο σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Το σκεπτικό της υποχρέωσης παραπομπής είναι να αποτραπεί η δημιουργία ενός συνόλου εθνικής νομολογίας που δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της ΕΕ σε οποιοδήποτε κράτος μέλος.

Η ύπαρξη ενός ερωτήματος: Ανάπτυξη δεδικασμένου. Εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να αποφασίσει αν θα υποβάλει παραπομπή. Το γεγονός και μόνο ότι ένας διάδικος ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου ισχυρίζεται ότι η διαφορά εγείρει ζήτημα σχετικά με το δίκαιο της ΕΕ δεν σημαίνει ότι το δικαστήριο υποχρεούται να θεωρήσει ότι τίθεται ζήτημα κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν απαιτείται παραπομπή, διότι το ΔΕΕ έχει ήδη επιλύσει το ζήτημα, διότι δεν υπάρχει αμφιβολία ως προς το κύρος του μέτρου της ΕΕ ή διότι η απόφαση επί του ζητήματος δεν είναι αναγκαία για την υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου.

Το άρθρο 267 ΣΛΕΕ έχει σχεδιαστεί για να χρησιμοποιείται μόνο όταν υπάρχει ένα ερώτημα προς απάντηση, το οποίο εμπίπτει σε μία από τις κατηγορίες του άρθρου 267. Το εθνικό δικαστήριο μπορεί ακόμη να παραπέμψει ένα ζήτημα στο ΔΕΕ, ακόμη και αν έχει αποφανθεί για το εν λόγω ζήτημα στο παρελθόν. Ωστόσο, στην περίπτωση αυτή το δικαστήριο πρέπει να θέσει κάποια νέα

σκέψη ή επιχείρημα. Εάν δεν το πράξει, τότε το Δικαστήριο το πιθανότερο να επαναλάβει την προηγούμενη απόφασή του. Μια απόφαση του ΔΕΕ θα έχει δεδικασμένο για όλα τα εθνικά δικαστήρια εντός της ΕΕ. Τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να αποφανθούν τα ίδια για την εγκυρότητα των κανόνων της ΕΕ, όπως κατέστησε σαφές το ΔΕΕ στην [υπόθεση 314/85 Foto-Frost](#) κατά *Hauptzollamt Lübeck-Ost*.

Η απόφαση παραπομπής: Η οπτική γωνία του εθνικού δικαστηρίου. Είναι απαραίτητο να εξεταστούν οι γενικοί παράγοντες που μπορεί να λάβει υπόψη του ένα εθνικό δικαστήριο κατά τη λήψη της απόφασης παραπομπής. Για να γίνει παραπομπή πρέπει να πληρούνται δύο κριτήρια:

- Το ζήτημα πρέπει να τεθεί ενώπιον δικαστηρίου του κράτους μέλους. Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε στην [υπόθεση 283/81 Srl CILFIT και Lanificio di Gavardo SpA](#) κατά Υπουργείου Υγείας, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να θέσουν αυτεπαγγέλτως ζήτημα δικαίου της ΕΕ, ακόμη και αν οι διάδικοι δεν το έχουν πράξει.
- Το εθνικό δικαστήριο πρέπει να κρίνει ότι η απόφαση επί του ζητήματος είναι αναγκαία για να μπορέσει να εκδώσει απόφαση.

Η δικαιοδοσία του ΔΕΕ επί των υποθέσεων που παραπέμπονται σε αυτό: το ΔΕΕ θεωρεί ότι έχει την τελική δικαιοδοσία να αποφασίζει αν μια παραπομπή είναι δικαιολογημένη ή όχι. Η σημαντικότερη υπόθεση από αυτή την άποψη είναι η υπόθεση [C-104/79 Pasquale Foglia](#) κατά Mariella Novello.

Η απόφαση για αποδοχή της παραπομπής: Η οπτική γωνία του ΔΕΕ.

Το ΔΕΕ απέχει από την απάντηση σε αιτήσεις προδικαστικών παραπομπών σε ορισμένες υποθέσεις. Ενδεικτικά, το ΔΕΕ αρνήθηκε να εκδώσει απόφαση σε:

- **Υποθετικές περιπτώσεις.** Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για την άρνηση έκδοσης τέτοιων αποφάσεων: θα ήταν σπατάλη δικαστικών πόρων, διότι το εν λόγω ζήτημα μπορεί να μην προκύψει ποτέ στην πραγματικότητα- επιπλέον, εάν μια υπόθεση είναι πράγματι υποθετική, μπορεί επίσης να μην είναι σαφές ποιοι είναι οι πραγματικοί διάδικοι της διαδικασίας.
- **Περιπτώσεις στις οποίες τα ερωτήματα που τίθενται δεν είναι συναφή με την επίλυση της διαφοράς.** Το Δικαστήριο έχει επίσης αρνηθεί να αποφανθεί σε υποθέσεις στις οποίες τα ερωτήματα που τέθηκαν δεν είναι συναφή με την ουσία της υπόθεσης που εκκρεμεί ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου. Έτσι, στην [υπόθεση C-83/91 Wienand Meilicke](#) κατά ADV/ORGa, η υπόθεση ασκήθηκε από Γερμανό δικηγόρο ο οποίος αμφισβήτησε μια θεωρητική κατασκευή για τις εισφορές άνευ μετρητών που ανέπτυξαν τα γερμανικά δικαστήρια, με την αιτιολογία ότι ήταν ασυμβίβαστη με τη δεύτερη τραπεζική οδηγία. Στην υπόθεση αυτή, το ΔΕΕ αρνήθηκε να αποφανθεί, διότι δεν είχε αποδειχθεί ότι το ζήτημα των εισφορών άνευ μετρητών αποτελούσε πράγματι αντικείμενο της κύριας προσφυγής.
- **Περιπτώσεις στις οποίες τα ερωτήματα δεν διατυπώνονται με επαρκή σαφήνεια** ώστε το ΔΕΕ να δώσει οποιαδήποτε ουσιαστική νομική απάντηση. Το ΔΕΕ δεν θα μεταβάλλει την ουσία των ερωτημάτων που του έχουν υποβληθεί. Οι ενδιαφερόμενοι διάδικοι, καθώς και οι κυβερνήσεις

των κρατών μελών, έχουν τη δυνατότητα να υποβάλουν παρατηρήσεις σύμφωνα με το άρθρο 23 του Οργανισμού του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

- **Υποθέσεις των οποίων τα πραγματικά περιστατικά δεν είναι επαρκώς σαφή** ώστε το Δικαστήριο να είναι σε θέση να εφαρμόσει τους σχετικούς νομικούς κανόνες. Το ΔΕΕ είναι συνήθως σε θέση να προσδιορίσει τη φύση του νομικού ζητήματος μόνο εάν η παραπομπή έχει επαρκή πραγματική βάση.

Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια. Το ΔΕΕ έχει ενσωματώσει τα αποτελέσματα της νομολογίας του σε συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια. Η απόφαση περί παραπομπής πρέπει να περιέχει συνοπτική αλλά επαρκώς πλήρη αιτιολογία, ώστε το Δικαστήριο να κατανοεί με σαφήνεια το πραγματικό και νομικό πλαίσιο της κύριας διαφοράς. Θα πρέπει να περιλαμβάνει, ιδίως, έκθεση με το αντικείμενο της διαφοράς και τα ουσιώδη πραγματικά περιστατικά- το σχετικό εθνικό δίκαιο- να προσδιορίζει με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια τις διατάξεις της ΕΕ που αφορούν την υπόθεση- τους λόγους για τους οποίους το εθνικό δικαστήριο παρέπεμψε την υπόθεση και τη σχέση μεταξύ των διατάξεων του δικαίου της ΕΕ και των εθνικών διατάξεων που εφαρμόζονται στην δίκη- και περίληψη των επιχειρημάτων των διαδίκων, κατά περίπτωση.

Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, [Συστάσεις προς τα εθνικά δικαστήρια σχετικά με την κίνηση προδικαστικών διαδικασιών](#), Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2019/C 380/01.

Η διάρκεια της διαδικασίας. Η υποβολή αιτήματος προδικαστικής απόφασης απαιτεί την αναστολή της εθνικής διαδικασίας μέχρι την έκδοση της απόφασης του ΔΕΕ. Η μέση διάρκεια για την έκδοση μιας απόφασης είναι 18 μήνες. Ωστόσο, είναι κρίσιμο για τους/τις επαγγελματίες του ποινικού δικαίου, να γνωρίζουν ότι υπάρχουν διαθέσιμες ταχείες και επείγουσες διαδικασίες, οι οποίες χρησιμοποιούνται ιδίως σε περιπτώσεις όπου ένα άτομο βρίσκεται υπό κράτηση (άρθρα 105 και 107 του Κανονισμού Διαδικασίας).

Το ΔΕΕ έχει θεσπίσει μια επείγουσα διαδικασία έκδοσης προδικαστικών αποφάσεων, η οποία ονομάζεται **PPU** (*procédure préjudicielle d'urgence*). Για τους/τις επαγγελματίες του ποινικού δικαίου, η επείγουσα διαδικασία έκδοσης προδικαστικής απόφασης είναι ιδιαίτερα σημαντική. Στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, οι υποθέσεις συνήθως εκδικάζονται εντός λίγων μηνών από την υποβολή του αιτήματος του εθνικού δικαστηρίου.

Η επείγουσα διαδικασία (PPU) ρυθμίζεται στα άρθρα 107-114 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ και ακολουθεί μια απλουστευμένη διαδικασία. Ο αριθμός των διαδίκων που επιτρέπεται να υποβάλουν γραπτές παρατηρήσεις μπορεί να περιοριστεί, η διάρκεια των γραπτών παρατηρήσεων και η προθεσμία υποβολής τους μπορεί να συντομευτεί, και η γραπτή διαδικασία διεξάγεται κατά κανόνα με ηλεκτρονικά μέσα. Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, η γραπτή διαδικασία μπορεί να παραλειφθεί εντελώς, αν και αυτό είναι ασυνήθιστο. Στην πράξη, η επείγουσα διαδικασία μπορεί να προχωρήσει πολύ γρήγορα από το σημείο κατά το οποίο τίθεται ζήτημα δικαίου της ΕΕ. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση [C-216/18 PPU](#) (το Ανώτατο Δικαστήριο της Ιρλανδίας έκρινε στις 12 Μαρτίου 2018 ότι είναι αναγκαία η υποβολή προδικαστικής παραπομπής και κάλεσε τους/τις διαδίκους να υποβάλουν παρατηρήσεις σχετικά με τα ερωτήματα που πρέπει να

τεθούν. Το ΔΕΕ εξέδωσε την απόφασή του επί των ερωτημάτων στις 25 Ιουλίου 2018, κάτι παραπάνω από τέσσερις μήνες αργότερα, παρά το γεγονός ότι η υπόθεση εκδικάστηκε σε πλήρη σχηματισμό - "τμήμα μείζονος συνθέσεως" δεκαπέντε δικαστών).

Ε. Άμεσες προσφυγές (άρθρο 263 ΣΛΕΕ)

Απευθείας προσφυγές στο ΔΕΕ είναι δυνατές, αλλά ρυθμίζονται αυστηρά από τη ΣΛΕΕ (άρθρο 263 και επόμενα). Υπάρχουν περιορισμοί ως προς το ποιο, κατά ποιων και για ποιο θέμα μπορεί να ασκήσουν απευθείας προσφυγή ενώπιον του Δικαστηρίου. Στις άμεσες προσφυγές, ο/η διάδικος μπορεί να εκπροσωπείται μόνο από τον/την εκπρόσωπο ή τον δικηγόρο τους (άρθρο 119 του Κανονισμού Διαδικασίας του ΔΕΕ). Ο/Η δικηγόρος που εκπροσωπεί τον/την διάδικο πρέπει επίσης να καταθέσει στη Γραμματεία πιστοποιητικό ότι είναι εξουσιοδοτημένος/η να ασκεί το επάγγελμα ενώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους ή άλλου κράτους που είναι συμβαλλόμενο μέρος της Συμφωνίας ΕΟΧ. Περαιτέρω λεπτομέρειες της διαδικασίας άμεσης προσφυγής καθορίζονται στον τίτλο IV του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου (εκπροσώπηση των διαδίκων, γραπτό μέρος της διαδικασίας, ισχυρισμοί και αποδεικτικά μέσα, παρέμβαση, ταχεία διαδικασία, έξοδα, συμβιβασμός, διακοπή, υποθέσεις που δεν οδηγούνται σε απόφαση, προδικαστικά ζητήματα και ερήμην αποφάσεις).

Προνομιούχοι αιτούντες/σες (άρθρο 263 παράγραφοι 2 - 3 ΣΛΕΕ). Το άρθρο 263 παράγραφος 2 ορίζει ότι η προσφυγή μπορεί να ασκηθεί από κράτος μέλος, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο ή την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Οι εν λόγω αιτούντες έχουν πάντοτε το δικαίωμα να ασκήσουν προσφυγή, ακόμη και όταν η απόφαση απευθύνεται σε άλλο πρόσωπο ή φορέα. Ωστόσο, το δίκαιο της ΕΕ δεν υποχρεώνει ένα κράτος μέλος να ασκήσει προσφυγή δυνάμει των άρθρων 263 ή 265 ΣΛΕΕ για λογαριασμό ενός/μια από τους/τις πολίτες του, αν και το δίκαιο της ΕΕ δεν αποκλείει το εθνικό δίκαιο να περιέχει τέτοια υποχρέωση. Το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και η Επιτροπή των Περιφερειών καλύπτονται από το άρθρο 263 παράγραφος 3 της ΣΛΕΕ, ώστε να μπορούν να υπερασπιστούν μόνο τα δικά τους συμφέροντα.

Μη προνομιούχοι αιτούντες/σες (άρθρο 263 παράγραφος 4 ΣΛΕΕ). Το άρθρο 263 παράγραφος 4 επιτρέπει σε ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο να ασκήσει αγωγή σε 3 είδη υποθέσεων. Η πρώτη είναι απλή: ο/η αποδέκτης/ρια μιας απόφασης μπορεί να την προσβάλει ενώπιον του Δικαστηρίου. Η δεύτερη περίπτωση είναι όταν η πράξη αφορά άμεσα ή ατομικά το φυσικό ή νομικό πρόσωπο ή τα πρόσωπα, με την προϋπόθεση ότι το πρόσωπο ή τα πρόσωπα δεν είναι οι άμεσοι/ες αποδέκτες/ριες της πράξης. Το τρίτο είδος υπόθεσης είναι όταν πρόκειται για κανονιστική πράξη, η οποία δεν συνεπάγεται μέτρα εφαρμογής, οπότε ο/η προσφεύγων/ουσα πρέπει να αποδείξει ότι τον/την αφορά άμεσα, αλλά δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι τον/την αφορά ατομικά.

- **Άμεση επίδραση.** Η γενική αρχή είναι ότι ένα μέτρο αφορά άμεσα όταν επηρεάζει άμεσα τη νομική κατάσταση του/της προσφεύγοντος/ουσας και δεν αφήνει καμία διακριτική ευχέρεια στους/στις αποδέκτες/ριες του μέτρου, στους/στις οποίους/ες έχει ανατεθεί η εφαρμογή του. Η εφαρμογή αυτή πρέπει να είναι αυτόματη και να προκύπτει από τους κανόνες της ΕΕ χωρίς την εφαρμογή άλλων ενδιάμεσων κανόνων.
- **Ατομική επίδραση.** Οι προσφεύγοντες/ουσες πρέπει να αποδεικνύουν ατομική επίδραση σύμφωνα με το άρθρο 263 παράγραφος 4 σε σχέση με πράξεις που απευθύνονται σε άλλο πρόσωπο, εκτός εάν η πράξη είναι κανονιστική πράξη που δεν συνεπάγεται εκτελεστικά μέτρα.

Το ζήτημα μπορεί να ανακύψει είτε όταν η νομική πράξη λαμβάνει τη μορφή απόφασης που απευθύνεται σε άλλο πρόσωπο, είτε όταν λαμβάνει τη μορφή κανονισμού ή οδηγίας. Και στις δύο περιπτώσεις ο/η προσφεύγων/ουσα πρέπει να αποδείξει ότι η σχετική πράξη τον/ την αφορούσε άμεσα και ατομικά. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση 25/62 Plaumann & Co. κατά Επιτροπής της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας](#), όπου ο προσφεύγων έκανε προσφυγή κατά απόφασης που απευθυνόταν σε άλλο πρόσωπο.

Z. Μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΔΕΕ

Τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να υπερισχύουν των αποφάσεων του ΔΕΕ. Όπως έχει εξηγήσει επανειλημμένα το Δικαστήριο με την απόφαση-ορόσημο στην [υπόθεση 6/64 Flaminio Costa κατά E.N.E.L.](#), εάν οι αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων μπορούσαν να υπερισχύουν του Δικαστηρίου, το δίκαιο της ΕΕ δεν θα εφαρμοζόταν ισότιμα ή αποτελεσματικά σε όλα τα κράτη μέλη και θα αμφισβητούνταν ολόκληρη η νομική βάση της ΕΕ. Το ΔΕΕ εκδίδει την απόφασή του προς το αιτούν δικαστήριο (διαδικασία προδικαστικής παραπομπής), το οποίο στη συνέχεια υποχρεούται να εφαρμόσει την απόφαση.

Οι προδικαστικές αποφάσεις του ΔΕΕ είναι δεσμευτικές για το αιτούν εθνικό δικαστήριο. Οι αποφάσεις του ΔΕΕ έχουν διακηρυκτικό αποτέλεσμα - δηλώνουν την προϋπάρχουσα έννοια του νόμου. Οι εθνικές αρχές είναι υποχρεωμένες να αλλάξουν την εθνική νομοθεσία, εάν είναι απαραίτητο, για να διασφαλίσουν την αποτελεσματικότητα των δικαιωμάτων που απονέμονται από το δίκαιο της ΕΕ. Οι εθνικοί/ες δικαστές υποχρεούνται να σέβονται τις αποφάσεις του ΔΕΕ, οι οποίες είναι δεσμευτικές για αυτούς/ες. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση 61/79 Amministrazione delle finanze dello Stato κατά Denkavit italiana Srl](#), 27 Μαρτίου 1980- [υπόθεση C-212/04 Κωνσταντίνος Αντενέλερ κ.λπ. κατά Ελληνικού Οργανισμού Γάλακτος \(ΕΛΟΓ\)](#), 4 Ιουλίου 2006.

Ωστόσο, δεν υπάρχει γενική υποχρέωση να επανεξετάζονται οριστικές αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων όταν έρχονται σε αντίθεση με μεταγενέστερη νομολογία του ΔΕΕ. Η νομολογία του Δικαστηρίου αναγνωρίζει ότι τόσο η γενική παραγραφή όσο και τα όρια που αφορούν τα εθνικά ένδικα μέσα ενδέχεται να εμποδίζουν την επανάληψη υποθέσεων ορισμένης χρονικής διάρκειας. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση C-234/04 Rosmarie Karferer κατά Schlank & Schick GmbH](#), 16 Μαρτίου 2006.

Η άρνηση υποβολής προδικαστικής παραπομπής, όταν αυτή είναι υποχρεωτική, συνιστά από μόνη της παράβαση του δικαίου της ΕΕ που καταλογίζεται στο οικείο κράτος μέλος.

Η νομολογία του ΔΕΕ υπογραμμίζει συνεχώς ότι ένα κράτος μέλος μπορεί να έχει από κοινού ευθύνη, μεταξύ άλλων, με:

- Εθνικούς, περιφερειακούς και τοπικούς δημόσιους φορείς ([Υπόθεση C-77/69](#) - Επιτροπή κατά Βελγίου)
- Φορείς που υπόκεινται σε δημόσια εξουσία ([Υπόθεση C-199/85](#) - Επιτροπή κατά Ιταλίας)
- Ιδιωτικές οντότητες στις οποίες το κράτος ασκεί σημαντική επιρροή ([υπόθεση C-325/00](#) - Επιτροπή κατά Γερμανίας)
- Εθνικά δικαστήρια ([Υπόθεση C-129/00](#) - Επιτροπή κατά Ιταλίας)

Η μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του ΔΕΕ μπορεί να οδηγήσει σε δύο τουλάχιστον μορφές ευθύνης για το κράτος: διαδικασίες επί παραβάσει ενώπιον του ΔΕΕ και διαδικασίες ευθύνης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων.

Η. Διαδικασία επί παραβάσει (Infringement procedure)

Σύμφωνα με το άρθρο 17 παράγραφος 1 της ΣΕΕ, η Επιτροπή διασφαλίζει την εφαρμογή των Συνθηκών και των μέτρων που θεσπίζουν τα θεσμικά όργανα κατ' εφαρμογή τους. Η διαδικασία επί παραβάσει που προβλέπεται στα άρθρα 258 έως 260 της ΣΛΕΕ είναι το σημαντικότερο νομικό μέσο που χρησιμοποιείται για την επίτευξη αυτού του στόχου. Για περισσότερες πληροφορίες, ανατρέξτε στον δικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στη [διαδικασία επί παραβάσει](#).

Αντικείμενο της διαδικασίας επί παραβάσει είναι η μη συμμόρφωση ενός κράτους μέλους προς το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι παραβάσεις από ιδιώτες ενδιαφέρουν μόνο εάν το κράτος μέλος δεν έχει εφαρμόσει επαρκώς το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Υπάρχουν τέσσερις κύριες ομάδες υποθέσεων που μπορούν να οδηγήσουν σε διαδικασία επί παραβάσει:

Α) Μη μεταφορά των οδηγιών στο εθνικό δίκαιο ή μη κοινοποίηση της μεταφοράς: ένα κράτος μέλος δεν κοινοποιεί εγκαίρως στην Επιτροπή τα μέτρα που λαμβάνει για να μεταφέρει μια οδηγία στο εθνικό δίκαιο,

Β) Μη συμμόρφωση: η Επιτροπή θεωρεί ότι η νομοθεσία ενός κράτους μέλους δεν είναι σύμφωνη με τις απαιτήσεις των οδηγιών της ΕΕ,

Γ) Παράβαση των συνθηκών, των κανονισμών ή των αποφάσεων: η Επιτροπή θεωρεί ότι η νομοθεσία ενός κράτους μέλους δεν συνάδει με τις απαιτήσεις των συνθηκών, των κανονισμών ή των αποφάσεων της ΕΕ,

Δ) Λανθασμένη εφαρμογή: Η νομοθεσία της ΕΕ δεν εφαρμόζεται σωστά ή δεν εφαρμόζεται καθόλου από τις εθνικές αρχές.

Η Επιτροπή εντοπίζει πιθανές παραβάσεις της νομοθεσίας της ΕΕ βάσει των δικών της ερευνών ή κατόπιν προσφυγών πολιτών, επιχειρήσεων ή άλλων ενδιαφερομένων μερών.

Εναπόκειται αποκλειστικά στην Επιτροπή να αποφασίσει εάν είναι σκόπιμο να κινήσει διαδικασία κατά κράτους μέλους και, εάν ναι, για ποιες πράξεις ή παραλείψεις. Συνεπώς, η Επιτροπή διαθέτει διακριτική ευχέρεια, η οποία αποκλείει το δικαίωμα των ιδιωτών να της ζητήσουν να υιοθετήσει μια συγκεκριμένη θέση. Βλέπε, για παράδειγμα, τις αποφάσεις του ΔΕΕ στην [υπόθεση 247/87](#) Star Fruit Company SA κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 14 Φεβρουαρίου 1989, σκέψη 11-[υπόθεση 445/06](#) Danske Slagterier κατά Bundesrepublik Deutschland, 24 Μαρτίου 2009, σκέψη 44.

Επίσημη διαδικασία. Εάν το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος της ΕΕ δεν κοινοποιήσει μέτρα για την πλήρη μεταφορά των διατάξεων των οδηγιών ή δεν αποκαταστήσει την εικαζόμενη παραβίαση του δικαίου της ΕΕ, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει επίσημη διαδικασία επί παραβάσει. Η διαδικασία ακολουθεί μια σειρά βημάτων που προβλέπονται στις Συνθήκες της ΕΕ, καθένα από τα οποία καταλήγει σε επίσημη απόφαση:

Η Επιτροπή αποστέλλει προειδοποιητική επιστολή με την οποία ζητά περαιτέρω πληροφορίες από το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος, το οποίο οφείλει να παράσχει λεπτομερή απάντηση εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, συνήθως δύο μηνών.

Εάν η Επιτροπή καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η χώρα δεν εκπληρώνει τις υποχρεώσεις της βάσει του δικαίου της ΕΕ, μπορεί να αποστείλει αιτιολογημένη γνώμη: επίσημη πρόσκληση να συμμορφωθεί με το δίκαιο της ΕΕ. Εξηγεί τους λόγους για τους οποίους η Επιτροπή θεωρεί ότι η χώρα παραβιάζει το δίκαιο της ΕΕ και ζητά από τη χώρα να ενημερώσει την Επιτροπή για τα μέτρα που έλαβε εντός συγκεκριμένης προθεσμίας, συνήθως 2 μηνών.

Εάν η χώρα εξακολουθεί να μη συμμορφώνεται, η Επιτροπή μπορεί να αποφασίσει να παραπέμψει το θέμα στο Δικαστήριο. Εάν ένα κράτος μέλος της ΕΕ δεν κοινοποιήσει στην Επιτροπή τα μέτρα που έχει λάβει για την εφαρμογή των διατάξεων μιας οδηγίας, η Επιτροπή μπορεί να ζητήσει από το Δικαστήριο να επιβάλει κυρώσεις.

Το Δικαστήριο δεν μπορεί να διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της υπόθεσης πέραν της προειδοποιητικής επιστολής και της αιτιολογημένης γνώμης.

Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση C-350/02, Επιτροπή κατά Κάτω Χωρών, Συλλογή 2004, σ. I-6213, σκέψη 21](#)). Η υπόθεση κρίνεται με βάση την πραγματική κατάσταση στο τέλος της προθεσμίας που ορίζεται στην αιτιολογημένη γνώμη (βλ. [υπόθεση C-221/04, Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλογή 2006, σ. I-4515, σκέψη 23](#)).

Μη συμμόρφωση με δικαστική απόφαση. Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι μια χώρα έχει παραβιάσει το δίκαιο της ΕΕ, οι εθνικές αρχές πρέπει να λάβουν μέτρα για να συμμορφωθούν με την απόφαση του Δικαστηρίου (άρθρο 260 παράγραφος 1 της ΣΛΕΕ). Εάν το κράτος μέλος εξακολουθεί να μη συμμορφώνεται, η Επιτροπή μπορεί να παραπέμψει εκ νέου το θέμα στο ΔΕΕ σύμφωνα με το άρθρο 260 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ. Το ΔΕΕ μπορεί να επιβάλει στο κράτος μέλος εφάπαξ ποσό για την παρελθούσα μη συμμόρφωση και/ή περιοδική χρηματική ποινή που θα καταβάλλεται έως ότου επιτευχθεί συμμόρφωση.

Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΔΕΕ στην [υπόθεση C-304/02](#) Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων κατά Γαλλικής Δημοκρατίας, 12 Ιουλίου 2005.

Οι κυρώσεις αυτές υπολογίζονται λαμβάνοντας υπόψη:

- Α. τη σημασία των κανόνων που παραβιάζονται και τον αντίκτυπο της παράβασης στα γενικά και ειδικά συμφέροντα
- Β. το χρονικό διάστημα κατά το οποίο δεν εφαρμόστηκε το δίκαιο της ΕΕ
- Γ. την ικανότητα της χώρας να πληρώσει, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα πρόστιμα έχουν αποτρεπτικό αποτέλεσμα.

Η Επιτροπή προτείνει ένα ποσό με βάση αυτούς τους παράγοντες, αλλά το Δικαστήριο αποφασίζει για το τελικό ποσό που πρέπει να καταβάλει το κράτος μέλος.

Η Επιτροπή δημοσιεύει επίσης μια ετήσια έκθεση στην οποία εξετάζει τις βασικές πτυχές της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ και παρουσιάζει τις υποθέσεις παραβάσεων ανά τομέα πολιτικής και ανά κράτος μέλος.

Μελέτη περίπτωσης

[Υπόθεση C-83/19 \(συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 και C-397/19\)](#)

Ιστορικό της υπόθεσης - Η μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος της Ρουμανίας

Συνοπτικά, οι ρουμανικές δικαστικές μεταρρυθμίσεις περιλάμβαναν, μεταξύ άλλων, τη σύσταση ειδικού εισαγγελικού τμήματος με αποστολή την εξέταση εγκλημάτων που διαπράττονται από δικαστές και τη μείωση των αρμοδιοτήτων του εισαγγελικού τμήματος για την αντιμετώπιση της διαφθοράς, της προσωπικής ευθύνης των δικαστών για δικαστικά σφάλματα και της περιουσιακής ευθύνης του κράτους για κακοδικίες. Επιπλέον, η κυβέρνηση αναθέωρησε αμέσως τις νομικές διαδικασίες για τον διορισμό του επικεφαλής εισαγγελέα του νεοσύστατου ειδικού τμήματος που προορίζεται να διερευνήσει εγκλήματα που διαπράττονται από δικαστές, αφού το Κοινοβούλιο τις ενέκρινε, επιτρέποντας τον ορισμό συγκεκριμένου προσώπου.

Οι εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις της Ρουμανίας στους τομείς της δικαιοσύνης και της καταπολέμησης της διαφθοράς επιβλέπονται από την ΕΕ από το 2007 ως μέρος του πλαισίου συνεργασίας και επαλήθευσης που θεσπίστηκε με την απόφαση 2006/928 1 με την ευκαιρία της εισόδου της Ρουμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (γνωστή και ως "CVM").

Η αίτηση προδικαστικής απόφασης

Στο πλαίσιο των τροποποιήσεων των νόμων περί δικαιοσύνης του 2018, έξι ρουμανικά δικαστήρια, έχοντας να επιλύσουν διάφορες διαδικασίες σχετικά με τη δικαστική επιθεώρηση, τη σύσταση τμήματος εντός της εισαγγελίας για τη διερεύνηση αδικημάτων που διαπράττονται εντός του δικαστικού συστήματος και την προσωπική ευθύνη των δικαστών για δικαστικά σφάλματα, διαπίστωσαν πιθανές αντιφάσεις μεταξύ του εθνικού δικαίου και του δικαίου της ΕΕ. Ως εκ τούτου, αποφάσισαν να αναστείλουν τη διαδικασία και να ζητήσουν διευκρινίσεις από το ΔΕΕ.

Η απόφαση του Δικαστηρίου

1. Η νομική φύση και τα αποτελέσματα της απόφασης και των εκθέσεων της CVM

Το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η απόφαση 2006/928 και οι εκθέσεις που συνέταξε η Επιτροπή βάσει της εν λόγω απόφασης συνιστούν πράξεις οργάνου της ΕΕ, οι οποίες επιδέχονται ερμηνεία δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ. Η διευκρίνιση ήταν αναγκαία διότι με τις αποφάσεις αριθ. 33/2018 (παρ. 125 επ.) και υπ' αριθ. 547/2020 (παρ. 51 επ.) το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας αποφάσισε ότι οι συστάσεις της CVM δεν είναι υποχρεωτικές. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι κανένα κράτος δεν μπορεί να τροποποιήσει τη νομοθεσία του κατά τρόπο που να υποβαθμίζει το κράτος δικαίου- για παράδειγμα, οι νόμοι της δικαιοσύνης δεν μπορούν να τροποποιηθούν με κανόνες που θίγουν την ανεξαρτησία των δικαστών (παρ. 162).

2. Προσωρινοί διορισμοί σε διευθυντικές θέσεις στη δικαστική επιθεώρηση

Το Δικαστήριο επισημαίνει ότι η ίδια η ύπαρξη αποτελεσματικού δικαστικού ελέγχου που αποσκοπεί στη διασφάλιση της συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ αποτελεί την ουσία της αξίας του κράτους δικαίου, το οποίο προστατεύεται από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Δεδομένου ότι οι ευρωπαίοι/ες πολίτες έχουν δικαίωμα προστασίας από τα δικαστήρια (σκέψεις 190, 191)- οι δικαστές πρέπει να είναι ανεξάρτητοι/ες από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία (σκέψη 195) και οι κανόνες που το κατοχυρώνουν αυτό πρέπει να εξαλείφουν τις αμφιβολίες των διαδίκων σχετικά με το ενδεχόμενο επηρεασμού των δικαστών (σκέψη 197), το Δικαστήριο δήλωσε ότι τέτοιες αμφιβολίες δεν μπορούν να υπάρχουν όσον αφορά το όργανο που προβλέπει την πειθαρχική έρευνα των δικαστών (σκέψη 199).

Υπό το πρίσμα των γενικών αυτών εκτιμήσεων, το Δικαστήριο κρίνει ότι η εθνική νομοθεσία είναι ικανή να δημιουργήσει τέτοιες αμφιβολίες όταν, έστω και προσωρινά, έχει ως αποτέλεσμα να επιτρέπει στην κυβέρνηση του οικείου κράτους μέλους να προβαίνει σε διορισμούς στις διευθυντικές θέσεις του φορέα που είναι αρμόδιος για τη διεξαγωγή πειθαρχικών ερευνών και την άσκηση πειθαρχικών διώξεων κατά δικαστών και εισαγγελέων, παραβλέποντας τη συνήθη διαδικασία διορισμού που προβλέπει το εθνικό δίκαιο (σκέψεις 205, 207).

3. Δημιουργία τμήματος στην Εισαγγελία για τη διερεύνηση των αδικημάτων που διαπράττονται εντός του δικαστικού συστήματος

Το ΔΕΕ αποφάσισε ότι: ένα τέτοιο τμήμα μπορεί να συσταθεί μόνο εάν υπάρχουν αντικειμενικοί και επαληθεύσιμοι λόγοι που σχετίζονται με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης (παρ. 213) - ή, η αιτιολογική έκθεση που συνοδεύει το σχέδιο νόμου για την ίδρυση του συστήματος για τη διερεύνηση των αδικημάτων που διαπράττονται εντός του δικαστικού συστήματος (SIOJ) δεν περιέχει επιχείρημα (παρ. 215). Η ύπαρξη του SIOJ είναι πιθανό να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη που πρέπει να εμπνέει η δικαιοσύνη στους διαδίκους (παρ. 216). Υπάρχει η πιθανότητα υποβολής καταχρηστικών καταγγελιών κατά δικαστών, ιδίως σε πολύπλοκες υποθέσεις και υποθέσεις διαφθοράς, προκειμένου να μεταφερθεί ο φάκελος από την εισαγγελία στο SIOJ (παρ. 218). Η έκθεση του CVM του 2019 διαπίστωσε ότι ο θεσμός λειτουργεί ως εργαλείο πολιτικής πίεσης και παρενέβη για να αλλάξει την πορεία ποινικών ερευνών, συμπεριλαμβανομένης της διαφθοράς σε υψηλά ιστάμενους (παρ. 219). Διαθέτει μικρό αριθμό μη εξειδικευμένων εισαγγελέων (παρ. 222).

Ωστόσο, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει ότι η μεταρρύθμιση που είχε ως αποτέλεσμα, στη Ρουμανία, τη δημιουργία ειδικού τμήματος της Εισαγγελίας, αρμόδιου για την έρευνα δικαστών και εισαγγελέων, καθώς και οι κανόνες σχετικά με τον διορισμό των εισαγγελέων που υπάγονται στο τμήμα αυτό δεν είναι τέτοιοι που να καθιστούν το τμήμα αυτό ανοικτό σε εξωτερικές επιρροές.

4. Η οικονομική ευθύνη του κράτους και η προσωπική ευθύνη των δικαστών για δικαστικό σφάλμα

Το Δικαστήριο όρισε την έννοια του "δικαστικού σφάλματος" και έκρινε ότι η προσωπική ευθύνη των δικαστών για ζημίες που προκύπτουν από δικαστικό σφάλμα συμβάλλει στην υπευθυνότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος (παράγραφος 229). Ωστόσο, πρέπει να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις προκειμένου να εξαλειφθεί ο κίνδυνος επηρεασμού της ανεξαρτησίας των δικαστών. Το Δικαστήριο κατονομάζει τις ακόλουθες προϋποθέσεις: η προσωπική ευθύνη των δικαστών πρέπει να περιορίζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις, δεν αρκεί η ύπαρξη δικαστικής απόφασης που περιέχει δικαστικό σφάλμα, αλλά πρέπει να ορίζεται με σαφήνεια και ακρίβεια η συμπεριφορά που μπορεί να συνεπάγεται ευθύνη (σκέψη 234) και το όργανο που ελέγχει τις προϋποθέσεις ευθύνης πρέπει να είναι το ίδιο αμερόληπτο (σκέψη 236).

5. Η αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ

Το Δικαστήριο υπενθύμισε το γεγονός ότι τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο σύμφωνα με τις απαιτήσεις του δικαίου της ΕΕ ή αυτεπαγγέλτως να μην εφαρμόζουν κάθε αντίθετη διάταξη του εθνικού δικαίου στην περίπτωση που δεν μπορεί να ερμηνευθεί σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ. Αυτό σημαίνει ότι, ακόμη και αν ένας νόμος επικυρωθεί από το Συνταγματικό Δικαστήριο, εάν είναι αντίθετος προς το δίκαιο της ΕΕ, ο/η δικαστής πρέπει να αγνοήσει την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, έχοντας την υποχρέωση να εφαρμόσει άμεσα το ευρωπαϊκό κείμενο (παρ. 247).

Το αποτέλεσμα της απόφασης

Το αποτέλεσμα της απόφασης του Δικαστηρίου είναι ουσιαστικό, διότι αποτελεί έναν οδηγό για τους/τις εθνικούς/ες δικαστές σχετικά με το πώς να σέβονται την υπεροχή του δικαίου της ΕΕ, ακόμη και αν το Συνταγματικό Δικαστήριο επικυρώσει ένα συγκεκριμένο εθνικό δίκαιο. Ως εκ τούτου, η απόφαση έχει εξαιρετική σημασία για την εννοιολόγηση της αρχής του κράτους δικαίου και της δικαστικής ανεξαρτησίας.

Ωστόσο, το αποτέλεσμα της απόφασης του Δικαστηρίου ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν διαφορετικό. Κατ' αρχήν, προβάλλοντας το επιχείρημα της υπεροχής του Συντάγματος, της εθνικής συνταγματικής ταυτότητας και του αδιαπέραστου των δικών τους δικαιοδοσιών σε σχέση με αυτές του ΔΕΕ, στην απόφαση αριθ. 390 της 8ης Ιουνίου 2021, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας αγνοεί τις ερμηνείες που προσφέρει το ΔΕΕ και διαφωνεί με όλες τις διαπιστώσεις του ΔΕΕ.

II. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου είναι μια διεθνής συνθήκη βάσει της οποίας τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης επιδιώκουν να διασφαλίσουν τα θεμελιώδη πολιτικά και αστικά δικαιώματα, όχι μόνο για τους/τις πολίτες τους, αλλά και για όλους/ες τους/τις πολίτες που υπάγονται στη δικαιοδοσία τους. Η Σύμβαση υπεγράφη στις 4 Νοεμβρίου 1950 στη Ρώμη και τέθηκε σε ισχύ το 1953.

A. Η λειτουργία του Δικαστηρίου

Το Δικαστήριο χωρίζεται σε πέντε τμήματα. Ένα τμήμα (section) είναι μια διοικητική μονάδα και ένα σώμα (chamber) είναι ένας δικαστικός σχηματισμός του Δικαστηρίου εντός ενός συγκεκριμένου τμήματος. Κάθε τμήμα έχει έναν πρόεδρο, έναν αντιπρόεδρο και έναν αριθμό άλλων δικαστών.

Το Δικαστήριο διαθέτει επίσης Γραμματεία, ο/ η οποίος/ α έχει ως καθήκον να παρέχει νομική και διοικητική συνδρομή στο Δικαστήριο κατά την άσκηση των δικαστικών του καθηκόντων (άρθρο 24 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου). Η Γραμματεία αποτελείται από δικηγόρους, διοικητικό και τεχνικό προσωπικό και μεταφραστές/ριες. Σήμερα υπάρχουν περίπου 640 υπάλληλοι της Γραμματείας, οι οποίοι/ες είναι υπάλληλοι του Συμβουλίου της Ευρώπης, του μητρικού οργανισμού του Δικαστηρίου.

Οι δικαστές εκλέγονται από την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης από καταλόγους τριών υποψηφίων που προτείνει κάθε κράτος. Εκλέγονται για μη ανανεώσιμη θητεία εννέα ετών. Αν και οι δικαστές εκλέγονται σε σχέση με ένα κράτος, εκδικάζουν υποθέσεις ως άτομα και δεν εκπροσωπούν το κράτος αυτό. Είναι απολύτως ανεξάρτητοι/ες και δεν μπορούν να ασκούν καμία δραστηριότητα ασυμβίβαστη με το καθήκον της ανεξαρτησίας και της αμεροληψίας τους.

B. Προσφυγές και διαδικασία ενώπιον του ΕΔΔΑ

Οι αιτήσεις ανατίθενται στους δικαστικούς σχηματισμούς του Δικαστηρίου, δηλαδή σε έναν/μία δικαστή, σε μια επιτροπή ή σε ένα σώμα. Ορισμένες υποθέσεις μπορούν επίσης να παραπεμφθούν στο τμήμα μείζονος συνθέσεως (αποτελούμενο από 17 δικαστές). Το τμήμα ελέγχου του Δικαστηρίου (Filtering Section) είναι υπεύθυνο για την ταξινόμηση των αιτήσεων προκειμένου να τις κατευθύνει στον κατάλληλο δικαστικό σχηματισμό.

Ποιος/α μπορεί να προσφύγει στο Δικαστήριο. Η Σύμβαση κάνει διάκριση μεταξύ δύο τύπων προσφυγών: ατομικές προσφυγές που υποβάλλονται από οποιοδήποτε άτομο, ομάδα ατόμων, εταιρεία ή ΜΚΟ που προσφεύγει για παραβίαση των δικαιωμάτων τους, και διακρατικές προσφυγές που υποβάλλονται από ένα κράτος κατά ενός άλλου.

Μια υπόθεση μπορεί να στρέφεται μόνο κατά ενός ή περισσότερων κρατών που έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση. Οποιαδήποτε αίτηση κατά τρίτων κρατών ή ατόμων, κηρύσσεται απαράδεκτη.

Στάδια και διαδικασίες ενώπιον του Δικαστηρίου. Υπάρχουν δύο βασικά στάδια κατά την εξέταση των υποθέσεων που έρχονται προς κρίση στο Δικαστήριο: το στάδιο του παραδεκτού και το στάδιο της ουσίας (εξέταση των προσφυγών). Η επεξεργασία μιας προσφυγής περνά επίσης από διάφορα στάδια. Ο μονομελής σχηματισμός θα κηρύξει μια προσφυγή απαράδεκτη όταν το απαράδεκτο είναι σαφές εξ αρχής, οι δε αποφάσεις του δεν μπορούν να προσβληθούν με ένδικα μέσα. Οι προδήλως απαράδεκτες προσφυγές εξετάζονται από μονομελές δικαστήριο. Μια τριμελής επιτροπή μπορεί να αποφανθεί ομόφωνα για το παραδεκτό και την ουσία των υποθέσεων που καλύπτονται ήδη από την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου. Μια προσφυγή μπορεί επίσης να ανατεθεί σε επταμελές

σώμα, το οποίο αποφασίζει με πλειοψηφία για το παραδεκτό και την ουσία της υπόθεσης. Κατ' εξαίρεση, το τμήμα μείζονος συνθέσεως 17 δικαστών εκδικάζει υποθέσεις που παραπέμπονται σε αυτό είτε μετά από παραίτηση από τη δικαιοδοσία ενός τμήματος είτε όταν έχει γίνει δεκτό αίτημα παραπομπής.

Το σώμα (chamber) αποτελείται από τον πρόεδρο του τμήματος στο οποίο ανατέθηκε η υπόθεση, τον/ την "εθνικό/η δικαστή" (τον/την δικαστή που εκλέγεται για το κράτος κατά του οποίου στρέφεται η προσφυγή) και πέντε άλλους/ες δικαστές που ορίζονται εκ περιτροπής από τον/την πρόεδρο του τμήματος. Το σώμα μείζονος σύνθεσης συνίσταται από τον/την Πρόεδρο και τους/τις Αντιπροέδρους του Δικαστηρίου, τους/τις Προέδρους των τμημάτων και τον/την εθνικό/ή δικαστή, καθώς και άλλους/ες δικαστές που επιλέγονται με κλήρωση. Όταν εκδικάζει μια υπόθεση κατόπιν παραπομπής, δεν περιλαμβάνει δικαστές που είχαν προηγουμένως συμμετάσχει στο τμήμα που εξέτασε αρχικά την υπόθεση. Το σώμα (τακτικός σχηματισμός του Δικαστηρίου, που εκδίδει συνήθως αποφάσεις επί της ουσίας της υπόθεσης) κοινοποιεί την υπόθεση στην καθ' ης η προσφυγή κυβέρνηση για τις παρατηρήσεις της. Οι γραπτές παρατηρήσεις υποβάλλονται και από τους δύο διαδίκους. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο αποφασίζει εάν είναι σκόπιμο να διεξαχθεί δημόσια ακρόαση της υπόθεσης, αλλά αυτό γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις συγκριτικά με τον αριθμό των αιτήσεων που εξετάζονται (συνήθως, ακροάσεις χορηγούνται για υποθέσεις που εκδικάζονται από το σώμα μείζονος συνθέσεως). Τελικά, το τμήμα εκδίδει απόφαση η οποία καθίσταται οριστική μόνο μετά την παρέλευση τρίμηνης περιόδου κατά την οποία ο/η προσφεύγων/ουσα ή η κυβέρνηση μπορεί να ζητήσει την παραπομπή της υπόθεσης στο τμήμα μείζονος συνθέσεως για νέα εξέταση.

Ως εκ τούτου, η κίνηση της διαδικασίας ενώπιον του σώματος μείζονος συνθέσεως λαμβάνει δύο διαφορετικές μορφές: παραπομπή και παραίτηση. Μετά την έκδοση απόφασης τμήματος, οι διάδικοι μπορούν να ζητήσουν την παραπομπή της υπόθεσης στο σώμα μείζονος συνθέσεως και οι αιτήσεις αυτές γίνονται δεκτές κατ' εξαίρεση. Κλιμάκιο δικαστών του σώματος μείζονος συνθέσεως αποφασίζει εάν η υπόθεση πρέπει να παραπεμφθεί ή όχι στο τμήμα μείζονος συνθέσεως για νέα εξέταση. Υποθέσεις διαβιβάζονται επίσης στο σώμα μείζονος συνθέσεως όταν παραιτείται ένα τμήμα, αν και αυτό συμβαίνει επίσης κατ' εξαίρεση. Το σώμα στο οποίο έχει ανατεθεί μια υπόθεση μπορεί να την παραπέμψει στο σώμα μείζονος συνθέσεως εάν η υπόθεση εγείρει σοβαρό ζήτημα που επηρεάζει την ερμηνεία της Σύμβασης ή εάν υπάρχει κίνδυνος ασυμφωνίας με προηγούμενη απόφαση του Δικαστηρίου. Η απόφαση του σώματος μείζονος συνθέσεως είναι αμετάκλητη.

Οι "εθνικοί/ες δικαστές" δεν μπορούν να συνεδριάζουν σε μονομελή σύνθεση. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις, μπορούν να κληθούν να συμμετάσχουν σε επιτροπή. Ωστόσο, η σύνθεση του Δικαστηρίου περιλαμβάνει πάντοτε τον/την "εθνικό/η δικαστή" όταν εκδικάζει υποθέσεις ως επταμελές τμήμα ή ως δεκαεπταμελές σώμα μείζονος συνθέσεως.

Το Δικαστήριο λαμβάνει υπόψη τη σημασία και τον επείγοντα χαρακτήρα των ζητημάτων που εγείρονται όταν αποφασίζει τη σειρά με την οποία θα εξεταστούν οι υποθέσεις. Καθιέρωσε επτά κατηγορίες που κυμαίνονται από επείγουσες υποθέσεις που αφορούν προσφεύγοντες/ουσες σε ευαλωτότητα έως σαφώς απαράδεκτες υποθέσεις που εξετάζονται από μονομελές δικαστήριο.

Προϋποθέσεις παραδεκτού. Οι προσφυγές πρέπει να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις για να κηρυχθούν παραδεκτές από το Δικαστήριο- προσφυγή μπορεί να υποβληθεί στο Δικαστήριο μόνο μετά την εξάντληση των εθνικών ένδικων μέσων- με άλλα λόγια, τα άτομα που διαμαρτύρονται για παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους πρέπει πρώτα να έχουν προσφύγει στα δικαστήρια της οικείας

χώρας, μέχρι το ανώτατο δυνατό επίπεδο δικαιοδοσίας (η δυνατότητα εξάντλησης των εθνικών ένδικων μέσων πρέπει να είναι αποτελεσματική).

Οι ισχυρισμοί του/ της προσφεύγοντος/ ουσας πρέπει να αφορούν ένα ή περισσότερα από τα δικαιώματα που ορίζονται στη Σύμβαση. Το Δικαστήριο δεν μπορεί να εξετάσει καταγγελίες που αφορούν παραβιάσεις άλλων δικαιωμάτων. Οι προσφυγές πρέπει επίσης να κατατίθενται στο Δικαστήριο εντός τεσσάρων μηνών από την τελευταία δικαστική απόφαση στην υπόθεση, η οποία συνήθως είναι απόφαση του ανώτατου δικαστηρίου της οικείας χώρας. Ο/Η προσφεύγων/ουσα πρέπει να είναι, προσωπικά και άμεσα, θιγείς από την παραβίαση της Σύμβασης και να έχει υποστεί σημαντική ζημία.

Δυνατότητα άσκησης έφεσης κατά των αποφάσεων. Οι αποφάσεις περί απαραδέκτου, καθώς και οι αποφάσεις των επιτροπών ή του σώματος μείζονος συνθέσεως, είναι αμετάκλητες και δεν μπορούν να προσβληθούν με ένδικα μέσα. Ωστόσο, οι διάδικοι έχουν προθεσμία τριών μηνών από την έκδοση απόφασης του σώματος για να ζητήσουν την παραπομπή της υπόθεσης στο σώμα μείζονος συνθέσεως για νέα εξέταση. Οι αιτήσεις παραπομπής στο τμήμα μείζονος συνθέσεως, όπως προαναφέρθηκε, εξετάζονται από επιτροπή δικαστών η οποία αποφασίζει εάν η παραπομπή είναι σκόπιμη ή όχι.

Δυνατότητα φιλικού διακανονισμού και μονομερούς δήλωσης από την καθ' ης η προσφυγή κυβέρνηση. Ο φιλικός διακανονισμός είναι μια συμφωνία μεταξύ των μερών για τον τερματισμό της διαδικασίας που ξεκίνησε με την προσφυγή. Όταν τα ενδιαφερόμενα μέρη συμφωνούν να διευθετήσουν τη διαφορά τους με αυτόν τον τρόπο, το αποτέλεσμα είναι συνήθως ότι το κράτος καταβάλλει στον/ στην προσφεύγοντα/ ουσά ένα χρηματικό ποσό. Αφού εξετάσει τους όρους του φιλικού διακανονισμού, και εφόσον δεν κρίνει ότι ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων απαιτεί τη συνέχιση, το Δικαστήριο απορρίπτει την προσφυγή. Εάν δεν επιτευχθεί συμφωνία, το Δικαστήριο θα προχωρήσει στην εξέταση της ουσίας της προσφυγής.

Η καθ' ης η προσφυγή κυβέρνηση μπορεί να προβεί σε δήλωση με την οποία αναγνωρίζει την παραβίαση της Σύμβασης και αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει στον/ στην προσφεύγοντα/ ουσά αποζημίωση. Η μονομερής δήλωση αποτελεί κατ' αρχήν παράταση του σταδίου φιλικού διακανονισμού που προβλέπεται από το άρθρο 39 της Σύμβασης. Εάν κατά την ολοκλήρωση αυτού του σταδίου ο/η προσφεύγων/ουσα αρνείται αδικαιολόγητα να αποδεχθεί εύλογη πρόταση του καθ' ου η προσφυγή κράτους, το τελευταίο μπορεί να υποβάλει μονομερή δήλωση συνοδευόμενη από αίτημα διαγραφής της προσφυγής από τον κατάλογο των υποθέσεων (Van Houten κατά Κάτω Χωρών, 2005, § 37). Σε αντίθεση με τους φιλικούς διακανονισμούς, οι οποίοι αναφέρονται ρητά στη Σύμβαση, οι μονομερείς δηλώσεις προήλθαν από μια πρακτική που βασίζεται στο άρθρο 37 § 1 (γ) της Σύμβασης, το οποίο επιτρέπει στο Δικαστήριο να διαγράψει μια προσφυγή από τον κατάλογο για "οποιοδήποτε άλλο λόγο". Προκειμένου να προωθήσει τη συστηματικότερη προσφυγή σε αυτή την πρακτική, το Δικαστήριο εισήγαγε τον Ιανουάριο του 2019 ένα νέο υποχρεωτικό στάδιο της διαδικασίας, ήτοι ένα μη αμφισβητούμενο στάδιο που αποσκοπεί στο να ενθαρρύνει τους διαδίκους στις περισσότερες περιπτώσεις να επιλύσουν τη διαφορά μέσω φιλικού διακανονισμού ή μονομερούς δήλωσης.

Οι αποφάσεις διαγραφής του Δικαστηρίου μετά την αποδοχή μονομερούς δήλωσης δεν διαβιβάζονται στην Επιτροπή Υπουργών για έλεγχο, σε αντίθεση με τις αποφάσεις που λαμβάνουν γνώση του φιλικού διακανονισμού. Κατά συνέπεια, όταν το κράτος δεν συμμορφώνεται με τις δεσμεύσεις του στο πλαίσιο της εκτέλεσης μονομερούς δήλωσης, το Δικαστήριο μπορεί σε

"εξαιρετικές περιστάσεις" να αποφασίσει να επαναφέρει την υπόθεση στον κατάλογο και να συνεχίσει την εξέτασή της στο πλαίσιο της επίδικης διαδικασίας. Βλέπε, για παράδειγμα, την απόφαση του ΕΔΔΑ στην [υπόθεση Jeronovičs κατά Λετονίας](#), 5 Ιουλίου 2016, §§ 69-70 και 116.

Γ. Εκτέλεση των αποφάσεων και παρακολούθηση

Ένα από τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του συστήματος της Σύμβασης είναι ότι περιλαμβάνει μηχανισμό για την επανεξέταση της συμμόρφωσης με τις διατάξεις της. Έτσι, η Σύμβαση όχι μόνο απαιτεί από τα συμβαλλόμενα κράτη να τηρούν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτήν (άρθρο 1), αλλά θεσπίζει επίσης ένα δικαστικό όργανο, το Δικαστήριο (άρθρο 19), το οποίο έχει την εξουσία να διαπιστώνει παραβιάσεις της Σύμβασης, μέσω των αποφάσεων τις οποίες τα συμβαλλόμενα κράτη έχουν αναλάβει να τηρούν (άρθρο 46 § 1). Επιπλέον, θεσπίζει έναν μηχανισμό για την εποπτεία της εκτέλεσης των αποφάσεων, ο οποίος ανατίθεται στην Επιτροπή Υπουργών (άρθρο 46 § 2).

Ως εκ τούτου, την πρωταρχική ευθύνη για την εκτέλεση των αποφάσεων του Δικαστηρίου φέρει το οικείο κράτος μέλος, το οποίο αναλαμβάνει την υποχρέωση να συμμορφώνεται με μια απόφαση, όταν γίνεται μέρος της **Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**. Το έργο της εποπτείας ανήκει στην **Επιτροπή Υπουργών**, η οποία επικουρείται από το **Τμήμα Εκτέλεσης Δικαστικών Αποφάσεων**.

Το άρθρο 46 εφαρμόζεται σε κάθε απόφαση με την οποία το Δικαστήριο διαπιστώνει παραβίαση της Σύμβασης. Το άρθρο 46 σημαίνει ότι η διαπίστωση του Δικαστηρίου επιβάλλει στο καθ' ης η προσφυγή κράτος νομική υποχρέωση να παύσει την παραβίαση και να αποκαταστήσει τις συνέπειές της ([Παπαμιχαλόπουλος κ.λπ. κατά Ελλάδας](#) (άρθρο 50), 1995, § 34). Το εν λόγω συμβαλλόμενο κράτος υποχρεούται όχι μόνο να καταβάλει στον/στην προσφεύγοντα/ουσα τα ποσά που επιδικάστηκαν ως δίκαιη ικανοποίηση, αλλά και να λάβει ατομικά ή/και, κατά περίπτωση, γενικά μέτρα στην εσωτερική του έννομη τάξη για να τερματίσει την παραβίαση που διαπίστωσε το Δικαστήριο και να αποκαταστήσει τις συνέπειές της ([Ilgar Mammadov κατά Αζερμπαϊτζάν](#) [GC], 2019, § 147). Το κράτος μέλος της υπόθεσης είναι, κατ' αρχήν, ελεύθερο να επιλέξει τα μέσα με τα οποία θα συμμορφωθεί με την απόφαση στην οποία το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση. Αυτή η διακριτική ευχέρεια ως προς τον τρόπο εκτέλεσης μιας απόφασης αντανακλά την ελευθερία επιλογής που συνδέεται με την πρωταρχική υποχρέωση των συμβαλλομένων κρατών βάσει της Σύμβασης να διασφαλίζουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που αυτή εγγυάται ([Παπαμιχαλόπουλος και άλλοι κατά Ελλάδας](#) (άρθρο 50), 1995, § 34).

Για περισσότερες πληροφορίες, βλέπε **European Court of Human Rights Blog**, [Execution of the European Court of Human Rights' Judgments - Major Advances and Challenges](#), **Απρίλιος 2022**.

Τα κράτη, για παράδειγμα, ενδέχεται να υποχρεούνται να διασφαλίζουν ότι:

- οι προσβαλλόμενες δικαστικές κρίσεις/ αποφάσεις επανεξετάζονται (π.χ. σε περιπτώσεις που αφορούν άδικες κρίσεις, ιδίως σε ποινικές υποθέσεις),
- το θέμα μπορεί να επανεξεταστεί διαφορετικά (συχνά σε οικογενειακές υποθέσεις όπου το δεδικασμένο είναι ασθενές),
- μπορεί να επιδικαστεί αποζημίωση (π.χ. για απώλεια προσδοκώμενου οφέλους, στην περίπτωση που δεν είναι δυνατή η επανάληψη της αστικής ή διοικητικής διαδικασίας),

- οι αποφάσεις απέλασης που παραβιάζουν τη Σύμβαση ακυρώνονται, ενδεχομένως σε συνδυασμό με άλλα μέτρα, όπως η χορήγηση άδειας διαμονής,
- διεξάγονται/ αναλαμβάνονται/ επαναλαμβάνονται ποινικές έρευνες σε υποθέσεις που αφορούν παραβιάσεις των άρθρων 2 και 3 της Σύμβασης,
- οι προσωπικές πληροφορίες που συλλέγονται από το κράτος κατά παράβαση της Σύμβασης καταστρέφονται,
- εκτελούνται μη εκτελεστές εγχώριες αποφάσεις,
- τα άτομα που κρατούνται σε συνθήκες απάνθρωπης μεταχείρισης μεταφέρονται σε κατάλληλες εγκαταστάσεις κράτησης.
- επανέρχεται δικαστής στο Ανώτατο Δικαστήριο.

Δικαστική ανεξαρτησία

Συγγραφείς: Michał Ziółkowski, επίκουρος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Kozminski της Πολωνίας,
Maciej De Abgaro Zachariasiewicz, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Kozminski, Πολωνία

Συνοπτική παρουσίαση. Η ανεξαρτησία των δικαστηρίων έχει αναδειχθεί σε μείζον ζήτημα κράτους δικαίου τα τελευταία χρόνια. Σε όλες τις χώρες της κοινοπραξίας έχουν κινηθεί διαδικασίες επί παραβάσει ενώπιον του Δικαστηρίου για διάφορες περιπτώσεις παραβίασης του δικαίου της ΕΕ που σχετίζονται με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, τις διαδικαστικές εγγυήσεις και τη δικαστική ανεξαρτησία. Επιπλέον, η έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δικαιοσύνη⁵ έχει επισημάνει τις ανησυχίες όσον αφορά τον διορισμό, την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των μεμονωμένων μελών του δικαστικού σώματος και των συστημάτων δικαιοσύνης.

Πού μπορούν να απευθυνθούν οι δικηγόροι όταν τα δικαστήρια της χώρας τους δεν πληρούν τις απαιτήσεις που προβλέπονται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και στο άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ;

Το κεφάλαιο αυτό διερευνά το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας μέσα από ένα πρακτικό πρίσμα. Βασίζεται στην ευρωπαϊκή νομολογία που έχει εκδοθεί για το εν λόγω θέμα, αναδεικνύοντας την επιτυχή επιχειρηματολογία και καταδεικνύει τις διαφορετικές οδούς που έχουν στη διάθεσή τους οι νομικοί όταν τα εθνικά τους πλαίσια αποδεικνύονται ανεπαρκή για να εγγυηθούν τα θεμελιώδη δικαιώματα μέσω της απονομής δικαιοσύνης.

Οι εκπαιδευτές/ριες αναμένεται να επωφεληθούν από την πρακτική προσέγγιση αυτού του κεφαλαίου και από το πλήθος πραγματικών ή υποθετικών μελετών περίπτωσης και σεναρίων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη στοχευμένου, σχετικού και επίκαιρου εκπαιδευτικού υλικού σχετικά με την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Οι εξεταζόμενες περιπτώσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον εμπλουτισμό των παρουσιάσεων, καθώς και για την ανάπτυξη διαδραστικού υλικού της επιλογής των εκπαιδευτών/ριών. Καθώς το κεφάλαιο ασχολείται με προχωρημένα ζητήματα συμμόρφωσης με το δίκαιο της ΕΕ, είναι καταλληλότερο για προχωρημένη εκπαίδευση.

Συνδεδεμένες ενότητες:

Ενότητες διδασκαλίας εκπαίδευσης των εκπαιδευτών/ριών 2 – Κράτος Δικαίου και δημοκρατικοί θεσμοί και 4 – Κράτος Δικαίου και δικαστικές διαφορές

Προχωρημένη ενότητα 1 - Το κράτος δικαίου στην ΕΕ - προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Εισαγωγή - θεωρητικό υπόβαθρο και ορισμοί
- Κεφάλαιο 1: επιλεγμένη νομολογία
  - Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
  - Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
  - Κατάλογος άλλης σχετικής νομολογίας
- Κεφάλαιο 2: Υποθετικές περιπτώσεις

⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την έκθεση για το Κράτος Δικαίου, βλ. κεφάλαιο 1.

I. Εισαγωγή - θεωρητικό υπόβαθρο και ορισμοί

Η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ανεξαρτησία, την αποτελεσματικότητα και τις ευθύνες των δικαστών (CM/Rec(2010)12),⁶ η Magna Carta των Ευρωπαίων δικαστών,⁷ οι βασικές αρχές του ΟΗΕ,⁸ και ο κατάλογος ελέγχου του κράτους δικαίου της Επιτροπής της Βενετίας⁹ παρέχουν επίσημη και ουσιαστική καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο κατανόησης της δικαστικής ανεξαρτησίας σε αφηρημένο και γενικό επίπεδο. Οι μελετητές του συγκριτικού δικαίου συμφωνούν γενικά ότι τα δικαστήρια δεν πρέπει να υπόκεινται σε αθέμιτη επιρροή από άλλους κυβερνητικούς κλάδους ή ιδιωτικά ή κομματικά συμφέροντα.¹⁰ Ωστόσο, η δικαστική ανεξαρτησία εξακολουθεί να θεωρείται μια ουσιαστικά αμφισβητούμενη έννοια ή μια σύνθετη συνταγματική ιδέα που έχει τις ρίζες της στην προκείμενη συνταγματική ιστορία, σε διατάξεις, συμβάσεις, παραδόσεις και στην εμπειρία. Ως τέτοια, πρέπει πάντα να ερμηνεύεται σε κοινωνικο-νομικά πλαίσια από τους/ τις δικηγόρους. Οι ορισμοί, οι τυπολογίες και τα κριτήρια της δικαστικής ανεξαρτησίας διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Οι μελετητές παγκοσμίως χρησιμοποιούν διαφορετικές τυπολογίες για να διακρίνουν μεταξύ διαφόρων τύπων δικαστικής ανεξαρτησίας.¹¹ Οι τυπολογίες αυτές βασίζονται στην εξέλιξη της έννομης τάξης ή του δικαστηρίου και περιλαμβάνουν τις ακόλουθες διακρίσεις:

➤ Ανεξαρτησία "de jure" (βάσει κανόνων δικαίου) και "de facto" (εν τοις πράγμασι)

Η διάκριση βασίζεται στην πηγή αναγνώρισης της δικαστικής ανεξαρτησίας. Η de jure ανεξαρτησία αναφέρεται σε τυπικούς κανόνες, όπως νομικές διατάξεις, που μπορούν να επηρεάσουν τους/τις δικαστές μέσω άλλων φορέων. Για παράδειγμα, διατάξεις που δίνουν στον Υπουργό Δικαιοσύνης αυθαίρετη εξουσία να μεταθέτει δικαστές από δικαστήριο σε δικαστήριο. Αντίθετα, η de facto ανεξαρτησία αναφέρεται στην πραγματική συμπεριφορά των δικαστών ή προς τους/τις δικαστές. Για παράδειγμα, ενέργειες που γίνονται από πολιτικούς για την άσκηση πίεσης. Επιτρέπει την αναγνώριση μιας νομικής τάξης που μπορεί να φαίνεται ότι προστατεύει τη δικαστική ανεξαρτησία επιφανειακά, αλλά στην πράξη το σύστημα να περιορίζει τη δικαστική ανεξαρτησία. Σύμφωνα με τη νεότερη υπόθεση-ορόσημο του ΕΔΔΑ, η ανεξαρτησία αναφέρεται:

(...) στην απαραίτητη προσωπική και θεσμική ανεξαρτησία που απαιτείται για την αμερόληπτη λήψη αποφάσεων και αποτελεί, ως εκ τούτου, προϋπόθεση για την αμεροληψία. Χαρακτηρίζει τόσο (i) μια ψυχική κατάσταση, η οποία δηλώνει το αδιάβλητο του/την δικαστή έναντι εξωτερικών πιέσεων ως ζήτημα ηθικής ακεραιότητας, όσο και (ii) ένα σύνολο θεσμικών και λειτουργικών ρυθμίσεων - που περιλαμβάνουν τόσο μια διαδικασία με την οποία οι δικαστές μπορούν να διορίζονται κατά τρόπο που να διασφαλίζει την ανεξαρτησία τους όσο και κριτήρια επιλογής βάσει της αξίας τους - οι οποίες πρέπει να παρέχουν εγγυήσεις έναντι αθέμιτης επιρροής και απεριόριστης διακριτικής ευχέρειας των άλλων κρατικών εξουσιών, τόσο κατά το

⁶ Βλέπε: <https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilities-of-judges/16809f007d>

⁷ Βλέπε: <https://www.coe.int/en/web/ccje/magna-carta>

⁸ Βλέπε: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-independence-judiciary>

⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την Επιτροπή της Βενετίας και τον κατάλογο ελέγχου του κράτους δικαίου, βλ. κεφάλαιο 1.

¹⁰ Για περισσότερα βλ. Swart, (2019) Independence of the Judiciary, στο Max Planck Encyclopaedia of Comparative Constitutional Law (<https://oxcon.oup.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e339>).

¹¹ Swart, (2019) Independence of the Judiciary, στο Max Planck Encyclopaedia of Comparative Constitutional Law.

αρχικό στάδιο του διορισμού ενός/μιας δικαστή όσο και κατά την άσκηση των καθηκόντων τους (Guðmundur Andri Ástráðsson κατά Ισλανδίας, σκέψη 234).

➤ **Εξωτερική και εσωτερική ανεξαρτησία**

Η διάκριση βασίζεται στον τρόπο με τον οποίο οι δικαστικοί διορισμοί εμφανίζονται στα κείμενα και σε πράξεις, που ονομάζεται εξωτερική ανεξαρτησία, ή στον τρόπο με τον οποίο οι δικαστές κατανέμονται σε πίνακες, που ονομάζεται εσωτερική ανεξαρτησία. Σύμφωνα με τη σύσταση CM/Rec(2010)12 η εξωτερική ανεξαρτησία νοείται ως:

11. Η εξωτερική ανεξαρτησία των δικαστών δεν αποτελεί πλεονέκτημα ή προνόμιο που χορηγείται προς το συμφέρον των δικαστών, αλλά προς το συμφέρον του κράτους δικαίου και των προσώπων που ζητούν και αναμένουν αμερόληπτη δικαιοσύνη. Η ανεξαρτησία των δικαστών πρέπει να θεωρείται εγγύηση της ελευθερίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της αμερόληπτης εφαρμογής του νόμου. Η αμεροληψία και η ανεξαρτησία των δικαστών είναι ουσιώδους σημασίας για την εξασφάλιση της ισότητας των μερών ενώπιον των δικαστηρίων.

12. Με την επιφύλαξη της ανεξαρτησίας τους, οι δικαστές και το δικαστικό σώμα θα πρέπει να διατηρούν εποικοδομητικές σχέσεις συνεργασίας με τα θεσμικά όργανα και τις δημόσιες αρχές που εμπλέκονται στη διοίκηση και διαχείριση των δικαστηρίων, καθώς και με τους/τις επαγγελματίες των οποίων τα καθήκοντα σχετίζονται με το έργο των δικαστών, προκειμένου να διευκολύνεται η αποτελεσματική και αποδοτική απονομή της δικαιοσύνης.

14. Ο νόμος θα πρέπει να προβλέπει κυρώσεις κατά των προσώπων που επιδιώκουν να επηρεάσουν τους/τις δικαστές με αθέμιτο τρόπο.

15. Οι αποφάσεις πρέπει να είναι αιτιολογημένες και να εκδίδονται δημόσια. Οι δικαστές δεν θα πρέπει να υποχρεούνται να αιτιολογούν τις αποφάσεις τους με άλλο τρόπο.

16. Οι αποφάσεις των δικαστών δεν θα πρέπει να υπόκεινται σε καμία αναθεώρηση, εκτός από τις διαδικασίες έφεσης ή αναίρεσης, όπως προβλέπεται από το νόμο.

17. Με εξαίρεση τις αποφάσεις περί αμνηστίας, χάρης ή παρόμοιων μέτρων, η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία δεν πρέπει να λαμβάνουν αποφάσεις που ακυρώνουν δικαστικές αποφάσεις.

18. Εάν σχολιάζουν τις αποφάσεις των δικαστών, η εκτελεστική και η νομοθετική εξουσία θα πρέπει να αποφεύγουν την κριτική που θα μπορούσε να υπονομεύσει την ανεξαρτησία ή την εμπιστοσύνη του κοινού στη δικαστική εξουσία. Θα πρέπει επίσης να αποφεύγουν ενέργειες που ενδέχεται να θέσουν υπό αμφισβήτηση την προθυμία τους να συμμορφωθούν με τις αποφάσεις των δικαστών, εκτός από τη δήλωση της πρόθεσής τους να ασκήσουν έφεση.

19. Οι δικαστικές διαδικασίες και τα θέματα που αφορούν την απονομή της δικαιοσύνης είναι δημόσιου ενδιαφέροντος. Το δικαίωμα πληροφόρησης για δικαστικές υποθέσεις θα πρέπει, ωστόσο, να ασκείται λαμβάνοντας υπόψη τα όρια που θέτει η δικαστική ανεξαρτησία. Ενθαρρύνεται η σύσταση εκπροσώπων των δικαστηρίων ή υπηρεσιών τύπου και επικοινωνίας υπό την ευθύνη των δικαστηρίων ή υπό συμβούλια δικαστικών ή άλλων ανεξάρτητων αρχών. Οι δικαστές πρέπει να επιδεικνύουν αυτοσυγκράτηση στις σχέσεις τους με τα μέσα ενημέρωσης.

20. Οι δικαστές, οι οποίοι/ες είναι μέρος της κοινωνίας όπου υπηρετούν, δεν μπορούν να απονέμουν αποτελεσματικά δικαιοσύνη χωρίς την εμπιστοσύνη του κοινού. Θα πρέπει να ενημερώνονται για τις προσδοκίες της κοινωνίας από το δικαστικό σύστημα και για τα παράπονα

σχετικά με τη λειτουργία του. Οι μόνιμοι μηχανισμοί για τη λήψη τέτοιας ανατροφοδότησης που έχουν συσταθεί από συμβούλια για το δικαστικό σώμα ή άλλες ανεξάρτητες αρχές μπορούν να συμβάλουν σε αυτό.

21. Οι δικαστές μπορούν να ασκούν δραστηριότητες εκτός των επίσημων καθηκόντων τους. Για την αποφυγή πραγματικών ή φαινομενικών συγκρούσεων συμφερόντων, η συμμετοχή τους θα πρέπει να περιορίζεται σε δραστηριότητες συμβατές με την αμεροληψία και την ανεξαρτησία τους.

Σύμφωνα με τη σύσταση CM/Rec(2010)12 η εσωτερική ανεξαρτησία νοείται ως:

22. Η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας σημαίνει την ανεξαρτησία κάθε δικαστή κατά την άσκηση των δικαστικών καθηκόντων του/της. Κατά τη λήψη των αποφάσεών τους οι δικαστές πρέπει να είναι ανεξάρτητοι/ες και αμερόληπτοι/ες και να μπορούν να ενεργούν χωρίς περιορισμούς, αθέμιτη επιρροή, πίεση, απειλή ή παρέμβαση, άμεση ή έμμεση, από οποιαδήποτε αρχή, συμπεριλαμβανομένων των εσωτερικών αρχών του δικαστικού σώματος. Η ιεραρχική δικαστική οργάνωση δεν πρέπει να υπονομεύει την ατομική ανεξαρτησία.

23. Τα ανώτερα δικαστήρια δεν θα πρέπει να απευθύνουν οδηγίες προς τους/τις δικαστές σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να αποφασίζουν για μεμονωμένες υποθέσεις, εκτός από τις προδικαστικές αποφάσεις ή όταν αποφασίζουν για ένδικα μέσα σύμφωνα με το νόμο.

24. Η κατανομή των υποθέσεων σε ένα δικαστήριο θα πρέπει να ακολουθεί αντικειμενικά προκαθορισμένα κριτήρια, ώστε να διασφαλίζεται το δικαίωμα σε ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστή. Δεν θα πρέπει να επηρεάζεται από τις επιθυμίες ενός διαδίκου ή οποιουδήποτε άλλου ενδιαφέρεται για την έκβαση της υπόθεσης.

25. Οι δικαστές θα πρέπει να είναι ελεύθεροι να ιδρύουν και να συμμετέχουν σε επαγγελματικές οργανώσεις με στόχο τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας τους, την προστασία των συμφερόντων τους και την προώθηση του κράτους δικαίου.

(γ) τυπική και ουσιαστική ανεξαρτησία,

Μερικές φορές, η εσωτερική ανεξαρτησία νοείται από τους/τις μελετητές ως η εσωτερική ουδετερότητα στο μυαλό του/της δικαστή. Η ουδετερότητα εννοιολογείται ενίοτε από την ουσιαστική ανεξαρτησία, ενώ η τυπική ανεξαρτησία αναφέρεται στους/στις δικαστές που ενεργούν στο πλαίσιο ενός πίνακα του δικαστηρίου.

(δ) ανεξαρτησία του/της δικαστή και ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος.

Ο κατάλογος ελέγχου της Επιτροπής της Βενετίας για το κράτος δικαίου παρέχει τις ακόλουθες προϋποθέσεις ελέγχου για την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας:

74. Η δικαστική εξουσία πρέπει να είναι ανεξάρτητη. Ανεξαρτησία σημαίνει ότι η δικαστική εξουσία είναι απαλλαγμένη από εξωτερικές πιέσεις και δεν υπόκειται σε πολιτική επιρροή ή χειραγώγηση, ιδίως από την εκτελεστική εξουσία. Η απαίτηση αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της θεμελιώδους δημοκρατικής αρχής της διάκρισης των εξουσιών. Οι δικαστές δεν πρέπει να υπόκεινται σε πολιτική επιρροή ή χειραγώγηση.

75. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπογραμμίζει τέσσερα στοιχεία της δικαστικής ανεξαρτησίας: τον τρόπο διορισμού, τη θητεία, την ύπαρξη εγγυήσεων έναντι εξωτερικών πιέσεων - μεταξύ άλλων σε δημοσιονομικά θέματα - και το κατά πόσον το δικαστικό σώμα εμφανίζεται ως ανεξάρτητο και αμερόληπτο.

76. Η περιορισμένη ή ανανεώσιμη θητεία μπορεί να καταστήσει τους/τις δικαστές εξαρτημένους/ες από την αρχή που τους/τις διόρισε ή έχει την εξουσία να τους/τις αναδιορίσει.

77. Η νομοθεσία για την παύση δικαστών μπορεί να ενθαρρύνει συγκαλυμμένες κυρώσεις.

78. Τα αδικήματα που οδηγούν σε πειθαρχικές κυρώσεις και οι έννομες συνέπειές τους θα πρέπει να ορίζονται σαφώς στο νόμο. Το πειθαρχικό σύστημα θα πρέπει να πληροί τις απαιτήσεις της διαδικαστικής δικαιοσύνης μέσω δίκαιης ακρόασης και της δυνατότητας άσκησης έφεσης/σεων

79. Είναι σημαντικό ο διορισμός και η προαγωγή των δικαστών να μην βασίζεται σε πολιτικές ή προσωπικές εκτιμήσεις και το σύστημα θα πρέπει να παρακολουθείται συνεχώς για να διασφαλίζεται αυτό.

80. Αν και η μη συναινετική μετάθεση δικαστών σε άλλο δικαστήριο μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να εφαρμόζεται νομίμως ως κύρωση, θα μπορούσε επίσης να χρησιμοποιηθεί ως ένα είδος πολιτικά υποκινούμενου εργαλείου υπό τη μεταμφίεση της κύρωσης. Ωστόσο, η εν λόγω μετάθεση δικαιολογείται καταρχήν σε περιπτώσεις νόμιμης θεσμικής αναδιοργάνωσης.

Σύμφωνα με τη σύσταση CM/Rec(2010)12:

4. Η ανεξαρτησία των μεμονωμένων δικαστών διασφαλίζεται από την ανεξαρτησία του δικαστικού σώματος στο σύνολό του. Ως τέτοια, αποτελεί θεμελιώδη πτυχή του κράτους δικαίου.

5. Οι δικαστές θα πρέπει να έχουν απεριόριστη ελευθερία να αποφασίζουν αμερόληπτα, σύμφωνα με το νόμο και την ερμηνεία των πραγματικών περιστατικών.

6. Οι δικαστές θα πρέπει να έχουν επαρκείς εξουσίες και να μπορούν να τις ασκούν για να εκτελούν τα καθήκοντά τους και να διατηρούν το κύρος τους και την αξιοπρέπεια του δικαστηρίου. Όλα τα πρόσωπα που συνδέονται με μια υπόθεση, συμπεριλαμβανομένων των δημόσιων φορέων ή των εκπροσώπων τους, θα πρέπει να υπόκεινται στην εξουσία του δικαστή.

7. Η ανεξαρτησία του/της δικαστή και της δικαστικής εξουσίας θα πρέπει να κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα ή στο υψηλότερο δυνατό νομικό επίπεδο στα κράτη μέλη, με ειδικότερους κανόνες που προβλέπονται σε νομοθετικό επίπεδο.

8. Όταν οι δικαστές θεωρούν ότι απειλείται η ανεξαρτησία τους, θα πρέπει να μπορούν να προσφεύγουν σε δικαστικό συμβούλιο ή σε άλλη ανεξάρτητη αρχή ή να διαθέτουν αποτελεσματικά μέσα προσφυγής.

9. Μια υπόθεση δεν πρέπει να αποσύρεται από συγκεκριμένο/η δικαστή χωρίς βάσιμους λόγους. Η απόφαση για την ανάκληση μιας υπόθεσης από έναν δικαστή θα πρέπει να λαμβάνεται βάσει αντικειμενικών, προκαθορισμένων κριτηρίων και κατόπιν διαφανούς διαδικασίας από μια αρχή του δικαστικού σώματος.

10. Μόνο οι ίδιοι/ες οι δικαστές θα πρέπει να αποφασίζουν για τη δική τους αρμοδιότητα σε μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως ορίζει ο νόμος.

Ο κατάλογος ελέγχου της Επιτροπής της Βενετίας για το κράτος δικαίου παρέχει τις ακόλουθες προϋποθέσεις ελέγχου για την ανεξαρτησία των μεμονωμένων δικαστών:

86. Η ανεξαρτησία των μεμονωμένων δικαστών πρέπει να διασφαλίζεται, όπως επίσης και η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας από τη νομοθετική και, ιδίως, την εκτελεστική εξουσία.

87. Η δυνατότητα προσφυγής κατά των αποφάσεων σε ανώτερο δικαστήριο αποτελεί κοινό στοιχείο των δικαστικών συστημάτων και πρέπει να είναι ο μόνος τρόπος ελέγχου των δικαστών κατά την εφαρμογή του νόμου. Οι δικαστές δεν θα πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο από συναδέλφους δικαστές, και πολύ περισσότερο σε οποιαδήποτε εκτελεστική ιεραρχική εξουσία, που ασκείται π.χ. από δημόσιους υπαλλήλους. Μια τέτοια εποπτεία θα αντέβαινε στην ατομική τους ανεξαρτησία και, κατά συνέπεια, θα παραβίαζε το κράτος δικαίου⁸⁴.

88. "Η εγγύηση μπορεί να γίνει κατανοητή ως έχουσα δύο πτυχές. Η μία αφορά το δικαστήριο στο σύνολό του. Η άλλη αφορά τον/την μεμονωμένο/η δικαστή ή τη δικαστική ομάδα που επιλαμβάνεται της υπόθεσης. ... Δεν αρκεί να καθορίζεται εκ των προτέρων μόνο το δικαστήριο (ή ο δικαστικός κλάδος) που είναι αρμόδιος για μια ορισμένη υπόθεση. Είναι ουσιώδες να καθορίζεται εκ των προτέρων η σειρά με την οποία ο/η επιμέρους δικαστής (ή ο πίνακας δικαστών) στο πλαίσιο ενός δικαστηρίου, δηλαδή να βασίζεται σε γενικές αντικειμενικές αρχές".

(ε) ανεξαρτησία και αμεροληψία

Ανάλογα με την κανονιστική προσέγγιση και τη γλώσσα της συνταγματικής διάταξης, η ανεξαρτησία μπορεί να βρίσκεται σε διαφορετική σχέση με την αμεροληψία.¹² Ορισμένες διατάξεις και μελετητές αναφέρονται στη δικαστική ανεξαρτησία ως χαρακτηριστικό της δικαστικής εξουσίας και των δομών της, όπως τα δικαστήρια και τα συμβούλια, ενώ η αμεροληψία είναι χαρακτηριστικό των μεμονωμένων δικαστών.

Ο κατάλογος ελέγχου της Επιτροπής της Βενετίας για το κράτος δικαίου παρέχει τις ακόλουθες προϋποθέσεις ελέγχου της αμεροληψίας:

89. Η αμεροληψία της δικαιοσύνης πρέπει να διασφαλίζεται τόσο στην πράξη όσο και στο νόμο. Η κλασική φόρμουλα, όπως εκφράζεται π.χ. από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, είναι ότι "η δικαιοσύνη δεν πρέπει μόνο να απονέμεται, αλλά και να φαίνεται ότι απονέμεται δίκαια"⁸⁹. Αυτό συνεπάγεται αντικειμενική καθώς και υποκειμενική αμεροληψία. Η αντίληψη του κοινού μπορεί να βοηθήσει στην αξιολόγηση του κατά πόσον η δικαστική εξουσία είναι αμερόληπτη στην πράξη.

***

Είναι δυνατόν να δημιουργηθούν περισσότερες κατηγορίες λόγω των διαφορών στη γλώσσα και τις έννοιες που χρησιμοποιούνται από τα διάφορα δικαστήρια. Ως εκ τούτου, ένας από τους καλύτερους τρόπους για να μιλήσουμε για τα πρότυπα της δικαστικής ανεξαρτησίας είναι να εξετάσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα από την τρέχουσα νομολογία του ΔΕΕ ή του ΕΔΔΑ. Η προσέγγιση αυτή είναι τόσο πρακτική όσο και αποτελεσματική.

¹² Για περισσότερα βλ. Mikuli, (2017) Impartiality of the Judiciary in Max Planck Encyclopedia of Comparative Constitutional Law (<https://oxcon.oup.com/display/10.1093/law-mpeccol/law-mpeccol-e338?prd=MPECCOL>).

Τμήμα 1: επιλεγμένη νομολογία

I. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ¹³

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει αναπτύξει πρότυπα σχετικά με τη δικαστική ανεξαρτησία για δύο τύπους υποθέσεων. Ο πρώτος τύπος αφορά τα δικαιώματα των ατόμων που είναι διάδικοι. Τα άτομα αυτά μπορούν να καταγγείλουν ότι η υπόθεσή τους εκδικάστηκε από μη ανεξάρτητο δικαστήριο, γεγονός που παραβιάζει τα δικαιώματά τους που εγγυάται το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Ο δεύτερος τύπος υποθέσεων αφορά τα δικαιώματα των δικαστών, οι οποίοι μπορεί να καταγγείλουν ότι παραβιάσεις της δικαστικής τους ανεξαρτησίας παραβιάζουν τα δικαιώματα που εγγυάται η Σύμβαση. Οι δικαστές που έχουν υποστεί βλάβη ή απειλή της ανεξαρτησίας τους μπορούν να επικαλεστούν διάφορες διατάξεις της ΕΣΔΑ, όπως το άρθρο 6, το άρθρο 8 και το άρθρο 10. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι καταγγελίες των δικαστών δεν αφορούν άμεσα το ζήτημα της δικαστικής ανεξαρτησίας. Αντιθέτως, οι δικαστές πρέπει να αποδείξουν πώς η κύρωση που τους επιβλήθηκε παραβίασε τα δικαιώματα που εγγυάται η Σύμβαση. Τα άτομα μπορεί να υποβάλουν παράπονα για ζητήματα όπως η εκδίκαση από δικαστές που διορίστηκαν ή εκλέχθηκαν παράνομα ή περιορισμούς στην πρόσβαση στην άμβλωση λόγω παράνομης απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Από την άλλη πλευρά, οι δικαστές μπορεί να αντιμετωπίζουν αδικαιολόγητα και παράνομα πειθαρχικά μέτρα και άλλες μορφές κυρώσεων που επιβάλλονται για πολιτικούς λόγους.

[Απόφαση της 1ης Δεκεμβρίου 2020 \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) *Guðmundur Andri Ástráðsson κατά Ισλανδίας*](#)

Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την κατηγορία του προσφεύγοντος ότι το νέο Ισλανδικό Εφετείο δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως δικαστήριο που έχει συσταθεί βάσει νόμου, λόγω παρατυπιών στον διορισμό ενός από τους δικαστές που προήδρευαν στην υπόθεσή του.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης είχε παραβιαστεί, διότι ο προσφεύγων στερήθηκε το δικαίωμα να προσφύγει σε δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο. Αυτό οφειλόταν στη συμμετοχή δικαστή στη δίκη, ο διορισμός του οποίου είχε υπονομευθεί από σοβαρές παρατυπίες που είχαν πλήξει την ουσία του δικαιώματος. Το ΕΔΔΑ εξέτασε τις πιθανές συνέπειες της διαπίστωσης παραβίασης και τα σημαντικά συμφέροντα που διακυβεύονταν. Κατά συνέπεια, το δικαίωμα σε δικαστήριο που έχει συσταθεί από το νόμο δεν πρέπει να ερμηνεύεται υπερβολικά ευρέως για να αποφευχθεί η υπονόμηση του δικαιώματος. Ως εκ τούτου, το ΕΔΔΑ διατύπωσε ένα τεστ τριών βημάτων για να καθορίσει αν οι παρατυπίες διορισμού δικαστών ήταν αρκετά σοβαρές ώστε να οδηγήσουν στην παραδοχή για παραβίαση ως προς δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο.

Η Ισλανδία άλλαξε το νομικό της σύστημα για να περιορίσει την εξουσία των υπουργών στο διορισμό δικαστών. Οι αλλαγές αυτές αποσκοπούσαν στην ενίσχυση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Ωστόσο, το Ανώτατο Δικαστήριο της Ισλανδίας έκρινε ότι η υπουργός Δικαιοσύνης παραβίασε τις αλλαγές αυτές διορίζοντας τέσσερις δικαστές στο νεοσύστατο Εφετείο. Ενώ η υπουργός είχε την εξουσία να αποκλίνει από την πρόταση της επιτροπής αξιολόγησης, παρέλειψε

¹³ Βλέπε: ECtHR Press UNIT, Factsheet - Independence of the justice system, Αύγουστος 2023 (https://r.search.yahoo.com/_ylt=AwrLNAmq9IsB8H9BLOX4pQ;_ylu=Y29sbwNpcjIEcG9zAzIEdnRpZAMEc2VjA3Ny/RV=2/RE=1706033961/RO=10/RU=https%3a%2f%2fprd-echr.coe.int%2fweb%2fwehr%2fd%2ffs_independence_justice_eng/RK=2/RS=otaXjQM8pbUz3.Uc43V23ZVj5xc-).

να ακολουθήσει έναν θεμελιώδη διαδικαστικό κανόνα που της επέβαλε να διεξάγει επαρκή έρευνα και αξιολόγηση. Ο κανόνας αυτός αποσκοπούσε στο να αποτρέψει τον/ την Υπουργό από το να ενεργεί από πολιτικά ή άλλα αθέμιτα κίνητρα που θα υπονόμευαν την ανεξαρτησία και τη νομιμότητα του Εφετείου. Παραβλέποντας αυτόν τον κανόνα, η Υπουργός είχε ουσιαστικά αποκαταστήσει τη διακριτική ευχέρεια. Αυτό εξουδετέρωσε τα κρίσιμα οφέλη και τις εγγυήσεις των νομοθετικών μεταρρυθμίσεων. Υπήρχαν νομικές εγγυήσεις, όπως η κοινοβουλευτική διαδικασία και η απόλυτη εγγύηση του δικαστικού ελέγχου ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Παρόλα αυτά, αποδείχθηκαν αναποτελεσματικές για την επανόρθωση της παραβίασης της Υπουργού.

Απόφαση της 7ης Μαΐου 2021 *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. κατά Πολωνίας*

Η υπόθεση αυτή αφορά μια εταιρεία που διεκδικεί αποζημίωση για βλάβη της περιουσίας της και διαμαρτύρεται για τον διορισμό ενός δικαστή στο Συνταγματικό Δικαστήριο που εξέτασε την υπόθεσή της. Η εταιρεία ήταν δυσαρεστημένη με την άρνηση των εθνικών δικαστηρίων να παραπέμπουν νομικά ζητήματα στο Συνταγματικό Δικαστήριο. Η εταιρεία ισχυρίστηκε επίσης ότι η πενταμελής έδρα του Συνταγματικού Δικαστηρίου που εξέτασε την υπόθεσή της δεν ήταν σύμφωνη με το Σύνταγμα. Συγκεκριμένα, ένας δικαστής είχε εκλεγεί από το Sejm (την Κάτω Βουλή του Κοινοβουλίου), παρόλο που ένας άλλος δικαστής που είχε εκλεγεί από το προηγούμενο Sejm είχε ήδη καταλάβει τη θέση αυτή.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης, το οποίο εγγυάται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και το δικαίωμα σε δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο, παραβιάστηκε στην υπόθεση. Το δικαστήριο διαπίστωσε ότι, παρά τα επανειλημμένα επιχειρήματα της προσφεύγουσας εταιρείας, τα εθνικά δικαστήρια δεν εξέδωσαν αιτιολογημένες αποφάσεις και δεν ασχολήθηκαν με το ζήτημα ότι ο εφαρμοσθείς νόμος ήταν ασυμβίβαστος με το Σύνταγμα. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε τις ενέργειες των αρχών να διορίσουν έναν από τους δικαστές στην έδρα της προσφεύγουσας εταιρείας και να αγνοήσουν τις προηγούμενες αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Η επιτροπή που είχε εκδικάσει την υπόθεση δεν ήταν δικαστήριο που είχε συσταθεί βάσει νόμου.

Απόφαση της 22ας Ιουλίου 2021 *Reczkowicz κατά Πολωνίας*

Δικηγόρος που τέθηκε σε τριετή διαθεσιμότητα μετά την εκπροσώπηση πελάτη της υποστήριξε ότι το πειθαρχικό τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας, το οποίο είχε αποφασίσει για την υπόθεσή της, δεν ήταν αμερόληπτο και ανεξάρτητο και δεν ήταν δικαστήριο που έχει συσταθεί βάσει νόμου.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης. Διαπίστωσε ότι το Πειθαρχικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου, το οποίο εξέτασε την υπόθεση της προσφεύγουσας, δεν ήταν δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία είχαν επηρεάσει αδικαιολόγητα τη διαδικασία διορισμού των δικαστών στο Πειθαρχικό Τμήμα. Αυτό ισοδυναμούσε με θεμελιώδη παρατυπία που επηρέαζε αρνητικά την όλη διαδικασία και έθετε σε κίνδυνο τη νομιμότητα του Πειθαρχικού Τμήματος.

Απόφαση της 3ης Φεβρουαρίου 2022 *Advance Pharma Sp. z o.o. κατά Πολωνίας*

Η υπόθεση αυτή αφορά προσφυγή που υποβλήθηκε από εταιρεία σχετικά με την έλλειψη αμεροληψίας και ανεξαρτησίας του Πολιτικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου, το οποίο είχε αποφασίσει σχετικά με την υπόθεση της εταιρείας. Ο προσφεύγων επεσήμανε ότι η σύνθεση του Πολιτικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου ήταν προβληματική, καθώς ο Πρόεδρος της

Πολωνίας διόριζε τους/τις δικαστές του βάσει της σύστασης του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (NCJ). Το NCJ είναι ένα συνταγματικό όργανο αρμόδιο για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστών και των δικαστηρίων, το οποίο υπήρξε αμφιλεγόμενο λόγω της θέσπισης νέας νομοθεσίας. Η νομοθεσία ορίζει ότι τα δικαστικά μέλη του NCJ δεν εκλέγονται πλέον από δικαστές αλλά από το Sejm (την Κάτω Βουλή του Κοινοβουλίου).

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της Σύμβασης. Διαπίστωσε ότι το Πολιτικό Τμήμα του Αρείου Πάγου δεν ήταν "ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο", όπως απαιτεί η Σύμβαση. Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι η νομοθετική και η εκτελεστική εξουσία είχαν αδικαιολόγητη επιρροή στο διορισμό των δικαστών στο Πολιτικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου. Αυτό αποτελούσε σοβαρή παρατυπία που έθετε σε κίνδυνο τη νομιμότητα του Πολιτικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου, το οποίο εξέτασε την υπόθεση της προσφεύγουσας.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 46 (δεσμευτική ισχύς και εκτέλεση των αποφάσεων) της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι τροποποιήσεις της πολωνικής νομοθεσίας προκάλεσαν την παραβίαση των δικαιωμάτων της προσφεύγουσας εταιρείας. Οι εν λόγω τροποποιήσεις στέρησαν από το πολωνικό δικαστικό σώμα το δικαίωμα να εκλέγει δικαστικά μέλη του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου. Έδωσαν στην εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία άμεσο ή έμμεσο έλεγχο της διαδικασίας διορισμού δικαστών. Αυτή η συστηματική παρέμβαση στον διορισμό των δικαστών έθεσε σε κίνδυνο τη νομιμότητα του δικαστηρίου στο σύνολό του.

Η συνέχιση της λειτουργίας του NCJ, όπως συγκροτήθηκε με τον τροποποιητικό νόμο του 2017, και η εμπλοκή του στη διαδικασία διορισμών δικαστών διαιώνισε τη συστημική δυσλειτουργία που διαπίστωσε το Δικαστήριο. Αυτό θα μπορούσε να επιδεινώσει περαιτέρω την κρίση του κράτους δικαίου στην Πολωνία. Ως εκ τούτου, το πολωνικό κράτος κλήθηκε να ενεργήσει γρήγορα για να αποκαταστήσει τα προβλήματα που βρίσκονται στην καρδιά των παραβιάσεων που διαπίστωσε το ΕΔΔΑ. Εναπόκειται στην Πολωνία να βγάλει τα αναγκαία συμπεράσματα από την απόφαση αυτή και να λάβει τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψει παρόμοιες παραβιάσεις στο μέλλον.

[Απόφαση της 15ης Μαρτίου 2022 \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) Grzęda κατά Πολωνίας.](#)

Η υπόθεση αυτή αφορά την απομάκρυνση δικαστή που ήταν μέλος του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (NCJ) πριν από τη λήξη της θητείας του. Ο δικαστής δεν μπόρεσε να επιτύχει δικαστικό έλεγχο της απόφασης για την απομάκρυνσή του από το συμβούλιο. Η ενέργεια αυτή συνέβη εν μέσω δικαστικών μεταρρυθμίσεων στην Πολωνία. Η προσφυγή του δικαστή αφορούσε κυρίως την άρνηση πρόσβασης σε δικαστήριο.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι η έλλειψη δικαστικού ελέγχου στην υπόθεση αυτή παραβίασε το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης, καθώς υπονόμωσε το δικαίωμα πρόσβασης του προσφεύγοντος σε δικαστήριο. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι είχε πλήρη επίγνωση του πλαισίου της υπόθεσης, το οποίο είναι η αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας και της τήρησης των κανόνων του κράτους δικαίου που προκλήθηκε από τις μεταρρυθμίσεις της Κυβέρνησης. Οι διαδοχικές δικαστικές μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην αποδυνάμωση της δικαστικής ανεξαρτησίας, αρχής γενομένης από τις σοβαρές παρατυπίες κατά την εκλογή των δικαστών του Συνταγματικού Δικαστηρίου τον Δεκέμβριο του 2015. Επιπλέον, η αναδιαμόρφωση του NCJ και η δημιουργία νέων τμημάτων του Ανώτατου Δικαστηρίου επέκτειναν περαιτέρω τον έλεγχο του Υπουργού Δικαιοσύνης επί των δικαστηρίων. Αυξήθηκαν οι ρόλοι του σε θέματα δικαστικής πειθαρχίας. Το Δικαστήριο παρέπεμψε επίσης στις

αποφάσεις του σχετικά με την αναδιοργάνωση του πολωνικού δικαστικού συστήματος και στις υποθέσεις που κρίθηκαν από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις σχετικές αποφάσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της Πολωνίας. Διαπίστωσε ότι το δικαστικό σώμα είχε εκτεθεί σε παρεμβάσεις από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία και η ανεξαρτησία του είχε αποδυναμωθεί σημαντικά λόγω αυτών των διαδοχικών μεταρρυθμίσεων. Η υπόθεση του προσφεύγοντος ήταν ένα παράδειγμα αυτής της γενικής τάσης.

Απόφαση της 16ης Ιουνίου 2022 *Żurek κατά Πολωνίας*

Το εν λόγω άτομο είναι δικαστής που διετέλεσε επίσης μέλος του Εθνικού Συμβουλίου Δικαστών (NCJ). Το NCJ είναι ένα συνταγματικό όργανο στην Πολωνία που διασφαλίζει την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών. Στο πλαίσιο του ρόλου του, ο δικαστής υπήρξε σφοδρός επικριτής των αλλαγών που έγιναν στο δικαστικό σώμα από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία της νέας κυβέρνησης, η οποία ανέλαβε την εξουσία το 2015. Η υπόθεση αφορά την απομάκρυνσή του από το NCJ. Ισχυρίζεται ότι δεν του δόθηκε πρόσβαση σε δικαστήριο και ότι δεν υπήρξε καμία δικαστική ή άλλη διαδικασία για να αμφισβητήσει την πρόωρη λήξη της θητείας του. Επιπλέον, ισχυρίζεται ότι η απόλυσή του από εκπρόσωπος του περιφερειακού δικαστηρίου, μαζί με τις αποφάσεις των αρχών να ελέγξουν τις οικονομικές του δηλώσεις και να επιθεωρήσουν το δικαστικό του έργο, είχαν ως στόχο να τον τιμωρήσουν επειδή άσκησε κριτική στις νομοθετικές αλλαγές της κυβέρνησης και να αποθαρρύνουν άλλους δικαστές να πράξουν το ίδιο.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1 και του άρθρου 10 (ελευθερία έκφρασης) της Σύμβασης. Ακολούθησε το ίδιο σκεπτικό με την υπόθεση *Grzęda κατά Πολωνίας* και διαπίστωσε ότι η απομάκρυνση του προσφεύγοντος από το NCJ χωρίς δικαστικό έλεγχο παραβίασε το δικαίωμά του να έχει πρόσβαση σε δικαστήριο. Επιπλέον, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι τα μέτρα που ελήφθησαν κατά του προσφεύγοντος, όπως η απόλυσή του από εκπρόσωπος περιφερειακού δικαστηρίου, η επιθεώρηση του δικαστικού του έργου και ο έλεγχος των οικονομικών του δηλώσεων, αποσκοπούσαν στον εκφοβισμό του λόγω των απόψεών του για την υπεράσπιση του κράτους δικαίου και της δικαστικής ανεξαρτησίας. Το ΕΔΔΑ υπογράμμισε το γενικότερο πλαίσιο των διαδοχικών δικαστικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες είχαν αποδυναμώσει τη δικαστική ανεξαρτησία και οδήγησαν σε αυτό που είναι ευρέως γνωστό ως κρίση του κράτους δικαίου στην Πολωνία.

Απόφαση 6 Ιουλίου 2023 *Tuleya κατά Πολωνίας*

Η υπόθεση αυτή σχετίζεται με το νέο πειθαρχικό σύστημα για τους/τις δικαστές στην Πολωνία. Γνωστός δικαστής υπέβαλε καταγγελία σχετικά με πέντε σειρές προκαταρκτικών ερευνών που κινήθηκαν εναντίον του το 2018 με την κατηγορία του πειθαρχικού παραπτώματος. Κατήγγειλε κυρίως ότι μία από αυτές τις έρευνες, η οποία αφορούσε την υποτιθέμενη αποκάλυψη ευαίσθητων πληροφοριών από φάκελο έρευνας, είχε ως αποτέλεσμα την άρση της ασυλίας του από την ποινική δίωξη και την αναστολή της άσκησης των καθηκόντων του για περισσότερα από δύο έτη από το Πειθαρχικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου.

Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι στην παρούσα υπόθεση υπήρξε παραβίαση του άρθρου 6 § 1, του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής) και του άρθρου 10 (ελευθερία έκφρασης) της Σύμβασης. Σημειώνεται ότι το Πειθαρχικό Συμβούλιο, το οποίο αποφάσισε την άρση της ασυλίας του προσφεύγοντος, δεν ήταν "ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο" για τη Σύμβαση, όπως αναφέρεται σε μία από τις προηγούμενες αποφάσεις του (*Reczkowicz κατά Πολωνίας*). Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρχε νόμιμη βάση για τα μέτρα που

ελήφθησαν κατά των προσφευγόντων, τα οποία επηρέασαν σημαντικά το δικαίωμά τους στην ιδιωτική ζωή και θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως στρατηγική που αποσκοπούσε στον εκφοβισμό ή τη φήμωση τους για τις απόψεις τους. Τέλος, το ΕΔΔΑ υπογράμμισε ότι η υπόθεση του προσφεύγοντος πρέπει να εξεταστεί σε συνάρτηση με το γεγονός ότι ήταν ένας από τους πιο εξωστρεφείς επικριτές της δικαστικής μεταρρύθμισης στην Πολωνία.

Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2023 *Wałęsa κατά Πολωνίας*

Η υπόθεση αυτή αφορά δικαστική διαμάχη του πρώην προέδρου της Πολωνίας και ηγέτη του συνδικάτου Solidarność ("Αλληλεγγύη") κατά πρώην συνεργάτη του. Ο πρώην συνεργάτης είχε κατηγορήσει δημοσίως τον προσφεύγοντα ότι συνεργαζόταν με τις μυστικές υπηρεσίες κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος. Αν και ο προσφεύγων είχε αρχικά κερδίσει την υπόθεση, το Τμήμα Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου επρόκειτο να ανατρέψει την απόφαση υπέρ του μετά από έκτακτη έφεση του Γενικού Εισαγγελέα. Στην καταγγελία του ενώπιον του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι το Τμήμα Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων δεν ήταν ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που είχε συσταθεί βάσει νόμου, ότι ένας από τους δικαστές ήταν μεροληπτικός και ότι η έκτακτη αναθεώρηση παραβίαζε την ασφάλεια δικαίου.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το Τμήμα Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων, το οποίο εξέτασε μια έκτακτη αναθεώρηση, δεν ήταν ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που έχει συσταθεί από το νόμο. Αυτό είχε συμβεί και σε προηγούμενες περιπτώσεις. Ως αποτέλεσμα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμα του κ. Wałęsa σε δίκαιη ακρόαση. Το ΕΔΔΑ εξέτασε αν η έκτακτη προσφυγή είχε παραβιάσει την αρχή της ασφάλειας δικαίου, την οποία ο κ. Wałęsa είχε ισχυριστεί. Σημείωσε ότι η ανάθεση στον Γενικό Εισαγγελέα, μέλος της εκτελεστικής εξουσίας με σημαντική εξουσία επί των δικαστηρίων και ισχυρή επιρροή στο Εθνικό Συμβούλιο Δικαστών, της απεριόριστης εξουσίας να προσβάλλει ουσιαστικά κάθε τελεσίδικη δικαστική απόφαση, ήταν αντίθετη προς τις αρχές της δικαστικής ανεξαρτησίας και της διάκρισης των εξουσιών. Αυτό εγκυμονούσε τον κίνδυνο οι έκτακτες προσφυγές να μετατραπούν σε πολιτικό εργαλείο που θα χρησιμοποιούσε η εκτελεστική εξουσία. Το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία της έκτακτης αναθεώρησης ήταν ασυμβίβαστη με τις αρχές της ασφάλειας δικαίου και του δεδικασμένου, το οποίο ορίζει ότι μια υπόθεση που έχει επιλυθεί με τελεσίδικη απόφαση δεν μπορεί να επανέλθει στο δικαστήριο για νέα προσφυγή. Οι παραταθείσες προθεσμίες για την άσκηση έκτακτης αναθεώρησης που δόθηκαν στον Γενικό Εισαγγελέα, οι οποίες λειτούργησαν αναδρομικά, όχι μόνο παραβίαζαν τις αρχές αυτές, αλλά δεν ικανοποιούσαν επίσης την απαίτηση της προβλεψιμότητας του νόμου σύμφωνα με τους σκοπούς της Σύμβασης.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε επίσης ενδείξεις ότι οι δημόσιες αρχές έκαναν κατάχρηση της έκτακτης αναθεώρησης για να προωθήσουν τις πολιτικές τους απόψεις και κίνητρα. Το ΕΔΔΑ παρατήρησε ότι η υπόθεση του κ. Wałęsa δεν μπορούσε να διαχωριστεί από το πολιτικό της υπόβαθρο και το πολιτικό πλαίσιο στην Πολωνία εκείνη την εποχή. Υπήρχε μακροχρόνια και δημόσια σύγκρουση μεταξύ του κ. Wałęsa και της ηγεσίας της κυβέρνησης του κόμματος Νόμος και Δικαιοσύνη (PiS).

Το ΕΔΔΑ εφάρμοσε τη διαδικασία της πιλοτικής κρίσης στην υπόθεση αυτή. Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι υπήρξε διπλή παραβίαση του δικαιώματος δίκαιης ακρόασης σύμφωνα με το άρθρο 6 § 1 λόγω συστημικών προβλημάτων που συνδέονται με τη δυσλειτουργία της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής. Τα προβλήματα αυτά είναι αλληλένδετα και μπορούν να αποδοθούν στη δικαστική μεταρρύθμιση στην Πολωνία που ξεκίνησε το 2017, η οποία είχε ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν

ζητήματα με τη λειτουργία του νομικού συστήματος της χώρας. Τα προβλήματα αυτά οφείλονται: α) σε μια ελαττωματική διαδικασία για τους διορισμούς δικαστών που αφορά το Εθνικό Συμβούλιο Δικαστικών Λειτουργών, όπως θεσπίστηκε με τον τροποποιητικό νόμο του 2017, β) στην επακόλουθη έλλειψη ανεξαρτησίας εκ μέρους του Τμήματος Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου, (γ) την αποκλειστική αρμοδιότητα του Τμήματος Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου σε θέματα που αφορούν ισχυρισμό περί έλλειψης ανεξαρτησίας εκ μέρους δικαστή ή δικαστηρίου, (δ) τα ελαττώματα της διαδικασίας έκτακτης αναθεώρησης, όπως θεσπίζεται με την παρούσα απόφαση, (ε) την αποκλειστική αρμοδιότητα του Τμήματος Έκτακτης Αναθεώρησης και Δημοσίων Υποθέσεων του Ανώτατου Δικαστηρίου να επιλαμβάνεται των έκτακτων αναθεωρήσεων.

Απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2023 M.L. κατά Πολωνίας

Η υπόθεση αφορούσε περιορισμούς στο δικαίωμα άμβλωσης. Το ΕΔΔΑ έκρινε, με πέντε ψήφους έναντι δύο, ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) της Σύμβασης. Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε, ειδικότερα, ότι της είχε απαγορευτεί η πρόσβαση σε νόμιμη άμβλωση σε περίπτωση παθογενειών στο έμβρυο μετά από απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου του 2020. Είχε μείνει έγκυος και το έμβρυο διαγνώστηκε με τρισωμία. Μια προγραμματισμένη έκτρωση σε νοσοκομείο είχε ακυρωθεί όταν τέθηκαν σε ισχύ οι νομοθετικές τροποποιήσεις που προέκυψαν από την απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Μη μπορώντας να προβεί σε άμβλωση στην Πολωνία, αναγκάστηκε τελικά να ταξιδέψει σε ιδιωτική κλινική στο εξωτερικό για τη διαδικασία.

Στην υπόθεση M.L. κατά Πολωνίας, το ζήτημα ήταν αν η ενέργεια του Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν νόμιμη. Παρόλο που η δράση του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν προκάλεσε άμεσα την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της προσφεύγουσας, ήταν απαραίτητο να αξιολογηθεί η νομιμότητά της. Μια αυθαίρετη ιατρική διαδικασία προκάλεσε την παραβίαση και την εφαρμογή του νόμου περί διακοπής της εγκυμοσύνης, όπως ερμηνεύτηκε από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι το κράτος δικαίου είναι ζωτικής σημασίας για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι απαιτείται η πρόσβαση σε δικαστήριο που έχει συσταθεί από το νόμο. Η απαίτηση αυτή ισχύει όχι μόνο για το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο, αλλά και για όλα τα δικαιώματα που εγγύαται η Σύμβαση. Όταν η δράση του συνταγματικού δικαστηρίου παρεμβαίνει στα ατομικά δικαιώματα, πρέπει να πληροί τα κριτήρια ενός δικαστηρίου που έχει συσταθεί με νόμο κατά την έννοια της Σύμβασης. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι επέμβαση στο δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής προέκυψε από απόφαση εθνικής δικαστικής αρχής που αποφάσισε αψηφημένα για τα δικαιώματα της προσφεύγουσας. Ως εκ τούτου, απαιτούσε να αξιολογηθεί κατά πόσον η εν λόγω αρχή πληρούσε τα κριτήρια ενός δικαστηρίου που έχει συσταθεί με νόμο κατά την έννοια της Σύμβασης. Το ΕΔΔΑ αξιολόγησε τη νομιμότητα του διορισμού του Συνταγματικού Δικαστηρίου και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε παρέμβαση στο δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής λόγω παραβίασης του κράτους δικαίου. Η παραβίαση αυτή συνίστατο στην παραβίαση των κανόνων για τον διορισμό του Συνταγματικού Δικαστηρίου. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, ο περιορισμός του δικαιώματος στην προστασία της ιδιωτικής ζωής (δηλαδή ο περιορισμός της πρόσβασης στην άμβλωση) δεν μπορούσε να θεωρηθεί νόμιμος (δηλαδή απαλλαγμένος από αυθαιρεσία), διότι ήταν έμμεση συνέπεια της δράσης του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

II. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ¹⁴

Το Δικαστήριο της ΕΕ έχει αναπτύξει πρότυπα σχετικά με τη δικαστική ανεξαρτησία για δύο τύπους υποθέσεων βάσει των ακόλουθων διατάξεων των Συνθηκών: Άρθρο 2 ΣΕΕ (κράτος δικαίου ως μία από τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ), άρθρο 19 ΣΕΕ (υποχρέωση των κρατών μελών να παρέχουν ένδικα μέσα επαρκή για την εξασφάλιση επαρκούς έννομης προστασίας στους τομείς που καλύπτονται από το δίκαιο της Ένωσης) και άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και δίκαιης δίκης). Το πρώτο είδος υποθέσεων αφορά τα προδικαστικά ερωτήματα που αφορούν (στην πλειοψηφία τους) διάφορα στοιχεία της δικαστικής μεταρρύθμισης στην Πολωνία. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κίνησε το δεύτερο και γενικότερο είδος υποθέσεων στο πλαίσιο της διαδικασίας επί παραβάσει (άρθρο 258 ΣΛΕΕ).

Η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ ευθυγραμμίζεται με τα πρότυπα δικαστικής ανεξαρτησίας που έχει θέσει το ΕΔΔΑ. Ωστόσο, περιλαμβάνει επίσης ορισμένες προτάσεις για την αντιμετώπιση των ακόλουθων ζητημάτων: (α) πώς χρησιμοποιείται το τεστ του ΔΕΕ για την εμφάνιση της δικαστικής ανεξαρτησίας σε τρία στάδια, β) πώς εφαρμόζεται επαρκώς το πρότυπο του ΔΕΕ για την αναγνώριση της ανεξαρτησίας σε μη δικαστική αρχή (δηλαδή εθνικές διοικητικές αρχές ή ρυθμιστικές αρχές - Πρόεδρος της Υπηρεσίας Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ή Πρόεδρος της Υπηρεσίας Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών), (γ) πώς αναγνωρίζεται και να αντιμετωπίζεται το επιχείρημα που βασίζεται στην εθνική ή συνταγματική ταυτότητα ενώπιον του ΔΕΕ και του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου, (δ) πώς δημιουργείται σύνδεσμος μεταξύ του άρθρου 2 ή 19 ΣΕΕ και του Χάρτη.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 27ης Φεβρουαρίου 2018, C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portuguesa κατά Tribunal de Contas](#)

Μια συνδικαλιστική οργάνωση που εκπροσωπεί δικαστές στην Πορτογαλία είχε υποστηρίξει ότι η μείωση των μισθών των μελών του πορτογαλικού Ελεγκτικού Συνεδρίου υπονομεύει την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας. Στηρίχθηκε στο άρθρο 19 ΣΕΕ και στο άρθρο 47 του Χάρτη.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι εάν οι πιεστικές οικονομικές ανάγκες ενός κράτους μέλους απαιτούν μείωση των μισθών των δικαστών, αυτό δεν παραβιάζει το δίκαιο της ΕΕ. Ωστόσο, το ΔΕΕ χρησιμοποίησε επίσης την υπόθεση αυτή για να δώσει μια νέα ερμηνεία του άρθρου 19 ΣΕΕ και της έννοιας της πρακτικής δικαστικής ανεξαρτησίας, η οποία ερμηνεύτηκε υπό το πρίσμα του άρθρου 4 παράγραφος 3 ΣΕΕ. Το τελευταίο κατοχυρώνει ως βάση την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας. Η ερμηνεία του ΔΕΕ είχε ως στόχο να αποσαφηνίσει την έννοια της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και τον τρόπο με τον οποίο αυτή αλληλεπιδρά με την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας. Η απόφαση αυτή έχει σημαντικές συνέπειες για την έννοια της δικαστικής ανεξαρτησίας και τη σχέση μεταξύ των κρατών μελών και της ΕΕ.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 25ης Ιουλίου 2018, C-216/18 PPU L.M.](#)

Το 2012 και το 2013, η Ιρλανδία έλαβε τρία ευρωπαϊκά εντάλματα σύλληψης (ΕΕΣ) για Πολωνό υπήκοο. Η διαδικασία παράδοσης προσώπων βάσει του ΕΕΣ βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη

¹⁴ Βλέπε επίσης Maňko (2023), ECJ case law on judicial independence A chronological overview, EPRS | European Parliamentary Research Service.
([https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2023\)753955](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2023)753955)).

μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ. Το 2016, το ΔΕΕ αναγνώρισε στην υπόθεση Aranyosi και Csátdárgu ότι η εμπιστοσύνη έχει τα όριά της, εάν τα θεμελιώδη δικαιώματα του παραδιδόμενου προσώπου βρίσκονται σε κίνδυνο. Η υπόθεση αφορούσε δύο Ρουμάνους υπηκόους οι οποίοι συνελήφθησαν στην Ουγγαρία και αντιμετώπιζαν την έκδοσή τους στη Ρουμανία, όπου ισχυρίζονταν ότι οι συνθήκες φυλάκισης θα παραβίαζαν το δικαίωμά τους σε δίκαιη δίκη και θα τους εξέθεταν σε απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση.

Στην περίπτωση του Πολωνού υπηκόου, το ιρλανδικό δικαστήριο υπέβαλε προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ, ζητώντας να μάθει αν μπορεί να εκτελέσει την ΕΕΣ σε περίπτωση "συστηματικής παραβίασης του κράτους δικαίου" από το αιτούν δικαστήριο. Το ιρλανδικό δικαστήριο αναφερόταν στο γεγονός ότι υπήρχαν ανησυχίες σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης στην Πολωνία, γεγονός που είχε οδηγήσει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να κινήσει διαδικασία κατά της Πολωνίας βάσει του άρθρου 7 τον Δεκέμβριο του 2017.

Στην απόφασή του, το ΔΕΕ αναγνώρισε την ύπαρξη συστημικών ελλείψεων στη δικαστική ανεξαρτησία στην Πολωνία, αλλά ανέθεσε στο δικαστήριο στο οποίο υποβλήθηκε η αίτηση να αναλύσει κατά πόσον υπήρχε κίνδυνος να διακυβευθεί το δικαίωμα του εκζητουμένου σε δίκαιη δίκη στη συγκεκριμένη υπόθεση. Αυτό σημαίνει ότι το ιρλανδικό δικαστήριο έπρεπε να εξετάσει κατά πόσον ο Πολωνός υπήκοος θα αντιμετώπιζε πραγματικό κίνδυνο να μην τύχει δίκαιης δίκης εάν εκδιόταν στην Πολωνία.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 24ης Ιουνίου 2019, C-619/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας](#)

Στην Πολωνία, η ηλικία συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου μειώθηκε υποχρεωτικά από τα 70 στα 65 έτη. Η απόφαση αυτή προκάλεσε τη συνταξιοδότηση σημαντικού αριθμού δικαστών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσέφυγε στο ΔΕΕ υποστηρίζοντας ότι η Πολωνία παραβίασε το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ και ένα άλλο απροσδιόριστο άρθρο. Η Επιτροπή υποστήριξε ότι, μολονότι η ηλικία συνταξιοδότησης είχε μειωθεί, ο Πολωνός Πρόεδρος είχε τη διακριτική ευχέρεια να παρατείνει τη θητεία των δικαστών δύο φορές, για συνολικά 6 έτη, μετά από διαβούλευση με το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο. Αυτό σήμαινε ότι εάν ο Πρόεδρος αποφάσιζε να παρατείνει τη θητεία ενός δικαστή πέραν της ηλικίας συνταξιοδότησης, θα μπορούσε να υπηρετήσει για έως και 6 επιπλέον έτη.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι η παραπάνω κατάσταση παραβιάζει το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ. Το δικαστήριο επεσήμανε ότι ενώ η οργάνωση της δικαιοσύνης στα κράτη μέλη εμπίπτει στην αρμοδιότητά τους, ωστόσο, κατά την άσκηση της αρμοδιότητας αυτής πρέπει να τηρούν τις υποχρεώσεις τους βάσει του δικαίου της ΕΕ. Το ΔΕΕ σημείωσε επίσης ότι το άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ απαιτεί από όλα τα κράτη μέλη να διασφαλίζουν ότι τα εθνικά τους δικαστήρια που υπάγονται στο δικαστικό τους σύστημα στους τομείς που καλύπτονται από το δίκαιο της ΕΕ πληρούν τις απαιτήσεις αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

Η πολωνική κυβέρνηση αναφέρθηκε στο Πρωτόκολλο αριθ. 30 σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, το ΔΕΕ σημείωσε ότι το πρωτόκολλο δεν παρέπεμπε στο άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ και δεν απάλλασσε την Πολωνία από την υποχρέωση συμμόρφωσης με τον Χάρτη. Το ΔΕΕ υποστήριξε περαιτέρω ότι η μείωση της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου είχε

ως στόχο μια συγκεκριμένη ομάδα δικαστών για να τους παραγκωνίσει. Αυτό παραβίαζε το άρθρο 19 παράγραφος 1 ΣΕΕ και τις απαιτήσεις της αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 5ης Νοεμβρίου 2019, C-C192/18, Επιτροπή κατά Πολωνίας](#)

Το πολωνικό κοινοβούλιο ψήφισε νομοθεσία που μείωσε την ηλικία συνταξιοδότησης των απλών δικαστών. Σύμφωνα με τη νομοθεσία αυτή, οι άνδρες πρέπει να συνταξιοδοτούνται σε ηλικία 65 ετών, ενώ οι γυναίκες σε ηλικία 60 ετών. Ωστόσο, μια διάταξη επιτρέπει στον υπουργό Δικαιοσύνης να παρατείνει τη θητεία ενός δικαστή μέχρι την ηλικία των 70 ετών σε μεμονωμένες περιπτώσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσέφυγε κατά της Πολωνίας στο ΔΕΕ, υποστηρίζοντας ότι η νομοθεσία αυτή παραβιάζει το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ και την οδηγία για την ίση μεταχείριση.

Το ΔΕΕ συμφώνησε με την Επιτροπή και έκρινε ότι η Πολωνία παραβίασε πράγματι το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ και την οδηγία για την ίση μεταχείριση. Το ΔΕΕ υπογράμμισε ότι η αρχή της ισοβιότητας των δικαστών είναι "κεφαλαιώδους σημασίας" και ότι οι δικαστές πρέπει να μπορούν να ασκούν τα καθήκοντά τους μέχρι τη συμπλήρωση της υποχρεωτικής ηλικίας συνταξιοδότησης ή μέχρι τη λήξη της θητείας τους για ορισμένο χρονικό διάστημα. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, οι δικαστές μπορούν να απολυθούν μόνο αν κριθούν ακατάλληλοι για την άσκηση των καθηκόντων τους λόγω ανικανότητας ή σοβαρής παράβασης των υποχρεώσεών τους, υπό την προϋπόθεση ότι ακολουθούνται οι κατάλληλες διαδικασίες. Ωστόσο, η νομοθεσία που μειώνει την ηλικία συνταξιοδότησης όλων των τακτικών δικαστών, με τη δυνατότητα του υπουργού Δικαιοσύνης να κάνει εξαιρέσεις για επιλεγμένους δικαστές βάσει "ασαφών και μη επαληθεύσιμων" κριτηρίων, θα μπορούσε να δημιουργήσει αμφιβολίες σε ορισμένα άτομα ότι το νέο σύστημα μπορεί στην πραγματικότητα να είχε ως στόχο την απομάκρυνση ορισμένων ομάδων δικαστών που υπηρετούν στα τακτικά δικαστήρια της Πολωνίας, διατηρώντας άλλους στη θέση τους.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 19ης Νοεμβρίου 2019, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-585/18, C-624/18 και C-625/18, A. K. κ.λπ. κατά Sąd Najwyższy, CP κατά Sąd Najwyższy και DO κατά Sąd Najwyższy](#)

Στο πλαίσιο μιας δέσμης δικαστικών μεταρρυθμίσεων, ο Πολωνός νομοθέτης δημιούργησε ένα νέο πειθαρχικό τμήμα στο πλαίσιο του Ανώτατου Δικαστηρίου. Το Επιμελητήριο ήταν αρμόδιο για τον χειρισμό πειθαρχικών υποθέσεων δικαστών, εισαγγελέων και δικηγόρων. Αποφάσιζε επίσης αν θα αρθεί η δικαστική και εισαγγελική ασυλία. Επιπλέον, το τμήμα χειριζόταν υποθέσεις που αφορούσαν την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση και την υποχρεωτική συνταξιοδότηση των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου. Όλοι/ες οι δικαστές που διορίστηκαν στο τμήμα είχαν επιλεγεί από νέους/ες υποψηφίους/ες.

Ταυτόχρονα, το νομοθετικό σώμα εξέδωσε νόμο για την τροποποίηση του νόμου για το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο. Με την πράξη αυτή έληξε ουσιαστικά η θητεία όλων των υφιστάμενων μελών του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (NJC) και θεσπίστηκαν νέοι κανόνες για την επιλογή των μελών του. Προηγουμένως, τα περισσότερα μέλη του Συμβουλίου (15 από τα 25) εκλέγονταν από δικαστές (με τους/τις δικαστές των ανώτερων δικαστηρίων να τυγχάνουν προνομακτικής μεταχείρισης). Ωστόσο, τώρα θα είναι το Sejm (η Κάτω Βουλή του Κοινοβουλίου) που θα εκλέγει τα δικαστικά μέλη του Συμβουλίου. Ως αποτέλεσμα, το κοινοβούλιο θα επιλέγει τώρα 21 από τον συνολικό αριθμό των μελών.

Σε απάντηση αυτών των αλλαγών, ένας δικαστής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου αμφισβήτησε την αρνητική γνωμοδότηση του NJC που του απαγόρευε να παραμείνει στην υπηρεσία μετά τη συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας του. Επιπλέον, δύο δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου αρνήθηκαν να υποβληθούν στη νέα διαδικασία και αμφισβήτησαν τη δήλωση του προέδρου που τους κήρυξε συνταξιούχους. Και οι τρεις προσφεύγοντες έφεραν τις υποθέσεις τους ενώπιον του Εργατικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου, το οποίο διατηρούσε τη δικαιοδοσία του μέχρι να τεθεί σε λειτουργία το νέο Πειθαρχικό Τμήμα.

Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο ΔΕΕ επικεντρώθηκαν στο αν, μόλις αρχίσει να λειτουργεί το Πειθαρχικό Τμήμα, το Εργατικό Τμήμα θα πρέπει να μεταφέρει και τις τρεις υποθέσεις σε αυτό ή όχι. Το Εργατικό Τμήμα πρέπει να εξετάσει κατά πόσον το Πειθαρχικό Τμήμα παρέχει επαρκείς εγγυήσεις για τη δικαστική του ανεξαρτησία. Εάν δεν το κάνει, το Εργατικό Τμήμα θα πρέπει να αρνηθεί να εφαρμόσει τη νέα νομοθεσία (η οποία μεταφέρει τη δικαιοδοσία στο Πειθαρχικό Επιμελητήριο) και να χειριστεί τις υποθέσεις.

Το ΔΕΕ εξέτασε τον ρόλο του NJC στους δικαστικούς διορισμούς και επικεντρώθηκε στην πρόσφατη μεταρρύθμιση που επέτρεψε στο Κοινοβούλιο να διορίζει την πλειοψηφία των μελών του NJC. Μολονότι το ΔΕΕ δεν αξιολόγησε άμεσα την ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου και τη νομιμότητα του αναμορφωμένου NJC, παρείχε συγκεκριμένες οδηγίες στο αιτούν δικαστήριο σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της αξιολόγησης. Σύμφωνα με το ΔΕΕ, το εθνικό δικαστήριο θα πρέπει να εξετάσει διάφορα κριτήρια με την ακόλουθη σειρά. Πρώτον, θα πρέπει να εξετάσει τυχόν παρατυπίες κατά τον διορισμό των μελών του KRS. Δεύτερον, θα πρέπει να εξετάσει τον τρόπο με τον οποίο το KRS ασκεί τις συνταγματικές του αρμοδιότητες για τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και της δικαστικής εξουσίας. Τρίτον, θα πρέπει να αξιολογήσουν κατά πόσον το NJC είναι ανεξάρτητο από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία. Τέταρτον, θα πρέπει να εξετάσουν τις συνθήκες υπό τις οποίες διορίζονται οι νέοι δικαστές του IDSN και τον ρόλο του NJC στο πλαίσιο αυτό. Πέμπτον, θα πρέπει να εξετάσουν τις νέες εξουσίες του Πειθαρχικού Τμήματος όσον αφορά την απασχόληση, την κοινωνική ασφάλιση και τη συνταξιοδότηση των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου, σε συνδυασμό με την ταυτόχρονη μείωση της ηλικίας συνταξιοδότησης των δικαστών. Έκτον, θα πρέπει να λάβουν υπόψη τους την απαίτηση το Πειθαρχικό Τμήμα να στελεχώνεται αποκλειστικά από νεοδιοριζόμενους/ες δικαστές, αποκλείοντας ουσιαστικά τους υφιστάμενους δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου από την επιλογή. Τέλος, θα πρέπει να εξετάσουν την αυτονομία του Πειθαρχικού Τμήματος εντός του Ανώτατου Δικαστηρίου.

Τα δικαστήρια της Πολωνίας πρέπει να καθορίσουν την ανεξαρτησία του νέου πειθαρχικού τμήματος. Αυτό είναι σημαντικό για να αποφασιστεί αν το τμήμα έχει δικαιοδοσία να αποφανθεί επί υποθέσεων στις οποίες εμπλέκονται συνταξιούχοι δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου. Εάν το τμήμα δεν είναι ανεξάρτητο, τότε ένα άλλο δικαστήριο θα πρέπει να χειριστεί τις υποθέσεις αυτές. Η ανεξαρτησία και η αμεροληψία είναι βασικές αξίες στο νομικό σύστημα, αλλά είναι δύσκολο να οριστούν συγκεκριμένα. Αντίθετα, θα πρέπει να θεωρούνται ως γενικές αρχές του δικαίου. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε το τεστ τριών βημάτων για να ελέγξουμε αν το δικαστικό σώμα είναι ανεξάρτητο. Πρώτον, φανταζόμαστε έναν εξωτερικό παρατηρητή που ενδιαφέρεται για την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης αλλά δεν εμπλέκεται στην πολιτική. Δεύτερον, ρωτάμε αν ο εν λόγω παρατηρητής θα είχε "εύλογη αμφιβολία" για την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας σε μια συγκεκριμένη υπόθεση. Η αμφιβολία αυτή θα πρέπει να βασίζεται στις εξουσίες και τη

δραστηριότητα ενός/μιας συγκεκριμένου/ης δικαστή ή δικαστηρίου. Τρίτον, πρέπει να εξετάσουμε τις αμφιβολίες μας στο πλαίσιο των δεσμευτικών διατάξεων για τη δικαστική οργάνωση, συμπεριλαμβανομένων των επιχειρημάτων που αφορούν το πλαίσιο των δικαστικών διορισμών καθώς και τις εξουσίες και τη δραστηριότητα ενός/μιας δικαστή.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(τρίτο σώμα\) της 9ης Ιουλίου 2020, C-C-272/19, VQ κατά Land Hessen](#)

Ένα γερμανικό δικαστήριο παρέπεμψε μια υπόθεση προστασίας δεδομένων στο Δικαστήριο (ΔΕΕ) για να διαπιστώσει αν πρόκειται για ανεξάρτητο δικαστήριο σύμφωνα με το άρθρο 47 ΣΛΕΕ και το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Το αιτούν δικαστήριο εξέφρασε ανησυχίες σχετικά με την επιρροή που ασκούσε σε αυτό ο περιφερειακός υπουργός Δικαιοσύνης. Δήλωσε ότι ο έλεγχος του υπουργού επί του διορισμού, της αξιολόγησης και της προαγωγής των δικαστών θα μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του δικαστηρίου.

Το ΔΕΕ επεσήμανε ότι δεν υπήρχαν στοιχεία που να υποδηλώνουν ότι η εκτελεστική εξουσία χρησιμοποίησε τις εξουσίες της κατά τρόπο που να θέτει υπό αμφισβήτηση την αμεροληψία των δικαστών. Ως εκ τούτου, το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι παράγοντες αυτοί από μόνοι τους δεν αρκούσαν για να συμπεράνει κανείς ότι το δικαστήριο δεν ήταν ανεξάρτητο.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 20ής Απριλίου 2021, C-896/19, Repubblika κατά Il-Prim Ministru](#)

Μια ΜΚΟ αμφισβήτησε μια δικαστική μεταρρύθμιση στη Μάλτα, υποστηρίζοντας ότι οι εξουσίες του πρωθυπουργού να διορίζει μέλη της δικαιοσύνης δημιουργούν ανησυχίες σχετικά με την ανεξαρτησία των διορισμένων. Το Συνταγματικό Δικαστήριο της Μάλτας παρέπεμψε το θέμα στο ΔΕΕ.

Το ΔΕΕ έκρινε ότι η μεταρρύθμιση ενίσχυσε στην πραγματικότητα τη δικαστική ανεξαρτησία με τη δημιουργία μιας επιτροπής δικαστικών διορισμών. Επιπλέον, το ΔΕΕ καθιέρωσε την αρχή της μη οπισθοδρόμησης όσον αφορά το κράτος δικαίου. Αυτό σημαίνει ότι ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να τροποποιεί τους νόμους του κατά τρόπο που να μειώνει την προστασία του κράτους δικαίου. Το κράτος πρέπει επίσης να διασφαλίσει ότι δεν θεσπίζει κανόνες που θα υπονόμευαν την ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\), 18 Μαΐου 2021, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C83/19-, C127/19-, C195/19-, C291/19-, C355/19 -και -C397/19 Asociatia "Forumul Judecătorilor din România" κ.λπ.](#)

Μια ένωση Ρουμάνων δικαστών κατέθεσε αγωγή με την οποία αμφισβητούσε συγκεκριμένους κανόνες σχετικά με την οργάνωση του δικαστικού σώματος. Ισχυρίστηκαν ότι οι εν λόγω κανόνες δεν συνάδουν με τα πρότυπα της ΕΕ για το κράτος δικαίου και παραβιάζουν τις εγγυήσεις του άρθρου 47-48 του Χάρτη, ιδίως το δικαίωμα υπεράσπισης και δίκαιης δίκης. Η αγωγή επικεντρώθηκε στην πειθαρχική ευθύνη των δικαστών και στον διορισμό διευθυντικών θέσεων στη δικαστική επιθεώρηση.

Το ΔΕΕ διαπίστωσε ότι το ισχύον σύστημα επέτρεπε στην εκτελεστική εξουσία να προβαίνει σε προσωρινούς διορισμούς σε διευθυντικές θέσεις στη Δικαστική Επιθεώρηση, οι οποίοι θα μπορούσαν δυνητικά να ασκήσουν πολιτικό έλεγχο στη δραστηριότητα των δικαστών. Το ΔΕΕ έκρινε ότι οι διαδικασίες διορισμού πρέπει να εξαλείφουν κάθε εύλογη αμφιβολία ότι οι εξουσίες και

τα καθήκοντα του εν λόγω οργάνου δεν θα χρησιμοποιηθούν ως μέσο άσκησης πίεσης ή πολιτικού ελέγχου επί της δικαστικής δραστηριότητας.

Επιπλέον, το ΔΕΕ αξιολόγησε τη δημιουργία ειδικού τμήματος της Εισαγγελίας, το οποίο θα έχει ως αποκλειστικό καθήκον την έρευνα δικαστών και εισαγγελέων. Διαπίστωσαν ότι παραβιάζει το δίκαιο της ΕΕ, εκτός εάν δικαιολογείται από αντικειμενικές και επαληθεύσιμες απαιτήσεις σχετικά με την ορθή απονομή της δικαιοσύνης, συνοδευόμενες από ειδικές εγγυήσεις που αποτρέπουν κάθε κίνδυνο να χρησιμοποιηθεί ως μέσο πολιτικού ελέγχου της δραστηριότητας των δικαστών και των εισαγγελέων, ο οποίος θα μπορούσε να υπονομεύσει την ανεξαρτησία τους. Το ΔΕΕ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι όλοι/ες οι δικαστές ή εισαγγελείς στους/στις οποίους/ες απευθύνεται το τμήμα πρέπει να απολαμβάνουν τα δικαιώματα που προβλέπονται στα άρθρα 47-48 του ΚΚΔ.

Το ΔΕΕ εξέτασε έναν ρουμανικό νόμο που καθιστούσε τους δικαστές οικονομικά υπεύθυνους/ες για τη διάπραξη δικαστικών σφαλμάτων. Ο νόμος όριζε τα σφάλματα αυτά ως περιπτώσεις όπου υπήρχε σαφής παραβίαση του ουσιαστικού ή του δικονομικού δικαίου και όπου εκδόθηκε οριστική απόφαση που ήταν αντίθετη προς το νόμο ή ασυμβίβαστη με τα πραγματικά περιστατικά που διαπιστώθηκαν από τα αποδεικτικά στοιχεία που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Αυτό το είδος σφάλματος θα προκαλούσε σοβαρή βλάβη στα δικαιώματα, τις ελευθερίες ή τα έννομα συμφέροντα ενός ατόμου, η οποία δεν θα μπορούσε να διορθωθεί με συνήθη ή έκτακτα ένδικα μέσα. Το ΔΕΕ σημείωσε ότι ο ορισμός του νόμου για το "δικαστικό σφάλμα" ήταν πολύ γενικός και αφηρημένος. Έκανε διάκριση μεταξύ της οικονομικής ευθύνης του κράτους για δικαστικά σφάλματα, η οποία είναι σύμφωνη με τα άρθρα 2 και 19 ΣΕΕ, και της προσωπικής ευθύνης των δικαστών για ζημίες που προκλήθηκαν από δικαστικό σφάλμα. Η τελευταία είναι προβληματική από την άποψη της δικαστικής ανεξαρτησίας, δεδομένου ότι θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ασκηθεί πίεση στους/στις δικαστές ώστε να λάβουν ορισμένες αποφάσεις.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(σώμα μείζονος συνθέσεως\) της 21ης Δεκεμβρίου 2021, συνεκδικασθείσες υποθέσεις -C-357/19, -C-379/19, C-547/19, C-811/19 και -C-840/19 ΡΜ κ.λπ.](#)

Το άρθρο 147 παράγραφος 4 του ρουμανικού Συντάγματος ορίζει ότι τα τακτικά δικαστήρια πρέπει να υπακούουν στις αποφάσεις του Ρουμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου (RCC). Επιπλέον, ο νόμος 303/2004 σχετικά με το καθεστώς των δικαστών και εισαγγελέων καθιστά πειθαρχικό αδίκημα τη μη συμμόρφωση με τις αποφάσεις του RCC.

Το ΔΕΕ έλαβε μια ομάδα προδικαστικών παραπομπών από ρουμανικά τακτικά δικαστήρια σχετικά με τη σχέση μεταξύ των εν λόγω απαιτήσεων και των προτύπων της ΕΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία. Μία από τις παραπομπής αφορούσε την απόφαση αριθ. 104 της RCC της 6ης Μαρτίου 2018, η οποία ανέφερε ότι το δίκαιο της ΕΕ δεν υπερισχύει του ρουμανικού συντάγματος και ότι η απόφαση 2006/928/ΕΚ της Επιτροπής δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς σε έλεγχο συνταγματικότητας βάσει του άρθρου 148 του ρουμανικού συντάγματος. Το ΔΕΕ απάντησε με την απόφαση ότι οι εθνικοί κανόνες ή πρακτικές που απαιτούν από τα τακτικά δικαστήρια να ακολουθούν τις αποφάσεις ενός εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου είναι αποδεκτές, εφόσον το συνταγματικό δικαστήριο παραμένει ανεξάρτητο από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία. Ωστόσο, ας υποθέσουμε ότι ένας/μία εθνικός/η δικαστής πρέπει να ακολουθήσει τη νομολογία του συνταγματικού δικαστηρίου την οποία το ΔΕΕ έκρινε ασυμβίβαστη με το δίκαιο της ΕΕ. Στην περίπτωση αυτή, παραβιάζει την αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ.

Απόφαση του Δικαστηρίου (σώμα μείζονος συνθέσεως) της 22ας Φεβρουαρίου 2022, C-C430/21 RS

Με την απόφαση αριθ. 390, της 8ης Ιουνίου 2021, το RCC (Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας) αποφάνθηκε ότι ένα απλό ρουμανικό δικαστήριο δεν μπορεί να ακυρώσει διατάξεις της ρουμανικής νομοθεσίας που θεωρεί ασύμβατες με το δίκαιο της ΕΕ. Το RCC διαπίστωσε επίσης ότι μέρος της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση *Romanian Judges I* δεν συνάδει με το ρουμανικό Σύνταγμα. Υπό το πρίσμα του νόμου 303/2004, ένα ρουμανικό δικαστήριο έθεσε δύο ερωτήματα σε αυτό το σενάριο. Πρώτον, αν η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας αποκλείει μια ερμηνεία του ρουμανικού Συντάγματος, όπως προβλέπεται από το RCC, σύμφωνα με την οποία τα εθνικά δικαστήρια δεν μπορούν να ελέγξουν τη συμμόρφωση με το δίκαιο της ΕΕ μιας διάταξης του ρουμανικού δικαίου που έχει κριθεί συνταγματική από το RCC. Δεύτερον, αν η αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας απαγορεύει την εφαρμογή κανόνα του νόμου 303/2004, ο οποίος προβλέπει την άσκηση πειθαρχικής δίωξης κατά δικαστών που δεν συμμορφώνονται με τη νομολογία της RCC, ακόμη και αν ένας εθνικός δικαστής επιλέξει να δώσει προτεραιότητα στη νομολογία του ΔΕΕ, αν αυτή είναι ασυμβίβαστη με τη νομολογία του RCC.

Στην απόφασή του, το ΔΕΕ, ακολουθώντας την προηγούμενη νομολογία του (*Euro Box Promotion*), έκρινε ότι το άρθρο 19, παράγραφος 1, ΣΕΕ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ και 267 ΣΛΕΕ, καθώς και την αρχή της υπεροχής, πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι απαγορεύει την εφαρμογή εθνικού δικαίου ή πρακτικών που προβλέπουν πειθαρχική δίωξη κατά δικαστή που αποκλίνει από τη νομολογία του εθνικού συνταγματικού δικαστηρίου, εφόσον η νομολογία αυτή είναι ασυμβίβαστη με την αρχή της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ.

Απόφαση του Δικαστηρίου (σώμα μείζονος συνθέσεως) της 29ης Μαρτίου 2022, C-C132/20 BN κ.λπ. κατά *Getin Noble Bank S.A.*

Ένας δικαστής που διορίστηκε στο πολιτικό τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου αμφισβήτησε την ανεξαρτησία και την αμεροληψία των δικαστών που διορίστηκαν κατά τη σοσιαλιστική εποχή και από το KRS από το 1989 έως το 2018. Ο δικαστής υπέβαλε παραπομπή στο ΔΕΕ με την οποία διερωτάται αν οι εν λόγω δικαστές μπορούν να εγγυηθούν την ανεξαρτησία και την αμεροληψία τους, όπως απαιτεί το δίκαιο της ΕΕ. Στην παραπομπή περιγράφεται το Συμβούλιο της Επικρατείας ως "πολιτικό όργανο στο πλαίσιο της εκτελεστικής εξουσίας ενός κράτους που χαρακτηρίζεται από ένα ολοκληρωτικό, αντιδημοκρατικό και κομμουνιστικό σύστημα εξουσίας". Ομοίως, η αναφορά επεσήμανε ότι οι διαδικασίες που εφαρμόστηκαν μεταξύ 1989 και 2018 από το KRS δεν πληρούσαν τα κριτήρια των ανοικτών και διαφανών κανόνων, παραθέτοντας απόφαση του πολωνικού Συνταγματικού Δικαστηρίου που έκρινε αντισυνταγματικές ορισμένες διατάξεις του νόμου για το KRS.

Ο Πολωνός Συνήγορος του Πολίτη παρενέβη στην υπόθεση, ζητώντας από το ΔΕΕ να απορρίψει την παραπομπή ως απαράδεκτη, διότι το αιτούν δικαστήριο δεν πληρούσε τα κριτήρια της ανεξαρτησίας, της αμεροληψίας και της σύστασης από το νόμο, δεδομένων των περιστάσεων διορισμού του δικαστή. Ωστόσο, το ΔΕΕ αποφάσισε να κάνει δεκτή την παραπομπή, αναφέροντας ότι τα πρότυπα δικαστικής ανεξαρτησίας που ισχύουν όσον αφορά το παραδεκτό των παραπομπών δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ πρέπει να διακρίνονται από τα πρότυπα ανεξαρτησίας για να διαπιστωθεί αν διακυβεύεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρθρο 47 Χάρτη) και σε αποτελεσματική δικαστική προσφυγή (άρθρο 19 ΣΕΕ).

Όσον αφορά την ουσία της προσφυγής, το ΔΕΕ έκρινε ότι το γεγονός και μόνο ότι ένας δικαστής διορίστηκε "από ένα όργανο ενός αντιδημοκρατικού καθεστώτος" δεν είναι ικανό αυτό καθαυτό να δημιουργήσει εύλογες και σοβαρές αμφιβολίες στους ιδιώτες ως προς την ανεξαρτησία και την αμεροληψία του εν λόγω δικαστή ή, κατά συνέπεια, να θέσει υπό αμφισβήτηση την ιδιότητα του ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου που είχε προηγουμένως καθιερωθεί από τον νόμο ενός δικαστικού σχηματισμού στον οποίο ανήκει ο εν λόγω δικαστής". Όσον αφορά τη δήλωση σχετικά με τους/τις δικαστές που διορίστηκαν από το προ του 2018 Συμβούλιο σε μια διαδικασία χωρίς διαφάνεια, δημοσιότητα και δικαστικά ένδικα μέσα, το ΔΕΕ ανέφερε ότι, εάν το όργανο είχε ορθή σύνθεση, αλλά η διαδικασία "δεν ήταν ούτε διαφανής ούτε δημόσια ούτε ανοικτή σε αμφισβήτηση ενώπιον των δικαστηρίων", τότε, οι δικαστές που διορίστηκαν με τον τρόπο αυτό θα μπορούσαν ακόμη να θεωρηθούν ανεξάρτητοι/ες και αμερόληπτοι/ες. Το ΔΕΕ διευκρίνισε ότι οι παρατυπίες αυτές δεν πρέπει να είναι τέτοιου είδους και τέτοιας σοβαρότητας ώστε να δημιουργούν πραγματικό κίνδυνο να ασκήσουν αδικαιολόγητη διακριτική ευχέρεια άλλοι κλάδοι του κράτους, ιδίως η εκτελεστική εξουσία, υπονομεύοντας την ακεραιότητα του αποτελέσματος της διαδικασίας διορισμού.

[Απόφαση του Δικαστηρίου \(πρώτο σώμα\) της 7ης Σεπτεμβρίου 2023, C-C216/21 Asociatia "Forumul Judecătorilor din România"](#)

Μια δικαστική ένωση στη Ρουμανία αμφισβήτησε ένα νέο σύνολο κανόνων σχετικά με τις δικαστικές προαγωγές που εισήγαγε το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο. Οι νέοι κανόνες προβλέπουν ότι ένας/μία δικαστής που επιθυμεί να προαχθεί σε ανώτερο δικαστήριο πρέπει να αξιολογηθεί από συμβούλιο αποτελούμενο από τον/την πρόεδρο του εφετείου και τέσσερις δικαστές του εν λόγω δικαστηρίου. Το συμβούλιο θα αξιολογεί τον/την δικαστή με βάση τη νομική επιχειρηματολογία και τις συντακτικές του/της ικανότητες, καθώς και την ικανότητά του/της να τηρεί τις προθεσμίες. Οι προσφεύγοντες στην υπόθεση υποστήριξαν ότι η νέα διαδικασία βασίζεται σε υποκειμενικές αξιολογήσεις και ότι η παροχή περισσότερης εξουσίας στους/στις προέδρους των εφετείων δημιουργεί μια ιεραρχική υποταγή που θίγει τη δικαστική ανεξαρτησία.

Το ΔΕΕ έχει δηλώσει ότι οι κανόνες σχετικά με τις δικαστικές προαγωγές πρέπει να συμμορφώνονται με τα πρότυπα της ΕΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία. Ωστόσο, το δίκαιο της ΕΕ δεν απαγορεύει ένα σύστημα προαγωγών που βασίζεται στην αξιολόγηση από συμβούλιο δικαστών ενός ανώτερου δικαστηρίου στο οποίο ο/η υποψήφιος/α επιδιώκει προαγωγή. Οι ουσιαστικές προϋποθέσεις και οι διαδικαστικοί κανόνες που διέπουν την έκδοση αποφάσεων σχετικά με την πραγματική προαγωγή θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι δεν υπάρχει καμία αμφιβολία στη συνείδηση των ατόμων σχετικά με το αδιάβλητο των ενδιαφερόμενων δικαστών έναντι εξωτερικών παραγόντων και την ουδετερότητά τους έναντι σχετικών συμφερόντων μετά την προαγωγή τους.

Κατάλογος άλλης σχετικής νομολογίας

- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 14ης Απριλίου 2015 (σώμα μείζονος συνθέσεως) Mustafa Tunç και Fecire Tunç κατά Τουρκίας (αντικειμενικά και υποκειμενικά κριτήρια ανεξαρτησίας)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 20ής Μαΐου 2021 Beg S.p.a. κατά Ιταλίας (μη παρέμβαση της εκτελεστικής ή νομοθετικής εξουσίας σε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιον των δικαστηρίων)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 6ης Οκτωβρίου 2011 Agrokompleks κατά Ουκρανίας (καμία επιρροή εσωτερικά από το δικαστικό σύστημα)

- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 9ης Νοεμβρίου 2006 Sacilor-Lormines κατά Γαλλίας (διορισμός ή απόλυση δικαστών)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 22ας Ιουνίου 2004 Pabla Ky κατά Φινλανδίας (ελευθερία των δικαστών κατά την άσκηση των δικαιοδοτικών τους καθηκόντων)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Ιουνίου 2016 (σώμα μείζονος συνθέσεως), Baka κατά Ουγγαρίας (ασφάλεια της δικαστικής θητείας)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 5ης Φεβρουαρίου 2015 Zubarev κατά Ρωσίας (καμία αστική ή ποινική ευθύνη των δικαστών εκτός από περιπτώσεις κακόβουλης πρόθεσης)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 25ης Φεβρουαρίου 1997 Findlay κατά Ηνωμένου Βασιλείου (εμφάνιση της ανεξαρτησίας)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 7ης Ιουνίου 2001 (σώμα μείζονος συνθέσεως) Kress κατά Γαλλίας (ταυτόχρονη άσκηση δικαστικών καθηκόντων στην ίδια υπόθεση)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Νοεμβρίου 2010 Moulin κατά Γαλλίας (Δικαστικός ή διοικητικός ρόλος των εισαγγελέων)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 6ης Νοεμβρίου 2018 (σώμα μείζονος συνθέσεως) Ramos Nunes de Carvalho e Sà κατά Πορτογαλίας (αρχή της αμεροληψίας)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ του Ιανουαρίου 2008 Albayrak κατά Τουρκίας (ελευθερία έκφρασης των μελών του δικαστικού σώματος)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 19ης Οκτωβρίου 2021 Miroslava Todorova κατά Βουλγαρίας (ελευθερία έκφρασης των μελών του δικαστικού σώματος)
- Απόφαση του ΕΔΔΑ της 23ης Απριλίου 2015 (σώμα μείζονος συνθέσεως) Morice κατά Γαλλίας (κριτική των δικαστών και φήμη του δικαστικού σώματος)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 26.3.2020, C-558 & 563/18, Miasto Łowicz (παραδεκτό προδικαστικό ερώτημα σε υποθέσεις δικαστικής ανεξαρτησίας)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 17.12.2020, C-354 & 412/20 PPU, L. και P (ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 2.3.2021, C-824/18, A.B. (αποτελεσματικά εθνικά ένδικα μέσα για δικαστές)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 15.7.2021, C-791/19, Επιτροπή κατά Πολωνίας (πειθαρχική ευθύνη δικαστών)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 6.10.2021, C-487/19, W.Ż. κατά KRS (Πειθαρχική ευθύνη δικαστών)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 16.11.2021, C-748 & 754/19, W.B. κ.λπ. (Πειθαρχική ευθύνη δικαστών)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 22.3.2022, C-508/19, M.F. κατά J.M. (σχέση εργασίας με το Ανώτατο Δικαστήριο)
- Απόφαση του ΔΕΕ της 13.10.2022, C-698/20, Gmina Wieliszew (δικαστήριο κατά την έννοια του άρθρου 267 ΣΛΕΕ)

- Απόφαση του ΔΕΕ της 5.6.2023, C-204/21, Επιτροπή κατά Πολωνίας (δικαστική μεταρρύθμιση εν όλω)
- Απόφαση C-718/21 του ΔΕΕ (Τμήμα έκτακτου ελέγχου του Ανωτάτου Δικαστηρίου)

Ενότητα 2: Μελέτες περίπτωσης

Υποθετική περίπτωση αριθ. 1

Η εταιρεία κατέθεσε αγωγή σε εθνικό δικαστήριο. Η αγωγή αφορούσε πρόστιμα για παραβίαση της εθνικής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού. Η υπόθεση έληξε με την οριστική απόρριψη της αγωγής, οπότε η εταιρεία κατέθεσε συνταγματική προσφυγή στο Συνταγματικό Δικαστήριο [ΣΔ], ισχυριζόμενη ότι η διάταξη βάσει της οποίας απορρίφθηκε η αγωγή ήταν ασυμβίβαστη με το εθνικό Σύνταγμα. Το ΣΔ απέρριψε την προσφυγή, αλλά στο 5μελές συμβούλιο, ένα πρόσωπο διορίστηκε σε δικαστική θέση κατά παράβαση του εθνικού δικαίου.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα Κράτους Δικαίου στην υπόθεση σύμφωνα με τον κατάλογο ελέγχου του Κράτους Δικαίου της Επιτροπής της Βενετίας ή την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το Κράτος Δικαίου;
2. Πώς θα μπορούσε να θεωρηθεί η σύνθεση μιας επιτροπής Συνταγματικού Δικαστηρίου ως σχετικό πρόβλημα κράτους δικαίου για το Δικαστήριο;
3. Τι θα γινόταν αν η επιτροπή του Συνταγματικού Δικαστηρίου αποτελούνταν από νόμιμα εκλεγμένους/ες δικαστές, αλλά ο/η πρόεδρος του τους ανέθετε την υπόθεση κατά παράβαση του νόμου;
4. Τι θα γινόταν αν δεν υπήρχαν τέτοιες παραβιάσεις, αλλά υπό το πρίσμα των κοινώς γνωστών πληροφοριών που αφορούν, για παράδειγμα, τη νομολογία του ΣΔ (πολύ ευνοϊκή για την κυβέρνηση), τις φερόμενες συναντήσεις των αρχών του ΣΔ με πολιτικούς του κυβερνώντος κόμματος, το γεγονός ότι ορισμένοι/ες από τους/τις δικαστές του ΣΔ ήταν εξέχοντες/ουσες πολιτικοί του κυβερνώντος κόμματος πριν από τον διορισμό τους, θα υπήρχαν σοβαρές αμφιβολίες για την ανεξαρτησία του ΣΔ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 2

Ο Χ. διορίστηκε ως δικαστής του επαρχιακού δικαστηρίου το 2012 και το 2017 ως δικαστής του περιφερειακού δικαστηρίου. Από τη στιγμή του διορισμού του, δίκασε σταθερά στο ποινικό τμήμα. Ο δικαστής Χ. έχει επανειλημμένα εκφράσει επικριτικές απόψεις (π.χ. στον Τύπο, στην τηλεόραση και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης) σχετικά με κυβερνητικές ενέργειες που, κατά την άποψή του, απειλούν την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Συμμετείχε επίσης σε δημόσιες συγκεντρώσεις αναφορικά με την θεματική της υπεράσπισης του κράτους δικαίου. Το 2023, με απόφαση του προέδρου του περιφερειακού δικαστηρίου, μετατέθηκε από το ποινικό τμήμα στο πολιτικό τμήμα (παρέμεινε όμως στο ίδιο δικαστήριο). Ο νόμος δεν ορίζει σαφώς αν μια τέτοια διαταγή υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο. Ο πρόεδρος του δικαστηρίου διορίστηκε στη θέση του από τον υπουργό Δικαιοσύνης (ο οποίος εισήγαγε μεταρρυθμίσεις που επικρίθηκαν από τον δικαστή Χ.).

Ερωτήσεις και καθήκοντα:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση, σύμφωνα με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ;
2. Έχει ο/η δικαστής ελευθερία έκφρασης όσον αφορά τις μεταρρυθμίσεις του δικαστικού σώματος (ελευθερία που προστατεύεται από την ΕΣΔΑ ή τον Χάρτη της ΕΕ);
3. Ποια είναι τα τυπικά όρια της ελευθερίας έκφρασης των δικαστών σε θέματα που αφορούν τις μεταρρυθμίσεις του δικαστικού σώματος (π.χ. συμβολικός λόγος, συνεντεύξεις στον Τύπο, βίντεο-μπλογκ ή μέσα κοινωνικής δικτύωσης);
4. Ποιοι είναι οι ουσιαστικοί περιορισμοί της ελευθερίας έκφρασης των δικαστών σε θέματα που αφορούν τις μεταρρυθμίσεις του δικαστικού συστήματος (π.χ. μπορεί ένας δικαστής να ασκήσει κριτική σε όλες τις πτυχές των μεταρρυθμίσεων ή μόνο σε επιλεγμένες);
5. Μπορούν (σύμφωνα με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ) οι δικαστές να συμμετέχουν ενεργά σε δημόσιες συγκεντρώσεις για την υπεράσπιση του κράτους δικαίου;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 3

Αμέσως μετά την ημέρα των εκλογών σε ένα από τα κράτη μέλη της ΕΕ, το νέο Κοινοβούλιο ακύρωσε την επιλογή τριών δικαστών του Συνταγματικού Δικαστηρίου, οι οποίοι είχαν επιλεγεί από το παλιό Κοινοβούλιο λίγο πριν από την ημέρα των εκλογών. Η επιλογή ήταν τυπικά νόμιμη. Ωστόσο, η νέα κοινοβουλευτική πλειοψηφία διαφώνησε έντονα με την παλαιά πλειοψηφία όσον αφορά τα ηθικά προσόντα και τις νομικές γνώσεις των επιλεγμένων δικαστών. Έτσι, το νέο Κοινοβούλιο δημιούργησε μια νέα και μοναδική νομική βάση στον κανονισμό λειτουργίας για την ακύρωση της προηγούμενης επιλογής δικαστών και τη χρησιμοποίησε για πρώτη φορά. Λόγω της ακύρωσης, η Πρόεδρος της Δημοκρατίας απέφυγε να διορίσει τους/τις δικαστές. Η Πρόεδρος δήλωσε δημοσίως ότι δεν θα διορίσει δικαστές των οποίων η εκλογή ακυρώθηκε από το νέο Κοινοβούλιο, ανεξάρτητα από τη δημόσια γνώμη ή τις απόψεις των νομικών. Μετά από μια τέτοια δήλωση, το νέο Κοινοβούλιο αποφάσισε να εκλέξει τρία νέα πρόσωπα στο Συνταγματικό Δικαστήριο. Σκοπός τους ήταν να αντικαταστήσουν τους/τις δικαστές που δεν είχαν διοριστεί. Η Πρόεδρος διόρισε αμέσως τα τρία νεοεκλεγέντα πρόσωπα.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση, σύμφωνα με τα πρότυπα της Επιτροπής της Βενετίας ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής;
2. Έχουν οι δικαστές των οποίων η εκλογή ακυρώθηκε θεμελιώδες δικαίωμα (π.χ. την καταλληλότητα να είναι δικαστές) που θα μπορούσε να επιβληθεί βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
3. Έχουν τα πρόσωπα (που εξελέγησαν μετά την ακύρωση των προηγούμενων εκλογών για το Συνταγματικό Δικαστήριο) θεμελιώδες δικαίωμα (π.χ. το δικαίωμα να είναι δικαστές) που θα μπορούσε να επιβληθεί βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
4. Τα άτομα (που εξελέγησαν μετά την ακύρωση των προηγούμενων εκλογών στο Συνταγματικό Δικαστήριο) δίνουν την εντύπωση δικαστικής ανεξαρτησίας, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου;
5. Μπορεί το Συνταγματικό Δικαστήριο, το οποίο συνεδριάζει σε σώμα αποτελούμενο από άτομα (τα οποία εξελέγησαν μετά την ακύρωση των προηγούμενων εκλογών στο

Συνταγματικό Δικαστήριο), να θεωρηθεί δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο, σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 4

Σε ένα από τα κράτη μέλη της ΕΕ, το Κοινοβούλιο επέβαλε τη θεμελιώδη μεταρρύθμιση των δικαστικών διορισμών. Η μεταρρύθμιση επιβλήθηκε σε καταστατικό επίπεδο, δεδομένου ότι η πολιτική πλειοψηφία δεν είχε επιτύχει επαρκή εκλογική υποστήριξη για να τροποποιήσει ένα Σύνταγμα. Ορισμένοι/ες μελετητές συνέστησαν συνταγματική τροποποίηση, διότι οι συνταγματικές διατάξεις προέβλεπαν το νομικό καθεστώς και τους όρους λειτουργίας του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου. Παρ' όλα αυτά, η πολιτική πλειοψηφία μπόρεσε να πλαισιώσει τη δικαστική μεταρρύθμιση βάσει των νόμων περί πλειοψηφίας των 2/3. Πρόκειται για ένα είδος υποσυνταγματικού νόμου που μπορεί να εγκριθεί, να αλλάξει ή να παρεκκλίνει μόνο με την πλειοψηφία των 2/3 του Κοινοβουλίου. Ο νέος νόμος διέλυσε το Εθνικό Συμβούλιο της Δικαιοσύνης και απέλυσε τα μέλη του Συμβουλίου πριν από τη λήξη της θητείας τους. Ο νέος νόμος εισήγαγε ένα νέο σύστημα εκλογής των μελών του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου. Αντικατέστησε την εκλογή από δικαστές μεταξύ δικαστών με την απόλυτη εξουσία του Κοινοβουλίου να εκλέγει όλα τα μέλη. Το νέο Εθνικό Συμβούλιο της Δικαιοσύνης άρχισε να δρα και αξιολόγησε θετικά 100 υποψηφίους/ες για τις νεοδημιουργηθείσες θέσεις στο δικαστικό σώμα. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διόρισε αυτούς τους δικαστές. Παράλληλα, το νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο αξιολόγησε αρνητικά όλους/ες τους/τις υποψηφίους/ες δικαστές, που είχαν αναδειχθεί από το καταργηθέν συμβούλιο (πριν τεθεί σε ισχύ ο νέος νόμος). Ο νέος νόμος απέκλεισε ευθέως κάθε δικαστικό έλεγχο ή ένδικο μέσο σε περίπτωση τέτοιας αρνητικής αξιολόγησης.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση, σύμφωνα με τα πρότυπα της Επιτροπής της Βενετίας ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής; Είναι σημαντικό το γεγονός ότι η δικαστική μεταρρύθμιση εγκρίθηκε με νόμο πλειοψηφίας 2/3;
2. Απαιτεί το ΕΔΔΑ ή το ΔΕΕ από τα κράτη μέλη να διαθέτουν εθνικό δικαστικό συμβούλιο αποτελούμενο από δικαστές που εκλέγονται μεταξύ των συναδέλφων τους;
3. Είναι υποχρεωτικό για τα κράτη μέλη να ακολουθούν τα υψηλότερα πρότυπα που θεσπίζει το δίκαιο της ΕΕ για τα εθνικά δικαστικά συμβούλια;
4. Ας υποθέσουμε ότι ο νέος νόμος παρέχει στο Κοινοβούλιο την απόλυτη εξουσία να εκλέγει τα μέλη του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, αλλά και την απόλυτη εξουσία να επιλέγει τους/τις υποψηφίους/ες για τις δικαστικές ενώσεις. Πώς επηρεάζει μια τέτοια ανατροπή το σκεπτικό και τη λύση της υπόθεσης όσον αφορά το πρόβλημα του Κράτους Δικαίου;
5. Ας υποθέσουμε ότι ο νέος νόμος προέβλεπε ότι ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας θα μπορούσε να ελέγχει διπλά τους/τις υποψηφίους/ες δικαστές που προτείνονται από το νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο πριν από τον διορισμό τους. Πώς επηρεάζει μια τέτοια ανατροπή το σκεπτικό και τη λύση της υπόθεσης όσον αφορά το πρόβλημα του Κράτους Δικαίου;
6. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, πρέπει το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο να δίνει την εντύπωση δικαστικής ανεξαρτησίας; Εφαρμόζεται το κριτήριο της εμφάνισης της δικαστικής ανεξαρτησίας σε αρχές όπως τα εθνικά δικαστικά συμβούλια;

7. Ισχύει το κριτήριο του δικαστηρίου που έχει συσταθεί με νόμο (που προβλέπεται από το ΔΕΕ ή τη νομολογία του ΕΔΔΑ) για την αξιολόγηση των αρχών, όπως τα εθνικά δικαστικά συμβούλια;
8. Έχουν τα παλαιά μέλη του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, που απολύθηκαν πριν από τη λήξη της θητείας τους, θεμελιώδες δικαίωμα που θα μπορούσε να επιβληθεί βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
9. Έχουν οι δικαστές που έλαβαν αρνητική αξιολόγηση από το νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο εκτελεστά δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
10. Μπορούν οι δικαστές να θεωρηθούν ανεξάρτητοι/ες εάν έλαβαν θετικές αξιολογήσεις από το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο με βάση μόνο τις περιστάσεις που αφορούν τον διορισμό τους;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 5

Σύμφωνα με το καθιερωμένο εθνικό δίκαιο, το Κοινοβούλιο έχει την εξουσία να εκλέγει την πλειοψηφία των μελών του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου. Οι δικαστές εκλέγουν τα υπόλοιπα. Το Κοινοβούλιο ασκεί την εξουσία του με μυστική και αδιαφανή διαδικασία. Τα νεοεκλεγέντα και νομίμως εκλεγμένα από το Κοινοβούλιο μέλη κυριάρχησαν στο Συμβούλιο και άλλαξαν την πορεία των ενεργειών του Συμβουλίου. Ως αποτέλεσμα, το Συμβούλιο προέτρεψε τους/τις εθνικούς/ες δικαστές να μην ακολουθούν τη νομολογία του Δικαστηρίου βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ ως υπέρτερης ισχύος. Επιπλέον, το Συμβούλιο εμπόδισε τους/τις εθνικούς/ες δικαστές να εφαρμόσουν νέα πρότυπα δικαστικής ανεξαρτησίας βάσει του άρθρου 19 και του άρθρου 47 του Χάρτη. Το Συμβούλιο αναγνωρίζει ότι η νομολογία του Δικαστηρίου παραβιάζει τα εθνικά συνταγματικά πρότυπα. Το Συμβούλιο επεσήμανε ότι το να ακολουθήσει κανείς το Δικαστήριο θα παραβίαζε τον εθνικό δικαστικό κώδικα δεοντολογίας. Τέλος, το Συμβούλιο άρχισε να δίνει θετικές αξιολογήσεις μόνο για τους/τις υποψήφιους/ες δικαστές που (κατά τη διάρκεια μυστικών ακροάσεων ενώπιον του Συμβουλίου) δήλωσαν την εχθρική τους στάση ή την αντίστασή τους απέναντι στη νομολογία του Δικαστηρίου σύμφωνα με το άρθρο 19 ΣΕΕ. Ως αποτέλεσμα, οι υποψήφιοι με αποκλίνουσες απόψεις για τη νομολογία του Δικαστηρίου αντιμετώπιζαν αρνητικές αξιολογήσεις και αποκλείονταν από τους δικαστικούς διορισμούς.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Είναι οι περιστάσεις της υπόθεσης επαρκείς για να κηρυχθεί το Εθνικό Συμβούλιο Δικαστών ως μη έχον δικαστικό ανεξαρτησία;
3. Πώς επηρέασε η πρακτική του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, η οποία ήταν ανοιχτά εχθρική προς το Δικαστήριο, τους δικαστικούς διορισμούς και τη δικαστική ανεξαρτησία των νεοδιοριζόμενων δικαστών;
4. Έχουν οι δικαστές που έλαβαν αρνητική αξιολόγηση από το νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο εκτελεστά δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
5. Πώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί η αρχή της ισότητας στους/στις υποψηφίους/ες που έλαβαν αρνητικές αξιολογήσεις;

6. Ας υποθέσουμε ότι ο/η δικαστής (που έλαβε θετική αξιολόγηση από το νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο και διορίστηκε) ήταν στο πάνελ της υπόθεσής σας στο περιφερειακό δικαστήριο. Η υπόθεση αφορούσε την παραβίαση της προστασίας των δεδομένων σας από τις εθνικές αρχές. Έχετε το δικαίωμα να αμφισβητήσετε τη δικαστική ανεξαρτησία του δικαστηρίου με βάση τις περιστάσεις που αφορούν τον δικαστικό διορισμό του δικαστή;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 6

Σε ένα από τα κράτη μέλη της ΕΕ, το Κοινοβούλιο αναγνώρισε ότι το Δικαστήριο είχε αναπτύξει νομολογία πέραν των αρμοδιοτήτων του βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ. Ως απάντηση, το Κοινοβούλιο ψήφισε νέο νόμο που περιορίζει τους/τις εθνικούς/ες δικαστές από το να υποβάλλουν προδικαστικές παραπομπές στο Δικαστήριο σε υποθέσεις στις οποίες εφαρμόζονται οι νέες εξελίξεις βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ, έως ότου μεταρρυθμιστούν οι Συνθήκες. Επιπλέον, ο νέος νόμος απαγορεύει στους/στις δικαστές να αμφισβητούν την ανεξαρτησία άλλων δικαστών σχετικά με τις νέες εξελίξεις του Δικαστηρίου. Τέλος, ο νέος νόμος προβλέπει πειθαρχικά πρόστιμα για τους/τις δικαστές που παραπέμπουν στο Δικαστήριο ή εφαρμόζουν τις νέες δικαστικές εξελίξεις. Τα πειθαρχικά πρόστιμα επιβλήθηκαν από τα περισσότερα εθνικά πειθαρχικά δικαστήρια και έγιναν δεκτά από το εθνικό Ανώτατο Δικαστήριο. Ο νέος νόμος και η νέα πρακτική κηρύχθηκαν συνταγματικές από το εθνικό συνταγματικό δικαστήριο.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Υπάρχει σχέση μεταξύ της προστασίας του κράτους δικαίου και της απαγόρευσης των προδικαστικών παραπομπών;
3. Έχουν οι δικαστές στους/στις οποίους/ες επιβλήθηκε πρόστιμο για προδικαστική παραπομπή ή άμεση προσφυγή στις εξελίξεις στο Δικαστήριο εκτελεστά δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη;
4. Πώς θα μπορούσε να επηρεάσει τα δικαιώματα των διαδίκων ενώπιον του δικαστηρίου ο νόμιμος περιορισμός των προδικαστικών προσφυγών σε υποθέσεις του άρθρου 19 ΣΕΕ;
5. Ας υποθέσουμε ότι ο δικαστής της υπόθεσής σας απέρριψε το αίτημά σας για την ανάγκη προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο. Ο/ Η ανεξάρτητος/ η δικαστής δικαιολόγησε την άρνησή της με την αναφορά στον νέο νόμο. Η υπόθεση αφορούσε εθνικές ποσοστώσεις στην αλιεία και ένα από τα μέλη του δικαστικού συμβουλίου μπορεί να προσβληθεί ως μη ανεξάρτητη αρχή του άρθρου 19 ΣΕΕ. Έχετε το δικαίωμα να αμφισβητήσετε τη δικαστική ανεξαρτησία δικαστή που απέρριψε την αίτησή σας ή μόνο ενός/μιας δικαστή του/της οποίου/ας ο διορισμός μπορεί να μην ακολουθεί τα πρότυπα του άρθρου 19 ΣΕΕ;
6. Πώς μπορεί να επηρεάσει η παραγραφή των προδικαστικών παραπομπών σε υποθέσεις βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ το δικαίωμά σας σε δίκαιη δίκη βάσει του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ; Πώς δομούμε τη σύνδεση μεταξύ του περιορισμού της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ σε ένα τέτοιο πλαίσιο και της εφαρμογής του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 7

Σε ένα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Κοινοβούλιο θέσπισε νόμο που μείωσε την ηλικία συνταξιοδότησης των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου από τα 70 στα 65 έτη. Ο νόμος

αυτός είχε άμεση ισχύ και οι δικαστές δεν είχαν τη δυνατότητα να αποφασίσουν αν ήθελαν να παραμείνουν στη θέση τους. Επιπλέον, ο νόμος εμπόδιζε τους/τις δικαστές να αμφισβητήσουν τη συνταγματικότητα αυτού του αποτελέσματος. Ωστόσο, δόθηκε στους/στις δικαστές μια μοναδική και πολύ υψηλή νόμιμη αποζημίωση για τη λήξη της θητείας τους. Ως αποτέλεσμα, σχεδόν οι μισοί/ες από τους/τις δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου αποχώρησαν πριν από τη λήξη της θητείας τους.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση, σύμφωνα με τις εκθέσεις της Επιτροπής της Βενετίας ή τη νομολογία του ΕΔΔΑ και του ΔΕΕ;
2. Ποια είναι τα ελάχιστα πρότυπα που έχουν αναπτυχθεί από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ και ισχύουν για τη συνταξιοδότηση των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου;
3. Πώς θα μπορούσε ο νέος νόμος περί συνταξιοδότησης να επηρεάσει την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας του νεοσυσταθέντος Ανώτατου Δικαστηρίου; Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι το Ανώτατο Δικαστήριο έχει συσταθεί με νόμο (σύμφωνα με τη νομολογία του ΕΔΔΑ);
4. Ας υποθέσουμε ότι οι νέες διαδικασίες διορισμού δικαστών αναγγέλθηκαν μετά τη νόμιμη λήξη της θητείας των παλαιών δικαστών. Οι ίδιοι οι διορισμοί δεν δημιουργούσαν καμία αμφιβολία ως προς το κράτος δικαίου. Σε μια τέτοια περίπτωση, πώς επηρεάζει η συνταξιοδότηση των δικαστών την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας του νεοσυσταθέντος Ανώτατου Δικαστηρίου;
5. Το νεοσυσταθέν Ανώτατο Δικαστήριο έκρινε την υπόθεσή σας μετά την έναρξη ισχύος του νέου νόμου. Η υπόθεση αφορούσε την ευθύνη του κράτους για ζημίες που προκλήθηκαν από τη διοικητική αρχή στο πλαίσιο του εθνικού φορολογικού δικαίου. Συνεπώς, δεν είχε άμεση σχέση με το δίκαιο της ΕΕ. Μπορείτε, ως διάδικος, να αμφισβητήσετε μια τέτοια απόφαση ενώπιον του ΕΔΔΑ ή του ΔΕΕ λόγω έλλειψης δικαστικής ανεξαρτησίας;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 8

Ο νέος νόμος μείωσε την ηλικία συνταξιοδότησης για τους/τις δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου από εβδομήντα σε εξήντα πέντε έτη. Εφαρμόστηκε άμεσα στους/στις εν ενεργεία δικαστές, μη αφήνοντάς τους άλλη επιλογή από το να αποφασίσουν αν θα συνταξιοδοτηθούν σε χαμηλότερη ηλικία. Ο νέος νόμος υποχρέωνε επίσης τους/τις εν ενεργεία δικαστές ηλικίας εξήντα πέντε ετών και άνω να ζητούν την έγκριση του Προέδρου της Δημοκρατίας για να συνεχίσουν την υπηρεσία τους. Ο Πρόεδρος έδωσε θετική αξιολόγηση μόνο για τους/τις μισούς/ες δικαστές. Το ένα τέταρτο των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου συνταξιοδοτήθηκε.

Ερωτήσεις:

1. Συγκρίνετε τη με την υποθετική υπόθεση αριθ. 7 και συζητήστε πώς το διαφορετικό περιεχόμενο του νόμου και τα διαφορετικά αποτελέσματα του νόμου επηρεάζουν την εφαρμογή των προτύπων της ΕΕ ή της ΕΣΔΑ.

Υποθετική περίπτωση αριθ. 9

Σε ένα από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι η άμβλωση λόγω παθογενειών του εμβρύου είναι αντισυνταγματική. Η απόφαση εκδόθηκε σε παράνομη επιτροπή λόγω παραβίασης των εσωτερικών κανόνων του δικαστηρίου. Η θητεία ενός

από τους δικαστές έληξε, αλλά συνέχισαν να παραμένουν στη θέση τους επειδή το Κοινοβούλιο δεν είχε εκλέξει νέο/α δικαστή. Το άλλο μέλος της επιτροπής δεν είχε αναγνωριστεί ως ανεξάρτητος δικαστής από τα εθνικά δικαστήρια, τα διεθνή δικαστήρια ή την κοινή γνώμη. Μετά την απόφαση, το Κοινοβούλιο δεν άλλαξε τον νόμο. Η ίδια η απόφαση περιόρισε το δικαίωμα στην άμβλωση. Η άμβλωση επιτρεπόταν μόνο σε περίπτωση σοβαρής απειλής για τη ζωή της μητέρας. Ως αποτέλεσμα, οι γιατροί σε ολόκληρη τη χώρα άρχισαν να αρνούνται τη διακοπή της εγκυμοσύνης.

Ερωτήσεις και καθήκοντα:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Ας υποθέσουμε ότι η πελάτης σας ήταν διάδικος ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου κατά τη λήψη απόφασης σχετικά με την αντισυνταγματικότητα της υπόθεσης των αμβλώσεων. Αμέσως μετά την εκδίκαση της υπόθεσης, της αρνήθηκαν τη διακοπή της εγκυμοσύνης μετά την απόφαση. Πώς μπορεί η σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου να στηρίξει τη θέση της και τους ισχυρισμούς της ενώπιον του ΕΔΔΑ;
3. Τώρα, ας υποθέσουμε ότι η πελάτης σας δεν ήταν διάδικος στη διαδικασία ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου όταν αυτό αποφάσισε για την αντισυνταγματικότητα του νόμου περί αμβλώσεων. Πώς θα οικοδομούσατε μια νομική σύνδεση μεταξύ της απόφασης και της de facto άρνησης της διακοπής της εγκυμοσύνης;
4. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 8 του ΕΔΔΑ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 10

Σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, θεσπίστηκε νέος νόμος που δίνει στον Υπουργό Δικαιοσύνης την εξουσία να διορίζει νέους/ες προέδρους όλων των δικαστηρίων της χώρας και να παύει τους/τις σημερινούς/ες πριν από τη λήξη της θητείας τους. Επιπλέον, ο νόμος άλλαξε τις αρχές των πειθαρχικών διαδικασιών για τους/τις δικαστές, τους/τις δικηγόρους και τους/τις εισαγγελείς, επιτρέποντας στον Υπουργό Δικαιοσύνης να κινεί και να παρεμβαίνει σε πειθαρχικές διαδικασίες. Ο υπουργός έλαβε επίσης την εξουσία να διορίζει πειθαρχικούς αξιωματούχους και να τους δίνει δεσμευτικές οδηγίες. Τα νέα πρωτοβάθμια πειθαρχικά δικαστήρια αποτελούνταν από δικαστές που διορίζονταν ατομικά από τον Υπουργό Δικαιοσύνης. Στη συνέχεια, ο Υπουργός άσκησε πειθαρχικές διώξεις κατά των παλαιών και των παυθέντων προέδρων. Επιπλέον, ο Υπουργός δήλωσε δημοσίως ότι η λήξη της θητείας τους και η αλλαγή στο δικαστικό σώμα ήταν αναγκαία για την καταπολέμηση της διαφθοράς στο δικαστικό σώμα. Ωστόσο, δεν εκκρεμούσαν υποθέσεις διαφθοράς κατά των εν λόγω προέδρων. Το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο νέος νόμος ήταν συνταγματικός.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Υπάρχει ελάχιστο πρότυπο για τα μέλη της ΕΕ όσον αφορά τις εξουσίες του Υπουργού Δικαιοσύνης σε πειθαρχικές υποθέσεις κατά δικαστών;
3. Ας υποθέσουμε ότι εκπροσωπείτε έναν από τους παλαιούς προέδρους των δικαστηρίων, ο οποίος απολύθηκε πριν από το τέλος της θητείας του. Έχει εκτελεστά δικαιώματα βάσει της ΕΣΔΑ ή του Χάρτη που αφορούν μόνο το γεγονός της καταγγελίας;
4. Ας υποθέσουμε ότι εκπροσωπούσατε έναν πρώην πρόεδρο σε μια πειθαρχική διαδικασία που ξεκίνησε από τον υπουργό Δικαιοσύνης. Θα υποστηρίζατε ότι το πειθαρχικό δικαστήριο δεν

πληροί τις απαιτήσεις του ΕΔΔΑ για το κριτήριο του "δικαστηρίου που έχει συσταθεί βάσει νόμου"; Ή θα υποστηρίζατε ότι το πειθαρχικό δικαστήριο δεν πληροί τις απαιτήσεις του Δικαστηρίου σχετικά με την εμφάνιση δικαστικής ανεξαρτησίας;

5. Πώς θα πείθατε το πειθαρχικό δικαστήριο να παραπέμψει προκαταρκτικά στο ΔΕΕ την πειθαρχική διαδικασία που ξεκίνησε ο Υπουργός Δικαιοσύνης; Λάβετε υπόψη ότι το δικαστήριο αποτελείται από έναν τουλάχιστον διορισμένο από τον Υπουργό.
6. Ας υποθέσουμε ότι η σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου δεν είχε αλλοιωθεί και ότι δεν ήταν ελεγχόμενο. Πώς επηρεάζει η πληροφορία αυτή τη συλλογιστική και την επιχειρηματολογία σας;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 11

Η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου εφάρμοσε τα ευρωπαϊκά πρότυπα αμεροληψίας και ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Το ΔΕΕ υπέδειξε ότι οι νέες δικαστικές αρχές, συμπεριλαμβανομένου του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, δεν ικανοποιούν τη δικαστική ανεξαρτησία. Μετά την απόφαση του ΔΕΕ, το Ανώτατο Δικαστήριο αποφάνθηκε σχετικά με την έλλειψη ανεξαρτησίας του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου. Επιπλέον, το Ανώτατο Δικαστήριο επεσήμανε ότι οι νεοδιορισθέντες/θείσες δικαστές της χώρας ενδέχεται να μην εμφανίζονται ανεξάρτητοι/ες, δεδομένου ότι οι διορισμοί τους προχώρησαν από το μη ανεξάρτητο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο. Παρ' όλα αυτά, το περιορισμένο Συνταγματικό Δικαστήριο αποφάνθηκε για την αντισυνταγματικότητα της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου. Το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι η απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου ήταν αντισυνταγματική, διότι η "φιλική προς την ΕΕ" ερμηνεία έγινε νομοθέτημα. Το Συνταγματικό Δικαστήριο υπογράμμισε την απόλυτη σημασία του Συντάγματος έναντι του δικαίου της ΕΕ. Επιπλέον, το Συνταγματικό Δικαστήριο αποκάλυψε τον εαυτό του "θεματοφύλακα του Συντάγματος". Το Συνταγματικό Δικαστήριο επεσήμανε επίσης ότι θα μπορούσαν να υπάρχουν θεμελιώδεις αντιφάσεις μεταξύ της ερμηνείας των Συνθηκών από το ΔΕΕ και της ερμηνείας του Συντάγματος από το Συνταγματικό Δικαστήριο. Σε τέτοιες περιπτώσεις, το Συνταγματικό Δικαστήριο επιφυλάχθηκε για το ρόλο του "δικαστηρίου που έχει τον τελευταίο λόγο". Τέλος, το Συνταγματικό Δικαστήριο παρουσίασε τους δικαστικούς διορισμούς ως θεμελιώδη και ιστορικά ριζωμένη θεσμική ρύθμιση σε συνταγματικό επίπεδο.

Ερωτήσεις:

1. Αποτελεί αυτή η υπόθεση πρόβλημα με το κράτος δικαίου;
2. Μπορεί η αρχή της υπεροχής να συνδεθεί με το κράτος δικαίου;
3. Ποια είναι η διαδικασία προσβολής της απόφασης του Συνταγματικού Δικαστηρίου ενώπιον διεθνών δικαστηρίων;
4. Εάν ήσασταν δικαστής περιφερειακού δικαστηρίου, πώς θα συμπεριφερόσασταν σε μια κατάσταση όπου υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Συνταγματικού Δικαστηρίου;
5. Πώς θα απαντούσατε στο επιχείρημα του Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με τη συνταγματική ταυτότητα;
6. Πώς θα υποστηρίζατε την προδικαστική παραπομπή αν είχατε υπόθεση ενώπιον του περιφερειακού δικαστηρίου;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 12

Το Κοινοβούλιο ενός κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ψήφισε νόμο που περιορίζει σημαντικά την ανεξαρτησία του/της Συνήγορου του Πολίτη. Σύμφωνα με τον νέο νόμο, ο/η Πρόεδρος του Κοινοβουλίου θα ρυθμίζει την εσωτερική δομή του Γραφείου του/της Συνήγορου του Πολίτη και θα διορίζει αναπληρωτές Συνηγόρους του Πολίτη. Ο/Η πρόεδρος του Κοινοβουλίου θα καθορίζει επίσης το εύρος των καθηκόντων των αναπληρωτών Συνηγόρων του Πολίτη. Επιπλέον, το Κοινοβούλιο μπορεί πλέον να απολύει τον/την Συνήγορο του Πολίτη με απλή πλειοψηφία, σε αντίθεση με την προηγούμενη απαίτηση για πλειοψηφία 3/5. Το Κοινοβούλιο απέλυσε τον Συνήγορο του Πολίτη, αλλά το ψήφισμα για την απόλυση δεν παρείχε σαφείς λόγους. Οι βουλευτές κατά τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής συζήτησης ανέφεραν ότι η απόλυση οφειλόταν στις ενέργειες του Συνηγόρου του Πολίτη που αποσκοπούσαν στην προστασία των δικαιωμάτων των ΛΟΑΤΚΙΑ+ ατόμων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ένα τέτοιο ψήφισμα του Κοινοβουλίου δεν μπορεί να προσβληθεί ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου.

Ερωτήσεις:

1. Ποια ελάχιστα πρότυπα που έχουν αναπτυχθεί από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ ισχύουν για τους/τις Συνηγόρους του Πολίτη;
2. Πώς μπορεί ο απολυμένος Συνήγορος του Πολίτη να προσβάλει το κοινοβουλευτικό ψήφισμα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με βάση την παραβίαση των Συνθηκών ή του Χάρτη;
3. Πώς μπορεί ο απολυμένος Συνήγορος του Πολίτη να προσβάλει το κοινοβουλευτικό ψήφισμα ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων με βάση την παραβίαση της ΕΣΔΑ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 13

Σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, ένας νέος Συνήγορος του Πολίτη διορίστηκε με αδιαφανή τρόπο μετά από μυστική κοινοβουλευτική ακρόαση. Μετά την εκλογή του, ο Συνήγορος του Πολίτη αποφάσισε να αποσύρει από τα δικαστήρια όλες τις υποθέσεις που αφορούσαν την προστασία των καταναλωτών σε τραπεζικά δάνεια σε ξένο νόμισμα, οι οποίες είχαν προηγουμένως υποβληθεί και εκδικαστεί υπέρ των καταναλωτών από τον προηγούμενο Συνήγορο. Επιπλέον, ο Συνήγορος επεσήμανε ότι δεν θα προχωρήσει με προτάσεις ή αναφορές που υποβάλλονται από καταναλωτές με τραπεζικά δάνεια σε ξένο νόμισμα. Ο Συνήγορος αναγνώρισε δημοσίως ότι το Δικαστήριο είχε αναπτύξει νομολογία σχετικά με τα τραπεζικά δάνεια σε ξένο νόμισμα πέραν της αρχής του σεβασμού της ισότητας και με παραβίαση του δόγματος του πολιτικού ζητήματος.

Ερωτήσεις:

1. Σύμφωνα με τις εκθέσεις της Επιτροπής της Βενετίας ή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση;
2. Πρέπει ο Συνήγορος του Πολίτη να εμφανίζεται ανεξάρτητος σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ; Μπορούν τα πρότυπα που προβλέπονται από το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ να εφαρμοστούν σε μη δικαστική αρχή όπως ο Συνήγορος του Πολίτη;
3. Ας υποθέσουμε ότι ο Συνήγορος του Πολίτη έχει συμμετάσχει στην υπόθεσή σας ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου και έχει υποβάλει γνώμη ότι το δικαστήριο δεν πρέπει να

εφαρμόσει την πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου. Πώς θα πείθατε το Ανώτατο Δικαστήριο να παραπέμψει την υπόθεση στο Δικαστήριο για να λάβει θέση σχετικά με την ερμηνεία του Συνήγορου του Πολίτη για το δίκαιο της ΕΕ;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 14

Σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, ο νέος πρόεδρος της Υπηρεσίας Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα διορίστηκε με διαφάνεια μετά από δημόσια ακρόαση στο κοινοβούλιο. Αμέσως μετά τον διορισμό του, ο νέος Πρόεδρος επισήμανε δημοσίως ότι προτεραιότητα της Υπηρεσίας είναι να ακολουθεί τη συνταγματική πλειοψηφία σε υποθέσεις προστασίας δεδομένων, οπότε δεν θα παρεμβαίνει σε υποθέσεις προστασίας δεδομένων κατά της εκκλησίας. Η δήλωση του νέου Προέδρου ακολούθησε τις γενικές διατάξεις του πρόσφατα εκδοθέντος νόμου για την προστασία των θρησκευτικών πτυχών της συνταγματικής ταυτότητας του κράτους μέλους. Ως αποτέλεσμα, ο Πρόεδρος απέρριψε όλες τις εκκρεμείς υποθέσεις προστασίας δεδομένων που είχαν κατατεθεί κατά της εκκλησίας. Μία από τις ΜΚΟ κατηγόρησε τον Πρόεδρο για έλλειψη ανεξαρτησίας και επεσήμανε ότι, σύμφωνα με τη νομική δέσμευση, ο Πρόεδρος του Γραφείου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα μπορεί να απομακρυνθεί για παραβίαση των δημοσίων ηθών. Η απόφαση βρίσκεται στα χέρια του πρωθυπουργού.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το κράτος δικαίου στην υπόθεση (χρησιμοποιήστε τον κατάλογο ελέγχου της Επιτροπής της Βενετίας και την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής);
2. Ποια ελάχιστα πρότυπα που έχουν αναπτυχθεί από το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ ισχύουν για τον πρόεδρο της Υπηρεσίας Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα;
3. Πρέπει ο πρόεδρος της Υπηρεσίας Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα να δίνει την εντύπωση ανεξαρτησίας σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ; Μπορούν τα πρότυπα που προβλέπονται από το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ να εφαρμοστούν σε μη δικαστική αρχή όπως ο πρόεδρος της Υπηρεσίας Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα;
6. Ας υποθέσουμε ότι καταθέτετε αίτηση σε μια υπόθεση προστασίας δεδομένων κατά της εκκλησίας και ο πρόεδρος του Γραφείου Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα την απορρίπτει. Μπορείτε να προσβάλλετε την απόφαση στα εθνικά δικαστήρια, ισχυριζόμενοι/ες ότι ο πρόεδρος δεν ήταν ανεξάρτητος; Μπορείτε επίσης να θέσετε το ζήτημα της έλλειψης ανεξαρτησίας του Προέδρου ενώπιον του ΔΕΕ ή του ΕΔΔΑ ως διάδικος;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 15

Σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, ένας νέος Εθνικός Υπεύθυνος Ανταγωνισμού και Προστασίας των Καταναλωτών διορίστηκε με αδιαφανή τρόπο μετά από μυστική ακρόαση. Σύμφωνα με τον νόμο, ένας/ μια Υπεύθυνος/η μπορεί να διοριστεί κατά διακριτική ευχέρεια από τον/την πρωθυπουργό. Παρόλα αυτά, μπορεί να απομακρυνθεί από το αξίωμά του/της πριν από το τέλος της θητείας του/της μόνο σε διάφορες περιπτώσεις που περιγράφονται άμεσα από το νόμο. Μία από τις καταστάσεις είναι η παραβίαση σοβαρών συμφερόντων του κράτους, συμπεριλαμβανομένης της δράσης σε βάρος εταιρειών στις οποίες το κράτος είναι σημαντικός μέτοχος. Αμέσως μετά το διορισμό του, ο νέος Υπεύθυνος ξεκίνησε έρευνα και εκκίνησε αρκετές νομικές υποθέσεις εναντίον δύο ξένων εταιρειών διανομής πετρελαίου, των κύριων ανταγωνιστών της εθνικής εταιρείας

πετρελαιοειδών στην αγορά. Ο Υπεύθυνος επέβαλε πρόστιμο σε μία ξένη εταιρεία. Ταυτόχρονα, μία από τις εφημερίδες διέρρευσε ηχογραφήσεις από τακτικές συναντήσεις μεταξύ του νέου Υπεύθυνου και του πρωθυπουργού, στις οποίες ο τελευταίος παρουσίαζε τις ξένες εταιρείες διανομής πετρελαίου ως πραγματική απειλή για τα εθνικά συμφέροντα.

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Ποια ελάχιστα πρότυπα που ανέπτυξαν το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ ισχύουν για τον Εθνικό Υπεύθυνο Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών;
3. Πρέπει ο Εθνικός Υπεύθυνος Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών να εμφανίζεται ανεξάρτητος σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ; Μπορούν τα πρότυπα που προβλέπονται από το Δικαστήριο βάσει του άρθρου 19 ΣΕΕ να εφαρμοστούν σε μη δικαστική αρχή όπως ο Εθνικός Υπεύθυνος Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών ;
4. Ας υποθέσουμε ότι η εταιρεία σας τιμωρήθηκε με πρόστιμο από τον Εθνικό Υπεύθυνο Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών για τη συμμετοχή της στο καρτέλ. Μπορείτε να προσβάλλετε την απόφαση στα εθνικά δικαστήρια, ισχυριζόμενοι/ες ότι ο εν λόγω αξιωματούχος δεν ήταν ανεξάρτητος; Μπορείτε επίσης να θέσετε το ζήτημα της έλλειψης ανεξαρτησίας του Υπεύθυνου ενώπιον του ΔΕΕ ή του ΕΔΔΑ ως διάδικος;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 16

Σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ, ο πρωθυπουργός μίλησε δημοσίως την επιτακτική ανάγκη για αλλαγή στο τοπικό πλαίσιο των μέσων ενημέρωσης. Σύμφωνα με τον πρωθυπουργό, τα τοπικά μέσα ενημέρωσης (συμπεριλαμβανομένων των εφημερίδων) δεν είχαν ενημερώσει επαρκώς το κοινό για τις απειλές που προκαλούσε η αυξανόμενη επιρροή των ξένων εταιρειών στην εθνική αγορά. Η κυβέρνηση πρότεινε ένα νέο νομοσχέδιο, το οποίο «κόλλησε» στην κοινοβουλευτική συζήτηση σχετικά με τη συμμόρφωση του νομοσχεδίου με το δίκαιο της ΕΕ. Εν τω μεταξύ, ο πρωθυπουργός εξέφρασε δημοσίως την άποψη ότι οι πιο σημαντικές εταιρείες, στις οποίες το κράτος είναι ο κύριος μέτοχος, δεν θα πρέπει να αποφεύγουν να στηρίζουν το δημόσιο συμφέρον. Σύμφωνα με τον Πρωθυπουργό, οι εταιρείες μπορούν επίσης να φροντίζουν για το τοπικό πλαίσιο των μέσων ενημέρωσης. Μετά τη δήλωση αυτή, οι δύο εταιρείες αγόρασαν τις περισσότερες τοπικές εφημερίδες της χώρας. Ο νεοδιορισθείς Εθνικός Υπεύθυνος Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών απέρριψε τις κατηγορίες κατά των εταιρειών, δηλώνοντας ότι δεν υφίσταται περίπτωση συγκέντρωσης (που νοθεύει τον υγιή ανταγωνισμό).

Ερωτήσεις:

1. Υπάρχει πρόβλημα με το Κράτος Δικαίου στην υπόθεση;
2. Πρέπει ο Εθνικός Υπεύθυνος Ανταγωνισμού και Προστασίας Καταναλωτών να λάβει υπόψη του την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης και της πολυφωνίας των μέσων ενημέρωσης κατά την αξιολόγηση της υπόθεσης; Ποια είναι τα πρότυπα της ΕΣΔΑ και του ΔΕΕ σχετικά με τις μη δικαστικές αρχές όσον αφορά την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης;
3. Ας υποθέσουμε ότι ο νέος Υπεύθυνος διορίστηκε υπό τις ίδιες συνθήκες όπως στην περίπτωση αριθ. 11. Πώς θα μπορούσε αυτό να επηρεάσει την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας;

4. Ας υποθέσουμε ότι η εταιρεία σας αμφισβητεί δικαστικά την απόφαση του νέου Υπεύθυνου. Πώς θα πείθατε το δικαστήριο να παραλέμψει την υπόθεση στο ΔΕΕ για την έκδοση προδικαστικής απόφασης;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 17

Οι αρχές της χώρας Χ εξέδωσαν ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης (ΕΕΣ). Ωστόσο, στο δικαστικό σύστημα της χώρας έλαβαν χώρα πρόσφατα μεταρρυθμίσεις που προκάλεσαν ανησυχίες σχετικά με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης. Η Επιτροπή της Βενετίας εξέφρασε έντονη ανησυχία για τις μεταρρυθμίσεις και υπέδειξε ότι ενδέχεται να υπήρξε παραβίαση της ανεξαρτησίας της δικαιοσύνης. Επιπλέον, οι μεταρρυθμίσεις δικαιολογούσαν τη διαδικασία καταγραφής βάσει του άρθρου 7 της ΣΕΕ. Το ΔΕΕ είχε μόλις εκδώσει απόφαση στην υπόθεση σχετικά με το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τη δικαστική ανεξαρτησία. Το ΔΕΕ καθόρισε δύο κριτήρια που πρέπει να πληρούνται για να απορριφθεί ένα ένταλμα σύλληψης. Πρώτον, εάν υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στο δικαστικό σύστημα της χώρας που εκδίδει το ένταλμα, γνωστό ως γενικό τεστ. Δεύτερον, εάν υπάρχουν συγκεκριμένες απειλές ή παραβιάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη αναφορικά με το πρόσωπο που παραδίδεται στο κράτος μέλος έκδοσης του εντάλματος, γνωστό ως ατομικό τεστ, στην περίπτωση αυτή, οι αρχές της χώρας Υ βρίσκονται σε δίλημμα ως προς αν πρέπει να εκδώσουν τα εμπλεκόμενα άτομα λόγω αμφιβολιών σχετικά με πιθανή παραβίαση της δικαστικής ανεξαρτησίας.

Ερωτήσεις:

1. Αρκούν η έκθεση της Επιτροπής της Βενετίας και η διαδικασία του άρθρου 7 ΣΕΕ για να εκπληρωθεί το γενικό κριτήριο άρνησης εκτέλεσης ενός εντάλματος (ύπαρξη συστημικών ελλείψεων);
2. Ποια θα μπορούσε να είναι η σημασία του ορισμού των συστημικών ελλείψεων στον μηχανισμό προϋποθέσεων για το γενικό τεστ άρνησης εκτέλεσης ενός εντάλματος;
3. Θα πρέπει να ανασταλεί εντελώς το σύστημα εκτέλεσης ΕΕΣ όσον αφορά χώρες (όπως η Χ) που έχουν συστημικά προβλήματα με την ανεξαρτησία της δικαιοσύνης;
4. Ανατρέπεται το τεκμήριο της αμοιβαίας εμπιστοσύνης;
5. Είναι εφαρμόσιμο το τεστ δύο βημάτων; Τι γίνεται αν οι αρχές της χώρας Υ έχουν αποδείξεις ότι οι αρχές που ζητούν την εκτέλεση ΕΕΣ δεν είναι ανεξάρτητες και ταυτόχρονα είναι δύσκολο να προσκομιστούν αποδείξεις για συστημικές ελλείψεις;
6. Θα πρέπει να αναγνωρίζουμε δικαστικές αποφάσεις από κράτη μέλη με συστημικές ελλείψεις στην ανεξαρτησία της δικαιοσύνης;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 18

Η χώρα Α είναι ένα από τα φτωχότερα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η χώρα Β ένα από τα πλουσιότερα. Η εταιρεία Invest Inc. είναι ένα επενδυτικό ταμείο με έδρα τη χώρα Β. Το επιχειρηματικό της μοντέλο είναι να εξαγοράζει εταιρείες σε όλη την ΕΕ που αντιμετωπίζουν οικονομικές και άλλες δυσκολίες, να επιβάλλει ορισμένα μέτρα έκτακτης ανάγκης (συμπεριλαμβανομένης της περικοπής κόστους) και στη συνέχεια να τις πωλεί σε τελικούς επενδυτές που ενδιαφέρονται να διαχειριστούν τις εξαγορασθείσες οντότητες. Η Company Cars S.A. είναι παραγωγός αγροτικών οχημάτων. Ιδρύθηκε το 1921 και για πολλά χρόνια θεωρούνταν κόσμημα

της οικονομίας της χώρας Α. Ανήκει εν μέρει (σε ποσοστό 30%) στο κράτος Α και εν μέρει σε ιδιωτικές εταιρείες του κράτους Α (υπόλοιπο 70%). Μετά την οικονομική κρίση του 2008, η κατάσταση της Cars S.A. επιδεινώθηκε σημαντικά. Η Cars S.A. αναζητούσε ανεπιτυχώς στρατηγικό επενδυτή επί σειρά ετών. Το 2015 έγινε δεκτή η προσφορά της Invest Inc. και το κράτος Α έδωσε τη συγκατάθεσή του για την πώληση της Cars S.A. στην Invest Inc. Το ταμείο αγόρασε το 95% των μετοχών της εταιρείας Cars S.A., ενώ το υπόλοιπο 5% παρέμεινε στο Κρατικό Ταμείο Επενδύσεων, έναν κρατικό οργανισμό που ελέγχει ορισμένα από τα κρίσιμα οικονομικά περιουσιακά στοιχεία της Α. Η Invest Inc. υποσχέθηκε, μεταξύ άλλων, ότι μετά την εφαρμογή διορθωτικών μέτρων θα βρει στρατηγικό επενδυτή από τον κλάδο της αγοράς αυτοκινήτου για την Cars S.A. Η Invest Inc. διαχειρίστηκε την Cars S.A. για τρία χρόνια. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου το 90% των εργαζομένων της Cars S.A. απολύθηκε και η παραγωγή των αυτοκινήτων περιορίστηκε κατά 80%. Το 2018 συνήφθη προκαταρκτική συμφωνία για την πώληση του συνόλου του 100% των μετοχών της Cars S.A. στην εταιρεία Ζ, παραγωγό αυτοκινήτων από το κράτος μέλος Γ. Για πολλά χρόνια η Ζ ήταν άμεσος ανταγωνιστής της Cars S.A. Οι απολύσεις και οι άλλες ενέργειες που επέβαλε η Invest Inc δημιούργησαν δημόσια κατακραυγή στο κράτος Α. Επιπλέον, εκφράστηκε ο φόβος ότι, αντίθετα με τις προσδοκίες, η πώληση της Cars S.A. στη Ζ σχεδιάστηκε μόνο για να σταματήσει εντελώς η λειτουργία της Cars S.A. στο κράτος Α. Ο λαός του κράτους Α απαίτησε μέτρα από την κυβέρνηση, υποστηρίζοντας ότι πρόκειται να χαθεί ένας εθνικός θησαυρός.

Εν τω μεταξύ, το 2016 τις εκλογές στην πολιτεία Α κέρδισε το Λαϊκό Κόμμα, το οποίο απέκτησε μεγάλη πλειοψηφία στο κοινοβούλιο. Η νέα κυβέρνηση ξεκίνησε αμέσως εκτεταμένη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος. Για τον σκοπό αυτό, το Κοινοβούλιο ψήφισε τις απαραίτητες νομοθετικές αλλαγές. Αυτό περιλάμβανε τη δημιουργία ενός νέου έκτακτου τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου. Και οι 9 δικαστές του νέου τμήματος διορίστηκαν από τον πρωθυπουργό από τις υποψηφιότητες που είχαν υποβάλει οι δικαστές. Το μόνο κριτήριο για την παρουσίαση ενός συγκεκριμένου προσώπου ως υποψηφίου/ας στο Τμήμα ήταν να έχει πανεπιστημιακό πτυχίο νομικής και 10 υποστηρικτικές ψήφους από δικαστές, δικηγόρους ή καθηγητές/ριες πανεπιστημίου. Από 180 υποψηφίους/ες επιλέχθηκαν 9, οι οποίοι/ες σχεδόν όλοι/ες είχαν στενούς δεσμούς με το Λαϊκό Κόμμα. Το Επιμελητήριο είχε διάφορες αρμοδιότητες, συμπεριλαμβανομένης της έκτακτης εξουσίας να ανατρέπει οποιαδήποτε τελεσίδικη απόφαση δικαστηρίου που δεν ήταν παλαιότερη από 30 χρόνια (έκτακτη διαδικασία αναθεώρησης).

Κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2018, πριν ολοκληρωθεί η τελική συναλλαγή με την Ζ, το Κρατικό Επενδυτικό Ταμείο (που ελέγχει το 5% των μετοχών της Cars S.A. και είναι συμβαλλόμενο μέρος στην προκαταρκτική συμφωνία) άσκησε αγωγή ενώπιον του Πρωτοδικείου της Πολιτείας Α κατά της Ζ και της Invest Inc για την κήρυξη της ακυρότητας της προκαταρκτικής συμφωνίας. Το Κρατικό Επενδυτικό Ταμείο ζήτησε επίσης την έκδοση προσωρινής διαταγής για να διακοπεί η τελευταία συναλλαγή. Η προσωρινή διαταγή χορηγήθηκε από το πρωτοβάθμιο δικαστήριο και επικυρώθηκε από το Εφετείο ("προσωρινή διαταγή του 2019"). Η προκαταρκτική συμφωνία κρίθηκε αργότερα άκυρη με οριστική απόφαση που εκδόθηκε από το Πολιτικό Τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου το 2021 ("δήλωση ακυρότητας του 2021").

Επιπλέον, το 2018 ασκήθηκε αγωγή από την Πολιτεία Α και άλλους αρχικούς ιδιοκτήτες της Cars S.A. ενώπιον του Πρωτοδικείου της Πολιτείας Α με αίτημα αποζημίωση από την Invest Inc για παραβίαση των όρων της συμφωνίας του 2015. Υποστηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, ότι η Invest Inc παρουσίασε ψευδώς τις προθέσεις της και εξαπάτησε τους/τις πωλητές και το ευρύ κοινό με την

ουσιαστική διακοπή της παραγωγής αυτοκινήτων (αντί να συνδράμει την ανάκαμψη της Cars S.A. από τις δυσκολίες). Τα δικαστήρια του κράτους Α (συμπεριλαμβανομένου του αστικού τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου) απέρριψαν την αγωγή. Ωστόσο, το 2021, ο Γενικός Εισαγγελέας (ως Υπουργείο Δικαιοσύνης) κατέθεσε την έκτακτη αίτηση αναθεώρησης στο έκτακτο τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου. Το Τμήμα ανέτρεψε την προηγούμενη απόφαση και το 2022 επιδίκασε αποζημίωση ύψους 80 εκατομμυρίων ευρώ από την Invest Inc ("απόφαση αποζημίωσης του 2022").

Το κράτος Α και άλλοι/ες πωλητές επιχειρούν να εκτελέσουν την απόφαση του έκτακτου τμήματος για αποζημίωση του 2022 κατά της Invest Inc στο κράτος Β σύμφωνα με τον κανονισμό Βρυξέλλες I bis (κανονισμός 1215/2012). Η Invest Inc κατέθεσε αίτηση σε δικαστήριο του κράτους Β για να αντισταχθεί στην εκτέλεση.

Ερωτήσεις:

1. Πρέπει να αναγνωριστεί η απόφαση αποζημίωσης του 2022 στο κράτος Β; 2.2. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και της αμοιβαίας αναγνώρισης που κατοχυρώνεται στον κανονισμό Βρυξέλλες I bis δικαιολογεί την ελεύθερη κυκλοφορία (αναγνώριση) μιας απόφασης όπως η απόφαση του έκτακτου τμήματος για αποζημιώσεις του 2022; Θα πρέπει να επιτραπεί στην Invest Inc. να επικαλεστεί την εξαίρεση για λόγους δημόσιας τάξης που περιέχεται στον κανονισμό Βρυξέλλες I bis για να αντισταχθεί στην εκτέλεση;
2. Πρέπει να εφαρμοστεί το τεστ των δύο κριτηρίων από την απόφαση του ΔΕΕ της 25ης Ιουλίου 2018 στην υπόθεση LM στην αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις; Πώς θα μπορούσε να εφαρμοστεί εδώ; Υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στο δικαστικό σύστημα του κράτους Α; Παραβιάστηκε το δικαίωμα της Invest Inc. σε δίκαιη δίκη; Ποιο πιστεύετε ότι θα έπρεπε να είναι το αποτέλεσμα;
3. Δεδομένης της σύνθεσης του έκτακτου τμήματος, και των συνθηκών υπό τις οποίες δημιουργήθηκε, θα πρέπει οι αποφάσεις του (όπως η απόφαση για τις αποζημιώσεις του 2022) να θεωρηθούν "απόφαση" για τους σκοπούς του άρθρου 2, στοιχείο α), και του άρθρου 39 του κανονισμού Βρυξέλλες Ia); Επηρεάζει την ανάλυση η πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την έννοια του δικαστηρίου δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (προδικαστικό ερώτημα);
4. Υποθέστε ότι το Κρατικό Ταμείο Επενδύσεων θα επιχειρήσει να επιβεβαιώσει - ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους Β - ότι η διαταγή του 2019 θα πρέπει να αναγνωριστεί στο εν λόγω κράτος. Θα πρέπει η απόφαση αυτή να αναγνωριστεί από τα δικαστήρια του κράτους Β; Αποτελεί μια τέτοια διαταγή "απόφαση" σύμφωνα με το άρθρο 2 στοιχείο α) του κανονισμού Βρυξέλλες I bis; Μπορεί το δικαστήριο του κράτους Β να το επαληθεύσει αυτό; Μήπως οι περιστάσεις που περιβάλλουν την έκδοσή της (η πίεση της κοινής γνώμης προς τα δικαστήρια, οι αλλαγές στο δικαστικό σύστημα στο κράτος Α γενικά) θα πρέπει να αποκλείουν την αναγνώριση της διαταγής του 2019 στο κράτος Β και σε άλλα κράτη μέλη;
5. Τι γίνεται με τη δήλωση ακυρότητας του 2021;

Υποθετική περίπτωση αριθ. 19

Ο Marco είναι ακτιβιστής και ηγέτης μιας οργάνωσης για τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙΑ+ κοινότητας. Είναι υπήκοος και κάτοικος του κράτους Χ, ενός από τα νέα κράτη μέλη της ΕΕ, όπου οι πόλοι

επιρροής επιδεικνύουν πολύ ισχυρή υποστήριξη σε δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙΑ+ ατόμων, όπως το σύμφωνο συμβίωσης, ο γάμος κ.λπ. Στις εκλογές του 2018 στο Κοινοβούλιο επικράτησε ένας λαϊκιστικός και συντηρητικός συνασπισμός πολιτικών κομμάτων. Ο συνασπισμός ήρθε στην εξουσία, μεταξύ άλλων, εξαπολύοντας μια έντονη εκστρατεία στα μέσα ενημέρωσης κατά των ΛΟΑΤΚΙΑ+ ατόμων και ειδικότερα των ακτιβιστών/ριών. Αυτό συνεχίστηκε και μετά τις εκλογές.

Ο/Η εισαγγελέας στο κράτος Χ είναι συνταγματικό όργανο που διορίζεται από τον/την πρωθυπουργό για θητεία 7 ετών. Ωστόσο, αμέσως μετά τον σχηματισμό της νέας κυβέρνησης το 2018, ψηφίστηκε νόμος που συντόμευσε τη συνταγματική θητεία του/της εισαγγελέα (κάπως στη μέση). Η υπόθεση συνταγματικής αναθεώρησης εκκρεμεί ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου σχετικά με το θέμα αυτό, αλλά κόλλησε για διαδικαστικούς λόγους. Ο κ. Draco διορίστηκε ως νέος Εισαγγελέας στα τέλη του 2018.

Ο κ. Draco δήλωσε δημοσίως ότι "δεν θα ησυχάσει μέχρι να εξαλείψει όλους/ες τους/τις γκέι εγκληματίες που βεβηλώνουν αυτή την άγια γη ηρώων" (εννοώντας την Πολιτεία Χ). Δήλωσε επίσης δημοσίως ότι έδωσε εντολή σε όλους/ες τους/τις εισαγγελείς να αντιμετωπίζουν τα εγκλήματα που διαπράττουν οι ΛΟΑΤΚΙΑ+ ακτιβιστές/ριες (όπως η οργάνωση παράνομων διαδηλώσεων, η πρόκληση δημόσιας αναταραχής, ο παράνομος αποκλεισμός δρόμων, η παρενόχληση μελών του κοινοβουλίου και η βεβήλωση θρησκευτικών συμβόλων) με αυστηρή επαγρύπνηση. Αυτό οδήγησε σε πολυάριθμες ποινικές έρευνες, ορισμένες από τις οποίες κατέληξαν στην επιβολή ποινών. Ως αντίδραση σε αυτή την αυστηρή πολιτική, ο Marco και η Ένωση για τα Δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙΑ+ ατόμων, της οποίας είναι ηγέτης, διοργάνωσαν δημόσια εκστρατεία κατά των ενεργειών της Εισαγγελίας. Η εκστρατεία περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, τη δημοσιοποίηση (στο διαδίκτυο, με δημοσιεύσεις στον Τύπο και αφίσες) των πληροφοριών σχετικά με το παρελθόν του κ. Draco, ο οποίος ξεκίνησε την καριέρα του ως φύλακας σε φυλακές. Υποστηρίχθηκε ότι ο κ. Draco είχε διαπράξει εξευτελιστική μεταχείριση "πολλών" κρατουμένων. Όπως αποδείχθηκε, στον κ. Draco είχε πράγματι επιβληθεί χρηματικό πρόστιμο το 1993 για κατάχρηση εξουσίας όταν υπηρετούσε ως φύλακας σε μια φυλακή. Ωστόσο, δεν αναφέρθηκαν ούτε αποδείχθηκαν άλλες παραβάσεις. Η καμπάνια του Marco για τον κ. Draco καταλήγει με το να αποκαλεί τον τελευταίο "το πιο βρώμικο γουρούνι στον αχουώνα".

Το 2020 ο κ. Draco κατέθεσε μήνυση για αστική δυσφήμιση κατά του Marco και της Ένωσης για τα δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙΑ+. Το πρωτοβάθμιο δικαστήριο απέρριψε την αγωγή, αλλά το Εφετείο ανέτρεψε την απόφαση το 2023, επιδικάζοντας στον κ. Draco αποζημίωση ύψους 1,8 εκατ. ευρώ, την οποία θα έπρεπε να καταβάλουν ο Marco και η Ένωση για τα Δικαιώματα των ΛΟΑΤΚΙΑ+ (υπεύθυνοι αλληλεγγύως και εις ολόκληρον). Ενώ η υπόθεση εκκρεμούσε ενώπιον του Εφετείου, η σύνθεση των δικαστών που θα έκριναν την υπόθεση άλλαξε, επειδή δύο από τους δικαστές μετατέθηκαν πειθαρχικά από το Υπουργείο Δικαιοσύνης σε άλλο δικαστήριο (το Υπουργείο έχει τέτοιες έκτακτες εξουσίες βάσει των νόμων του κράτους Χ). Οι δύο δικαστές που ανέλαβαν ως αντικαταστάτες προήχθησαν πρόσφατα στο Εφετείο (σύμφωνα με τους νόμους του κράτους Χ μια τέτοια προαγωγή απαιτεί θετική γνώμη του Υπουργείου Δικαιοσύνης). Ο Marco δεν άσκησε αναίρεση κατά της απόφασης αυτής ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου.

Εν τω μεταξύ, το 2022, ο Marco πούλησε το διαμέρισμά του και άλλα περιουσιακά στοιχεία στο κράτος Χ και μετέφερε τη συνήθη διαμονή του στο κράτος Υ, όπου πήγε να ζήσει με τον επί μακρόν σύντροφό του. Η Ένωση της οποίας ηγείτο διαλύθηκε. Ο κ. Draco επιχειρεί να εκτελέσει την απόφαση αποζημίωσης στο κράτος Υ.

Ερωτήσεις:

1. Θα πρέπει να αναγνωριστεί η απόφαση αποζημίωσης στο κράτος Υ; Θα πρέπει να επιτραπεί στον Marco να επικαλεστεί την εξαίρεση για λόγους δημόσιας τάξης που περιέχεται στον κανονισμό Βρυξέλλες I bis για να αντιταχθεί στην εκτέλεση; Έχει σημασία το γεγονός ότι ο Marco δεν άσκησε έφεση κατά της απόφασης του Εφετείου στο Ανώτατο Δικαστήριο του κράτους Χ;
2. Βοηθάει το τεστ δύο σημείων της απόφασης του ΔΕΕ της 25ης Ιουλίου 2018 στην υπόθεση LM στην ανάλυση του κατά πόσον θα πρέπει να εφαρμοστεί η εξαίρεση για λόγους δημόσιας τάξης βάσει του κανονισμού Βρυξέλλες I bis;
3. Το γεγονός ότι η σύνθεση των δικαστών άλλαξε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας - όπως εν προκειμένω - υποδηλώνει ότι υπάρχουν συστημικές ελλείψεις στο δικαστικό σύστημα του κράτους Χ;
4. Το ότι η συνταγματική θητεία του Εισαγγελέα διεκόπη μπορεί να έχει οποιαδήποτε σχέση με την περίπτωση κατά την οποία ο κ. Draco - ο νέος Εισαγγελέας - είναι ενάγων σε αστική υπόθεση; Ποια πρέπει να είναι η επιρροή του ίδιου του γεγονότος ότι ο ενάγων υπηρετεί ως δημόσιος λειτουργός;
5. Η απόφαση αποζημίωσης κατά του Μάρκο και της ένωσής του εμπίπτει στην έννοια των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού (SLAPPs);
6. Εξετάστε το σχέδιο πρότασης της ΕΕ για την οδηγία Anti-SLAPP: θα επηρέαζε η έκδοση της οδηγίας την εκτέλεση της απόφασης αποζημίωσης κατά του Marco;

Συμμετοχή στα κοινά

Συγγραφέας(ες): Iliana Boycheva, νομική αναλύτρια, CSD,

Dimitar Markov, Διευθυντής του Προγράμματος Δικαιοσύνης, CSD,

Δρ Μαρία Γιορντάνοβα, προϊστάμενη συνεργάτιδα, Πρόγραμμα Δικαιοσύνης, CSD

Συνοπτική παρουσίαση. Η ύπαρξη ενός ευνοϊκού πλαισίου για την κοινωνία των πολιτών είναι μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την καλή λειτουργία και την αναζωογόνηση των δημοκρατιών. Οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (ΟΚΠ) και οι υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΥΑΔ) είναι απαραίτητοι/ες για να ζωντανέψουν και να προστατεύσουν τις αξίες και τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.¹⁵ Ο ουσιαστικός ρόλος της κοινωνίας των πολιτών στην προώθηση του κράτους δικαίου, της δημοκρατίας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων αναγνωρίζεται παγκοσμίως. Ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει διαπιστώσει με ανησυχία ότι οι ΟΚΠ και οι ΥΑΔ σε πολλά κράτη μέλη αντιμετωπίζουν όλο και περισσότερες προκλήσεις που συνδέονται με τον περιορισμό του πολιτικού χώρου, ιδίως σε συγκεκριμένους τομείς δράσης (δραστηριότητες που σχετίζονται με άτομα σε μετανάστευση, τον ακτιβισμό για τα ΛΟΑΤΚΙΑ+ δικαιώματα, τον περιβαλλοντικό ακτιβισμό). Οι καταγεγραμμένοι περιορισμοί περιλαμβάνουν την επιβολή διοικητικών βαρών, όπως υπερβολικές απαιτήσεις εγγραφής, περιορισμούς στα δικαιώματα ειρηνικής συνάθροισης και συναιτερισμού, και εμπόδια στη συμμετοχή του κοινού, όπως δυσλειτουργικές διαδικασίες δημόσιας διαβούλευσης και στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού (SLAPPs).

Ένα ξεχωριστό αλλά συναφές ζήτημα είναι η προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών/ριών, η οποία διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανίχνευση και την πρόληψη της διαφθοράς, αλλά και στην καταγγελία παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων και άλλων παράνομων πράξεων που διαπράττονται από τις δημόσιες αρχές. Η μεταφορά της οδηγίας της ΕΕ για την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών/ριών οδήγησε σε αναθεωρημένη ή νέα νομοθεσία σε πολλά κράτη μέλη. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η περίοδος μεταφοράς που προβλέπεται στο άρθρο 26 της οδηγίας έχει παρέλθει, κάποια κράτη μέλη δεν έχουν εισάγει ή αναθεωρήσει αντίστοιχα την νομοθεσία τους.

---

¹⁵ Ibid., 1.

Οι εκπαιδευτές/ριες θα πρέπει να χρησιμοποιήσουν αυτό το κεφάλαιο για να δώσουν παραδείγματα για τις δυνατότητες που δίνουν τα θέματα της κοινωνίας των πολιτών αλλά και τα δικαιώματα των μεμονωμένων μελών της, να αποτελέσουν αντικείμενο νομικών υποθέσεων, όσο και τις πρακτικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δικηγόροι, ως μέλη της κοινωνίας των πολιτών και οι ίδιοι/ες, λόγω της ιδιότητάς τους ως μέλη δικηγορικών συλλόγων, της προσωπικής τους δωρεάν εργασίας ή της εργασίας τους στο πλαίσιο ΟΚΠ (για παράδειγμα σε ομάδες νομικής υποστήριξης για καταχρηστικές αγωγές ή νομικής βοήθειας).

Συνδεδεμένες ενότητες

Ενότητα 3 – Κράτος δικαίου και **κοινωνία** των πολιτών

Εισαγωγική ενότητα 2 - Κράτος δικαίου και άσκηση των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων

Προχωρημένες ενότητες 1 - Το κράτος δικαίου στην ΕΕ - προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις και **2** - Επιχειρηματολογία για το κράτος δικαίου - με βάση συγκεκριμένα θέματα

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού
- Υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών

I. Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού (Strategic lawsuits against public participation)

Με την πάροδο των ετών, οι τεχνικές για τον περιορισμό της δημόσιας συμμετοχής και της ελευθερίας της έκφρασης έχουν εξελιχθεί, με καινοτόμους τρόπους, εκμεταλλευόμενους συχνά τα νομικά κενά ή τις γκρίζες ζώνες μεταξύ των νομικών κανόνων. Μια από αυτές τις τεχνικές έγινε γνωστή ως "στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού" (SLAPP). Ο όρος υπονοεί μια καταχρηστική ή αδικαιολόγητη αγωγή που κατατίθεται εναντίον κάποιου αποκλειστικά και μόνο επειδή άσκησε τα πολιτικά του δικαιώματα ή την ελευθερία έκφρασης, συνήθως σε σχέση με θέματα δημοσίου συμφέροντος. Ο στόχος των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού δεν είναι η αναζήτηση δικαιοσύνης, αλλά ο εκφοβισμός, η φήμωση και η αφαίμαξη των οικονομικών και φυσικών πόρων των στοχοποιημένων θυμάτων. Τελικά, οι στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού αποθαρρύνουν τα άτομα να εκφράσουν τις ανησυχίες τους, μειώνοντας τις πλουραλιστικές απόψεις και αποθαρρύνοντας την ενεργό συμμετοχή των πολιτών.

Η θεωρία έχει προσδιορίσει πέντε στοιχεία που καθορίζουν τι συνιστά στρατηγική αγωγή προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού:

- α) Το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που υποβάλλουν την αγωγή και το πρόσωπο ή τα πρόσωπα κατά των οποίων στρέφεται η αγωγή (*ratione personae*),
- β) Το αντικείμενο της αγωγής (*ratione materiae*),
- γ) Η έλλειψη βασιμότητας της αγωγής,
- δ) Η (εικαζόμενη) πρόθεση του/της ενάγοντος/ουσας και
- ε) Το (επιδιωκόμενο) αποτέλεσμα/ επίπτωση της αγωγής στο θύμα.

Οι αγωγές SLAPP μπορούν δυνητικά να επηρεάσουν κάθε πολίτη που μιλάει για θέματα κοινωνικής σημασίας. Υπό αυτή την έννοια, οι αγωγές SLAPP αποτελούν εργαλειοποίηση του νόμου που δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή σε δημοκρατικά κράτη που διέπονται από το κράτος δικαίου. Οι πολίτες πρέπει να γνωρίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματά τους και συχνά χρειάζονται βοήθεια για να τύχουν αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας σε περίπτωση που αυτά παραβιάζονται. Η προστασία αυτή περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, στρατηγικές δικαστικές διαδικασίες που αφορούν δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, όπως το δικαίωμα στην ελευθερία της έκφρασης που προστατεύεται από το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 11 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ, και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, που προστατεύεται από το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 47 του Χάρτη. Η κατανόηση αυτή συμβάλλει στη συνεκτικότερη εφαρμογή και υλοποίηση του δικαίου της ΕΕ και στην επιβολή των δικαιωμάτων των ατόμων.

Οι στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού αποτελούν άμεση απειλή για τις αλληλοεξαρτώμενες αξίες της δημοκρατίας, των θεμελιωδών δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου, τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της ΣΕΕ. Η δημόσια κατανόηση των πολιτικών και των επιπτώσεών τους, καθώς και η νομιμότητα των νομοθετικών αποτελεσμάτων, εξαρτώνται από ανοικτές διαδικασίες διαβούλευσης που επιτρέπουν την ουσιαστική συμβολή του κοινού. Η παρεμπόδιση των ατόμων να εκφράζουν απόψεις για δημόσια

θέματα ή η καταστολή των διαφορετικών απόψεων που δεν αρέσουν σε ισχυρές οντότητες, υπονομεύει άμεσα τον υγιή δημόσιο διάλογο.

Η διασφάλιση μιας εύρωστης ανταλλαγής ιδεών σχετικά με δημόσια θέματα είναι ζωτικής σημασίας για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης με το νόμο - ένα ουσιαστικό στοιχείο του κράτους δικαίου. Η δικαστική ανεξαρτησία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στον έγκαιρο εντοπισμό και την δυνητική διακοπή των αγωγών SLAPP. Ωστόσο, η διάκριση μεταξύ των δικαιολογημένων νομικών ενεργειών και των αγωγών SLAPP, οι οποίες καλύπτονται με το πρόσχημα της αναζήτησης νομικής αρωγής, παραμένει πρόκληση.

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επί του παρόντος, το δίκαιο της ΕΕ δεν παρέχει ρητή και ειδική προστασία κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού. Παρόλα αυτά, υπάρχουν αρκετά σημαντικά έγγραφα που έχουν εγκριθεί από διάφορα θεσμικά όργανα και πλαισιώνουν την πολιτική της ΕΕ στον τομέα αυτό.

Το 2020, το [Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για τη Δημοκρατία](#) ανακοίνωσε μια σειρά συγκεκριμένων πρωτοβουλιών για τη στήριξη και τη διασφάλιση της ελευθερίας και του πλουραλισμού των μέσων ενημέρωσης. Μία από τις πρωτοβουλίες που ανακοινώθηκαν ήταν ένα μέτρο για την προστασία των δημοσιογράφων και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών από τις στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού. Η χρήση των αγωγών SLAPP αυξανόταν στην ΕΕ, με τα άτομα- στόχους να αντιμετωπίζουν συχνά πολλαπλές αγωγές ταυτόχρονα και σε πολλές δικαιοδοσίες.

Στις 27 Απριλίου 2022, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε νομοθετική δέσμη μέτρων που αποτελείται από τη [σύσταση \(ΕΕ\) 2022/758 σχετικά με την προστασία των δημοσιογράφων και των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που συμμετέχουν στο δημόσιο βίο από προδήλως αβάσιμες ή καταχρηστικές δικαστικές διαδικασίες \("Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού"\)](#) και μια [πρόταση οδηγίας για την προστασία των προσώπων που συμμετέχουν στο δημόσιο βίο από προδήλως αβάσιμες ή καταχρηστικές δικαστικές διαδικασίες \("Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού"\)](#).

Οι ευρωπαίοι συννομοθέτες βρίσκονται επί του παρόντος σε συνεχείς διαπραγματεύσεις σχετικά με το περιεχόμενο της οδηγίας. Ωστόσο, η πρόταση οδηγίας αντιμετωπίζει ορισμένες επικρίσεις.

Το σχέδιο οδηγίας εγείρει σημαντικές ανησυχίες σε διάφορα μέτωπα. Πρώτον, η αναγωγή του όρου "διασυννοριακό" σε έναν βασικό ορισμό περιορίζει την εφαρμογή του, ακυρώνοντας την αρχική έμφαση που έδωσε η Επιτροπή στη διασυννοριακή σημασία. Ο ορισμός του "προδήλως αβάσιμου" θέτει προκλήσεις, καθώς θέτει χαμηλό πρότυπο, καθιστώντας το ένδικο μέσο λόγω πρόωρης απόρριψης από το εθνικό Δικαστήριο ανεφάρμοστο σε υποθέσεις που έχουν δομηθεί με επαγγελματικό τρόπο. Το βάρος της απόδειξης στο άρθρο 12 φαίνεται να έχει χαλαρώσει, απαιτώντας από τον/την ενάγοντα/ουσα μόνο να τεκμηριώσει τους ισχυρισμούς του, γεγονός που δυνητικά εμποδίζει την αποδοχή μιας πρόωρης απόρριψης. Ο περιορισμός στην άσκηση έφεσης κατά των αποφάσεων πρόωρης απόρριψης και η άρνηση των δικαιωμάτων παρέμβασης τρίτων, ιδίως ΜΚΟ, περιορίζουν τη συμμετοχή εξωτερικών φορέων σε δίκες μεταξύ ιδιωτών. Επιπλέον, η μετατόπιση της επιδίκασης των εξόδων και της αποζημίωσης σε εθνικά πρότυπα μειώνει την προτεινόμενη προστασία. Συνολικά, το τελευταίο σχέδιο δεν διαθέτει ένα κοινό ελάχιστο πρότυπο και βασίζεται στα κράτη μέλη για να υιοθετήσουν ένα σύνολο διαδικαστικών αρχών, εγείροντας ανησυχίες σχετικά με τη συνοχή και την αποτελεσματικότητα.

Από την άλλη πλευρά, παρά τις προσπάθειες που καταβάλλονται στην ΕΕ για τη ρύθμιση των διασυνοριακών αστικών και εμπορικών διαφορών μέσω του [κανονισμού Βρυξέλλες ΙΑ](#), έχουν διατυπωθεί επικρίσεις σχετικά με τη δυνητική εκμετάλλευση των υποθέσεων δυσφήμισης στο ιδιωτικό διεθνές δίκαιο. Ενώ ο κανονισμός αποσκοπούσε στην αποθάρρυνση της "άγρας δικαστηρίου - forum shopping" με την παροχή δικαιοδοσίας με βάση την κατοικία του εναγόμενου ατόμου, άθελά του επιτρέπει σε ενάγοντες/ουσες σε υποθέσεις αδικοπραξιών ή οιονεί αδικοπραξιών να επιλέγουν μονομερώς το δικαστήριο – είτε την κατοικία του εναγόμενου ατόμου είτε "τον τόπο όπου συνέβη ή ενδέχεται να συμβεί το ζημιογόνο γεγονός" (άρθρο 7 παράγραφος 2).

Το Δικαστήριο της ΕΕ έχει ερμηνεύσει ευρέως αυτή τη δεύτερη επιλογή, ιδίως σε υποθέσεις δυσφήμισης που σχετίζονται με διαδικτυακές δημοσιεύσεις. Η ερμηνεία αυτή επιτρέπει σε ενάγοντες/ουσες να εγείρουν αγωγές σε πολλές δικαιοδοσίες στις οποίες έχει φθάσει το δημοσιευμένο περιεχόμενο, ζητώντας αποζημίωση σε διάφορα δικαστήρια, συμπεριλαμβανομένων εκείνων στα οποία δραστηριοποιείται ο εκδότης ή στα οποία ο/η ενάγων/ουσα έχει σημαντικά συμφέροντα (βλ.: C-251/20- [C-509/09](#)). Αυτή η ευρεία ερμηνεία, ιδίως στην εποχή των ψηφιακών μέσων, παρέχει στους/στις ενάγοντες/ουσες εκτεταμένες δυνατότητες να ακολουθούν στρατηγικά δικαστικές τακτικές και να στοχεύουν τους/τις εναγόμενους/ες σε πολλαπλές δικαιοδοσίες, ενίοτε διαφορετικές από την κατοικία του εναγόμενου ατόμου, εξαντλώντας τους μέσω των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού.

Επιπλέον, η απουσία των υποθέσεων δυσφήμισης από το πεδίο εφαρμογής του [κανονισμού Ρώμη II](#), ο οποίος διέπει τις συγκρούσεις νόμων σε εξωσυμβατικές ενοχές στο πλαίσιο αστικών και εμπορικών υποθέσεων, δίνει σημαντική σημασία στην επιλογή δικαιοδοσίας. Η επιλογή αυτή όχι μόνο καθορίζει τον τόπο εκδίκασης της υπόθεσης, αλλά υπαγορεύει και το ουσιαστικό δίκαιο που εφαρμόζεται σε αυτήν.

Η εξαίρεση της δυσφήμισης από τον κανονισμό Ρώμη II, σε συνδυασμό με τις εκτεταμένες επιλογές που παρέχει ο κανονισμός Βρυξέλλες Ια για την επιλογή δικαιοδοσίας σε διασυνοριακές υποθέσεις δυσφήμισης, μπορεί να ευνοήσει το forum shopping και τον τουρισμό της δυσφήμισης. Η κατάσταση αυτή επιτρέπει στους/στις ενάγοντες/ουσες να επιλέγουν δικαιοδοσίες με χαμηλότερα πρότυπα όσον αφορά την ελευθερία του Τύπου ή την ελευθερία της έκφρασης. Το ζήτημα αυτό επισημάνθηκε στο έγγραφο εργασίας των υπηρεσιών της Επιτροπής που συνοδεύει την πρόταση της Επιτροπής για μια οδηγία κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού. Τονίζεται η όξυνση του προβλήματος των αγωγών SLAPP λόγω του στοιχείου του forum shopping, ιδίως επειδή ορισμένες δικαιοδοσίες εντός της ΕΕ θεωρούνται ευνοϊκότερες για τους/τις ενάγοντες/ουσες από άλλες.

Κατά συνέπεια, ορισμένοι/ες εμπειρογνώμονες και ενδιαφερόμενοι φορείς υποστηρίζουν μεταρρυθμίσεις τόσο στον κανονισμό Ρώμη II όσο και στον κανονισμό Βρυξέλλες ΙΑ ως συμπληρωματικό και αναγκαίο μέτρο για την αποτελεσματική καταπολέμηση των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στο Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για τη Δημοκρατία, έχει δεσμευτεί να εξετάσει τις διασυνοριακές διαστάσεις των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού όσον αφορά την αξιολόγηση της Ρώμης II και των Βρυξελλών Ια για το 2022.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2023), [Στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού](#), Στρασβούργο 2023
- Συνασπισμός κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στην Ευρώπη (2022), [CASE: Σημείωμα των ειδικών επί της πρότασης της ΕΕ κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού](#).
- Δρ. Justin Borg-Barthet (2020), [Συμβουλές σχετικά με τη θέσπιση νομοθεσίας κατά των αγωγών SLAPP για την προστασία της ελευθερίας της έκφρασης στην Ευρωπαϊκή Ένωση](#), Κέντρο Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου

Άλλα όργανα

Το ΕΔΔΑ έχει θεσπίσει ορισμένες αρχές στη νομολογία του σχετικά με τις υποθέσεις δυσφήμισης που σχετίζονται στενά με αγωγές SLAPP και θα μπορούσαν να παρέχουν καθοδήγηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να υποστηριχθούν αυτές οι υποθέσεις:

- **Η αρχή του δημόσιου συμφέροντος:** οι δημοσιεύσεις που συμβάλλουν στη συζήτηση ενός θέματος δημόσιου ενδιαφέροντος ή γενικού ενδιαφέροντος απολαμβάνουν υψηλότερου επιπέδου προστασίας.

Βλέπετε: [Jersild κατά Δανίας](#), αριθ. προσφυγής 15890/89, απόφαση της 23ης Σεπτεμβρίου 1994- [Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου](#), αριθ. προσφυγής 6538/74, απόφαση της 26ης Απριλίου 1979- [Thorgeir Thorgeirson κατά Ισλανδίας](#), αριθ. προσφυγής 13778/88, απόφαση της 25ης Ιουνίου 1992- [Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου](#), αριθ. προσφυγής 17488/90, απόφαση της 27ης Μαρτίου 1996.

- **Η αρχή της μεγαλύτερης ανοχής από την πλευρά των δημόσιων προσώπων:** τα όρια της αποδεκτής κριτικής είναι ευρύτερα για τα δημόσια πρόσωπα, ιδίως τους/τις πολιτικούς, τους/τις κρατικούς/ες αξιωματούχους και τους/τις κρατικούς υπαλλήλους.

Βλέπετε: [Lingens κατά Αυστρίας](#), αριθ. 9815/82, απόφαση της 8ης Ιουλίου 1986.

- **Η αρχή της καλής πίστης:** όταν οι δημοσιογράφοι αναφέρουν ένα θέμα δημόσιου ενδιαφέροντος, αναμένεται από αυτούς/ες να ενεργούν καλόπιστα και να παρέχουν ακριβείς και αξιόπιστες πληροφορίες σύμφωνα με τη δημοσιογραφική δεοντολογία- εάν οι απαιτήσεις αυτές πληρούνται, δεν θα πρέπει να υπόκεινται σε δυσανάλογες προσδοκίες όσον αφορά τα δημοσιογραφικά τους καθήκοντα.

Βλέπετε: [Bladet Tromsø κατά Νορβηγίας](#), αριθ. προσφυγής 21980/93, απόφαση της 9ης Ιουλίου 1998- [Thoma κατά Λουξεμβούργου](#), αριθ. προσφυγής 38432/97, απόφαση της 29ης Μαρτίου 2001.

- **Η αρχή της εξέτασης των δηλώσεων στο συνολικό τους πλαίσιο.**

Βλέπετε: [Morice κατά Γαλλίας](#), αριθ. προσφυγής 29369/10, απόφαση της 24ης Απριλίου 2015- [Roland Dumas κατά Γαλλίας](#), αριθ. προσφυγής 34875/07, απόφαση της 15ης Ιουλίου 2010.

Η υπόθεση [Steel και Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου](#) [αριθ. προσφυγής 68416/01, απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2005] μπορεί να χαρακτηριστεί ως τυπική υπόθεση αγωγής SLAPP, όπου καθορίστηκαν πιο συγκεκριμένες αρχές:

- Οι ΜΚΟ και οι ακτιβιστές/ριες απολαμβάνουν παρόμοια προστασία με τα μέλη του Τύπου,

- Το κράτος έχει θετική υποχρέωση να παρέχει τη δυνατότητα νομικής συνδρομής στους/στις κατηγορούμενους/ες που δεν μπορούν να καλύψουν τα έξοδα της διαδικασίας, προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα των δικονομικών όπλων,
- Η υπερβολική ζημία μπορεί να αποτελέσει λόγο για να θεωρηθεί μια παρέμβαση δυσανάλογη.

Η έννοια της "κατάχρησης διαδικασίας/ δικαιώματος" μπορεί επίσης να είναι σχετική όταν πρόκειται για στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Bayer J., Bard P. και Chun Luk N., (2021), Strategic Lawsuits Against Public Participation (SLAPP) in the European Union. [A comparative study, EU-CITIZEN, Academic Network on European Rights](#), 30 Ιουνίου 2021, σελ. 28-36, σελ. 36-41.

Νομολογία

Λόγω της απουσίας νομοθεσίας κατά των αγωγών SLAPP σε ευρωπαϊκό επίπεδο και του σχετικά μη ανεπτυγμένου νομικού πλαισίου σε εθνικό επίπεδο, το ΔΕΕ δεν έχει ακόμη εκδώσει σχετική νομολογία.

Η απουσία ξεκάθαρων υποθέσεων SLAPP δεν σημαίνει ότι το πρόβλημα δεν υφίσταται. Η αποτρεπτική επίδραση δημιουργείται συχνά μέσω άτυπων μεθόδων, όπως μέσα από δικηγόρους εταιρειών και πολιτικούς που απειλούν δημοσιογράφους ή την κοινωνία των πολιτών με νομικές ενέργειες. Δεν τολμούν όλα τα άτομα στόχοι αγωγών SLAPP να αντιμετωπίσουν τις δικαστικές διαδικασίες- ορισμένοι/ες προτιμούν να συμβιβαστούν εξωδικαστικά, αποφεύγοντας το δικαστικό σύστημα και τον έλεγχο των μέσων ενημέρωσης.

Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι η υπόθεση Steel and Morris, που αναφέρθηκε παραπάνω. Η υπόθεση αφορούσε τη δράση της McDonald's κατά δύο ακτιβιστών ΜΚΟ. Η McDonald's, γνωστή για το μοτίβο της να προσφέρει ευνοϊκούς διακανονισμούς, είχε κάνει παρόμοιες προσφορές σε επικριτικούς δημοσιογράφους στο παρελθόν. Σε αυτή την περίπτωση, οι ακτιβιστές επέλεξαν να συνεχίσουν την υπόθεσή τους στο ΕΔΔΑ, με αποτέλεσμα μια δικαστική διαμάχη που διήρκεσε από το 1986 έως το 2005.

Η πρώτη φορά που το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στην έννοια της αγωγής SLAPP ήταν στις 15 Μαρτίου 2022 στην απόφασή [OOO Memo κατά της Ρωσίας](#).

Η υπόθεση αφορούσε αστική αγωγή δυσφήμισης που ασκήθηκε από ρωσικό περιφερειακό κρατικό φορέα κατά εταιρείας μέσων ενημέρωσης. Η εταιρεία μέσων ενημέρωσης διατάχθηκε να δημοσιεύσει στον ιστότοπό της μια δήλωση ανάκλησης αναφέροντας ότι είχε δημοσιεύσει ψευδείς δηλώσεις, αμαυρώνοντας την επιχειρηματική φήμη της ενάγουσας εταιρείας. Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι, αν και οι αστικές διαδικασίες δυσφήμισης είναι ανοικτές σε ιδιωτικές ή δημόσιες επιχειρήσεις για την προστασία της φήμης τους, ωστόσο αυτό δεν μπορεί να ισχύει για ένα μεγάλο, χρηματοδοτούμενο από φορολογούμενους, εκτελεστικό όργανο, όπως ο περιφερειακός κρατικός φορέας στην παρούσα υπόθεση. Αποφάσισε ότι η παρέμβαση στο δικαίωμα της εταιρείας μέσων ενημέρωσης στην ελευθερία της έκφρασης, όπως κατοχυρώνεται από το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής

Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, δεν δικαιολογείται από έναν "νόμιμο σκοπό", καθώς ο ρωσικός περιφερειακός κρατικός φορέας δεν μπορούσε να επικαλεστεί την "προστασία της φήμης και των δικαιωμάτων των άλλων", όπως απαριθμούνται στο άρθρο 10 § 2 της ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ διαπίστωσε ότι το να επιτρέπεται σε εκτελεστικά όργανα να ασκούν αγωγές δυσφήμισης κατά μελών των μέσων ενημέρωσης αποτελεί υπερβολικό και δυσανάλογο βάρος για τα μέσα ενημέρωσης και θα μπορούσε αναπόφευκτα να οδηγήσει σε αναχαίτιση των μέσων ενημέρωσης κατά την άσκηση του καθήκοντος τους ως φορείς πληροφόρησης και ως δημόσιων παρατηρητών.

OOO Memo V. Russia, Appl. No. 2840/10, απόφαση της 15ης Μαρτίου 2022, παρ. 45

Μελέτες

Ακριβείς και επικαιροποιημένες πληροφορίες σχετικά με τις στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού μπορείτε να βρείτε στον [ιστότοπο](#) του Συνασπισμού κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στην Ευρώπη (CASE). Το CASE είναι ένας συνασπισμός μη κυβερνητικών οργανώσεων από την Ευρώπη που ενώνονται αναγνωρίζοντας την απειλή που θέτουν οι στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στα δημόσια παρατηρητήρια. Ο συνασπισμός δημοσιεύει συχνά έργα και μελέτες σχετικά με τις στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού σε όλη την Ευρώπη και γνωμοδοτήσεις εμπειρογνομόνων σχετικά με την πολιτική και τις νομικές ενέργειες κατά των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού.

Άλλοι ενδιαφερόμενοι φορείς διεξήγαγαν επίσης μελέτες σχετικά με τις επιπτώσεις των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στην Ευρώπη, συμπεριλαμβανομένης της [μελέτης](#) της επιτροπής JURI, στην οποία περιλαμβάνεται ανάλυση των νομικών ορισμών των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της συμβατότητας με τη νομοθεσία της ΕΕ.

Οι περισσότερες μελέτες καταδεικνύουν ότι οι στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού αποτελούν αυξανόμενη ανησυχία στην Ευρώπη και ότι έχουν σημαντικό αντίκτυπο στη λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Υπάρχει έλλειψη ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης των δικαστικών λειτουργών σχετικά με τον τρόπο πρόληψης και αντιμετώπισης των στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού.

Ενδεικτική ανάγνωση

- 2023) [SLAPPs: A Threat to Democracy Continues to Grow. A 2023 Report Update, Coalition Against SLAPPs in Europe](#), Ιούλιος 2023.
- (2022) [Shutting Out Criticism: How SLAPPs Threaten European Democracy](#). A Report by CASE, Coalition Against SLAPPs in Europe, Μάρτιος 2022.

- (2022) [SLAPPs Against Journalists Against Europe. Media Freedom Rapid Response](#), Article 19, Μάρτιος 2022.
- Borg-Barthed J., et. al. (2021), [The Use of SLAPPs to Silence Journalists, NGOs and Civil Society](#), European Parliament, Ιούνιος 2021.

Από ακαδημαϊκής άποψης, μία από τις πιο ολοκληρωμένες μελέτες για τις στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού είναι η μελέτη [Strategic Lawsuits Against Public Participation \(SLAPP\) in the European Union. A Comparative Study](#). Η μελέτη αυτή αναλύει ποιες νομικές διατάξεις (αστικές, ποινικές, διοικητικές ή άλλες) είναι επιρρεπείς σε κατάχρηση για την δρομολόγηση στρατηγικών αγωγών προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού, καθώς και υπό ποιες συνθήκες τέτοιες επιβλαβείς δίκες μπορούν να έχουν ανασταλτικό αποτέλεσμα στην ελευθερία της έκφρασης. Η μελέτη παρέχει κατάλογο τεκμηριωμένων συστάσεων, μεταξύ άλλων για το πώς οι νομοθέτες της ΕΕ θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις στρατηγικές αγωγές προς αποθάρρυνση της συμμετοχής του κοινού στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Bayer J., Bard P. and Chun Luk N., (2021), [Strategic Lawsuits Against Public Participation \(SLAPP\) in the European Union. A comparative study](#), EU-CITIZEN, Academic Network on European Rights, 30 Ιουνίου 2021
- Bayer J., Bard P., Chun Luk N, Vosyliute L. (2020), [Ad-hoc Request. SLAPP in the EU Context](#), Academic Network on European Rights, Μάιος 2020.

II. Υπερασπιστές/ριες/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΥΑΔ)

Οι υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (ΥΑΔ) είναι τα άτομα, οι ομάδες και τα όργανα της κοινωνίας που προωθούν και προστατεύουν τα παγκοσμίως αναγνωρισμένα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες. Οι υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιδιώκουν την προώθηση και προστασία των πολιτικών και ατομικών δικαιωμάτων, καθώς και την προώθηση, προστασία και υλοποίηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών δικαιωμάτων. Οι ΥΑΔ προωθούν και προστατεύουν επίσης τα δικαιώματα των μελών ομάδων, όπως οι κοινότητες αυτοχθόνων. Ο ορισμός δεν περιλαμβάνει τα άτομα ή τις ομάδες που διαπράττουν ή προπαγανδίζουν τη βία.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι ΥΑΔ μαζί με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών είναι απαραίτητες στις συνταγματικές δημοκρατικές κοινωνίες για να ζωντανέψουν και να προστατεύσουν τις αξίες που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στον Χάρτη. Ωστόσο, παρά τα μέτρα που έχουν ληφθεί από ορισμένα κράτη μέλη και την ΕΕ για την προστασία, την υποστήριξη και την ενδυνάμωση των ΥΑΔ, αντιμετωπίζουν όλο και περισσότερες προκλήσεις από διάφορα νομικά, διοικητικά και πολιτικά εμπόδια.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει επίσης επανειλημμένα εκφράσει την ανησυχία του σχετικά με τις επιθέσεις και τις απειλές κατά των ΥΑΔ και των οικογενειών τους σε παγκόσμιο επίπεδο, καταδικάζοντας την αύξηση των επιθέσεων κατά των οικογενειών, των κοινοτήτων και των δικηγόρων των ΥΑΔ και καλώντας τόσο την ΕΕ όσο και τα κράτη μέλη να ενσωματώσουν τη βία κατά των ΥΑΔ στις πολιτικές τους για τη διαχείριση κρίσεων, να παρέχουν αποτελεσματικές αποκρίσεις για την προστασία των ΥΑΔ όταν χρειάζεται και να εντείνουν την παροχή προσωρινής προστασίας και στέγασης για τους/τις ΥΑΔ που βρίσκονται σε κίνδυνο και τις οικογένειές τους.

Ομοίως, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει προτείνει δράσεις για την προώθηση ενός ασφαλούς και ευνοϊκού περιβάλλοντος και για την υποστήριξη και προστασία των ΥΑΔ, μεταξύ άλλων μέσω της παροχής υποστήριξης στις διαδικασίες έκδοσης VISA και της ενίσχυσης των μηχανισμών προσωρινής μετεγκατάστασης.

Επί του παρόντος, το δίκαιο της ΕΕ δεν παρέχει ειδική νομική προστασία στους ΥΑΔ. Παρόλα αυτά, πολλά κράτη μέλη έχουν λάβει μέτρα για την προστασία των προσώπων αυτών όταν κινδυνεύουν. Τα μέτρα αυτά κυμαίνονται από ολοκληρωμένα προγράμματα υποδοχής και φιλοξενίας των ΥΑΔ μέχρι πιο ειδικά μέτρα που στοχεύουν σε συγκεκριμένες κατηγορίες ΥΑΔ.

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Επί του παρόντος, το δίκαιο της ΕΕ δεν παρέχει ρητή και ειδική προστασία στους/στις ΥΑΔ. Παρόλα αυτά, υπάρχουν αρκετά σημαντικά έγγραφα που έχουν εγκριθεί από διάφορα θεσμικά όργανα και πλαισιώνουν την πολιτική της ΕΕ στον τομέα αυτό.

Η στήριξη των ΥΑΔ αποτελεί μία από τις κύριες προτεραιότητες της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι [κατευθυντήριες γραμμές](#) της ΕΕ [για τους/τις υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων](#), που εγκρίθηκαν το 2008, επιβεβαίωσαν ότι οι ΥΑΔ αποτελούν φυσικούς και απαραίτητους "συμμάχους" στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του εκδημοκρατισμού στις χώρες τους. Η βοήθεια προς τους/τις ακτιβιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ίσως η πιο ορατή από τις δραστηριότητες της ΕΕ στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με άμεσο αντίκτυπο στα άτομα. Μετά την έγκριση των κατευθυντήριων γραμμών, αναφέρεται ένας αυξανόμενος αριθμός κοινών πρωτοβουλιών εντός της ΕΕ για την προστασία και την υποστήριξη των ΥΑΔ, ενώ οι ΥΑΔ και οι οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο ως βασικοί/ες συνομιλητές/ριες των στόχων της ΕΕ.

Σκοπός των κατευθυντήριων γραμμών είναι να παράσχουν πρακτικές προτάσεις για την ενίσχυση της δράσης της ΕΕ στο θέμα αυτό. Οι κατευθυντήριες γραμμές μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε επαφές με τρίτες χώρες σε όλα τα επίπεδα, καθώς και σε πολυμερή φόρουμ για τα ανθρώπινα δικαιώματα, προκειμένου να υποστηριχθούν και να ενισχυθούν οι συνεχιζόμενες προσπάθειες της Ένωσης για την προώθηση και την ενθάρρυνση του σεβασμού του δικαιώματος υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι κατευθυντήριες γραμμές προβλέπουν επίσης παρεμβάσεις της Ένωσης για τους/τις Υπερασπιστές/ριες Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων που διατρέχουν κίνδυνο και προτείνουν πρακτικά μέσα για την υποστήριξη και την παροχή βοήθειας στους/στις ΥΑΔ.

Παράλληλα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει επίσης τοποθετηθεί ως σημαντικός παράγοντας όσον αφορά τη στήριξη των ΥΑΔ. Η Υποεπιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου διοργανώνει τακτικά ακροάσεις και συζητήσεις με τους/τις ΥΑΔ με σκοπό την έκδοση εκθέσεων και ψηφισμάτων. Η [έκθεση](#) του 2010 [σχετικά με τις πολιτικές της ΕΕ υπέρ των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων](#) ("έκθεση Hautala") έκανε απολογισμό της μέχρι τώρα

εφαρμογής των κατευθυντήριων γραμμών και κατέθεσε διάφορες προτάσεις για μια αποτελεσματικότερη πολιτική έναντι των ΥΑΔ.

Άλλα διεθνή μέσα

Εκτός από την ΕΕ, αρκετοί μεγάλοι διεθνείς οργανισμοί έχουν θέσει ως βασική τους προτεραιότητα την προστασία των ΥΑΔ, εκδίδοντας τις δικές τους κατευθυντήριες γραμμές ή/και δημιουργώντας ειδικούς μηχανισμούς παρακολούθησης για την υποστήριξη του έργου των ΥΑΔ.

Τα **Ηνωμένα Έθνη** υιοθέτησαν το 1998 μια [Διακήρυξη για τους/τις Υπερασπιστές/ριες των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων](#). Η διακήρυξη βασίζεται, ενοποιεί και αντικατοπτρίζει το διεθνές δίκαιο που αφορά την προώθηση, την προστασία και την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Καθορίζει τα δικαιώματα και τις ευθύνες των κρατών, των Υπερασπιστών/ριών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και όλων των φορέων της κοινωνίας για την εξασφάλιση ενός ασφαλούς και ευνοϊκού περιβάλλοντος για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Για την προώθηση της αποτελεσματικής εφαρμογής της διακήρυξης, η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα θέσπισε την εντολή Ειδικού/ής Εισηγητή/ριας για την κατάσταση των ΥΑΔ. Εκτός από την προώθηση της διακήρυξης, ο/η Ειδικός/η Εισηγητής/ρια έχει την εντολή να μελετά τις τάσεις, τις εξελίξεις και τις προκλήσεις σχετικά με το δικαίωμα προαγωγής και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να συνιστά αποτελεσματικές στρατηγικές για την καλύτερη προστασία των ΥΑΔ και να παρακολουθεί τις συστάσεις αυτές, να αναζητά, να λαμβάνει, να εξετάζει και να ανταποκρίνεται σε πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση των ΥΑΔ, να ενσωματώνει την οπτική του φύλου με ιδιαίτερη έμφαση στις γυναίκες ΥΑΔ, να συντονίζεται με άλλες σχετικές οντότητες του ΟΗΕ και να υποβάλλει ετήσια έκθεση στο Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και στη Γενική Συνέλευση. Ο/Η Ειδικός/η Εισηγητής/ρια υποβάλλει δύο θεματικές εκθέσεις κάθε χρόνο, στις οποίες διερευνά λεπτομερέστερα συγκεκριμένα θέματα ή τάσεις και παρέχει καθοδήγηση και συστάσεις στα κράτη μέλη του ΟΗΕ, στις επιχειρήσεις, στις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και σε άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Οι πιο πρόσφατες θεματικές εκθέσεις επικεντρώνονται στις γυναίκες ΥΑΔ, σε ΥΑΔ που εργάζονται για τη διαφθορά και τη μετανάστευση, στις απειλές κατά της ζωής και σε δολοφονίες ΥΑΔ, στη μακροχρόνια κράτηση ΥΑΔ κ.λπ. Ο/Η Ειδικός/ή Εισηγητής/ρια πραγματοποιεί επίσης επισκέψεις σε χώρες και αποστέλλει ανακοινώσεις (επίσημες επιστολές) σε κυβερνήσεις και άλλους φορείς που εκφράζουν ανησυχίες σχετικά με εικαζόμενες παραβιάσεις.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ΥΑΔ (2021), [Final Warning: Death Threats and Killings of Human Rights Defenders](#), Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη, 22 Φεβρουαρίου 2021.
- Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ΥΑΔ (2022), [States in Denial: The Long-Term Detention of Human Rights Defenders](#), Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη, 14 Οκτωβρίου 2021.
- Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ΥΑΔ (2022), [At the Heart of the Struggle: Human Rights Defenders Working against Corruption](#), Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη, 11 Μαρτίου 2022.

- Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (2022), [Refusing To Turn Away: Human Rights Defenders Working on the Rights of Refugees, Migrant and Asylum-Seekers](#), Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη, 13 Οκτωβρίου 2022.
- Ειδική Εισηγήτρια των Ηνωμένων Εθνών για την κατάσταση των ΑΔΑ (2023), [Pathways to Peace: Women Human Rights Defenders in Conflict, Post-Conflict and Crisis-Affected Settings](#), Νέα Υόρκη, Ηνωμένα Έθνη, 12 Οκτωβρίου 2023.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης υιοθέτησε το 2008 τη δική του [Διακήρυξη σχετικά με τη δράση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη βελτίωση της προστασίας των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την προώθηση των δραστηριοτήτων](#) τους. Η υποστήριξη του έργου των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η προστασία τους και η ανάπτυξη ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τις δραστηριότητές τους βρίσκονται στον πυρήνα της εντολής του Επιτρόπου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Ο Επίτροπος επικουρεί τα κράτη μέλη στην εκπλήρωση των σχετικών υποχρεώσεών τους παρέχοντας συμβουλές και συστάσεις. Ο Επίτροπος και το Γραφείο του θέτουν ζητήματα που σχετίζονται με το εργασιακό περιβάλλον των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις περιπτώσεις εκείνων που βρίσκονται σε κίνδυνο μέσω διαλόγου με τις αρχές και δημόσια, μεταξύ άλλων μέσω των μέσων ενημέρωσης. Έχουν παρέμβει ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε διάφορες υποθέσεις που αφορούν υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο Επίτροπος και το Γραφείο τους διατηρούν τακτικές επαφές και ανταλλαγές με ένα ευρύ φάσμα υπερασπιστών/ριών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θεωρώντας αυτούς και αυτές φυσικούς εταίρους του Συμβουλίου της Ευρώπης, μεταξύ άλλων με τη μορφή στρογγυλών τραπέζων. Μετά από κάθε εκδήλωση, ο Επίτροπος δημοσιεύει έκθεση στρογγυλής τραπέζης στην οποία επισημαίνονται τα κύρια ζητήματα που έθεσαν οι συμμετέχοντες/ουσες και ακολουθούν συστάσεις για την αντιμετώπιση των προκλήσεων που εντοπίστηκαν.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Συμβούλιο της Ευρώπης (2019), [Human Rights Defenders in the Council of Europe Area: Current Challenges and Possible Solutions](#), Στρασβούργο, Συμβούλιο της Ευρώπης, 29 Μαρτίου 2019.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2021), [European countries should lift the taboo on Afrophobia and start addressing this phenomenon](#), Στρασβούργο, Συμβούλιο της Ευρώπης, 19 Μαρτίου 2021.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2021), [Environmental Rights Activism and Advocacy in Europe: Issues, Threats, Opportunities](#), Στρασβούργο, Συμβούλιο της Ευρώπης, 31 Μαρτίου 2021.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2021), [Human rights of LGBTI people in Europe: current threats to equal rights, challenges faced by defenders, and the way forward](#), Στρασβούργο, Συμβούλιο της Ευρώπης, 8 Δεκεμβρίου 2021.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2023), [Human Rights Defenders in the Council of Europe Area in Times of Crises](#), Στρασβούργο, Συμβούλιο της Ευρώπης, 23 Μαρτίου 2023.

Ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ) δημοσίευσε το 2014 τις δικές του [κατευθυντήριες γραμμές για την προστασία των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων](#). Οι κατευθυντήριες γραμμές βασίζονται στις δεσμεύσεις του ΟΑΣΕ και στα παγκοσμίως αναγνωρισμένα πρότυπα για τα ανθρώπινα δικαιώματα τα οποία τα συμμετέχοντα κράτη έχουν δεσμευτεί να τηρούν και ενημερώνονται από βασικά διεθνή μέσα που σχετίζονται με

την προστασία των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι κατευθυντήριες γραμμές δεν θέτουν νέα πρότυπα ούτε επιδιώκουν να δημιουργήσουν "ειδικά" δικαιώματα για τους/τις ΥΑΔ, αλλά επικεντρώνονται στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσων κινδυνεύουν λόγω του έργου τους στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Το έγγραφο ορίζει τις γενικές αρχές που διέπουν την προστασία των ΥΑΔ και προσφέρει συγκεκριμένες συστάσεις σχετικά με τον τρόπο προστασίας της σωματικής ακεραιότητας, της ελευθερίας, της ασφάλειας και της αξιοπρέπειας των ΥΑΔ (συμπεριλαμβανομένης της προστασίας από απειλές, επιθέσεις και άλλες καταχρήσεις, της προστασίας από δικαστική παρενόχληση, ποινικοποίηση, αυθαίρετη σύλληψη και κράτηση, καθώς και της αντιμετώπισης του στιγματισμού και της περιθωριοποίησης) και της δημιουργίας ενός ασφαλούς και ευνοϊκού περιβάλλοντος, που ευνοούν την εργασία για τα ανθρώπινα δικαιώματα (ελευθερία γνώμης και έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία ειρηνικών συγκεντρώσεων, ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι και δικαίωμα ίδρυσης, ένταξης και αποτελεσματικής συμμετοχής σε ΜΚΟ, δικαίωμα συμμετοχής στα δημόσια πράγματα, ελευθερία μετακίνησης και εργασίας για τα ανθρώπινα δικαιώματα εντός και εκτός συνόρων, δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, δικαίωμα πρόσβασης και επικοινωνίας με διεθνείς οργανισμούς κ.λπ.). Η εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών κατά τα δύο πρώτα έτη μετά τη δημοσίευσή τους αξιολογήθηκε από το Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΑΣΕ (Office for Democratic Institutions and Human Rights, ODIHR). Η έκθεση αξιολόγησης της εφαρμογής των κατευθυντήριων γραμμών παρέχει επισκόπηση και ανάλυση των γενικών τάσεων, των προκλήσεων και των καλών πρακτικών που αφορούν την προστασία των ΥΑΔ στην περιοχή του ΟΑΣΕ και προσφέρει συστάσεις για την αντιμετώπιση των εντοπισμένων κενών προστασίας. Το ODIHR παρακολουθεί επίσης την εφαρμογή των κατευθυντήριων γραμμών διενεργώντας αξιολογήσεις ανά χώρα. Το 2018 και το 2019, στο πλαίσιο του πρώτου κύκλου αξιολόγησης ανά χώρα, το ODIHR επισκέφθηκε την Τσεχική Δημοκρατία, τη Γεωργία, την Ιταλία, τη Μογγολία και το Μαυροβούνιο για να εξετάσει την κατάσταση των ΥΑΔ και να εντοπίσει τα κενά, τις προκλήσεις και τις καλές πρακτικές όσον αφορά την προστασία τους.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (2017), ["The Responsibility of States": Protection of Human Rights Defenders in the OSCE Region \(2014-2016\)](#), Βαρσοβία, Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΑΣΕ, 14 Σεπτεμβρίου 2017.
- Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (2021), [The Situation of Human Rights Defenders in Selected OSCE Participating States](#), Βαρσοβία, Γραφείο Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΑΣΕ, 28 Ιουλίου 2021.

Νομικές μελέτες

Το 2014 υλοποιήθηκε από τη Διεθνή Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (International Service for Human Rights, ISHR) ένα σημαντικό ερευνητικό έργο σχετικά με τη νομική αναγνώριση και προστασία των ΥΑΔ στο εθνικό δίκαιο. Περιλάμβανε περισσότερες από σαράντα δικαιοδοσίες από όλες τις περιφέρειες και ένα ευρύ φάσμα νομικών παραδόσεων. Η έκθεση χωρίζεται σε τέσσερις κύριες ενότητες. Η πρώτη ενότητα παρέχει μια γενική επισκόπηση και παρουσιάζει τα βασικά ευρήματα σχετικά με τη φύση και την έκταση της νομικής αναγνώρισης και προστασίας των ΥΑΔ σε εθνικό επίπεδο. Η δεύτερη ενότητα συνοψίζει μια σειρά ευρημάτων σχετικά με τους νόμους γενικής εφαρμογής που προωθούν και προστατεύουν το έργο των ΥΑΔ. Η τρίτη ενότητα

προσδιορίζει τα είδη των εθνικών νόμων και πολιτικών που παρεμποδίζουν ή περιορίζουν το έργο των ΥΑΔ και τα οποία θα πρέπει να επανεξεταστούν και να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν για να διασφαλιστεί ότι οι υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν να δραστηριοποιούνται σε ένα ασφαλές και ευνοϊκό περιβάλλον. Η τελευταία ενότητα παραθέτει τα βασικά ευρήματα και συστάσεις σχετικά με την ανάπτυξη, τη θέσπιση και τη μεταρρύθμιση των εθνικών νόμων ώστε να διασφαλιστεί ότι οι υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων μπορούν να λειτουργούν σε ένα ασφαλές, ευνοϊκό και ευνοϊκό νομικό περιβάλλον. Με βάση αυτή την έρευνα, η ISHR δημιούργησε ένα πρότυπο νόμου για την αναγνώριση και την προστασία των υπερασπιστών/ριών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και έναν διαδραστικό χάρτη που δείχνει τις χώρες στις οποίες έχουν σημειωθεί εξελίξεις σε νομικά μέσα (νόμοι, πολιτικές, μηχανισμοί προστασίας και κατευθυντήριες γραμμές) σχετικά με τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Lynch, P., Sinclair, M., Kolasińska, M. and Ineichen, M. (2014), [From Restriction to Protection: Research Report on the Legal Environment for Human Rights Defenders and the Need for National Laws to Protect and Promote Their Work](#), Γενεύη, Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, 20 Νοεμβρίου 2014.
- Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2023), [Model Law for the Recognition and Protection of Human Rights Defenders](#), Γενεύη, Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Ιανουάριος 2017.
- Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2023), [Map of States with National Legal Protection for HRDs](#), Γενεύη, Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα.

Η διεθνής μη κερδοσκοπική οργάνωση Protection International έχει αναπτύξει και ενημερώνει τακτικά μια βάση δεδομένων με τις εθνικές δημόσιες πολιτικές για την προστασία των ΥΑΔ. Το [Παρατηρητήριο Δημόσιων Πολιτικών για την Προστασία των Υπερασπιστών/ριών των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων \(FOCUS Observatory on Public Policies for the Protection of Human Rights Defenders\)](#) είναι μια διαδικτυακή πλατφόρμα που αποσκοπεί στην παρακολούθηση, ανάλυση και προώθηση καλών πρακτικών στις πολιτικές εξελίξεις που υιοθετούν οι κυβερνήσεις και άλλες κρατικές αρχές για την προστασία των Υπερασπιστών/ριών των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και του δικαιώματός τους να υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αρκετές μελέτες διερευνούν τις πολιτικές της ΕΕ που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της κινητικότητας των ΥΑΔ προς και εντός της ΕΕ. Το 2021, το Ινστιτούτο CEELI δημοσίευσε έγγραφο που εξετάζει τα νομικά και πρακτικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ΥΑΔ κατά την υποβολή αίτησης για βίζα εισόδου στην ΕΕ. Το έγγραφο βασίζεται σε νομική έρευνα, απαντήσεις σε έρευνα από αυτοπροσδιοριζόμενους/ες ως ΥΑΔ, καθώς και σε συνεντεύξεις σε βάθος με ΥΑΔ σχετικά με τις εμπειρίες τους από τα ταξίδια και τις αιτήσεις VISA. Παρέχει μια επισκόπηση του καθεστώτος VISA της ΕΕ και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι ΥΑΔ, καθώς και συστάσεις για αλλαγές που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη διαδικασία αυτή κατά τρόπο που θα ανταποκρινόταν καλύτερα στις ανάγκες αυτών των ατόμων καθώς αγωνίζονται για τα ανθρώπινα δικαιώματα στις χώρες τους. Παράλληλα με τη δημοσίευση του εγγράφου, το ινστιτούτο CEELI κυκλοφόρησε ένα ντοκιμαντέρ με την πραγματική περίπτωση ενός δικηγόρου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα ταξίδια του στην Ευρώπη, καθώς και μια επιλογή από μελέτες περιπτώσεων που περιγράφουν συγκεκριμένες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι ΥΑΔ που υποβάλλουν αίτηση για VISA.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Meloni, A., Gaspar, J. and Feruz, A. (2021), [Human Rights Defenders in EU Visa Policy: Recommendations for Reform](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 25 Μαΐου 2021.
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [Human Rights Defenders: Advocacy Video](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 25 Μαΐου 2021
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [HRD Stories: The Challenge of the Schengen Information System: Lack of Transparency](#) Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 13 Σεπτεμβρίου 2020
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [HRD Stories: The Challenge of Stigma: Passport Stamped with Refusal Without Explanation](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 13 Σεπτεμβρίου 2020
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [HRD Stories: The Challenge of Applying via Visa Centre](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 19 Οκτωβρίου 2020
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [HRD Stories: The Challenge of Single-Entry Visas for HRDs](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 11 Νοεμβρίου 2020
- Ινστιτούτο CEELI (2021), [HRD Stories: The Challenge of Applications Reviewed by Proxy Consulate](#), Πράγα, Ινστιτούτο CEELI, 19 Δεκεμβρίου 2020

Κατόπιν αιτήματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (FRA) δημοσίευσε [έκθεση σχετικά με την προστασία των ΥΑΔ που διατρέχουν κίνδυνο](#), στην οποία περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο οι ΥΑΔ μπορούν να εισέλθουν και να παραμείνουν στην ΕΕ όταν χρειάζονται προστασία. Η έκθεση εξηγεί ποιοι/ες είναι οι υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ποια δικαιώματα και ποιες υποχρεώσεις έχουν, ποιους κινδύνους αντιμετωπίζουν και, ως εκ τούτου, τι είδους ανάγκες μετεγκατάστασης μπορεί να έχουν. Στη συνέχεια, παρουσιάζει τον ρόλο της ΕΕ και τη νομοθεσία της ΕΕ όσον αφορά τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιγράφει τις υφιστάμενες επιλογές που διευκολύνουν την είσοδο και παραμονή υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ΕΕ. Καταγράφει επίσης τις υφιστάμενες πρακτικές κινητικότητας και μετεγκατάστασης υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα κράτη μέλη της ΕΕ και πέραν αυτών. Τέλος, υποδεικνύει συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους η ΕΕ και τα κράτη μέλη της θα μπορούσαν να διευκολύνουν την είσοδο και την παραμονή στην ΕΕ των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ώστε να μπορούν να συνεχίσουν μακροπρόθεσμα το έργο τους στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις χώρες και τις κοινότητές τους.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Για μια επισκόπηση ανά χώρα των δυνατοτήτων που έχουν οι υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων να εισέλθουν στο έδαφος της ΕΕ, βλ. τις [μελέτες ανά χώρα](#) που κόμισε ο FRA ως υλικό υποβάθρου για τη συγκριτική ανάλυση του έργου "Ενημέρωση σχετικά με τις εξελίξεις όσον αφορά τον χώρο των πολιτών στην ΕΕ".

Μηχανισμοί προστασίας και υποστήριξης. Σε επίπεδο ΕΕ, ο κύριος μηχανισμός υποστήριξης και προστασίας των ΥΑΔ είναι ο ProtectDefenders.eu. Ο μηχανισμός διευθύνεται από μια κοινοπραξία 12 ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και παρέχει διάφορες υπηρεσίες υποστήριξης σε ΥΑΔ, συμπεριλαμβανομένου ενός μόνιμου και μηχανισμού ταχείας αντίδρασης για την παροχή επείγουσας βοήθειας και πρακτικής υποστήριξης σε ΥΑΔ που

κινδυνεύουν, στις οικογένειές τους και στην εργασία τους, ενός προγράμματος προσωρινής μετεγκατάστασης για ΥΑΔ που κινδυνεύουν να μετεγκατασταθούν στο εσωτερικό της χώρας τους, εντός της περιοχής τους ή στο εξωτερικό σε περίπτωση επείγουσας απειλής, υποστήριξη για τη δημιουργία καταφυγίων για τους/τις ΥΑΔ που κινδυνεύουν, πλατφόρμα ανταλλαγών για τα ενδιαφερόμενα μέρη που εργάζονται για την προσωρινή μετεγκατάσταση των ΥΑΔ, εκπαίδευση, οικονομική στήριξη, συνοδεία και ανάπτυξη δεξιοτήτων για ΥΑΔ και τις τοπικές οργανώσεις και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη. Το ProtectDefenders.eu διατηρεί επίσης ένα ευρετήριο ειδοποιήσεων: ένα εργαλείο παρακολούθησης που συμβάλλει στη χαρτογράφηση των παραβιάσεων που διαπράττονται κατά των ΥΑΔ για να απεικονίσει την κλίμακα της καταστολής και της πίεσης που αντιμετωπίζουν παγκοσμίως.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- ProtectDefenders.eu (2023), [Practical Support for Defenders at Risk: Urgent Helpdesk](#).
- ProtectDefenders.eu (2023), [The Temporary Relocation Programme](#).
- ProtectDefenders.eu (2023), [Index of Alerts](#).

Νομολογία

Ελλείπει ρητών νομικών διατάξεων για την υποστήριξη και την προστασία των ΥΑΔ σε επίπεδο ΕΕ και λόγω του σχετικά υπανάπτυκτου νομικού πλαισίου σε εθνικό επίπεδο, δεν υπάρχει σχετική νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ.

Υπήρξε, ωστόσο, μια υπόθεση στην οποία η προστασία των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τέθηκε ως επιχείρημα σε μια ανεξάρτητη νομική ανάλυση που αποσκοπούσε να ενημερώσει την εκκρεμή διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, αν και στη συνέχεια δεν ελήφθη υπόψη κατά την έκδοση της απόφασης. Στην [υπόθεση C-821/19, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ουγγαρίας](#), το ΔΕΕ έκρινε ότι η Ουγγαρία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το δίκαιο της ΕΕ, καθώς, μεταξύ άλλων, ποινικοποίησε στο εθνικό της δίκαιο τις ενέργειες οποιουδήποτε προσώπου το οποίο, στο πλαίσιο οργανωτικής δραστηριότητας, παρέχει βοήθεια για τη σύνταξη ή την υποβολή αίτησης ασύλου στο έδαφός της, εφόσον μπορεί να αποδειχθεί πέραν πάσης λογικής αμφιβολίας ότι το εν λόγω πρόσωπο γνώριζε ότι η αίτηση αυτή δεν μπορούσε να γίνει δεκτή βάσει του εν λόγω δικαίου.

Ούτε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην προσφυγή της ούτε ο γενικός εισαγγελέας στις προτάσεις τους έκαναν ρητή αναφορά στην προστασία των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό έγινε με ανεξάρτητη νομική ανάλυση, που εκπονήθηκε αφιλοκερδώς από την κορυφαία διεθνή δικηγορική εταιρεία Freshfield Bruckhaus Deringer LLP και τον Robert Kirkness του Thorndon Chambers για λογαριασμό της Διεθνούς Υπηρεσίας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (Ελβετία) και του Κέντρου Νομικής Πληροφόρησης για ΜΚΟ (Σλοβενία). Παρόλο που οι δύο οργανώσεις δεν είχαν επίσημα το δικαίωμα να παρέμβουν στη διαδικασία και, ως εκ τούτου, η ανάλυση καταγράφει μόνο τη θέση τους σε σχέση με την υπόθεση, περιλαμβάνει λεπτομερή ανάλυση που καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η νομοθεσία της Ουγγαρίας που ποινικοποιεί τη βοήθεια προς αιτούντες/σες άσυλο και τους/τις "παράνομους/ες" μετανάστες/ριες παραβιάζει την υποχρέωση της χώρας να δημιουργήσει και να διατηρήσει ένα ευνοϊκό περιβάλλον για τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ανάλυση συνδέει άμεσα τη θέσπιση και τη διατήρηση ενός αποτελεσματικού νομικού πλαισίου για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο με τη νομική προστασία των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

Συνεπώς, το ΔΕΕ θα πρέπει να καθοδηγείται από αυτά τα μέσα [τη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων] κατά την κατανόηση και ερμηνεία των υποχρεώσεων των κρατών μελών βάσει της οδηγίας για τις διαδικασίες ασύλου και της οδηγίας για τις συνθήκες υποδοχής, μεταξύ άλλων, καθιστώντας ρητές τις υποχρεώσεις των κρατών μελών να προστατεύουν και να διευκολύνουν το έργο των προσώπων που χαρακτηρίζονται ως "υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων" ως απαραίτητο μέρος ενός νομικού πλαισίου που βασίζεται στην ικανότητα των προσώπων αυτών να παρέχουν ορισμένες υπηρεσίες στους/στις αιτούντες/σες άσυλο. Η μη αναγνώριση της αλληλεξάρτησης μεταξύ της θέσπισης και διατήρησης ενός πραγματικού και αποτελεσματικού νομικού πλαισίου για τους/τις αιτούντες/σες άσυλο εντός της ΕΕ και της ανάγκης παροχής νομικής προστασίας στα πρόσωπα που χαρακτηρίζονται ως υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων θα δημιουργούσε τον κίνδυνο ορισμένα κράτη μέλη να προσπαθήσουν να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους με επιφανειακά μέτρα που δεν καθιστούν τα σχετικά δικαιώματα αποτελεσματικά στην πράξη. Ακόμα χειρότερα, στην παρούσα περίπτωση, η Ουγγαρία θέσπισε εσωτερικούς νόμους που στοχεύουν τα πρόσωπα αυτά και το έργο τους, σε μια προσπάθεια να υπονομεύσει την αποτελεσματική λειτουργία του νομικού πλαισίου για το άσυλο, το οποίο υποχρεούνται να θεσπίσουν και να διατηρήσουν ως θέμα του δικαίου της ΕΕ.

Παρατηρήσεις σχετικά με την υπόθεση C-821/19 Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ουγγαρίας, Διεθνής Υπηρεσία για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και Κέντρο Νομικής Πληροφόρησης για ΜΚΟ, 25 Αυγούστου 2020

Περαιτέρω, η ανάλυση παραθέτει λεπτομερή επιχειρήματα σχετικά με το γιατί ορισμένες διατάξεις του νόμου συνιστούν παράνομο περιορισμό των δικαιωμάτων των υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, στην ελευθερία της έκφρασης και στην ελευθερία της κυκλοφορίας, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι

"με την επιβολή περιορισμών και την ποινικοποίηση των δραστηριοτήτων των ΜΚΟ και των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που ασχολούνται με το έργο υποστήριξης του ασύλου, η νομοθεσία της Ουγγαρίας για το άσυλο παραβιάζει επίσης τα δικαιώματα των

αιτούντων/σών άσυλο" και ότι "με την ποινικοποίηση των δραστηριοτήτων των υπερασπιστών/ριών, η Ουγγαρία ρυθμίζει και επιδιώκει να ρυθμίσει τα δικαιώματα των υπερασπιζόμενων".

Αντιθέτως, το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί με αρκετές υποθέσεις που αφορούν υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε ορισμένες από αυτές τις υποθέσεις, ο Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης παρενέβη ενώπιον του Δικαστηρίου σε εκτέλεση της εντολής του να υποστηρίξει το έργο των ΥΑΔ, την προστασία τους και την ανάπτυξη ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος.

Στην υπόθεση [Kavala κατά Τουρκίας](#), ο προσφεύγων, Τούρκος επιχειρηματίας και υπερασπιστής ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ισχυρίστηκε ότι η σύλληψη και η προφυλάκισή του δεν ήταν δικαιολογημένες και ότι πραγματοποιήθηκαν κακόπιστα, ότι στοχοποιήθηκε ειδικά λόγω της δραστηριότητάς του ως υπερασπιστή ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ότι η προφυλάκισή του και η παράτασή της είχαν απώτερο σκοπό, να τον φιώσουν ως ακτιβιστή από ΜΚΟ και υπερασπιστή ανθρωπίνων δικαιωμάτων, να αποτρέψουν άλλους από το να συμμετέχουν σε τέτοιες δραστηριότητες και να παραλύσουν την κοινωνία των πολιτών στην Τουρκία. Στην παρέμβασή του σε τρίτο πρόσωπο, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σημείωσε ότι "η σύλληψη του προσφεύγοντος, καθώς και η αρχική και συνεχιζόμενη κράτησή του, χωρίς να του έχει απαγγελθεί κατηγορία για περισσότερες από 400 ημέρες κατά τη στιγμή της σύνταξης της παρούσας εισήγησης, θα πρέπει να εξεταστούν σε ένα πλαίσιο συνεχώς αυξανόμενης πίεσης στην κοινωνία των πολιτών και σε υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Τουρκία τα τελευταία χρόνια" και ότι "η προφανής αυθαιρεσία της συνεχιζόμενης κράτησής του, χωρίς να έχουν δημοσιοποιηθεί στοιχεία για ποινικά αδικήματα και χωρίς να έχει απαγγελθεί κατηγορία και δεδομένου του εκτεταμένου έργου του προσφεύγοντος για τα ανθρώπινα δικαιώματα και των αποκλειστικά ειρηνικών δραστηριοτήτων του, είχε καλλιεργήσει ένα αίσθημα ανασφάλειας και την αίσθηση ότι το ίδιο θα μπορούσε να συμβεί σε οποιονδήποτε υπερασπιστή ανθρωπίνων δικαιωμάτων". Στην απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η κράτηση του προσφεύγοντος συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 18 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ότι το εναγόμενο κράτος όφειλε να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να τερματιστεί η κράτηση του προσφεύγοντος και να εξασφαλιστεί η άμεση απελευθέρωσή του. Στο σκεπτικό του, το Δικαστήριο σημείωσε ρητά ότι είχε "αποδειχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας ότι τα μέτρα που καταγγέλλονται στην παρούσα υπόθεση είχαν απώτερο σκοπό, αντίθετο προς το άρθρο 18 της Σύμβασης, ήτοι να οδηγήσουν τον προσφεύγοντα στη φώμωση" και ότι "ενόψει των κατηγοριών που απαγγέλθηκαν κατά του προσφεύγοντος, θεωρεί ότι τα επίμαχα μέτρα ήταν πιθανό να έχουν αποτρεπτικό αποτέλεσμα στο έργο των υπερασπιστών ανθρωπίνων δικαιωμάτων".

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Mehmet Osman Kavala κατά Τουρκίας \(Αίτηση 28749/18\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 20 Δεκεμβρίου 2018.

Στην υπόθεση [Huseynov κατά Αζερμπαϊτζάν](#), ο προσφεύγων, ανεξάρτητος δημοσιογράφος από το Αζερμπαϊτζάν και πρόεδρος τοπικής ΜΚΟ που ειδικεύεται στην προστασία των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων, ισχυρίστηκε ότι είχε στερηθεί την ιθαγένειά του με αναγκαστική αποποίηση που τον είχε καταστήσει ανιθαγενή. Στην παρέμβασή του σε τρίτο πρόσωπο, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σημείωσε ότι "δεδομένου του ιστορικού του προσφεύγοντος ως εξέχοντος ακτιβιστή για την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης και του γεγονότος ότι το 2014 απαγγέλθηκαν

κατηγορίες εναντίον του την ίδια στιγμή που απαγγέθηκαν κατηγορίες εναντίον πολλών Αζέρων υπερασπιστών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε σχέση με το έργο τους σε ΜΚΟ, ο Επίτροπος θεωρεί ότι η υπόθεση του προσφεύγοντος παρέχει μια σημαντική απεικόνιση των ελλείψεων που υπάρχουν στον τομέα της ελευθερίας της έκφρασης, καθώς και των προκλήσεων που αντιμετωπίζουν οι υπερασπιστές/ριες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη χώρα αυτή". Ο Επίτροπος σημείωσε περαιτέρω ότι "η στέρηση της ιθαγένειας του προσφεύγοντος δεν θα πρέπει να εξεταστεί μεμονωμένα, αλλά ως μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου εκφοβισμού των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Αζερμπαϊτζάν και αντιποίνων κατά όσων συνεργάζονται με διεθνείς οργανισμούς". Στην απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η στέρηση της ιθαγένειας του προσφεύγοντος συνιστούσε παραβίαση του άρθρου 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και για το λόγο αυτό το εναγόμενο κράτος έπρεπε να του καταβάλει αποζημίωση για ηθική βλάβη.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Emin Huseynov κατά Αζερμπαϊτζάν \(Αίτηση 1/16\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 28 Σεπτεμβρίου 2018.

Σε αρκετές υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένων των υποθέσεων Jafarov κατά Αζερμπαϊτζάν, Mammadli κατά Αζερμπαϊτζάν, Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν και Yunusova και Yunusov κατά Αζερμπαϊτζάν, οι προσφεύγοντες, υπερασπιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ακτιβιστές της κοινωνίας των πολιτών από το Αζερμπαϊτζάν, ισχυρίστηκαν ότι η σύλληψη και η προδικαστική τους κράτηση δεν βασίστηκαν σε εύλογη υποψία και ότι πραγματοποιήθηκαν για σκοπούς άλλους από εκείνους που προβλέπονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα έκανε παρέμβαση ως τρίτο μέρος σημειώνοντας ότι υπάρχει "ένα σαφές μοτίβο καταστολής στο Αζερμπαϊτζάν εναντίον όσων εκφράζουν διαφωνίες ή κριτική στις αρχές", το οποίο αφορά "ιδιαίτερα υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και δημοσιογράφους, bloggers και άλλους/ες ακτιβιστές/ριες, οι οποίοι/ες μπορεί να αντιμετωπίσουν μια ποικιλία ποινικών κατηγοριών που δεν είναι αξιόπιστες". Οι κατηγορίες αυτές, σύμφωνα με τον Επίτροπο, "θεωρούνται σε μεγάλο βαθμό ως προσπάθεια φίμωσης των ενδιαφερόμενων προσώπων και συνδέονται στενά με τη νόμιμη άσκηση από αυτά του δικαιώματός τους στην ελευθερία της έκφρασης". Σε όλες τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο έκρινε ότι η σύλληψη και η κράτηση των προσφευγόντων συνιστούσαν παραβίαση των άρθρων 5 και 18 (και σε ορισμένες περιπτώσεις επίσης των άρθρων 3, 6, 8 και 13) της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για το λόγο αυτό το καθ' ου η προσφυγή κράτος έπρεπε να τους καταβάλει αποζημίωση για χρηματική και ηθική βλάβη. Στο σκεπτικό του, το Δικαστήριο σημείωσε ότι οι καταστάσεις των προσφευγόντων θα πρέπει να εξεταστούν στο πλαίσιο των συλλήψεων άλλων αξιόλογων ακτιβιστών/ριών της κοινωνίας των πολιτών και υπερασπιστών/ριών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που είχαν συλληφθεί και κατηγορηθεί σε μεγάλο βαθμό για παρόμοια ποινικά αδικήματα, αποκαλύπτοντας "ένα μοτίβο αυθαίρετης σύλληψης και κράτησης επικριτών της κυβέρνησης, ακτιβιστών/ριών της κοινωνίας των πολιτών και υπερασπιστών/ριών ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω διώξεων για αντίποινα και κατάχρησης του ποινικού νόμου κατά παράβαση του άρθρου 18". Σε ορισμένες από τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο σημείωσε επίσης ότι "η σύλληψη των προσφευγόντων συνοδευόταν από στιγματιστικές δηλώσεις που έκαναν δημόσιοι υπάλληλοι κατά των τοπικών ΜΚΟ και των ηγετών/ηγέτιδων τους", οι οποίες "δεν αφορούσαν

απλώς μια υποτιθέμενη παραβίαση της εθνικής νομοθεσίας για τις ΜΚΟ και τις επιχορηγήσεις, αλλά είχαν μάλλον ως στόχο την απονομιμοποίηση του έργου τους".

Νομολογία και περαιτέρω ανάγνωση

- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2023), [Yunusova και Yunusov κατά Αζερμπαϊτζάν](#), αριθ. 68817/14, 16 Ιουλίου 2020.
- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Leyla Yunusova και Arif Yunusov κατά Αζερμπαϊτζάν \(Αίτηση 68817/14\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 16 Απριλίου 2015.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2023), [Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν](#), αριθ. 68762/14 και αριθ. 71200/14, 20 Σεπτεμβρίου 2018.
- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Intigam Aliyev κατά Αζερμπαϊτζάν \(Αίτηση 68762/14\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 16 Μαρτίου 2015.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2023), [Mammadli κατά Αζερμπαϊτζάν](#), αριθ. 47145/14, 19 Απριλίου 2018.
- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Anar Mammadli κατά Αζερμπαϊτζάν \(Αίτηση 47145/14\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 30 Μαρτίου 2015.
- Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (2023), [Jafarov κατά Αζερμπαϊτζάν](#), αριθ. 69981/14, 17 Μαρτίου 2016.
- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2018), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Rasul Jafarov κατά Αζερμπαϊτζάν \(Αίτηση 69981/14\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 30 Μαρτίου 2015.

Στην υπόθεση [Ecodefence και άλλοι κατά Ρωσίας](#), 73 ρωσικές ΜΚΟ και οι διευθυντές/ριες τους υπέβαλαν συνολικά 61 καταγγελίες σχετικά με τους περιορισμούς των δικαιωμάτων τους στην ελευθερία της έκφρασης και του συνεταιρίζεσθαι ως αποτέλεσμα της κατηγοριοποίησής τους ως "ξένων παραγόντων" που χρηματοδοτούνται από "ξένες πηγές" και ασκούν "πολιτική δραστηριότητα" σύμφωνα με τον ρωσικό νόμο περί ξένων παραγόντων που εγκρίθηκε το 2012. Ο νόμος απαιτούσε από τις ρωσικές ΜΚΟ, οι οποίες θεωρούνταν ότι ασκούν "πολιτική δραστηριότητα" και ότι είχαν λάβει "ξένη χρηματοδότηση", να εγγράφονται σε μητρώο ως "ξένοι παράγοντες", υπό την απειλή διοικητικών και ποινικών κυρώσεων, να χαρακτηρίζουν τις δημοσιεύσεις τους ως προερχόμενες από οργάνωση "ξένων παραγόντων", να αναρτούν πληροφορίες σχετικά με τις δραστηριότητές τους στο Διαδίκτυο και να υπόκεινται σε πιο εκτεταμένες απαιτήσεις λογιστικού ελέγχου και υποβολής εκθέσεων. Στο ρωσικό Υπουργείο Δικαιοσύνης δόθηκε η εξουσία να εγγράφει οργανώσεις στο μητρώο των ξένων παραγόντων κατά την κρίση του. Η εφαρμογή του νόμου περί ξένων παραγόντων είχε ως αποτέλεσμα την επιβολή διοικητικών προστίμων, οικονομικών δαπανών και περιορισμών στις δραστηριότητες, με

αποτέλεσμα πολλοί οργανισμοί να εκκαθαριστούν λόγω παραβίασης των απαιτήσεων ή να αναγκαστούν να λάβουν αποφάσεις αυτοεκκαθάρισης επειδή δεν ήταν σε θέση να πληρώσουν τα πρόστιμα ή προκειμένου να αποφύγουν νέες κυρώσεις. Στην παρέμβασή του ως τρίτο πρόσωπο σε δίκη, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σημείωσε ότι ήταν "εντυπωσιακό το γεγονός ότι οι υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούσαν τη μεγαλύτερη μεμονωμένη κατηγορία μη εμπορικών οργανώσεων που ήταν εγγεγραμμένες ως ξένοι παράγοντες (44, ή 30%)" και ότι "οι αρνητικές επιπτώσεις του νόμου περί ξένων παραγόντων στους/στις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στις μη εμπορικές οργανώσεις εγείρουν ερωτήματα σχετικά με τη νομιμότητα των περιοριστικών μέτρων του κράτους υπό το πρίσμα του άρθρου 18 της Σύμβασης". Στην απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι τα δικαιώματα των προσφευγόντων στην ελευθερία της έκφρασης και του συνεταιρίζεσθαι περιορίστηκαν κατά παράβαση του άρθρου 11 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, και για το λόγο αυτό το καθ' ου η προσφυγή κράτος έπρεπε να τους καταβάλει αποζημίωση για ηθική βλάβη. Στο σκεπτικό του, το Δικαστήριο αναφέρεται σε διάφορες νομικές αξιολογήσεις του νόμου περί ξένων παραγόντων, μεταξύ άλλων σε σχέση με τη Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τους/τις υπερασπιστές/ριες ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το ψήφισμα 22/6 του Συμβουλίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία των υπερασπιστών/ριών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (21 Μαρτίου 2013).

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2017), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση Ecodefence και άλλοι κατά Ρωσίας \(Αίτηση 9988/13 και 48 ακόμη αιτήσεις\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 5 Ιουλίου 2017.

Στην υπόθεση [Estemirova κατά Ρωσίας](#), η προσφεύγουσα υπέβαλε καταγγελία σχετικά με την απαγωγή και τη δολοφονία της αδελφής της, γνωστής Ρωσίδας ακτιβίστριας για τα ανθρώπινα δικαιώματα και μέλους του διοικητικού συμβουλίου τοπικής ΜΚΟ, και την αποτελεσματικότητα της έρευνας που ακολούθησε. Στην παρέμβασή του ως τρίτο πρόσωπο στη δίκη, ο Επίτροπος για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα σημείωσε ότι "η δολοφονία της Natalia Estemirova δεν πρέπει να εξεταστεί μεμονωμένα, αλλά ως μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου δολοφονιών και εκφοβισμού υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Βόρειο Καύκασο και, ειδικότερα, στη Δημοκρατία της Τσετσενίας". Ο Επίτροπος σημείωσε επίσης ότι "οι ρωσικές αρχές απέτυχαν να αποτρέψουν και να αντιδράσουν κατάλληλα στις πιο σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατά των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή του Βόρειου Καυκάσου" και ότι "η σπείρα βίας κατά των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ο στιγματισμός του έργου τους είχαν σοβαρό αντίκτυπο στην ανεξάρτητη εργασία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και αποδυνάμωσαν σημαντικά την ικανότητα των υπερασπιστών/ριών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων να ενεργούν, ασκώντας έτσι ευρύτερες αρνητικές επιπτώσεις στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην περιοχή". Στην απόφασή του, το Δικαστήριο έκρινε ότι η παράλειψη των ρωσικών αρχών να διεξάγουν αποτελεσματική έρευνα συνιστά παραβίαση του άρθρου 2 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και για το λόγο αυτό το καθ' ου η προσφυγή κράτος έπρεπε να της καταβάλει αποζημίωση για ηθική βλάβη. Παρόλο που το Δικαστήριο δεν μπόρεσε να διακρίνει επαρκή στοιχεία για να θεμελιώσει το τεκμήριο της εμπλοκής κρατικών παραγόντων στο περιστατικό, αναγνώρισε ρητά ότι "οι περιστάσεις της υπόθεσης δεν πρέπει να εξεταστούν αποκομμένες από την επαγγελματική δραστηριότητα της Natalia Estemirova ως υπερασπίστριας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων".

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Επίτροπος του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (2017), [Παρέμβαση από τον Επίτροπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στην υπόθεση της Svetlana Khusainovna Estemirova κατά της Ρωσικής Ομοσπονδίας \(Αίτηση 42705/11\)](#), Στρασβούργο, Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, 14 Μαρτίου 2016.

III. Προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών δημοσίου συμφέροντος

Η αποτελεσματικότητα της αναφοράς παραβιάσεων (whistleblowing) ως σημαντικού εργαλείου για την πρόληψη και την αποκάλυψη καταχρηστικών πρακτικών, καθώς και για τη βελτίωση της διαφάνειας στην κοινωνία, έχει αναγνωριστεί εδώ και καιρό σε πολλά μέρη του κόσμου. Ωστόσο, πολλοί άνθρωποι δεν υποβάλλουν αναφορές επειδή δεν αισθάνονται προστατευμένοι/ες και φοβούνται αντίποινα, νομικές επιπτώσεις και άλλες δυσμενείς συνέπειες για τους/τις ίδιους/ες και για άλλα πρόσωπα με τα οποία βρίσκονται κοντά ή με τα οποία σχετίζονται. Ορισμένες πρόσφατες μελέτες και μια σειρά από καθιερωμένες ορθές πρακτικές έχουν δείξει ότι η προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών μπορεί να ενθαρρύνει την υποβολή αναφορών και να διευκολύνει έτσι την πρόληψη και τον εντοπισμό παραβάσεων, όπως οι πρακτικές διαφθοράς, η απάτη και διάφορες παραβιάσεις του νόμου.

Τα τελευταία χρόνια, ένας αυξανόμενος αριθμός στοχευμένων **πρωτοβουλιών πολιτικής** σε διεθνές επίπεδο και σε επίπεδο ΕΕ έχει ζητήσει την ενίσχυση της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών.

Τα **Ηνωμένα Έθνη (ΟΗΕ)** έχουν υποστηρίξει σταθερά την προστασία των δικαιωμάτων των πληροφοριοδοτών/ριών, λαμβάνοντας υπόψη την ποικιλόμορφη παγκόσμια εμπειρία στον τομέα αυτό. Το [άρθρο 33 της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών κατά της Διαφθοράς \(Article 33 of the UN Convention against Corruption, UNCAC\)](#), που εγκρίθηκε το 2003, καλεί τα κράτη που υπέγραψαν την UNCAC να εξετάσουν το ενδεχόμενο να ενσωματώσουν στο εθνικό νομικό τους σύστημα κατάλληλα μέτρα για την παροχή προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης μεταχείρισης οποιουδήποτε προσώπου καταγγέλλει με καλή πίστη και για εύλογους λόγους στις αρμόδιες αρχές περιστατικά σχετικά με αδικήματα που διαπιστώνονται σύμφωνα με τη Σύμβαση.

[Στη σύστασή του CM/Rec\(2014\)7 σχετικά με την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών](#), το **Συμβούλιο της Ευρώπης** ενθαρρύνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν ένα κανονιστικό, θεσμικό και δικαστικό πλαίσιο που να προστατεύει τα δικαιώματα και τα συμφέροντα των ατόμων που, στο πλαίσιο της εργασίας τους, αναφέρουν ή αποκαλύπτουν πληροφορίες σχετικά με απειλές ή βλάβες για το δημόσιο συμφέρον.

Το 2016, ο **Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ)**, στην έκθεσή του με τίτλο ["Δέσμευση στην Αποτελεσματική Προστασία των Πληροφοριοδοτών/ριών"](#), υπογραμμίζει τη σημασία της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών για τη διασφάλιση του δημόσιου συμφέροντος, την προώθηση μιας κουλτούρας λογοδοσίας και ακεραιότητας τόσο σε δημόσιους όσο και σε ιδιωτικούς φορείς και την ενθάρρυνση της καταγγελίας παραβιάσεων, απάτης και διαφθοράς, όπου κι αν αυτές συμβαίνουν. Η έκθεση αναλύει τα νομικά πλαίσια για την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών στις χώρες του ΟΟΣΑ και προτείνει τα επόμενα βήματα για την

ενίσχυση των αποτελεσματικών και ολοκληρωμένων νόμων για την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών.

Το 2017, η **Ευρωπαϊκή Επιτροπή** δημοσίευσε την έκθεση «Εκτίμηση του οικονομικού οφέλους της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών στις δημόσιες συμβάσεις». Η έκθεση εκτιμά τις απώλειες στις δημόσιες συμβάσεις που οφείλονται στην έλλειψη προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών σε ολόκληρη την ΕΕ, καθώς και τις πραγματικές δυνατότητες ενός συστήματος που λειτουργεί σωστά στην προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών για την πρόληψη της κατάχρησης δημόσιων πόρων στις δημόσιες συμβάσεις, το οποίο υπερβαίνει κατά πολύ το κόστος για την εγκαθίδρυσή του.

Η διαφθορά στην ΕΕ εκτιμάται ότι κοστίζει 120 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως, ποσό που αντιστοιχεί περίπου στο 1 % του συνολικού ΑΕΠ της ΕΕ. Συγκεκριμένα, στον τομέα των δημόσιων συμβάσεων, ο κίνδυνος διαφθοράς εκτιμάται ότι κοστίζει 5,3 δισεκατομμύρια ευρώ ετησίως στην ΕΕ. Η προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών, οι οποίοι/ες αναφέρουν ή αποκαλύπτουν πληροφορίες σχετικά με απειλές κατά του δημόσιου συμφέροντος που έχουν διαπιστώσει κατά τη διάρκεια της εργασίας τους, μπορεί να συμβάλει στην καταπολέμηση της διαφθοράς και στη διασφάλιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ.

Εκτίμηση του οικονομικού οφέλους της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών στις δημόσιες συμβάσεις, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Milieu Ltd., 2017.

Στην ανακοίνωσή της του 2018 για την ενίσχυση της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών σε επίπεδο ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η αποκάλυψη περιπτώσεων παραβατικότητας, π.χ. διαφθοράς, τόσο στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, είναι μια αναγκαία πρακτική προκειμένου να διαφωτιστούν συστημικές δυσλειτουργίες που βλάπτουν σοβαρά το δημόσιο συμφέρον, διαβρώνουν τη δημοκρατία και την ευημερία των πολιτών. Σημειώνει ότι στοιχεία προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών έχουν ήδη εισαχθεί σε συγκεκριμένα μέσα της ΕΕ σε ορισμένους τομείς, αλλά επισημαίνει ότι η προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών που είναι σήμερα διαθέσιμη στην ΕΕ είναι κατακερματισμένη μεταξύ των κρατών μελών και ανομοιογενής σε όλους τους τομείς πολιτικής. Η ανακοίνωση ζητά την παροχή και την ενίσχυση της προστασίας όσων μιλούν, δεδομένου ότι συχνά διακινδυνεύουν την καριέρα τους, τα προς το ζην και, σε ορισμένες περιπτώσεις, υφίστανται σοβαρές και μακροχρόνιες οικονομικές επιπτώσεις, επιπτώσεις στην υγεία, τη φήμη και την προσωπικότητά τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει καθορίσει ένα **πλαίσιο πολιτικής** για την ενίσχυση της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών σε επίπεδο ΕΕ, προτείνοντας μια οδηγία για την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Συμβούλιο της Ευρώπης (2014), [Recommendation CM/Rec\(2014\)7 of the Committee of Ministers to member States on the protection of whistleblowers](#), 30 Απριλίου 2014.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2022), [Evaluation report on Recommendation CM/Rec\(2014\)7 on the protection of whistleblowers. Protection of Whistleblowers](#), Ιούνιος 2022.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2019), [Report, The protection of whistleblowers Challenges and opportunities for local and regional government](#), 3 Απριλίου 2019.

- Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (2020), [The Protection of Whistle-blowers in the Public Service Sector](#), Σεπτέμβριος 2020.
- ΟΟΣΑ (201), [Report, Committing to Effective Whistleblower Protection](#), 16 Μαρτίου 2016.
- Γραφείο του Συνηγόρου για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες, [Whistleblower Support Organizations and Legal Resources](#).
- [Κατάλογος ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας για το θέμα](#).

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το δίκαιο της ΕΕ παρέχει επί του παρόντος ρητή και ειδική προστασία για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες. Η [οδηγία της ΕΕ σχετικά με την προστασία των προσώπων που αναφέρουν παραβάσεις του δικαίου της Ένωσης 2019/1937](#) (οδηγία για τους/ τις πληροφοριοδότες/ ριες δημοσίου συμφέροντος ή Οδηγία), η οποία ισχύει από τις 16 Δεκεμβρίου 2019, θεσμοθετεί την προστασία των πληροφοριοδοτών/ ριών δημοσίου συμφέροντος εντός της ΕΕ, η οποία μπορεί να έχει σημαντικό αντίκτυπο στην πρόληψη της απάτης και της διαφθοράς, στην αντιμετώπιση του σοβαρού εγκλήματος, συμπεριλαμβανομένου του περιβαλλοντικού εγκλήματος, και στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης.

Επικεντρώνεται στη δημιουργία αποτελεσματικών, νομικά προστατευμένων διαύλων για τη διαχείριση των πληροφοριών και εισάγει ελάχιστα πρότυπα για την προστασία από αντίποινα και ένδικα μέσα για τα πρόσωπα που αναφέρουν παραβιάσεις της νομοθεσίας της ΕΕ και της αντίστοιχης εθνικής νομοθεσίας σε ένα ευρύ φάσμα βασικών τομέων πολιτικής.

Ορισμένες παραβιάσεις του δικαίου της Ένωσης περιλαμβάνονται στο **ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής** της οδηγίας.

(α) παραβιάσεις που αφορούν τους **ακόλουθους τομείς** (οι οποίοι ορίζονται με παραπομπή σε κατάλογο πράξεων της Ένωσης που παρατίθεται στο παράρτημα της οδηγίας):

- (i) δημόσιες συμβάσεις,
  - (ii) χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, προϊόντα και αγορές και πρόληψη της νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες και της χρηματοδότησης της τρομοκρατίας,
  - iii) ασφάλεια προϊόντων και συμμόρφωση,
  - (iv) ασφάλεια των μεταφορών,
  - (v) προστασία του περιβάλλοντος,
  - (vi) προστασία από την ακτινοβολία και πυρηνική ασφάλεια,
  - (vii) ασφάλεια τροφίμων και ζωοτροφών, υγεία και καλή μεταχείριση των ζώων
  - viii) δημόσια υγεία,
  - (ix) προστασία των καταναλωτών/ριών
  - (x) προστασία της ιδιωτικής ζωής και των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ασφάλεια των συστημάτων δικτύου και πληροφοριών,
- (β) **παραβιάσεις που θίγουν τα οικονομικά συμφέροντα της Ένωσης,**

(γ) **παραβιάσεις που σχετίζονται με την εσωτερική αγορά**, συμπεριλαμβανομένων των παραβιάσεων των κανόνων της Ένωσης περί ανταγωνισμού και κρατικών ενισχύσεων, καθώς και παραβιάσεων

που αφορούν την εσωτερική αγορά σχετικά με πράξεις που παραβαίνουν τους κανόνες για τη φορολογία των εταιρειών ή διακανονισμούς των οποίων σκοπός είναι η διασφάλιση φορολογικού πλεονεκτήματος που ματαιώνει το αντικείμενο ή τον σκοπό της εφαρμοστέας νομοθεσίας περί φορολογίας εταιρειών.

Παράλληλα, τα κράτη μέλη έχουν την εξουσία να επεκτείνουν το πεδίο εφαρμογής της προστασίας βάσει του εθνικού δικαίου σε τομείς ή δράσεις που δεν καλύπτονται από την οδηγία. Ορισμένες χώρες, όπως η Βουλγαρία, κάνουν χρήση αυτού του δικαιώματος.

Η οδηγία απαιτεί να παρέχεται προστασία στο **ευρύτερο δυνατό φάσμα κατηγοριών προσώπων**, τα οποία, ανεξάρτητα από το αν είναι πολίτες της Ένωσης ή υπήκοοι τρίτων χωρών, λόγω των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την εργασία τους, ανεξάρτητα από τη φύση των δραστηριοτήτων αυτών, έχουν προνομιακή πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με παραβιάσεις που θα ήταν προς το δημόσιο συμφέρον να αναφερθούν και τα οποία ενδέχεται να υποστούν αντίποινα εάν τις καταγγείλουν. Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής του περιλαμβάνει τουλάχιστον τα πρόσωπα που έχουν την ιδιότητα εργαζομένου/ης, συμπεριλαμβανομένων των δημοσίων υπαλλήλων ή των αυτοαπασχολούμενων, μετόχους και πρόσωπα που ανήκουν στο διοικητικό, διαχειριστικό ή εποπτικό όργανο μιας επιχείρησης, συμπεριλαμβανομένων των μη εκτελεστικών μελών, καθώς και εθελοντές/ριες και αμειβόμενους/ες ή μη αμειβόμενους/ες ασκούμενους/ες, κάθε πρόσωπο που εργάζεται υπό την εποπτεία και τη διεύθυνση εργολάβων, υπεργολάβων και προμηθευτών. Προβλέπει ότι τα μέτρα προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών δημοσίου συμφέροντος εφαρμόζονται επίσης, κατά περίπτωση, σε: διαμεσολαβητές/ριες- τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους/τις αναφέροντες/ουσες και που θα μπορούσαν να υποστούν αντίποινα σε εργασιακό πλαίσιο, όπως συνάδελφοι ή συγγενείς των προσώπων που αναφέρουν, και νομικές οντότητες τις οποίες οι αναφέροντες έχουν στην ιδιοκτησία τους, για τις οποίες εργάζονται ή συνδέονται με άλλο τρόπο με εργασιακή σχέση.

Για να διασφαλιστεί η αποτελεσματική ανίχνευση και πρόληψη σοβαρών βλαβών του δημόσιου συμφέροντος, η οδηγία παρέχει **σαφείς ορισμούς** των παραβιάσεων και των πληροφοριών σχετικά με τις παραβιάσεις, την εσωτερική και εξωτερική αναφορά, τη δημόσια αποκάλυψη, το πρόσωπο που αναφέρει, τον/την διαμεσολαβητή/ρια, το εργασιακό πλαίσιο, τον/ την αναφερόμενο/η, τα αντίποινα, τα μέτρα παρακολούθησης, την ενημέρωση, την αρμόδια αρχή.

Για τον αποτελεσματικό εντοπισμό και την πρόληψη των παραβιάσεων του ενωσιακού δικαίου, είναι ζωτικής σημασίας οι σχετικές πληροφορίες να φθάνουν γρήγορα σε εκείνους/ες που βρίσκονται πλησιέστερα στην πηγή του προβλήματος, είναι πιο ικανοί/ες να το ερευνήσουν και διαθέτουν εξουσίες για την αντιμετώπισή του, όπου είναι δυνατόν.

Η οδηγία υποχρεώνει τα κράτη μέλη να δημιουργήσουν **εσωτερικούς και εξωτερικούς** διαύλους αναφοράς για τους/τις αναφέροντες/ουσες που εργάζονται στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, καθώς και να διαφυλάξουν το απόρρητο του προσώπου που υποβάλλει την αναφορά. Απαιτεί από πολλούς δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς να θεσπίσουν τους δικούς τους εσωτερικούς διαύλους μέσω των οποίων οι δυνητικοί/ες πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος μπορούν να υποβάλουν αναφορά.

Τα πρόσωπα που υποβάλλουν αναφορά ενθαρρύνονται να χρησιμοποιούν πρώτα τα εσωτερικά κανάλια αναφοράς και να υποβάλλουν αναφορά στον/στην εργοδότη/ριά τους, εάν τα κανάλια αυτά είναι διαθέσιμα σε αυτούς/ές και μπορεί εύλογα να αναμένεται ότι θα λειτουργήσουν. Για τις

νομικές οντότητες του ιδιωτικού τομέα, η υποχρέωση δημιουργίας εσωτερικών διαύλων αναφοράς θα πρέπει να είναι ανάλογη με το μέγεθός τους και το επίπεδο κινδύνου που ενέχουν οι δραστηριότητές τους για το δημόσιο συμφέρον. **Όλες οι επιχειρήσεις με 50 ή περισσότερους εργαζομένους/ες θα πρέπει να υπόκεινται στην υποχρέωση δημιουργίας εσωτερικών διαύλων αναφοράς, ανεξάρτητα από τη φύση των δραστηριοτήτων τους, με βάση την υποχρέωσή τους να εισπράττουν ΦΠΑ.** Μετά από κατάλληλη αξιολόγηση κινδύνου, τα κράτη μέλη θα μπορούσαν επίσης να απαιτούν από άλλες επιχειρήσεις να δημιουργήσουν εσωτερικούς διαύλους αναφοράς σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, για παράδειγμα λόγω των σημαντικών κινδύνων που μπορεί να προκύψουν από τις δραστηριότητές τους.

Η οδηγία παροτρύνει επίσης τα κράτη μέλη να θεσπίσουν ένα ολοκληρωμένο κανονιστικό πλαίσιο και συνιστά να είναι αλληλένδετοι και διαδραστικοί και οι τρεις τύποι διαύλων (εσωτερικοί, εξωτερικοί και οι μηχανισμοί δημόσιας αποκάλυψης).

Η αποτελεσματική εφαρμογή της οδηγίας της ΕΕ για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος βασίζεται στην ύπαρξη ενός αποτελεσματικού εθνικού νομικού πλαισίου και μιας ισχυρής θεσμικής και οργανωτικής υποδομής, καθώς και στη βαθύτερη κατανόηση των θεμελιωδών αξιών του κράτους δικαίου και της δημοκρατίας, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ελευθερία της έκφρασης και της πληροφόρησης που κατοχυρώνεται στο [άρθρο 11](#) του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- National Whistleblower Center, [The European Union Whistleblower Directive](#)
- Deloitte, [The EU Whistleblower Directive; what does it mean for you? Highlighting legal requirements in a practical manner.](#)
- Abazi V., [The European Union Whistleblower Directive: A 'Game Changer' for Whistleblowing Protection?](#), Industrial Law Journal, Vol.49(4), p. 640-656, 2020
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2022), [July Infringements Package: Key Decisions](#), 15 Ιουλίου 2022.

Η διαδικασία μεταφοράς. Η οδηγία έχει ορίσει την 17η Δεκεμβρίου 2021 ως προθεσμία για τα κράτη μέλη να μεταφέρουν τις διατάξεις της στο εθνικό νομικό και θεσμικό τους σύστημα, δηλαδή να θέσουν σε ισχύ τις νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις που απαιτούνται για να συμμορφωθούν με την οδηγία. Ωστόσο, η πλειονότητα των κρατών μελών (με εξαίρεση τη Δανία και τη Σουηδία) καθυστέρησε να θεσπίσει τους σχετικούς νόμους μεταφοράς. Πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων η [Βουλγαρία](#) και η [Ρουμανία](#), μετέφεραν την οδηγία στο εθνικό δίκαιο υπό την πίεση των διαδικασιών επί παραβάσει που κίνησε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2022.

Οι καθυστερήσεις στη μεταφορά και η ελλιπής διαδικασία μεταφοράς είναι ενδεικτικές του γεγονότος ότι η πρακτική της αναφοράς δεν έχει ακόμη καθιερωθεί και δεν έχει εφαρμοστεί από περισσότερους ανθρώπους όταν γίνονται μάρτυρες παραβιάσεων στο πλαίσιο της εργασίας τους. Παρόλο που πριν από την οδηγία, πολλά κράτη μέλη διέθεταν αρκετές νομικές διατάξεις για το θέμα αυτό, διάσπαρτες σε διάφορες νομικές πράξεις ή συγκεντρωμένες σε μία πράξη, τα πρότυπα που εισήγαγε η οδηγία θέτουν νέες υψηλότερες απαιτήσεις.

Ανεξάρτητα από τη συγκεκριμένη ημερομηνία υιοθέτησης (συχνότερα το 2022 και στις αρχές του 2023), σχεδόν όλοι οι νόμοι μεταφοράς έχουν μόλις πρόσφατα τεθεί σε ισχύ. Κατά συνέπεια, σε ορισμένα κράτη μέλη, η δευτερογενής νομοθεσία, οι εσωτερικοί κανόνες, η θεσμική και οργανωτική

υποδομή για την αναφορά και την παρακολούθηση, καθώς και τα συστήματα προστασίας και τα μέτρα υποστήριξης για τους/ τις αναφέροντες/ουσες εξακολουθούν να αναπτύσσονται. Επιπλέον, πολλά κράτη μέλη, ακόμη και μεταξύ εκείνων που έχουν προηγούμενη νομοθεσία στον τομέα αυτό, δεν διαθέτουν εμπειρία στην εφαρμογή των προτύπων της οδηγίας για τις αναφορές σε υποθέσεις δημοσίου συμφέροντος.

Σύμφωνα με το [EU Whistleblowing Monitor](#) που δημιούργησε η WIN το 2018 για να παρακολουθεί τη μεταφορά της οδηγίας της ΕΕ για τις αναφορές σε υποθέσεις δημοσίου συμφέροντος σε όλα τα 27 κράτη μέλη και [άλλες διαθέσιμες πηγές πληροφοριών](#), μέχρι τον Αύγουστο/ Σεπτέμβριο του 2023, 25 κράτη μέλη της ΕΕ θα έχουν μεταφέρει την οδηγία για τις εν λόγω αναφορές. Η μεταφορά της οδηγίας εκκρεμεί μόνο στην Εσθονία και την Πολωνία. Μερικά παραδείγματα σχετικά με την τρέχουσα κατάσταση:

Η Βουλγαρία ψήφισε τη νομοθεσία για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος στις 27 Ιανουαρίου 2023. Ο νόμος ισχύει από τις 4 Μαΐου 2023, αλλά όσον αφορά τους/τις εργοδότες/ριες του ιδιωτικού τομέα που έχουν 50 έως 249 εργάτες/ριες ή υπαλλήλους, εφαρμόζεται από τις 17 Δεκεμβρίου 2023. Η Επιτροπή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα ορίστηκε ως εξωτερικός μηχανισμός για τη λήψη και επεξεργασία των αναφορών παραβιάσεων. Η Επιτροπή εξουσιοδοτείται να διαβιβάζει τις ληφθείσες αναφορές στην αρμόδια αρχή ανάλογα με το αντικείμενο της ειδοποίησης. Οι αρμόδιες αρχές απαριθμούνται εξαντλητικά στο νόμο. Ο/Η Συνήγορος του Πολίτη είναι επιφορτισμένος/η με τη διενέργεια περιοδικών ελέγχων των δραστηριοτήτων της Επιτροπής.

Η Πολωνία δεν έχει ακόμη μεταφέρει την οδηγία. Τον Φεβρουάριο του 2023, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή αποφάσισε να παραπέμψει την Πολωνία, μαζί με άλλα κράτη μέλη, στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο λόγω μη μεταφοράς και μη κοινοποίησης των εθνικών μέτρων για τη μεταφορά της οδηγίας της ΕΕ για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος.

Η Ρουμανία εξέδωσε νέο νόμο για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος στις 13 Δεκεμβρίου 2022, με ισχύ από τις 22 Δεκεμβρίου 2022 (ο προηγούμενος νόμος για την προστασία δημοσίων υπαλλήλων από την αποκάλυψη των πληροφοριών είχε εκδοθεί το 2004). Στις 28 Μαρτίου 2023 εκδόθηκε και τέθηκε σε ισχύ νέος νόμος για την τροποποίηση του πλαισίου της Ρουμανίας για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος. Ο νόμος τροποποιεί τις διατάξεις σχετικά με την ανώνυμη αναφορά, οι οποίες θεωρούνταν υπερβολικά αυστηρές. Οι αρμόδιες αρχές για την παραλαβή αναφορών σχετικά με παραβιάσεις του νόμου περιλαμβάνουν δημόσιες αρχές και ιδρύματα, τα οποία έχουν εξουσιοδοτηθεί να παραλαμβάνουν και να επιλύουν αναφορές σχετικά με παραβιάσεις του νόμου, ανάλογα με τον τομέα των αρμοδιοτήτων τους, καθώς και την Εθνική Υπηρεσία Ακεραιότητας ή άλλες αρχές και δημόσια ιδρύματα στα οποία η Υπηρεσία διαβιβάζει αναφορές για επίλυση.

Ο κύριος **στόχος** μετά τη μεταφορά της οδηγίας είναι να υποστηριχθεί η ορθή και επαρκής εφαρμογή της υφιστάμενης ή της νεοεκδοθείσας εθνικής νομοθεσίας που μεταφέρει την οδηγία για τους/ τις πληροφοριοδότες/ριες δημοσίου συμφέροντος και να συμβάλει στη δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για την αναφορά και την ενημέρωση σχετικά με παραβάσεις του δικαίου της Ένωσης: α) ευαισθητοποιώντας τους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, το νομικό κόσμο και το ευρύ κοινό σχετικά με τους διαύλους αναφοράς και τα μέσα επανόρθωσης και τα μέτρα προστασίας από αντίποινα, β) ενισχύοντας την ικανότητα των Οργανώσεων της Κοινωνίας των Πολιτών (ΟΚΠ), των δημόσιων αρχών, των νομικών και των ιδιωτικών εταιρειών να εφαρμόζουν αποτελεσματικά

τους κανόνες και τις διαδικασίες προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών δημοσίου συμφέροντος, γ) διεξάγοντας αναλύσεις και έρευνες, αναπτύσσοντας εργαλεία και προγράμματα εκπαίδευσης και ενισχύοντας τη συνεργασία μεταξύ των θεσμικών οργάνων και των ΟΚΠ και δ) προτείνοντας βελτιώσεις και τροποποιήσεις του νομοθετικού πλαισίου.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Integrity Line (2023), [WHITE PAPER, Expert Guide: Whistleblowing Laws in the European Union](#), Ιούλιος 2023.
- Southeast Europe Coalition on Whistleblower Protection (2023), [Transposition of the EU 2019/1937 Directive on Whistleblower protection in Southeast Europe: Challenges and lessons learned](#), 15 Ιουλίου 2023.

Τρέχουσα κατάσταση: Προκλήσεις και επιτεύγματα. Με την έκδοση και μεταφορά της οδηγίας, η ΕΕ και τα κράτη μέλη αντιμετωπίζουν μια νέα κατάσταση, στην οποία μια ενιαία νομική πράξη σε επίπεδο ΕΕ, η οποία μεταφέρεται σε εθνικά νομικά και θεσμικά συστήματα, αντικαθιστά την κατακερματισμένη και συχνά ασυνεπή προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών δημοσίου συμφέροντος που εφαρμοζόταν μέχρι σήμερα. Για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτού του νέου περιβάλλοντος, απαιτούνται καινοτόμες δράσεις που να συμπληρώνουν τις προηγούμενες προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την πρόληψη των παραπτώματων και των παραβιάσεων των νόμων και την ενθάρρυνση των ατόμων να αναφέρουν τις ανησυχίες τους χωρίς να φοβούνται πιθανά αντίποινα.

Σε μια πρόσφατη επισκόπηση [Τομείς εστίασης - Προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών δημοσίου συμφέροντος](#) το UNODC αναφέρει ότι περίπου το 70 % των χωρών που ολοκλήρωσαν τον πρώτο κύκλο του μηχανισμού αναθεώρησης της εφαρμογής της UNCAC έλαβαν σύσταση να εξετάσουν το ενδεχόμενο ενίσχυσης της εφαρμογής του άρθρου 33 της Σύμβασης σχετικά με την προστασία των αναφερόντων/ουσών. Συνοψίζει ότι σε μεγάλο αριθμό χωρών, ανεξάρτητα από το νομικό πλαίσιο (συχνά ανύπαρκτο ή ανεπαρκές), η αναποτελεσματική εφαρμογή των καθεστώτων προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών αποτελεί πρόκληση για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς.

Μεταξύ των προκλήσεων που εντοπίστηκαν, οι ακόλουθες είναι πιο σημαντικές για τα κράτη μέλη της ΕΕ:

- α) Η **κατάλληλη εκπαίδευση και η ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών** για να διασφαλιστεί η προστασία της ταυτότητας του/της πληροφοριοδότη/ριας δημοσίου συμφέροντος,
- β) Η **συνεργασία ή ο συντονισμός μεταξύ των αρμόδιων υπηρεσιών**, ιδίως των ρυθμιστικών αρχών και των υπηρεσιών επιβολής του νόμου που διερευνούν διοικητικά και ποινικά αδικήματα,
- γ) Ο **διάλογος με άλλους ενδιαφερόμενους φορείς**, όπως επιχειρήσεις, δικηγόρους και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.

Μαζί με τις κοινές ανάγκες και προκλήσεις που έχουν περιγραφεί μέχρι στιγμής σε ορισμένα κράτη μέλη, υπάρχει ένα συνεχιζόμενο υψηλό επίπεδο διαφθοράς και ζητήματα κράτους δικαίου. Ο [Δείκτης Αντίληψης της Διαφθοράς \(ΔΑΔ\) του 2022](#) δείχνει ότι οι περισσότερες χώρες αποτυγχάνουν να ανακόψουν τη διαφθορά, ενώ οι προσπάθειες καταπολέμησης της διαφθοράς έχουν μείνει στάσιμες σε περισσότερες από τις μισές χώρες για περισσότερο από μια δεκαετία. Τα κράτη μέλη της ΕΕ με

τις χειρότερες επιδόσεις ήταν η Βουλγαρία (43 βαθμοί), η Ρουμανία (46 βαθμοί), η Κροατία (50 βαθμοί), η Μάλτα (51 βαθμοί) και η Πολωνία (55 βαθμοί), ιδίως σε σύγκριση με τις βαθμολογίες των περισσότερων δυτικοευρωπαϊκών χωρών που κυμαίνονται μεταξύ 70 και 90. Η μελέτη της Διαφάνειας Διεθνώς για το 2021 [Θεσμικές ρυθμίσεις για τις αναφορές σε υποθέσεις δημοσίου συμφέροντος: Προκλήσεις και βέλτιστες πρακτικές](#) υπογραμμίζει διάφορα διδάγματα με βάση τα συλλεχθέντα στοιχεία. Ένα από τα σημαντικά συμπεράσματα είναι ότι η **προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών από αντίποινα δεν πρέπει να επαφίεται μόνο στα δικαστήρια, ιδίως όταν οι πληροφοριοδότες/ριες δεν έχουν πρόσβαση σε νομική και οικονομική υποστήριξη**. Η έκθεση σημειώνει επίσης ότι οι ΟΚΠ μπορούν να παρέχουν ατομικές συμβουλές στους/στις αναφέροντες/ουσες, αλλά πρέπει να αντιμετωπιστεί το ζήτημα των πόρων.

Η [έκθεση για το κράτος δικαίου του 2022](#) αποκαλύπτει ελλείψεις σε πολλές χώρες, οι οποίες σχετίζονται στενά με το ρόλο και την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών.

Προκειμένου να προωθηθεί η αναφορά υποθέσεων δημοσίου συμφέροντος και οι δυνατότητές της για την πρόληψη ή τον εντοπισμό αδικημάτων και να συμβάλει στην καλύτερη και επαρκή εφαρμογή των μέτρων προστασίας των αναφερόντων/ουσών, είναι ιδιαίτερα σημαντική η ανάγκη να ενισχυθεί η θεσμική υποδομή για την εσωτερική και εξωτερική αναφορά, με βάση τη σύμπραξη δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και με τη χρήση των δεξιοτήτων του χώρου των πολιτών σε εθνικό και ενωσιακό επίπεδο.

Χρήσιμες πηγές μπορούν να βρεθούν στις παρακάτω διευθύνσεις:

- [Εθνικό Κέντρο Καταγγελιών \(National Whistleblower Center, NWC\)](#)
- [Ευρωπαϊκό Κέντρο για τα Δικαιώματα των Πληροφοριοδοτών/ριών \(European Center for Whistleblower Rights, ECWR\)](#)
- [Κέντρα Συνηγορίας και Νομικής Συμβουλευτικής \(Advocacy and Legal Advice Centres, ALAC\)](#)
- [Διεθνές Δίκτυο για τους/ τις Πληροφοριοδότες/ριες Δημοσίου Συμφέροντος \(Whistleblowing International Network, WIN\)](#)
- [Ο διεθνής συνασπισμός των ομάδων κατά της διαφθοράς και υποστηρικτών/ριών των πληροφοριοδοτών/ριών](#)

Νομολογία. Το ΕΔΔΑ έχει θεσπίσει νομολογία σχετικά με την προστασία των πληροφοριοδοτών/ριών βάσει του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. Σε μία από τις σχετικές υποθέσεις που αφορούν την περίοδο πριν από την εισαγωγή της οδηγίας της ΕΕ, την υπόθεση [Guja κατά Μολδαβίας \(2008\)](#), το Δικαστήριο ανέπτυξε έξι κριτήρια για να καθορίσει υπό ποιες προϋποθέσεις παρέχεται προστασία βάσει του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ (ελευθερία έκφρασης) στους/στις πληροφοριοδότες/ριες. Τα "κριτήρια Guja" είναι τα εξής:

- α) αν ο/η πληροφοριοδότης/ρια είχε **εναλλακτικούς διαύλους** για να αναφερθεί πριν δημοσιοποιήσει την υπόθεση,
- β) κατά πόσον οι πληροφορίες που αποκαλύφθηκαν ήταν προς το **δημόσιο συμφέρον**,
- γ) αν έγινε προκαταρκτικός έλεγχος για τη **γνησιότητα των πληροφοριών που κοινοποιήθηκαν**,
- δ) ποια **ζημία** προκλήθηκε στον/στην εργοδότη/ρια ως αποτέλεσμα της αποκάλυψης,
- ε) αν ο/η αναφέρων/ουσα ενήργησε **καλόπιστα**,

στην η επιβληθείσα ποινή ήταν **ανάλογη**.

Σε μια άλλη, πιο πρόσφατη υπόθεση, [Halet κατά Λουξεμβούργου](#) [14 Φεβρουαρίου 2023], το σώμα μείζονος συνθέσεως δήλωσε ότι ο Halet θα έπρεπε πράγματι να προστατεύεται βάσει του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ, επειδή ανέφερε γεγονότα (δηλαδή φορολογικά θέματα) που είχαν δημόσιο ενδιαφέρον. Ειδικότερα, το Δικαστήριο διευκρίνισε πώς πρέπει να επιτευχθεί ισορροπία μεταξύ του δημόσιου συμφέροντος των πληροφοριών που αποκαλύπτονται και των δυσμενών συνεπειών που απορρέουν από την αποκάλυψη. Η απόφαση αυτή παρέκκλινε σημαντικά από προηγούμενες αποφάσεις τόσο του Δικαστηρίου του Λουξεμβούργου όσο και του Τρίτου Τμήματος του ΕΔΔΑ.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- E.R. Boot, [The feasibility of a public interest defence for whistleblowing](#), Law and Philosophy, May 2019.

Νομολογία

- [Gawlik κατά Λιχτενστάιν \(2021\)](#) και [Bucur και Toma κατά Ρουμανίας \(2013\)](#) ([Heinisch κατά Γερμανίας \(2011\)](#) (εργαζόμενος στον ιδιωτικό τομέα), [Wojczuk κατά Πολωνίας \(2021\)](#)).

Η οδηγία της ΕΕ και η νομολογία του ΕΔΔΑ. Η οδηγία για τους/τις πληροφοριοδότες/ριες αναφέρεται στο γεγονός ότι οι πληροφοριοδότες/ριες κάνουν χρήση του δικαιώματός τους στην ελευθερία της έκφρασης, το οποίο αναγνωρίζεται τόσο στο άρθρο 11 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ όσο και στο άρθρο 10 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Θεμελιώδη Ελευθερία (ΕΣΔΑ).

Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένες σαφείς διαφορές μεταξύ της οδηγίας και της νομολογίας του ΕΔΔΑ. Πρώτα απ' όλα, **η οδηγία της ΕΕ προστατεύει μόνο όσους/ες αναφέρουν παραβιάσεις του δικαίου της ΕΕ**. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, ο/η πληροφοριοδότης/ρια αναμένεται συνήθως να αναφέρει πρώτα εντός του οργανισμού του/της (ενώ η οδηγία απέχει από την απαίτηση να χρησιμοποιείται κατά προτεραιότητα η εσωτερική αναφορά). Επιπλέον, το ΕΔΔΑ εφαρμόζει τα κριτήρια της "καλής πίστης" και του "δημόσιου συμφέροντος", κανένα από τα οποία δεν απαιτείται από την οδηγία. Το ΕΔΔΑ θεσπίζει επίσης σύνδεση μεταξύ της προστασίας των πληροφοριοδοτών/ριών και της ζημίας που προκαλείται στον/στην εργοδότη/ρια, ενώ η οδηγία δεν προβλέπει τέτοια σύνδεση.

Η οδηγία δεν προσφέρει προστασία σε πληροφοριοδότες/ριες που αναφέρουν θέματα που αφορούν την εθνική ασφάλεια. Αυτοί οι πληροφοριοδότες/ριες μπορούν να προστατευθούν μόνο βάσει του άρθρου 10 της ΕΣΔΑ. [Ορισμένοι/ες εμπειρογνώμονες](#) υποστηρίζουν ότι η νομολογία του ΕΔΔΑ εφαρμόζεται σε κάθε είδους επίπτωση που υφίσταται ο/η πληροφοριοδότης/ρια, εφόσον υπάρχει δημόσιο συμφέρον για την αποκάλυψη της πληροφορίας, πράγμα που σημαίνει ότι το βασικό κριτήριο εδώ είναι ότι η πληροφορία πρέπει να αφορά το κοινό. Αντίθετα, η οδηγία δεν συνάδει με το στοιχείο του δημόσιου συμφέροντος.

Μένει να δούμε αν και σε ποιο βαθμό η νομολογία του ΕΔΔΑ θα εξελιχθεί προς μια κατεύθυνση που θα λαμβάνει υπόψη την οδηγία της ΕΕ ή όχι.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Kafteranis D., Brockhaus R. (2020), [Time to Reconsider Strasbourg's Whistleblower Case Law](#), 21 Σεπτεμβρίου 2020.

- Vandekerckhove W. (2016), [Freedom of Expression as the "Broken Promise" of Whistleblower Protection](#), Revue des droits de l'homme, Ιούνιος 2016.

Στοιχεία του κράτους δικαίου στη νομοθεσία της ΕΕ κατά των διακρίσεων

Συγγραφέας: Γιώτα Μασουρίδου, Δικηγόρος

Συνοπτική παρουσίαση. Στόχος της παρούσας ενότητας είναι να αυξήσει τη γνώση για τους κανόνες του κράτους δικαίου που προέρχονται από διάφορες πηγές, ιδίως στον τομέα του δικαίου της ΕΕ και του διεθνούς δικαίου που αποσκοπεί στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Ένα επιτυχημένο παράδειγμα της προοδευτικής ανάπτυξης της προστασίας κατά των διακρίσεων για όλα τα άτομα μπορεί να θεωρηθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ των διεθνών, περιφερειακών και υπερεθνικών μορφών συνεργασίας μεταξύ κρατών, διεθνών οργανισμών και της ΕΕ καθώς και των διεθνών δικαστηρίων και του ΔΕΕ.

Στόχος είναι να εξηγηθεί η αλληλεπίδραση μεταξύ του κράτους δικαίου και των θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων και πώς οι δικηγόροι μπορούν να εμπλουτίσουν την προσπάθειά τους για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ως ζήτημα του κράτους δικαίου. Ειδικότερα, οι αρχές της ισότητας και της μη διάκρισης αποτελούν μέρος των θεμελίων του κράτους δικαίου. Τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου και η δημοκρατία είναι αλληλένδετα και αλληλοενισχυόμενα και ανήκουν στις οικουμενικές και αδιαίρετες βασικές αξίες και αρχές των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η προώθηση του κράτους δικαίου σε εθνικό, ενωσιακό και διεθνές επίπεδο είναι απαραίτητη για τη βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομική μεγέθυνση, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την πλήρη πραγμάτωση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, τα οποία με τη σειρά τους ενισχύουν το κράτος δικαίου.

Οι δικηγόροι από διάφορες χώρες εκτίθενται περαιτέρω σε διάφορα παραδείγματα και τομείς του δικαίου, προκειμένου να γνωρίσουν τις διαθέσιμες διατάξεις και μηχανισμούς του ενωσιακού και διεθνούς δικαίου για την πρόληψη, τη διόρθωση και την επιβολή κυρώσεων κατά των παραβιάσεων του κράτους δικαίου στον αγώνα τους για δικαιοσύνη.

Οι εκπαιδευτές/ριες θα πρέπει να προσεγγίσουν αυτό το κεφάλαιο ως μια ευκαιρία να δείξουν πώς τα θεμελιώδη δικαιώματα, η απαγόρευση των διακρίσεων και η ισότητα ενώπιον του νόμου μπορούν να υποστηριχθούν στη βάση του Κράτους Δικαίου, με βάση συγκεκριμένα παραδείγματα από τη νομολογία από τη σχετική νομοθεσία της ΕΕ. Αυτό παρέχει την ευκαιρία να διερευνηθούν αυτές οι αρχές με πρακτικό τρόπο, αντί για έναν υπερβολικά θεωρητικό, διακηρυκτικό τρόπο. Τα υπό εξέταση θέματα είναι κατάλληλα για όλα τα επίπεδα γνώσεων. Το υλικό που προετοιμάζεται με βάση το περιεχόμενο αυτού του κεφαλαίου θα πρέπει να επικεντρώνεται σε υποθέσεις που σχετίζονται με τις ομάδες που έχουν αναγνωριστεί ως πιο ευάλωτες στις χώρες της κοινοπραξίας (μετανάστες/ριες και πρόσφυγες, γυναίκες, ΛΟΑΤΚΙΑ+ άτομα).

Συνδεδεμένες ενότητες

Ενότητα 3 – Κράτος Δικαίου και κοινωνία των πολιτών

Εισαγωγική ενότητα 2 - Κράτος δικαίου και άσκηση των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων

Προχωρημένη ενότητα 1 - Το κράτος δικαίου στην ΕΕ - προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις και 2 - Επιχειρηματολογία για το κράτος δικαίου - με βάση συγκεκριμένα θέματα

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Το πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά των διακρίσεων
- Το πλαίσιο της ΕΕ κατά των διακρίσεων
- Η σχέση μεταξύ του ενωσιακού και του διεθνούς δικαίου

I. Το πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά των διακρίσεων

Η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων κατοχυρώνεται σε διάφορες συνθήκες του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η απαγόρευση των διακρίσεων θεσπίζεται στο άρθρο 14 της ΕΣΔΑ, το οποίο εγγυάται την ίση μεταχείριση κατά την απόλαυση των άλλων δικαιωμάτων που ορίζονται στη Σύμβαση.

Το Πρωτόκολλο αριθ. 12 της Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών υπογράφηκε το 2000 και τέθηκε σε ισχύ από την 01/04/2005 μετά από 10 επικυρώσεις. Το Πρωτόκολλο δεν έχει ακόμη επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ. Η καινοτομία του είναι ότι επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής της απαγόρευσης των διακρίσεων στην ίση μεταχείριση κατά την απόλαυση οποιουδήποτε δικαιώματος, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο.

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης περιέχει στο άρθρο Ε ρητή απαγόρευση των διακρίσεων, εισάγοντας μια οριζόντια ρήτρα που καλύπτει λόγους όπως η φυλή, το χρώμα, το φύλο, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η εθνική καταγωγή ή η κοινωνική προέλευση, η υγειονομική συσχέτιση με μια εθνική μειονότητα, η γέννηση ή κάποια "άλλη ιδιότητα". Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο της Σύμβασης προβλέπει ένα σύστημα συλλογικών καταγγελιών. Επιτρέπει σε μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) που έχουν συμμετοχικό καθεστώς στο Συμβούλιο της Ευρώπης να υποβάλλουν συλλογικές καταγγελίες κατά κράτους που το έχει επικυρώσει για μη συμμόρφωση με την Σύμβαση.

Η προστασία κατά των διακρίσεων προβλέπεται επίσης στις ακόλουθες συμβάσεις: στη Σύμβαση-πλαίσιο για την προστασία των εθνικών μειονοτήτων, στη Σύμβαση για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και στη Σύμβαση για την πρόσβαση σε επίσημα έγγραφα. Το Πρωτόκολλο της Σύμβασης για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο προϋποθέτει επίσης προστασία κατά των διακρίσεων. Επιπλέον, η Σύμβαση για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας (Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης) καταδικάζει όλες τις μορφές διακρίσεων κατά των γυναικών. Η Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Βιοϊατρική απαγορεύει κάθε μορφή διάκρισης σε βάρος ενός προσώπου λόγω της γενετικής του κληρονομιάς.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (European Commission against Racism and Intolerance, ECRI), ένας φορέας ανθρωπίνων δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, παρακολουθεί τα προβλήματα του ρατσισμού, της ξενοφοβίας, του αντισημιτισμού, της μισαλλοδοξίας και των φυλετικών διακρίσεων.

II. Το πλαίσιο της ΕΕ κατά των διακρίσεων

Η απαγόρευση των διακρίσεων λόγω ιθαγένειας αποτελεί θεμελιώδη αρχή που διατυπώνεται στη Συνθήκη για τη λειτουργία της ΕΕ (άρθρα 18 και 45 της ΣΛΕΕ) και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ. Σύμφωνα με τον τελευταίο, οι διακρίσεις λόγω ιθαγένειας απαγορεύονται εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών και με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων τους. Η ειδική νομοθεσία της ΕΕ κατά των διακρίσεων περιοριζόταν αρχικά σε μια διάταξη που απαγόρευε τις διακρίσεις λόγω φύλου στην απασχόληση. Με τις μεταγενέστερες αναθεωρήσεις των Συνθηκών, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ελευθερία, η δημοκρατία, η ισότητα, το κράτος δικαίου και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έγιναν οι θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης, ενσωματώθηκαν στις Συνθήκες της και διοχετεύθηκαν σε όλες τις πολιτικές και τα προγράμματά της.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 της ΣΕΕ, η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων αποτελεί μία από τις θεμελιώδεις αξίες της Ένωσης. Το άρθρο 10 της ΣΛΕΕ απαιτεί από την ΕΕ να καταπολεμά τις διακρίσεις λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και των δραστηριοτήτων της.

Όταν η Συνθήκη του Άμστερνταμ τέθηκε σε ισχύ το 1999, η ΕΕ απέκτησε τη δυνατότητα να αναλαμβάνει δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων για ένα ευρύ φάσμα λόγων. Η αρμοδιότητα αυτή οδήγησε στη θέσπιση νέων οδηγιών για την ισότητα, καθώς και στην αναθεώρηση των υφιστάμενων διατάξεων για την ισότητα των φύλων. Υπάρχει πλέον ένα σημαντικό σώμα νομοθεσίας κατά των διακρίσεων στην ΕΕ. [Οδηγία 2000/43/ΕΚ](#) κατά των διακρίσεων λόγω φυλής και εθνοτικής καταγωγής- [Οδηγία 2000/78/ΕΚ](#) κατά των διακρίσεων στην εργασία λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού- [Οδηγία 2006/54/ΕΚ](#) για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών σε θέματα απασχόλησης και εργασίας- [Οδηγία 2004/113/ΕΚ](#) για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες και στην παροχή αυτών- [Πρόταση οδηγίας \(COM\(2008\)462\)](#) κατά των διακρίσεων λόγω ηλικίας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού και θρησκείας ή πεποιθήσεων πέραν του χώρου εργασίας.

Το κεφάλαιο 3 του [Χάρτη Θεμελιωδών δικαιωμάτων](#) της ΕΕ είναι αφιερωμένο στην ισότητα. Ο Χάρτης απαγορεύει "κάθε διάκριση λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, περιουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού" (άρθρο 21). Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνει επίσης διατάξεις σχετικά με την ισότητα ενώπιον του νόμου (άρθρο 20), την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία (άρθρο 22), την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών (άρθρο 23), τα δικαιώματα του παιδιού (άρθρο 24), τα δικαιώματα των ηλικιωμένων (άρθρο 25), την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες (άρθρο 26).

III. Η σχέση μεταξύ ΕΕ και διεθνούς δικαίου

Όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ είναι συμβαλλόμενα μέρη των ακόλουθων συνθηκών των Ηνωμένων Εθνών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες περιλαμβάνουν την απαγόρευση των διακρίσεων: Το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (International Covenant on Civil and Political Rights, ICCPR); Το Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα (The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, ICESCR); Η Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών φυλετικών διακρίσεων (International Convention on

the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, ICERD), η Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, CEDAW), η Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και η Σύμβαση για τα δικαιώματα του παιδιού (Convention on the Rights of the Child, CRC).

Η νομοθεσία της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένων των οδηγιών για την ισότητα, παραπέμπει σε διάφορες διεθνείς συνθήκες, συμπεριλαμβανομένων των CEDAW, ICCPR, ICESCR, ICERD. Αναφορές σε συνθήκες του ΟΗΕ υπάρχουν επίσης στη νομολογία του ΕΔΔΑ. Το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι η ΕΣΔΑ δεν μπορεί να ερμηνεύεται στο κενό, αλλά πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλοι οι σχετικοί κανόνες του διεθνούς δικαίου που εφαρμόζονται στις σχέσεις μεταξύ των μερών, ιδίως εκείνοι που αφορούν τη διεθνή προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. [Harroudj κατά Γαλλίας, αριθ. 43631/09, παρ. 42, Khamtokhu και Aksenchik κατά Ρωσίας, αριθ. 60367/08 και 961/11, σχετικά με την CEDAW, Nachova κ.λπ. κατά Βουλγαρίας, αριθ. 43577/98 και 43579/98, σχετικά με την ICERD].

Η Σύμβαση του 2006 για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία (CRPD) είναι η πρώτη συνθήκη ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε επίπεδο Ηνωμένων Εθνών που είναι ανοικτή σε περιφερειακούς οργανισμούς ολοκλήρωσης και επικυρώθηκε από την ΕΕ τον Δεκέμβριο του 2010. Το 2015, η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία διεξήγαγε την πρώτη επανεξέταση του τρόπου με τον οποίο η ΕΕ έχει εφαρμόσει τις υποχρεώσεις της. Στις καταληκτικές παρατηρήσεις της, η Επιτροπή εξέφρασε την ανησυχία της για το γεγονός ότι οι οδηγίες της ΕΕ, η οδηγία για τη φυλετική ισότητα (2000/43), η οδηγία για τα αγαθά και τις υπηρεσίες (2004/113) και η οδηγία για την ισότητα των φύλων (στην αναδιτύπωση) (2006/54), δεν απαγόρευαν ρητά τις διακρίσεις λόγω αναπηρίας και δεν παρείχαν τις εύλογες προσαρμογές για τα άτομα με αναπηρία στους τομείς της κοινωνικής προστασίας, της υγειονομικής περίθαλψης, της αποκατάστασης, της εκπαίδευσης και της παροχής αγαθών και υπηρεσιών, όπως η στέγαση, οι μεταφορές και η κοινωνική ασφάλιση. Συνέστησε στην ΕΕ να επεκτείνει την προστασία κατά των διακρίσεων στα άτομα με αναπηρία με την υιοθέτηση της προτεινόμενης οριζόντιας οδηγίας για την ίση μεταχείριση.

Η CRPD περιέχει έναν εκτενή κατάλογο δικαιωμάτων για τα άτομα με αναπηρία, με στόχο τη διασφάλιση της ισότητας στην απόλαυση των δικαιωμάτων τους, και επιβάλλει μια σειρά υποχρεώσεων στο κράτος να λάβει θετικά μέτρα. Σύμφωνα με το άρθρο 216 παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ, οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η ΕΕ δεσμεύουν την Ένωση και τα κράτη μέλη και αποτελούν μέρος του δικαίου της Ένωσης. Καθώς η ΕΕ είναι συμβαλλόμενο μέρος της CRPD, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και τα κράτη μέλη πρέπει να συμμορφώνονται με τη Σύμβαση όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ. Επιπλέον, μεμονωμένα κράτη μέλη έχουν προσχωρήσει στην CRPD με το δικό τους δικαίωμα, γεγονός που τους επιβάλλει άμεσα υποχρεώσεις. Η CRPD έχει καταστεί σημείο αναφοράς για την ερμηνεία τόσο του δικαίου της ΕΕ όσο και του ΕΔΔΑ σχετικά με τις διακρίσεις λόγω αναπηρίας [ΔΕΕ, C-312/11, Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά Ιταλικής Δημοκρατίας, ΔΕΕ, C-363/12, Ζ. κατά Ιταλικής Δημοκρατίας]. Ένα κυβερνητικό τμήμα και το διοικητικό συμβούλιο ενός κοινοτικού σχολείου- C-356/12, Wolfgang Glatzel κατά Freistaat Bayern, C-395/15, Mohamed Daouidi κατά Bootes Plus SL και άλλων, C-406/15, Petya Milkova κατά Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol].

Το 2013, το ΔΕΕ εφάρμοσε τον ορισμό σύμφωνα με την έννοια της "αναπηρίας" που χρησιμοποιείται στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία. Το ΔΕΕ δήλωσε ότι "η οδηγία 2000/78 πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να ερμηνεύεται κατά τρόπο

σύμφωνο με τη Σύμβαση". [ΔΕΕ, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-335/11 και C-337/11, HK Danmark εξ ονόματος της Jette Ring κατά Dansk almennyttigt Boligselskab και HK Danmark εξ ονόματος της Lone Skouboe Werge κατά Dansk Arbejdsgiverforening εξ ονόματος της Pro Display A/S].

Οι αρχές της ισότητας και της μη διάκρισης αποτελούν μέρος των θεμελίων του κράτους δικαίου.

Η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στο ψήφισμά της [A/RES/66/102](#) αναγνώρισε ότι:

- το κράτος δικαίου ισχύει εξίσου για όλα τα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Εθνών και των κύριων οργάνων τους, και ότι ο σεβασμός και η προώθηση του κράτους δικαίου και της δικαιοσύνης θα πρέπει να διέπουν όλες τις δραστηριότητές τους και να προσδίδουν προβλεψιμότητα και νομιμότητα στις ενέργειές τους (παρ. 2),
- όλα τα πρόσωπα, οι οργανισμοί και οι φορείς, δημόσιοι και ιδιωτικοί, συμπεριλαμβανομένων των ίδιων των κρατών, είναι υπόλογα σε δίκαιους, θεμιτούς και ισότιμους νόμους και δικαιούνται χωρίς καμία διάκριση ίση προστασία από το νόμο (παρ. 2),
- τα ανθρώπινα δικαιώματα, το κράτος δικαίου και η δημοκρατία είναι αλληλένδετα και αλληλοενισχυόμενα και ανήκουν στις οικουμενικές και αδιαίρετες βασικές αξίες και αρχές των Ηνωμένων Εθνών) (παρ. 5),
- η προώθηση του κράτους δικαίου σε εθνικό και διεθνές επίπεδο είναι απαραίτητη για τη βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομική μεγέθυνση, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την εξάλειψη της φτώχειας και της πείνας και την πλήρη πραγμάτωση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην ανάπτυξη, τα οποία με τη σειρά τους ενισχύουν το κράτος δικαίου [...] (παρ. 7),
- Τα κράτη και οι διεθνείς οργανισμοί, συμπεριλαμβανομένων των Ηνωμένων Εθνών και των κύριων οργάνων τους, δεσμεύονται στην αρχή της χρηστής διακυβέρνησης και της αποτελεσματικής, δίκαιης, αμερόληπτης και ισότιμης παροχής δημόσιων υπηρεσιών που αφορούν το κράτος δικαίου, συμπεριλαμβανομένης της ποινικής, αστικής και διοικητικής δικαιοσύνης, της επίλυσης εμπορικών διαφορών και της νομικής βοήθειας (παρ. 12),
- η ανεξαρτησία του δικαστικού συστήματος, μαζί με την αμεροληψία και την ακεραιότητά του, αποτελεί βασική προϋπόθεση για την προάσπιση του κράτους δικαίου και τη διασφάλιση της αποφυγής διακρίσεων κατά την απονομή της δικαιοσύνης (παρ. 13),
- το δικαίωμα ισότιμης πρόσβασης στη δικαιοσύνη για όλα τα άτομα, συμπεριλαμβανομένων των μελών ευάλωτων ομάδων, και τη σημασία της ευαισθητοποίησης σχετικά με τα νομικά δικαιώματα είναι απαραίτητη για την παροχή δίκαιων, διαφανών, αποτελεσματικών, αμερόληπτων και υπεύθυνων υπηρεσιών που προωθούν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη για όλα τα άτομα, συμπεριλαμβανομένης της νομικής βοήθειας (παρ. 14).

Το διεθνές νομικό πλαίσιο για τα ανθρώπινα δικαιώματα περιλαμβάνει διεθνείς πράξεις για την καταπολέμηση συγκεκριμένων μορφών διακρίσεων, συμπεριλαμβανομένων των διακρίσεων εις βάρος αυτοχθόνων πληθυσμών, μεταναστών/ριών, μειονοτήτων, ατόμων με αναπηρία, γυναικών, φυλετικών και θρησκευτικών διακρίσεων ή διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Τα κράτη μέλη αναγνώρισαν επίσης τη σημασία της διασφάλισης ότι οι γυναίκες απολαμβάνουν πλήρως τα οφέλη του κράτους δικαίου στη βάση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Τα κράτη μέλη δεσμεύτηκαν να χρησιμοποιούν το νόμο για την προάσπιση των ίσων δικαιωμάτων και τη διασφάλιση της πλήρους και ισότιμης συμμετοχής, μεταξύ άλλων στα θεσμικά όργανα διακυβέρνησης και στο δικαστικό σώμα, και δεσμεύτηκαν εκ νέου να θεσπίσουν κατάλληλα

νομικά και νομοθετικά πλαίσια για την πρόληψη και την αντιμετώπιση όλων των μορφών διακρίσεων και βίας κατά γυναικών και για τη διασφάλιση της ενδυνάμωσής τους και της πλήρους πρόσβασής τους στη δικαιοσύνη. Ο οργανισμός UN Women του ΟΗΕ έχει δεσμευτεί να προωθήσει αυτά τα ζητήματα βοηθώντας το σύστημα των Ηνωμένων Εθνών στη διαμόρφωση πολιτικών, παγκόσμιων προτύπων και κανόνων, παρέχοντας τεχνική και οικονομική υποστήριξη στα κράτη μέλη και διαμορφώνοντας αποτελεσματικές συνεργασίες με την κοινωνία των πολιτών. Η Διακήρυξη σημειώνει τη σημασία του κράτους δικαίου για την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της νομικής προστασίας από τις διακρίσεις, τη βία, την κακοποίηση και την εκμετάλλευση, τη διασφάλιση του βέλτιστου συμφέροντος του παιδιού σε όλες τις ενέργειες που το αφορούν, και επαναβεβαιώνει τη δέσμευσή της για την πλήρη εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών.

Παράλληλα, οι επιτροπές του ΟΗΕ εκδίδουν γενικές συστάσεις για την καταπολέμηση των διακρίσεων και προσπαθούν να συμβάλουν στην ενίσχυση της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου, της ειρήνης και της ασφάλειας μεταξύ κοινοτήτων, λαών και κρατών. Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η [γενική σύσταση αριθ. 36 \(2020\) σχετικά με την πρόληψη και την καταπολέμηση της φυλετικής σκιαγράφησης από υπαλλήλους των αρχών επιβολής](#) του νόμου που δημοσιεύθηκε από την Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων.

Για περαιτέρω ανάγνωση

- Για ένα ολοκληρωμένο διάγραμμα σχετικά με τις διαδικασίες προσφυγής σε περίπτωση παραβίασης της αρχής της μη διάκρισης, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, [EU CHARTER OF FUNDAMENTAL RIGHTS When does it apply and where to go in case of violation?](#)
- Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, [Concluding observations on the initial report of the European Union](#)
- Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για την Εξάλειψη των Φυλετικών Διακρίσεων [General recommendation No. 36 \(2020\) on preventing and combating racial profiling by law enforcement officials](#)
- Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, [Handbook on European non-discrimination law.](#)

Συγκριτική επισκόπηση της εφαρμογής του Χάρτη ΕΕ στα κράτη μέλη της κοινοπραξίας

Συγγραφείς: Balázs Horváthy, Ερευνητής, (TK JTI), CSS

Συνοπτική παρουσίαση. Το παρόν κεφάλαιο συνεχίζει το προηγούμενο και προσφέρει μια ποικιλία πόρων και συγκεκριμένων παραδειγμάτων σχετικά με την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως αυτά κατοχυρώνονται στο ΚΠΔ, στις χώρες της κοινοπραξίας. Οι πόροι παρέχουν πρόσβαση στα αποτελέσματα προηγούμενων ερευνών σχετικά με το θέμα αυτό και επιτρέπουν μια γρήγορη αξιολόγηση της κατάστασης στις επιλεγμένες χώρες.

Οι εκπαιδευτές/ριες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις πηγές που είναι διαθέσιμες σε αυτό το κεφάλαιο για να:

- παρουσιάσουν το γενικό κλίμα στα αντίστοιχα κράτη μέλη όσον αφορά την εφαρμογή του Χάρτη
- να συγκρίνουν τις εθνικές εμπειρίες από την εφαρμογή του Χάρτη
- να επισημάνουν τις ευκαιρίες που μπορούν να διερευνηθούν και να αξιοποιηθούν κατά την εφαρμογή του Χάρτη
- να ενισχύσουν τη χρησιμότητα του Χάρτη της ΕΕ σε εγχώριες διαφορές
- αναδείξουν τις προκλήσεις στην εφαρμογή του Χάρτη
- υποδείξουν τομείς σύγκρουσης μεταξύ του εθνικού δικαίου και των απαιτήσεων του Χάρτη.

Τα διάφορα αποσπάσματα μπορούν να εισαχθούν σε διαφάνειες παρουσίασης (PowerPoint), να χρησιμοποιηθούν απευθείας από το εγχειρίδιο σε κοινή οθόνη ή να μοιραστούν εκ των προτέρων στους/στις συμμετέχοντες/ουσες στην εκπαίδευση.

Συνδεδεμένες ενότητες

Ενότητα 3 – Κράτος Δικαίου και κοινωνία των πολιτών

Εισαγωγική ενότητα 2 - Κράτος δικαίου και άσκηση των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων

Ενότητες για προχωρημένους/ες 1 - Το κράτος δικαίου στην ΕΕ - προκλήσεις και ευρωπαϊκές προσεγγίσεις και 2 - Επιχειρηματολογία για το κράτος δικαίου - με βάση συγκεκριμένα θέματα

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στη Βουλγαρία
- Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Ελλάδα
- Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Ουγγαρία
- Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Πολωνία
- Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στη Ρουμανία

Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στη Βουλγαρία

Γενικά

[Υπάρχει παρατεταμένη ασάφεια ως προς το συνταγματικό καθεστώς, από εθνική άποψη, του δικαίου της ΕΕ και του Χάρτη. Το βουλγαρικό Σύνταγμα δεν περιέχει ρητούς κανόνες που να διέπουν την ιεράρχηση μεταξύ του Συντάγματος και του δικαίου της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του Χάρτη. Σύμφωνα με το Συνταγματικό Δικαστήριο (KS), οι πράξεις του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ αποτελούν διεθνείς συνθήκες κατά την έννοια του άρθρου 5 παράγραφος 4 του Συντάγματος. Σύμφωνα με την τελευταία διάταξη, οι διεθνείς συνθήκες που κυρώνονται, εκδίδονται και τίθενται σε ισχύ στη Βουλγαρία αποτελούν μέρος του εσωτερικού δικαίου της χώρας. Κάθε τέτοια συνθήκη υπερισχύει κάθε αντίθετης "εσωτερικής νομοθεσίας",¹⁶ αλλά όχι του Συντάγματος].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

Πεδίο εφαρμογής

[... Ακόμα φαίνεται να υπάρχει ευρεία σύγχυση ή αδιαφορία για το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Δεν είναι σαφές αν αυτό οφείλεται σε σκόπιμη επιλογή εφαρμογής του Χάρτη ανεξαρτήτως του άρθρου 51, προκειμένου να επιτευχθεί ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, ή απλώς σε άγνοια των ορίων του πεδίου εφαρμογής του. Τελευταία, ωστόσο, τα εθνικά δικαστήρια ίσως άρχισαν επιτέλους να λαμβάνουν συχνότερα υπόψη τους το άρθρο 51, γεγονός που φαίνεται να οφείλεται κυρίως στις διάφορες αποφάσεις του Δικαστηρίου που απέρριψαν σειρά βουλγαρικών προδικαστικών προσφυγών λόγω έλλειψης σύνδεσης με το δίκαιο της ΕΕ, οι οποίες ανέδειξαν το πρόβλημα και έτσι επέστησαν την προσοχή στο άρθρο 51. Πέραν τούτου, ωστόσο, δεν υπάρχει ίχνος στη νομολογία εμπειριστατικών αναλύσεων ή αντιπαραθέσεων σχετικά με την ακριβή έννοια της "εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης" κατά την έννοια του άρθρου 51].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Με απόφαση της 1ης Ιουνίου 2016 (στην υπόθεση αριθ. 8412/2015), το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο δήλωσε ότι: "Ο προσδιορισμός και η αναγγελία της υπαγωγής ενός προσώπου σε όργανα κρατικής ασφάλειας και στις υπηρεσίες πληροφοριών του βουλγαρικού εθνικού στρατού δεν εμπίπτει σε καμία από τις εξουσίες της Ένωσης, που καθορίζονται από τη ΣΛΕΕ. Στην περίπτωση αυτή το βουλγαρικό κράτος και τα δικαστήρια δεν θα πρέπει να εφαρμόσουν τις διατάξεις του Χάρτη, διότι το δίκαιο της ΕΕ δεν εφαρμόζεται στις εν λόγω κοινωνικές σχέσεις."]

Δημοσιεύθηκε από: The EU Charter of Fundamental Rights in Bulgaria. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-bulgaria_en.pdf.

[Δεν υπάρχει ίχνος στη νομολογία ότι το άρθρο 53 του Χάρτη έχει ποτέ εφαρμοστεί ή συζητηθεί στη νομολογία. Το μόνο περιστατικό που έχει εντοπιστεί είναι μια προκαταρκτική αναφορά στον τομέα

¹⁶ Αποφάσεις αριθ. 3 της 5ης Ιουλίου 2004 στην υπόθεση αριθ. 3/2004 και αριθ. 3 της 21ης Μαρτίου 2012 στην υπόθεση αριθ. 12/2011.

του δικαίου του ασύλου.¹⁷ Αντίθετα, η νομική επιστήμη έχει επιχειρήσει να προσδιορίσει έναν κατάλογο δικαιωμάτων των οποίων το επίπεδο προστασίας βάσει του Χάρτη και του Συντάγματος μπορεί να είναι διαφορετικό,¹⁸ αλλά το θέμα δεν έχει ακόμη συζητηθεί στη νομολογία. Επίσης, στη νομολογία, συνταγματική ή μη, δεν υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ του καθεστώτος του Χάρτη και του λοιπού πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[... Παρότι ποσοτικά, οι αναφορές στον Χάρτη εμφανίζονται όλο και συχνότερα στη νομολογία, είναι συχνά τυπικές, διακηρυκτικές και αποτελούν συμπλήρωμα άλλων νομικών πράξεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα και όχι αυτοτελή νομική σκέψη. Η πολυπλοκότητα που περιβάλλει το πεδίο εφαρμογής του και η μεγαλύτερη εμπειρία και καλύτερη εξοικείωση των δικαστών με την ΕΣΔΑ φαίνεται να καθιστούν την τελευταία πιο παρούσα στη νομολογία. Ωστόσο, ορισμένες σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές με διαρκή αποτελέσματα επιτεύχθηκαν μέσω της νομολογίας, στηριζόμενες, ιδίως, στον Χάρτη. Υποθέσεις ευαίσθητου χαρακτήρα με μεγάλη κοινωνική απήχηση αντιμετωπίστηκαν επίσης, και ορισμένες επιλύθηκαν, βάσει του Χάρτη].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

Εγγυημένα δικαιώματα

[Μεταξύ άλλων άρθρων του Χάρτη που έχουν αναφερθεί πολλές φορές, πρέπει να αναφερθεί το άρθρο 45 του Χάρτη. Μια εθνική διάταξη που επέτρεπε την επιβολή απαγόρευσης εξόδου από τη χώρα σε Βούλγαρους/ες πολίτες λόγω, για παράδειγμα, μη επιστροφής ιδιωτικού χρέους, ποινικής καταδίκης που εκδόθηκε σε άλλη χώρα ή μη καταβολής φορολογικής υποχρέωσης, δημιούργησε σημαντικό όγκο νομολογίας, στην οποία το άρθρο 45 αναφερόταν προκειμένου να αξιολογηθεί η αναλογικότητα των απαγορεύσεων. Το θέμα οδηγήθηκε τελικά στο Δικαστήριο της ΕΕ με τρεις διαφορετικές προδικαστικές προσφυγές,¹⁹ και στο KS.²⁰ Κατόπιν τούτων, ο νόμος τροποποιήθηκε. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν επικαλεστεί πολλές φορές το άρθρο 41 προκειμένου να επιβάλουν στην εθνική διοικητική αρχή τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το εν λόγω άρθρο. Τα εθνικά δικαστήρια δικαιολογούσαν γενικά την επίκληση του άρθρου 41 του Χάρτη με αναφορά στο άρθρο 51 του Χάρτη. Με άλλα λόγια, υποστηρίζουν ότι, εφόσον το επίμαχο μέτρο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, το άρθρο 41 μπορεί συνεπώς να εφαρμοστεί έναντι της εν λόγω εθνικής διοικητικής αρχής.²¹ Σε πολλές περιπτώσεις, η προσβαλλόμενη πράξη ακυρώθηκε με βάση (μόνη της ή σε συνδυασμό με άλλες διατάξεις) την παραβίαση της υποχρέωσης αιτιολόγησης ή του δικαιώματος ακρόασης που κατοχυρώνεται στο άρθρο 41 του Χάρτη. Τα εθνικά

¹⁷ Υπόθεση C-528/11 Halaf EU:C:2013:342. Το Δικαστήριο δεν ασχολήθηκε με το άρθρο 53 στην απόφασή του.

¹⁸ A Kornezov, "Προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων μετά τη Λισαβόνα: J Laffranque (επιμ.), Reports of the XXV FIDE Congress Tallinn 2012 (Tallinn, Tartu University Press 2012).

¹⁹ Αποφάσεις του Διοικητικού Δικαστηρίου της Σόφιας μετά από προδικαστικές παραπομπές στις υποθέσεις C-430/10 Gaydarov, EU:C:2011:749, C-434/10 Aladzhov, EU:C:2011:750, C-249/11 Byankov, EU:C:2012:608.

²⁰ Υπόθεση αριθ. 2/2011 (αρ. 20).

²¹ Υπόθεση αριθ. 8386/2017 (αρ. 54)- Υπόθεση αριθ. 1078/14 (56)- Υπόθεση αριθ. 630/2011.

δικαστήρια δεν έδωσαν καμία σημασία στην πραγματική διατύπωση του άρθρου 41, το οποίο αναφέρει μόνο τα "θεσμικά και λουπά όργανα και οργανισμούς της Ένωσης". Η εξήγηση γι' αυτό, διαισθητικά, θα μπορούσε να είναι ότι τα πρότυπα χρηστής διοίκησης που ορίζονται στο άρθρο 41 του Χάρτη και η νομολογία των δικαστηρίων της Ένωσης θεωρούνται υψηλότερα ή πιο ορατά από εκείνα που απορρέουν από το εθνικό δίκαιο. Εν πάση περιπτώσει, αυτή η νομολογία φαίνεται να έχει εισαγάγει υψηλότερες απαιτήσεις για τα εθνικά διοικητικά όργανα].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Το βουλγαρικό Συνταγματικό Δικαστήριο χρησιμοποίησε τη διάταξη του Χάρτη για την ελευθερία επιλογής επαγγέλματος σε μια υπόθεση το 2011 και υποστήριξε ότι οι δυσανάλογοι περιορισμοί στην ελευθερία άσκησης επαγγέλματος δεν μπορούν να γίνουν δεκτοί. Η απόφαση αυτή αναφέρθηκε και πάλι σε συζήτηση της Βουλής σχετικά με το καθεστώς απασχόλησης των πρώην συνεργατών/ιδών των κρατικών υπηρεσιών ασφαλείας. Το 2014, η βουλγαρική Επιτροπή για την προστασία από τις διακρίσεις αναφέρθηκε επίσης στο άρθρο 15. Η υπόθεση αφορούσε την καταγγελία ενός πρώην αστυνομικού, ο οποίος επικαλείτο διακρίσεις λόγω ηλικίας. Η Επιτροπή διαπίστωσε ότι οι υπάλληλοι του Υπουργείου Εσωτερικών που ανήκαν σε μια συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα (άνω των 41 ετών)- επηρεάστηκαν δυσανάλογα- και κήρυξε τη διαταγή με την οποία καταγγέλθηκε η σύμβαση του καταγγέλλοντος ως πράξη έμμεσης διάκρισης λόγω "ηλικίας"].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Το 2017, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο (στην υπόθεση 10383/2015) ήταν το τελευταίο δικαστήριο σε δίκη που αφορούσε εκπαιδευτικό ο οποίος είχε αρνηθεί να επιτρέψει σε μαθητή με αναπηρία να συμμετάσχει σε σχολική εκδρομή - μια επικαλούμενη παραβίαση του νόμου περί προστασίας από τις διακρίσεις. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε την απόφαση του κατώτερου δικαστηρίου και απέρριψε την έφεση του εκπαιδευτικού. Για να ενισχύσει το επιχείρημά του, το δικαστήριο αναφέρθηκε σε διάφορα δικαιώματα του Χάρτη, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 1 (ανθρώπινη αξιοπρέπεια), του άρθρου 24 (δικαιώματα του παιδιού) και του άρθρου 26 (ένταξη των ατόμων με αναπηρία)].

Δημοσιεύθηκε από: Kornezov, A.: Bulgaria: Rays of Light in a Cloudy Sky. Στο: Michal, Bobek-Jeremias, Adams-Prassl (επιμ.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Ελλάδα

Γενικά

[Το ελληνικό σύνταγμα δεν περιλαμβάνει άμεση αναφορά στον Χάρτη της ΕΕ ή στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. ... Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 28 (1), όταν κυρώνονται, οι διεθνείς συνθήκες έχουν ισχύ ανώτερη από την κοινή νομοθεσία, αλλά όχι από το Σύνταγμα].

Δημοσιεύθηκε από: The EU Charter of Fundamental Rights in Romania. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-greece_en.pdf

[Το ελληνικό Σύνταγμα δεν περιλαμβάνει άμεση αναφορά στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (εφεξής: "ο Χάρτης") ή σε οποιοδήποτε άλλο μέσο διεθνούς δικαίου που προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα. Περιλαμβάνει ωστόσο μια διάταξη (άρθρο 28 παρ. 1) για το νομικό αποτέλεσμα και την ισχύ των διεθνών συνθηκών εντός της ελληνικής έννομης τάξης: Οι συνθήκες αυτές, όταν κυρώνονται, έχουν ισχύ ανώτερη από την κοινή νομοθεσία, αλλά όχι ανώτερη από το Σύνταγμα. Το ίδιο άρθρο ρυθμίζει τη σχέση της ελληνικής έννομης τάξης με το δίκαιο της ΕΕ. Ειδικότερα, οι παράγραφοι 2 και 3 του άρθρου 28 επιτρέπουν τον περιορισμό της άσκησης της κρατικής κυριαρχίας και την ανάθεση αρμοδιοτήτων του ελληνικού κράτους σε υπερεθνικούς οργανισμούς, μετά από απόφαση που λαμβάνεται με ειδική πλειοψηφία της Βουλής των Ελλήνων, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό εξυπηρετεί σημαντικό εθνικό συμφέρον και ότι δεν αντίκειται στα ανθρώπινα δικαιώματα, στα δημοκρατικά θεμέλια του Συντάγματος και στις αρχές της ισότητας και της αμοιβαιότητας. Εξάλλου, η ερμηνευτική δήλωση του άρθρου 28 ορίζει ότι το άρθρο αυτό αποτελεί το συνταγματικό θεμέλιο για τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΕ. Ωστόσο, απουσιάζει η ρητή αναφορά στη σχέση του Συντάγματος με το δίκαιο της ΕΕ...].

Δημοσιεύθηκε από: Stratilatis & Papastylianos: The Charter of Fundamental Rights as Apprehended by Judges in Europe: Greece. In L. Burgorgue-Larsen (dir.), *La Charte des Droits Fondamentaux saisie par les juges en Europe / The Charter of Fundamental Rights as apprehended by judges in Europe*, Cahiers Européens No 10, Pedone, Paris, 2017, σελ. 381-423.

Πεδίο εφαρμογής

[...Τα ελληνικά δικαστήρια φαίνεται να γνωρίζουν γενικά την ύπαρξη του ορίου εφαρμογής του άρθρου 51 παρ. 1 του Χάρτη. Ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες η εξέταση μιας καταγγελίας βάσει των ουσιαστικών διατάξεων του Χάρτη δεν συνδυάζεται με άμεση αναφορά στο άρθρο 51 παρ. 1 του Χάρτη. 1, η διατύπωση του σχετικού μέρους της απόφασης ή/και οι παραπομπές σε προγενέστερη νομολογία, στην οποία γίνεται αναφορά στο άρθρο 51 παρ. 1, ή/και παραπομπές στη σχετική νομολογία του ΔΕΕ αποκαλύπτουν ότι υπάρχει τέτοια επίγνωση.²² Ωστόσο, δεν είναι καθόλου βέβαιο αν τα ελληνικά δικαστήρια λαμβάνουν σε όλες τις περιπτώσεις σοβαρά υπόψη τις προαναφερθείσες ερμηνευτικές περιπλοκές και τα διαφορετικά σενάρια εφαρμογής του άρθρου 51 παρ. 1 του Χάρτη. Μπορεί επίσης να διατηρηθούν αμφιβολίες για το κατά πόσον τα ελληνικά δικαστήρια έχουν επαρκή γνώση της εξελισσόμενης νομολογίας του ΔΕΕ στο θέμα αυτό. Η χαρακτηριστική συντομία της δικαστικής επιχειρηματολογίας στις αποφάσεις των ελληνικών δικαστηρίων δεν μας επιτρέπει να καταλήξουμε σε απόλυτα ορθά συμπεράσματα όσον αφορά το υπόβαθρο κατανόησης των Ελλήνων δικαστών].

Δημοσιεύθηκε από: Stratilatis & Papastylianos: The Charter of Fundamental Rights as Apprehended by Judges in Europe: Greece. In L. Burgorgue-Larsen (dir.), *La Charte des Droits Fondamentaux saisie*

²² Βλ. π.χ. ΣτΕ (Ολομέλεια) 238/2015, §§ 31-39, 239/2015, §§ 26, 31, 3007/2015, §§ 11-18, 3177/2014, § 11, ΑΠ Πειραιώς 33332/2013, § 10.

par les juges en Europe / The Charter of Fundamental Rights as apprehended by judges in Europe, Cahiers Européens No 10, Pedone, Paris, 2017, σελ. 381-423.

[... Ένα παράδειγμα υπόθεσης στην οποία η εξέταση του ζητήματος εφαρμογής σύμφωνα με το άρθρο 51 παρ. 1 θα μπορούσε να είναι πιο ενδελεχής είναι η απόφαση του Συμβουλίου Επικρατείας (ΣτΕ), 4ο Τμήμα, υπ' αριθμόν 2004/2012, η οποία αφορούσε μια νομοθετική διάταξη (άρθρο 1 παρ. 4 του ν. 1963/1991) που προέβλεπε την ανάκληση της άδειας των φαρμακοποιών που είχαν συμπληρώσει το εβδομηκοστό έτος της ηλικίας τους, δηλαδή, η διάταξη αυτή υποχρέωνε τους/τις εβδομηντάρηδες/σες φαρμακοποιούς σε συνταξιοδότηση. Ο προσφεύγων προσέφυγε στο άρθρο 21 παρ. 1 του Χάρτη, το οποίο απαγορεύει τις διακρίσεις λόγω ηλικίας, αλλά το Δικαστήριο απέρριψε την προσφυγή αυτή στη βάση του Χάρτη, σημειώνοντας κατ' αρχάς ότι η σχετική διοικητική πράξη, με την οποία ανακλήθηκε η άδεια του προσφεύγοντος, είχε εκδοθεί στις 10.9.2009, συνεπώς δυόμισι μήνες πριν από την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας (ένα τέτοιο σκεπτικό μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη υπερβολικού φορμαλισμού εκ μέρους του Δικαστηρίου κατά την εφαρμογή του Χάρτη), έπειτα αναφέροντας ότι ούτε η οδηγία 2005/36/EK για την αναγνώριση των προσωπικών επαγγελματικών προσόντων (την οποία είχε επικαλεστεί ο προσφεύγων) ούτε οι γενικές αρχές του δικαίου της ΕΕ, όπως η απαγόρευση των διακρίσεων και η ελευθερία εγκατάστασης βάσει των άρθρων 45 και 49 ΣΛΕΕ αντίστοιχα, είναι εφαρμοστέες στην υπό εξέταση υπόθεση, το τελευταίο με την αιτιολογία ότι η υπόθεση δεν περιλαμβάνει τον κατάλληλο συνδετικό όρο με το δίκαιο της ΕΕ...].

Δημοσιεύθηκε από: Stratilatis & Papastylianos: The Charter of Fundamental Rights as Apprehended by Judges in Europe: Greece. In L. Burgorgue-Larsen (dir.), La Charte des Droits Fondamentaux saisie par les juges en Europe / The Charter of Fundamental Rights as apprehended by judges in Europe, Cahiers Européens No 10, Pedone, Paris, 2017, σελ. 381-423.

[Ένα συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί από την ανωτέρω ανάλυση είναι ότι ο Χάρτης, έχοντας εύκολα ενσωματωθεί στις τυπικές διαδικασίες δικαστικού ελέγχου στην Ελλάδα, αλλά χωρίς να έχει αναπτύξει πλήρως τις δυνατότητές του ως ουσιαστικό σημείο αναφοράς σε όλες τις υποθέσεις που εμπύπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, διαδραματίζει έκτοτε σημαντικό ρόλο στον τομέα της διασυννοριακής εφαρμογής της αρχής *ne bis in idem*, και αναπτύσσεται επίσης ως σημαντικό σημείο αναφοράς σε υποθέσεις που αφορούν ορισμένες πτυχές του κοινωνικού δικαίου της ΕΕ. Όπως είδαμε παραπάνω, ο Χάρτης έχει επίσης χρησιμοποιηθεί σε ορισμένες σημαίνουσες υποθέσεις ενώπιον του ΣτΕ σε σχέση με μέτρα που ελήφθησαν στο πλαίσιο της χρηματοπιστωτικής κρίσης και του προγράμματος προσαρμογής που έπρεπε να ακολουθήσει το ελληνικό κράτος στο πλαίσιο Μνημονίων Συνεννόησης (ΜΣ) τα οποία συνήφθησαν σύμφωνα με αποφάσεις του Συμβουλίου της ΕΕ και σε διαβούλευση με τα θεσμικά όργανα της ΕΕ. Μια ανατροπή της νομολογίας Pringle και Sindicato dos Bancários do Norte του ΔΕΕ, που αρνείται να εντοπίσει την κατάλληλη σχέση εφαρμογής με το δίκαιο της ΕΕ βάσει του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη σε υποθέσεις που αφορούν νομοθετικά μέτρα τα οποία ελήφθησαν στο πλαίσιο Μνημονίων Συνεννόησης για το πρόγραμμα προσαρμογής, θα μπορούσε βέβαια να αυξήσει δραματικά τον ρόλο του Χάρτη σε χώρες όπως η Ελλάδα, των οποίων η κοινωνική και οικονομική πολιτική καθορίστηκε -και πιθανότατα θα συνεχίσει να καθορίζεται για μεγάλο χρονικό διάστημα- από τις διατάξεις των Μνημονίων και όχι από τις πολιτικές επιλογές της εθνικής κυβέρνησης και του νομοθέτη.]

Δημοσιεύθηκε από: Stratilatis & Papastylianos: The Charter of Fundamental Rights as Apprehended by Judges in Europe: Greece. In L. Burgorgue-Larsen (dir.), La Charte des Droits Fondamentaux saisie

par les juges en Europe / The Charter of Fundamental Rights as apprehended by judges in Europe, Cahiers Européens No 10, Pedone, Paris, 2017, σελ. 381-423.

Δικαιώματα που εγγυάται ο Χάρτης

[Στην υπόθεση (1741/2015) που κρίθηκε το 2015, το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου, με την οποία έκρινε ότι διοικητικό πρόστιμο που επιβλήθηκε για λαθρεμπόριο βενζίνης δεν παραβιάζει το δικαίωμα να μην δικάζεται ή τιμωρείται κανείς δύο φορές σε ποινική διαδικασία για το ίδιο ποινικό αδίκημα, εφόσον η κατηγορούμενη εταιρεία αθωώθηκε από τα ποινικά δικαστήρια. Το δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 50 του Χάρτη δεν απαγορεύει σε κράτος μέλος να επιβάλλει συνδυασμό φορολογικών και ποινικών κυρώσεων για τις ίδιες πράξεις μη συμμόρφωσης με τις υποχρεώσεις δήλωσης που αφορούν τους κανόνες ΦΠΑ].

Δημοσιεύθηκε από: The EU Charter of Fundamental Rights in Romania. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-greece_en.pdf

Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Ουγγαρία

Γενικά

[Το ουγγρικό Σύνταγμα, που ονομάζεται Θεμελιώδης Νόμος της Ουγγαρίας ("Θεμελιώδης Νόμος"), εγκρίθηκε στις 25 Απριλίου 2011 και τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιανουαρίου 2012.²³ Δεν περιλαμβάνει καμία άμεση αναφορά στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ("ο Χάρτης") ή σε οποιαδήποτε άλλη πράξη διεθνούς δικαίου που προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα. Ωστόσο, ο Θεμελιώδης Νόμος περιέχει δύο ξεχωριστά άρθρα σχετικά με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (άρθρο Ε), αφενός, και το διεθνές δίκαιο, αφετέρου (άρθρο Q). Ενώ το άρθρο Ε έχει πρωταρχική σημασία για την αξιολόγηση του νομικού καθεστώτος του Χάρτη στην ουγγρική συνταγματική τάξη, το άρθρο Q θα μπορούσε θεωρητικά επίσης να διαδραματίσει κάποιο ρόλο].

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Το παράρτημα αριθ. 2 του νόμου αριθ. CLXVIII του 2007 για τη δημοσίευση της Συνθήκης της Λισαβόνας που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας περιέχει την επίσημη ουγγρική έκδοση του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και την επεξήγηση που επισυνάπτεται σε αυτόν. Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 6, παράγραφος 2 της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο ανωτέρω νόμος -που δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της Ουγγαρίας στις 22 Δεκεμβρίου 2007- καθόρισε την ημερομηνία έναρξης ισχύος του μέσω παραπομπής στην έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας. Έτσι, οι διατάξεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων τέθηκαν σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009 και άρχισαν να εφαρμόζονται

²³ Ο θεμελιώδης νόμος της Ουγγαρίας, Magyar Közlöny (Επίσημη Εφημερίδα της Ουγγαρίας) 25 Απριλίου 2011, αριθ. 43, 10656-682. Για μια αξιολόγηση του Θεμελιώδους Νόμου, βλέπε P Sonnevend, A Jakab και L Csink, "The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics - The Basic Law of Hungary" στο A von Bogdandy και P Sonnevend (επιμ.), *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area- Theory, Law and Politics in Hungary and Romania* (München, CH Beck, 2015) 33 κ.ε.

από την ημερομηνία αυτή στην Ουγγαρία. Λόγω της πλήρους και ολοκληρωμένης μεταφοράς του Χάρτη στο εθνικό δίκαιο, οι ουγγρικές δημόσιες αρχές και τα δικαστήρια δεσμεύονται άμεσα από τη ρύθμισή του].

Δημοσιεύθηκε από: Osztoivits: 'Questionnaire on the Charter of Fundamental Rights. Hungarian Legal Report', www.aca-europe.eu/colloquia/2012/Hungary.pdf, ερώτηση αριθ. 14.

Πεδίο εφαρμογής

[Τα ουγγρικά δικαστήρια δεν είναι πρόθυμα να εξετάσουν αυτεπαγγέλτως αν πληρούνται ή όχι τα κριτήρια του άρθρου 51, και όταν υπάρχει αβεβαιότητα που δεν διευκρινίζεται από το μέρος που επικαλείται τον Χάρτη, προτιμούν να κρίνουν ότι δεν εφαρμόζεται. Υποστηρίζεται ότι αυτή η νομολογία θα μπορούσε να αποκλείσει την εφαρμογή του Χάρτη ακόμη και σε περιπτώσεις όπου, μέσω μιας δημιουργικής ανάλυσης του κατά πόσον υπάρχει επαρκής σχέση μεταξύ των εν λόγω εθνικών διατάξεων και του δικαίου της ΕΕ για τους σκοπούς του άρθρου 51 παράγραφος 1, θα πληρούνταν τα κριτήρια για την εφαρμογή του Χάρτη].

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Στην πρώτη νομολογία κατά την περίοδο 2010-2012, οι δικαστικές αποφάσεις έδειξαν σχετική αβεβαιότητα ως προς το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη, και ιδίως ως προς την έννοια της "εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ". Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα δικαστήρια έκριναν τον Χάρτη εφαρμοστέο, χωρίς να εξετάσουν δεόντως το πεδίο εφαρμογής του. Για παράδειγμα, το περιφερειακό δικαστήριο του Nyíregyháza θεώρησε ότι ο Χάρτης εφαρμόζεται στην υπόθεση αριθ. 6.K.21.583/2010/6 (2010), που αφορούσε απάτη βάσει του νόμου αριθ. CXCVII του 2003 για τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης και τους ειδικούς κανονισμούς για την εμπορία προϊόντων που υπόκεινται σε ειδικούς φόρους κατανάλωσης.²⁴ Χωρίς να εξετάσει το ζήτημα της εφαρμογής του Χάρτη, το δικαστήριο προέβη σε ανάλυση επί της ουσίας της αναλογικότητας της αντικειμενικής ποινικής ευθύνης που προβλέπει ο εν λόγω νόμος σε σύγκριση με τα άρθρα 17 και 52 του Χάρτη, καταλήγοντας τελικά στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στην ιδιοκτησία και η αναλογικότητα των περιορισμών του δεν εφαρμόζονται στις κυρώσεις για απάτη που σχετίζεται με τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης, δεδομένου ότι δεν στερούν από τον τιμωρηθέντα μια νόμιμα αποκτηθείσα περιουσία. Το δικαστήριο θα έπρεπε τουλάχιστον να επισημάνει όσον αφορά τον Χάρτη, όπως αναγνωρίζεται στο τέλος της απόφασης όσον αφορά τη Σύμβαση για το κοινό καθεστώς διέλευσης,²⁵ ότι τα κράτη μέλη διατήρησαν την αρμοδιότητά τους να ρυθμίζουν τις κυρώσεις για εγκλήματα και παραβάσεις του καθεστώτος των ειδικών φόρων κατανάλωσης. Έτσι, θα μπορούσε να είχε γλιτώσει την ανάλυση των ουσιαστικών διατάξεων του Χάρτη, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι οι επίμαχες εθνικές διατάξεις δεν υλοποιούν καμία πράξη της ΕΕ].

Sonnevend: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

²⁴ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság, 6.K.21.583/2010/6, 16 Νοεμβρίου 2010.

²⁵ Σύμβαση για το κοινό καθεστώς διέλευσης [1987] ΕΕ L226/2.

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[... Κάποια άλλα δικαστήρια εξέτασαν σχολαστικά τη δυνατότητα εφαρμογής του Χάρτη και υιοθέτησαν μια πολύ ευρεία ερμηνεία του άρθρου 51. Το διοικητικό και εργατικό δικαστήριο του Szeged έκρινε στις υποθέσεις 2.M.393/2012/4 (2012), 2.M.394/2012/4 (2012) και 2.M.391/2012/13 (2013) ότι οι εσωτερικοί νόμοι που ρυθμίζουν την εργασία και τις ειδικές εργασιακές σχέσεις, όπως η δημόσια διοίκηση, εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ στο βαθμό που εφαρμόζουν οδηγίες κατά των διακρίσεων, όπως η οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία.²⁶ Κατά συνέπεια, το δικαστήριο έκρινε ότι ο Χάρτης ήταν εφαρμοστέος και έκρινε ότι η αδικαιολόγητη απόλυση των δημοσίων υπαλλήλων αντίκειται στο άρθρο 30 του Χάρτη. Επικαλούμενο τις υποθέσεις *Simmenthal* και *Factortame* του Δικαστηρίου²⁷ και την αρχή του *effet utile*, το δικαστήριο ακύρωσε την οικεία εθνική διάταξη υπέρ της υπεροχής του δικαίου της ΕΕ. Ωστόσο, όσο πρωτοποριακό και αν είναι, το σκεπτικό του δικαστηρίου δεν διευκρίνισε περαιτέρω με ποια έννοια η ρύθμιση της αδικαιολόγητης απόλυσης των δημοσίων υπαλλήλων αφορούσε την καταπολέμηση των διακρίσεων και ποιος απαγορευμένος λόγος διάκρισης ήταν το ζητούμενο στην υπόθεση. Κατόπιν έφεσης κατά των τριών αυτών αποφάσεων, το περιφερειακό δικαστήριο του Szeged επιβεβαίωσε το 2013 τις πρωτόδικες αποφάσεις, διαπιστώνοντας την παραβίαση του Χάρτη, χωρίς να εξετάσει το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη και αναφερόμενο απλώς στο άμεσο αποτέλεσμα των πρωτογενών κανόνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.²⁸ Σε σύγκριση με την αναπτυγμένη επιχειρηματολογία του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, το περιφερειακό δικαστήριο θα έπρεπε να είχε αφιερώσει τουλάχιστον μια σύντομη εξέταση στο ζήτημα αυτό.

Όσον αφορά το θέμα της αδικαιολόγητης απόλυσης δημοσίων υπαλλήλων, το διοικητικό και εργατικό δικαστήριο της Βουδαπέστης έχει αναπτύξει νομολογία που είναι αντίθετη με την προαναφερθείσα ευρεία ερμηνεία των δικαστηρίων του Szeged: στην απόφασή του αριθ. 36.M.5367/2010/13 (2011), έκρινε ότι η προσβαλλόμενη πράξη, ο νόμος που διέπει τους όρους και τις συνθήκες εργασίας των δημοσίων υπαλλήλων, δεν εφαρμόζει το δίκαιο της ΕΕ.²⁹ Το δικαστήριο δέχθηκε το επιχείρημα του εναγομένου ότι, ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αρμοδιότητα στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής δυνάμει των άρθρων 151 και 153 ΣΛΕΕ, δεν έχει εκδώσει καμία πράξη σχετικά με τις ελάχιστες απαιτήσεις στο θέμα της προστασίας των εργαζομένων σε περίπτωση απόλυσης. Χωρίς καμία συγκεκριμένη και δεσμευτική πράξη της ΕΕ, το άρθρο 30 του Χάρτη δεν μπορεί να γίνει αντικείμενο επίκλησης άμεσα από μόνο του από ιδιώτες ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων. Το δικαστήριο επικαλέστηκε την έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής του 2010 σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, σύμφωνα με την οποία τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ "όταν εφαρμόζουν κανονισμούς ή αποφάσεις της ΕΕ ή

²⁶ Szegedi Munkaügyi Bíróság, 2.M.393/2012/4, 25 Οκτωβρίου 2012- 2.M.394/2012/4, 25 Οκτωβρίου 2012- 2.M.391/2012/13, 4 Απριλίου 2013.

²⁷ Υπόθεση C-106/77 *Simmenthal*, EU:C:1978:49- Υπόθεση C-213/89 *Factortame* κ.λπ., EU:C:1990:257.

²⁸ Szegedi Törvényszék, 2.Mf.22.377/2012/2, 5 Μαρτίου 2013- 2.Mf.22.378/2012/4, 5 Μαρτίου 2013- 2.Mf.20.729/2013/3, 11 Ιουνίου 2013.

²⁹ Fővárosi Munkaügyi Bíróság, 36.M.5367/2010/13, 27 Μαΐου 2011.

εφαρμόζουν οδηγίες της ΕΕ".³⁰ Η απόφαση αυτή επιβεβαιώθηκε από το περιφερειακό δικαστήριο της Βουδαπέστης σε μεταγενέστερες αποφάσεις.³¹ Το συμπέρασμα αντιστοιχεί στη στενή, τύπου Wachauf, ερμηνεία του όρου "εφαρμόζουν", σε αντίθεση με την ευρύτερη, "εντός του πεδίου εφαρμογής", ερμηνεία του ίδιου όρου στη νομολογία του Δικαστηρίου τύπου Åkerberg Fransson. Ωστόσο, μια πιο επικίνδυνη διατύπωση χρησιμοποιήθηκε σε μια απόφαση όπου το διοικητικό και εργατικό δικαστήριο της Βουδαπέστης κατέληξε στο συμπέρασμα, παραθέτοντας μόνο το άρθρο 52 παράγραφος 2 και όχι το άρθρο 51 του Χάρτη, "ο Χάρτης δεν αποτελεί κοινοτική πράξη που θα μπορούσε να γίνει αντικείμενο επίκλησης άμεσα ενώπιον των δικαστηρίων των κρατών μελών".³² Αυτό το επιφανειακό συμπέρασμα, το οποίο ευτυχώς δεν ακολούθησαν άλλα δικαστήρια, θα μπορούσε να οδηγήσει σε ασυνεπή νομολογία].

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[... Το Συνταγματικό Δικαστήριο ... θεωρεί τον Χάρτη ως εσωτερικό δίκαιο και όχι ως διεθνές δίκαιο, και λόγω της έλλειψης αρμοδιότητάς του στο θέμα αυτό, αρνείται συστηματικά να εξετάσει τη συμβατότητα οποιουδήποτε εσωτερικού δικαίου με το δίκαιο της ΕΕ και, συνεπώς, με τον Χάρτη.³³ Προκύπτει ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο σπάνια εξέτασε το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη *ratione materiae*. Σε ορισμένες εξαιρετικές περιπτώσεις, το Συνταγματικό Δικαστήριο είτε επιβεβαίωσε τη διατύπωση του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη σχετικά με την υποχρέωση των κρατών μελών να τον εφαρμόζουν κατά την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ³⁴ είτε προχώρησε περαιτέρω και επιβεβαίωσε ότι μια δικαστική πράξη, δηλαδή η ερμηνευτική δήλωση του Ανωτάτου Δικαστηρίου σχετικά με την παραγραφή της εκτελεστότητας των ποινικών κυρώσεων της κοινωνικής εργασίας ή της ποινής, δεν εμπίπτει "στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης" κατά την έννοια της απόφασης Åkerberg Fransson.³⁵ Δεδομένου του περιορισμού της αρμοδιότητας της ΕΕ στον τομέα της προσέγγισης των ποινικών νομοθεσιών των κρατών μελών, η απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου ήταν αρκετά σαφής. Σε άλλες περιπτώσεις, η προσφυγή του αιτούντος στον Χάρτη ήταν προφανώς αβάσιμη και αυτός μπορεί να είναι ο λόγος για τον οποίο το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν ανέλυσε την έννοια της "εφαρμογής": για παράδειγμα, το Συνταγματικό Δικαστήριο έκρινε ότι ο Χάρτης δεν εφαρμόζεται σε μια υπόθεση που ήταν σαφώς άσχετη με το δίκαιο της ΕΕ, η οποία αφορούσε την καταχώριση της μετατροπής γης σε σχέση με ένα ακίνητο.³⁶ Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι λόγω της σημασίας της νομολογίας του Συνταγματικού Δικαστηρίου για την ομοιόμορφη εφαρμογή του εσωτερικού δικαίου, η εξέταση του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη θα μπορούσε τουλάχιστον να είναι πιο ενδελεχής σε περιπτώσεις όπου ο προσφεύγων επικαλείται μία ή περισσότερες διατάξεις του Χάρτη. Συνοψίζοντας, η μόνη διαφορά

³⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Έκθεση 2010 σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ COM(2011) 160/7.

³¹ Fővárosi Törvényszék, 51.Mf.634735/2012/4, 12 Σεπτεμβρίου 2012.

³² Fővárosi Munkaügyi Bíróság, 24. M. 1858/ 2011/ 18, 19 Ιουνίου 2012.

³³ π.χ. αποφάσεις ΚΠ αριθ. 368/D/2010, 25 Οκτωβρίου 2011, μέρος διάθεσης- 29/2011 (IV 7), 5 Απριλίου 2011, μέρος III/5- 571/D/2010, 4 Οκτωβρίου 2011, μέρος διάθεσης- 8/2011 (II 18), 15 Φεβρουαρίου 2011, μέρος διάθεσης.

³⁴ Απόφαση ΚΚ αριθ. 143/2010 (VII 14), 12 Ιουλίου 2010, μέρος IV/2.5.

³⁵ Απόφαση της ΚΤ αριθ. 16/2014 (V 22), μέρος V/2.2.2.

³⁶ Απόφαση ΚΚ αριθ. 3140/2013 (VII 2), μέρος 5.

μεταξύ του Συνταγματικού Δικαστηρίου και των τακτικών δικαστηρίων είναι ότι, σε αντίθεση με τα τακτικά δικαστήρια, το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν εξετάζει τη συμβατότητα οποιουδήποτε εθνικού κανόνα δικαίου με τον Χάρτη, αλλά επί της ουσίας, μία μόνο απόφαση δείχνει ότι δεν υπάρχει απόκλιση από την ευρεία ερμηνεία του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη στην απόφαση Åkerberg Fransson].

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

Εγγυημένα δικαιώματα

[Τα άρθρα 47 (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και δίκαιης δίκης) και 17 (δικαίωμα ιδιοκτησίας) ήταν τα πιο συχνά επικαλούμενα, κυρίως στις προαναφερθείσες υποθέσεις συμβάσεων καταναλωτικών δανείων, και ακολούθησε το άρθρο 30 (προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης) στις υποθέσεις αδικαιολόγητης απόλυσης δημοσίων υπαλλήλων. Ομοίως, σε αυτές τις δύο τεράστιες κατηγορίες προσφυγών, τα άρθρα 21 (απαγόρευση των διακρίσεων) και 38 (προστασία των καταναλωτών) γίνονται αντικείμενο επίκλησης εξίσου από τους/ τις προσφεύγοντες/ουσες, αλλά δεν έχουν εφαρμοστεί από τα δικαστήρια.

Συμπερασματικά, τα τακτικά δικαστήρια χρησιμοποίησαν τον Χάρτη ως κύρια νομική βάση για την αξιολόγηση της συμβατότητας των εθνικών πράξεων με το δίκαιο της ΕΕ σε δύο είδη επαναλαμβανόμενων υποθέσεων, τις υποθέσεις αδικαιολόγητης απόλυσης δημοσίων υπαλλήλων και τις υποθέσεις συμβάσεων καταναλωτικών δανείων. Σε άλλες περιπτώσεις, τα δικαστήρια χρησιμοποίησαν τον Χάρτη ως σημείο αναφοράς για την ερμηνεία διατάξεων της εθνικής νομοθεσίας που δεν εμπίπτουν κατ' ανάγκη στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Περαιτέρω, οι προσφεύγοντες προσπάθησαν μερικές φορές να επικαλεστούν τον Χάρτη για να ζητήσουν προστασία όταν οι εθνικές συνταγματικές εγγυήσεις απέτυχαν. Τα δικαστήρια δεν ήταν εντελώς απρόθυμα να εμπλακούν σε αυτό, αλλά επέδειξαν σημαντική αυτοσυγκράτηση στις πιο αμφιλεγόμενες υποθέσεις].

Δημοσιεύθηκε από: Berkes & Jakab & Sonnevend: Hungary: A Half-Hearted Look at the Charter. In: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Το 2016, το Συνταγματικό Δικαστήριο (3143/2015 (VII. 24.) AB) της Ουγγαρίας κατέληξε στο συμπέρασμα -σύμφωνα με την προηγούμενη νομολογία του- ότι δεν έχει εντολή να ελέγχει κατά πόσον η νομοθεσία έχει εκδοθεί, από άποψη τύπου και περιεχομένου, σύμφωνα με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η προσφεύγουσα στην υπόθεση -μια τράπεζα- είχε υποστηρίξει ότι ο νόμος αριθ. XXXVIII του 2014 παραβίαζε το δικαίωμα ιδιοκτησίας (άρθρο 17) και το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (άρθρο 47), όπως ορίζεται στον Χάρτη της ΕΕ. Ο νόμος κατήργησε τις ρήτρες απόκλισης της συναλλαγματικής ισοτιμίας και καθόρισε σταθερή ισοτιμία. Εισήγαγε ένα νόμιμο τεκμήριο καταχρηστικότητας για τις ρήτρες μονομερούς επιλογής τροποποίησης, οι οποίες επιτρέπουν στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να αυξάνουν τα επιτόκια, τα έξοδα και τις αμοιβές τους- και όρισε τη διαδικασία μέσω της οποίας τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα μπορούσαν να αντικρούσουν το τεκμήριο. Το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν χρησιμοποίησε τον Χάρτη κατά την αξιολόγηση της νομιμότητας του νόμου αριθ. XXXVIII. Αντ' αυτού, κατέληξε στο συμπέρασμα, βάσει του εθνικού

συνταγματικού δικαίου που προστατεύει την ιδιοκτησία, ότι ο νόμος δεν οδηγεί σε άμεση παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία.

Σε μια υπόθεση του 2017 (17.Pf.21.307/2016/6), ένα Περιφερειακό Εφετείο ασχολήθηκε με το ερώτημα αν η φερόμενη παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη διαδικασία και του δικαιώματος σε χρηστή διοίκηση από μόνη της μπορεί να συνιστά παραβίαση των δικαιωμάτων προσωπικότητας, εάν αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο προσφεύγων να μην λάβει τη σύνταξη αναπηρίας που δικαιούταν. Εάν αυτό συνέβαινε, παρέμενε το ερώτημα κατά πόσον οι αρχές παραβίαζαν τα δικαιώματα του προσφεύγοντος με τη μη έκδοση απόφασης εντός εύλογου χρονικού διαστήματος. Το δικαστήριο ανέφερε ότι το δικαίωμα σε δίκαιη διοικητική διαδικασία, όπως κατοχυρώνεται στον Θεμελιώδη Νόμο της Ουγγαρίας, διαμορφώνεται με βάση το αντίστοιχο δικαίωμα του Χάρτη (άρθρο 41). Διαπίστωσε ότι το δικαίωμα αυτό δεν παραβιάστηκε από την καθυστέρηση και έκρινε επίσης ότι η απλή παραβίαση των διαδικαστικών δικαιωμάτων δεν ισοδυναμεί με παραβίαση των δικαιωμάτων προσωπικότητας].

Δημοσιεύθηκε από: The EU Charter of Fundamental Rights in Hungary. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-hungary_en.pdf

[Στην Ουγγαρία, η εφαρμογή του άρθρου 47 του Χάρτη της ΕΕ αναμένεται να αποκτήσει περαιτέρω σημασία, καθώς μπορεί να αποτελέσει την τελευταία εγγύηση της δικαστικής προστασίας βάσει του νόμου. Η πλειονότητα της σχετικής ουγγρικής νομολογίας εμπίπτει στον τομέα του διοικητικού δικαίου. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί από το γεγονός ότι η κάλυψη του δικαίου της ΕΕ είναι ευρύτερη στο διοικητικό δίκαιο από ό,τι στο ποινικό δίκαιο, και σε αυτόν τον τομέα τα ουγγρικά δικαστήρια, ιδίως οι μεμονωμένοι/ες διοικητικοί δικαστές, φαίνονται γενικά πιο έτοιμοι/ες να εφαρμόσουν τις νομικές διατάξεις της ΕΕ από ό,τι σε άλλα δικαστικά τμήματα. Τα ουγγρικά δικαστήρια, τα οποία σε γενικές γραμμές ήταν συγκριτικά ενεργοί/ες χρήστες/ριες της διαδικασίας έκδοσης προδικαστικών αποφάσεων, υπέβαλαν παραπομπές σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 47 σε νομικούς τομείς στους οποίους είχαν επενδύσει σε μεγάλο βαθμό στην εφαρμογή του ουσιαστικού δικαίου της ΕΕ (π.χ. απάτη στον τομέα του ΦΠΑ), και/ή βρέθηκαν αντιμέτωποι/ες με προφανείς ασυμβατότητες μεταξύ της εθνικής νομοθεσίας και της νομικής πρακτικής και των εφαρμοστέων νομικών απαιτήσεων της ΕΕ (π.χ. δίκαιο του ασύλου). Το Συνταγματικό Δικαστήριο δεν επικαλέστηκε ποτέ το άρθρο 47. Αντιθέτως, εφαρμόζει το αντίστοιχο ουγγρικό άρθρο, το άρθρο XXVIII του Θεμελιώδους Νόμου, το οποίο ρυθμίζει ουσιαστικά πανομοιότυπα θεμελιώδη δικαιώματα].

Δημοσιεύθηκε από: M. Varju & M. Papp, 'The Application of Article 47 of the EU Charter by Hungarian Courts' REALaw.blog, <https://realaw.blog/?p=2538>

Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στην Πολωνία

Γενικά

[Το γενικό πρότυπο του τρόπου με τον οποίο γίνεται αναφορά στον Χάρτη είναι κάπως ανάλογο με τον τρόπο με τον οποίο η ΕΣΔΑ εμφανίζεται ως κείμενο αναφοράς στη νομολογία.³⁷ Μια αναφορά στον Χάρτη μπορεί να εμφανιστεί σε μια απόφαση με έναν (ή περισσότερους) από τους ακόλουθους τρόπους: (1) ως επιχείρημα των διαδίκων χωρίς αντίδραση από το δικαστήριο, (2) ως επιχείρημα των διαδίκων που απορρίπτεται από το δικαστήριο, (3) ως επιχείρημα των διαδίκων που έχει ως αποτέλεσμα την εφαρμογή του Χάρτη από το δικαστήριο, ή (4) αυτεπαγγέλτως, δηλαδή όταν τα δικαστήρια εφαρμόζουν τον Χάρτη αυτεπαγγέλτως. Εάν εφαρμοστεί ο Χάρτης, υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους μπορεί να χρησιμοποιηθεί. Ο Χάρτης θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως διακοσμητικό στοιχείο - διακοσμητικό και όχι λειτουργικό επιχείρημα - ή θα μπορούσε να χρησιμεύσει ως πρόσθετο επιχείρημα για την ερμηνεία³⁸ ή την αγνόηση, ανάλογα με την περίπτωση, των σχετικών διατάξεων του πολωνικού δικαίου. Οι αναφορές του Συνταγματικού Δικαστηρίου στον Χάρτη διαφέρουν σημαντικά σε σύγκριση με εκείνες των διοικητικών και κοινών δικαστηρίων. Φαίνεται, ωστόσο, ότι το Ανώτατο Δικαστήριο ήταν ακόμη λιγότερο ενεργό στη χρήση του Χάρτη μέχρι πριν από τρία χρόνια. Η θέση αυτή φαίνεται να έχει αντιστραφεί κατά τη διάρκεια των ετών 2015-2018. Ενώ το ενδιαφέρον του Συνταγματικού Δικαστηρίου για τον Χάρτη έχει μειωθεί, το Ανώτατο Δικαστήριο άρχισε να τον αντιλαμβάνεται ως ξεχωριστό και σημαντικό μέσο για να διασφαλίσει ότι η Πολωνία συμμορφώνεται με τις διεθνείς υποχρεώσεις της].

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort?
Στο: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Ο Χάρτης αποτελεί, σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 1 της ΣΕΕ, μέρος του πρωτογενούς δικαίου της ΕΕ (το άρθρο 6 παράγραφος 1 ορίζει ότι ο Χάρτης "έχει την ίδια νομική ισχύ με τις Συνθήκες"). Λόγω της διάταξης αυτής, ο Χάρτης θα πρέπει να θεωρηθεί ως τμήμα του διεθνούς δικαίου.³⁹ Σύμφωνα με το άρθρο 87 του Συντάγματος, οι διεθνείς συμφωνίες⁴⁰ που επικυρώνονται από το Sejm (το κατώτερο τμήμα του πολωνικού κοινοβουλίου) αποτελούν δεσμευτική πηγή δικαίου. Σύμφωνα με το άρθρο 91 του Συντάγματος, οι συμφωνίες αυτές αποτελούν μέρος της εσωτερικής έννομης τάξης και υπερισχύουν των νόμων. Εάν μια νομική πράξη δεν μπορεί να συμβιβαστεί με μια διεθνή συμφωνία, η εν λόγω συμφωνία έχει προτεραιότητα έναντι αυτής. Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο του Συντάγματος, οι διεθνείς συμφωνίες που επικυρώνονται από το Sejm έχουν άμεση εφαρμογή.⁴¹

³⁷ Πρβλ. A Paprocka, "Wpływ orzecznictwa ETPCz na rozumienie konstytucyjnych praw i wolności w Polsce - kilka uwag na marginesie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego" στο M Zubik (ed), XV lat obowiązywania Konstytucji z 1997

r. Księga jubileuszowa dedykowana Zdzisławowi Jaroszowi (Wydawnictwo Sejmowe, 2012) 87.

³⁸ π.χ. απόφαση του Sąd Rejonowy Wrocław Śródmieście της 18ης Δεκεμβρίου 2017, X P 489/17, ή απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της 12ης Ιουλίου 2017, II PK 199/16.

³⁹ Wróbel "Wprowadzenie" στο Wróbel (n 7) 6- A Wyrozumka "Znaczenie prawne zmiany statusu Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej w Traktacie Lizbońskim oraz Protokołu Polsko-Brytyjskiego" (2008) 2 Przegląd Sejmowy 34.

⁴⁰ Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Πολωνίας της 2ας Απριλίου 1997 (Dz U 2001, αριθ. 78, σημείο 483- Dz U 2006, αριθ. 28, σημείο 319- Dz U 2009, αριθ. 200, σημείο 1471 και αριθ. 114, σημείο 946).

⁴¹ Οι διατάξεις του Χάρτη θα πρέπει συνεπώς να είναι άμεσα εφαρμοστέες, εφόσον πληρούν τις τεχνικές απαιτήσεις της εν λόγω εφαρμογής. Μπορούν πάντα, όπως όλες οι άλλες διατάξεις του δικαίου της ΕΕ, να

Λόγω της αναφοράς στον Χάρτη σε μια διεθνή συμφωνία (τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση), ο ίδιος ο Χάρτης αντιμετωπίζεται συνήθως ως διακρατική συμφωνία. Υπάρχουν, ωστόσο, ορισμένα παραδείγματα ευκαιριακών επιχειρημάτων που αποκλείουν μια τέτοια ερμηνεία.]⁴²

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort? Στο: Michał, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[...Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το εύρος της προστασίας που εγγυάται ο Χάρτης είναι γενικά συνεπές με αυτό που προβλέπεται στο Σύνταγμα. Ορισμένα δικαιώματα δεν προβλέπονται ρητά, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στην ανθρώπινη ακεραιότητα (άρθρο 3 του Χάρτη) ή η απαγόρευση της δουλείας (άρθρο 5 του Χάρτη). Ωστόσο, εξακολουθούν να ισχύουν στην Πολωνία, επειδή έχουν ερμηνευθεί από το Σύνταγμα από το Συνταγματικό Δικαστήριο, ή ως πρότυπα δεσμευτικά βάσει διεθνών συμφωνιών.⁴³ Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα δικαίου που προβλέπεται από τον Χάρτη και δεν περιλαμβάνεται στο Σύνταγμα είναι το δικαίωμα στη χρηστή διοίκηση (άρθρο 41 του Χάρτη).⁴⁴ Το Σύνταγμα στο άρθρο 7 προβλέπει ότι τα όργανα της δημόσιας εξουσίας λειτουργούν με βάση και εντός των ορίων του νόμου, ωστόσο, μια τέτοια προσέγγιση ερμηνεύεται μάλλον ως αρχή (της νομιμότητας) και όχι ως υποκειμενικό δικαίωμα, γεγονός που περιορίζει σημαντικά τη δυνατότητα επίκλησης του άρθρου 7 από ιδιώτες.⁴⁵ Πιθανώς αυτή η έλλειψη του δικαιώματος χρηστής διοίκησης στο Σύνταγμα συμβάλλει στο γεγονός ότι το άρθρο 41 είναι μία από τις διατάξεις του Χάρτη που αναφέρονται συχνότερα στα πολωνικά δικαστήρια].

Δημοσιεύθηκε από: Kastelik-Smaza: The application of the Charter of Fundamental Rights of the EU in Poland, January 2019 AUC IURIDICA 2018(4):101-112.

Πεδίο εφαρμογής

[Από το άρθρο 1 του πρωτοκόλλου (αριθ. 30) για την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο προκύπτει ότι το εν λόγω πρωτόκολλο δεν αμφισβητεί την εφαρμογή του Χάρτη στο Ηνωμένο Βασίλειο ή στην

αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για την ερμηνεία των πολωνικών διατάξεων: E Łętowska "Między Scyllą a Charybdą - sędzia polski między Strasburgiem i Luksemburgiem" (2005) 1 Europejski Przegląd Sądowy 5, παραπέμποντας στην απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της 18ης Οκτωβρίου 2004, P 8/04.

⁴² Πρβλ. για παράδειγμα τη θέση του Sejm στη διαδικασία ενώπιον του Συνταγματικού Δικαστηρίου στην υπόθεση P 19/14, όπου το Sejm ισχυρίστηκε ότι ο Χάρτης δεν αποτελεί διεθνή συμφωνία.

⁴³ WRÓBLEWSKI, M.: Η νομική αξία και η εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Πολωνία. Στο PALMISANO, G.: Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ ως ένα ζωντανό εργαλείο, Ρώμη: Brill Publisher, 2014, σ. 324-325- BODNAR, A.: Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων: η ποικίλη νομική φύση των διατάξεων του Χάρτη και η επίδρασή του στα άτομα, τα δικαστήρια και τους νομοθέτες, Στο BARCZ, J. (επιμ.): Warszawa: "Fundamental Rights Protection in the European Union", Warszawa: Beck, 2009, σ. 164. Περισσότερα για τη σχέση μεταξύ του Χάρτη και του πολωνικού Συντάγματος: WIERUSZEWSKI, R.: Provisions of the Charter of Fundamental Rights in the light of the 1997 Constitution of RP and international agreements which are binding upon Poland. Στο BARCZ J. (επιμ.), Fundamental Rights Protection ..., σσ. 145-167.

⁴⁴ PYZIAK-SZFNICKA, M.: Karta Praw Podstawowych UE w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego. "Europejski Przegląd Sądowy". Warszawa: Wolters Kluwer, 2016, αρ. 8, σ. 21-22.

⁴⁵ Σύμφωνα με τη νομολογία του Συνταγματικού Δικαστηρίου, η αρχή που εκφράζεται στο άρθρο 7 του Συντάγματος δεν αποτελεί βάση κάποιας υποκειμενικής ελευθερίας ή δικαιώματος, γεγονός που αποκλείει την επίκληση της διάταξης αυτής σαν προϋπόθεση για συνταγματική προσφυγή, βλ. π.χ. απόφαση του ΣΔ της 8ης Ιουλίου 2002, SK 41/01, OTK-A 2002/4/51.

Πολωνία, θέση που επιβεβαιώνεται από τις αιτιολογικές σκέψεις του εν λόγω πρωτοκόλλου. Έτσι, σύμφωνα με την τρίτη αιτιολογική σκέψη του προοιμίου του πρωτοκόλλου (αριθ. 30), ο Χάρτης πρέπει να εφαρμόζεται και να ερμηνεύεται από τα δικαστήρια της Πολωνίας και του Ηνωμένου Βασιλείου αυστηρά σύμφωνα με τις επεξηγήσεις που αναφέρονται στο άρθρο 1 του πρωτοκόλλου. Επιπλέον, σύμφωνα με την έκτη αιτιολογική σκέψη του εν λόγω πρωτοκόλλου, ο Χάρτης επιβεβαιώνει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που αναγνωρίζονται στην Ένωση και καθιστά τα δικαιώματα αυτά πιο ορατά, αλλά δεν δημιουργεί νέα δικαιώματα ή αρχές.

Υπό τις συνθήκες αυτές, το άρθρο 1, παράγραφος 1, του Πρωτοκόλλου (αριθ. 30) επεξηγεί το άρθρο 51 του Χάρτη όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής του και δεν έχει σκοπό να απαλλάξει τη Δημοκρατία της Πολωνίας ή το Ηνωμένο Βασίλειο από την υποχρέωση συμμόρφωσης προς τις διατάξεις του Χάρτη ή να εμποδίσει δικαστήριο ενός από τα εν λόγω κράτη μέλη να διασφαλίσει τη συμμόρφωση προς τις διατάξεις αυτές.]

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-411/10 και C-493/10. N. S. (C-411/10) κατά Secretary of State for the Home Department και M. E. και άλλοι (C-493/10) κατά Refugee Applications Commissioner και Minister for Justice, Equality and Law Reform. ECLI:EU:C:2011:865

[Τα δικαστήρια σπάνια συζητούν το ερώτημα αν, στην προκειμένη περίπτωση, η Πολωνία "εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης" κατά την έννοια του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη, και αν η υπόθεση εμπίπτει, κατ' επέκταση, στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Μια τέτοια συζήτηση εμφανίζεται σε απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου του 2016⁴⁶ όπου το εν λόγω δικαστήριο απέκλεισε τη δυνατότητα άμεσης εφαρμογής των διατάξεων του Χάρτη σε υποθέσεις που έχουν αμιγώς εσωτερικό χαρακτήρα.⁴⁷ Εξήγησε ότι για να είναι εφαρμοστέες οι διατάξεις του Χάρτη, η υπόθεση πρέπει να περιλαμβάνει την εφαρμογή και άλλων διατάξεων του δικαίου της ΕΕ πέραν των διατάξεων του ίδιου του Χάρτη. Το Δικαστήριο δήλωσε ότι ο προσφεύγων θα έπρεπε να είχε εξηγήσει, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό, γιατί *rationae materiae* θα έπρεπε να εφαρμοστεί ο Χάρτης. Προς τούτο, είναι απαραίτητη η εκτίμηση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη. Το Ανώτατο Δικαστήριο παρέπεμψε στις υποθέσεις C-617/10 *Akerberg Fransson*⁴⁸ και C-206/13 *Siragusa*,⁴⁹ αναφέροντας ότι οι διατάξεις του Χάρτη δεν πρέπει να εφαρμόζονται αυτοτελώς. Η εφαρμογή τους εξαρτάται πάντοτε από την εφαρμογή άλλων διατάξεων του δικαίου της ΕΕ (διαφορετικών από τον Χάρτη). Οι εν λόγω διατάξεις εφαρμόζονται μόνο εάν υπάρχει σύνδεση με το δίκαιο της ΕΕ, πράγμα που σημαίνει ότι το εν λόγω ζήτημα συνεπάγεται την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ. Εάν τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης είναι τέτοια ώστε να μην υπάρχει στοιχείο εμπλοκής του δικαίου της ΕΕ, η υπόθεση είναι μια καθαρά εσωτερική κατάσταση και ο Χάρτης δεν μπορεί να εφαρμοστεί. Ωστόσο, ο Χάρτης μπορεί πάντα να χρησιμεύσει ως ερμηνευτικό βοήθημα για την ερμηνεία των διατάξεων του πολωνικού εθνικού δικαίου, ακόμη και σε αμιγώς εσωτερικές καταστάσεις. Σύμφωνα με το Ανώτατο Δικαστήριο, στην εν λόγω υπόθεση δεν υπήρχε σύνδεση με το δίκαιο της ΕΕ, αλλά η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας που

⁴⁶ Απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου της 16ης Μαρτίου 2016, IV CSK 270/15. Ο προσφεύγων επικαλέστηκε για πρώτη φορά ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου τα άρθρα 21 παράγραφος 1, 25 και 26 του Χάρτη.

⁴⁷ Η ίδια αυτή η έννοια δεν είναι σαφής, βλ. S Iglesias Sánchez "Purely Internal Situations and the Limits of EU law: A

Consolidated Case Law or a Notion to Be Abandoned?" (2018) 14(1) European Constitutional Law Review 7.

⁴⁸ Υπόθεση C-617/10 *Akerberg Fransson* EU:2013:105.

⁴⁹ Υπόθεση C-206/13 *Siragusa* EU:C:2014:126.

κατοχυρώνεται στον Χάρτη θα πρέπει να παρέχει ερμηνευτική έμπνευση ως γενική αρχή του δικαίου. Το Ανώτατο Δικαστήριο⁵⁰ έλαβε επίσης υπόψη του το πρωτόκολλο για την εφαρμογή στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο και τον πιθανό αντίκτυπό του στην ερμηνεία του άρθρου 51 παράγραφος 1 του Χάρτη, δηλώνοντας ότι μετά την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2011, ο πιθανός περιορισμός της εφαρμογής του Χάρτη στην Πολωνία έχει υπονομευθεί, και εξαιτίας αυτού το άρθρο 30 του Χάρτη θα πρέπει τουλάχιστον να χρησιμεύει ως ερμηνευτικό βοήθημα για την ερμηνεία τόσο του πολωνικού όσο και του ευρωπαϊκού δικαίου. Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι το άρθρο αυτό εμπίπτει στον τίτλο IV του πρωτοκόλλου, το οποίο, λόγω της θέσης του Ηνωμένου Βασιλείου, δεν επρόκειτο να έχει άμεσο αποτέλεσμα στο Ηνωμένο Βασίλειο (και στην Πολωνία ως χώρα που προσχώρησε στο πρωτόκολλο). Όμως η Πολωνία δήλωσε παράλληλα, στη δήλωση αριθ. 62,⁵¹ ότι

έχοντας υπόψη την παράδοση του κοινωνικού κινήματος της "Αλληλεγγύης" και τη σημαντική συμβολή του στον αγώνα για τα κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα, σέβεται πλήρως τα κοινωνικά και εργασιακά δικαιώματα, όπως θεσπίζονται από το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και ιδίως αυτά που επιβεβαιώνονται στον τίτλο IV του Χάρτη].

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort? Στο: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

Εγγυημένα δικαιώματα

[Σε μια υπόθεση του Σεπτεμβρίου 2018, το Ανώτατο Δικαστήριο⁵² επικαλέστηκε το άρθρο 15 του Χάρτη προκειμένου να αναπτύξει μια ευρύτερη ερμηνεία της έννοιας της ελευθερίας της εργασίας. Το Ανώτατο Δικαστήριο ανέφερε ότι η εν λόγω διάταξη περιέχει έναν ορισμό της ελευθερίας της εργασίας που διαφέρει ελαφρώς από τους ορισμούς που περιέχονται σε διατάξεις του πολωνικού δικαίου, οπότε θα πρέπει να συναχθεί ένας γενικός ορισμός από όλες αυτές τις διατάξεις. Έτσι, η ελευθερία εργασίας θα πρέπει να συνίσταται στην ελεύθερη επιλογή εργοδότη/ριας, στην ελευθερία παραίτησης από την απασχόληση και στην ελευθερία ανάληψης πρόσθετης απασχόλησης. Συνεπάγεται επίσης την απαγόρευση του εξαναγκασμού οποιουδήποτε να αναλάβει εργασία. Οι λόγοι ενός εργαζομένου που παραιτήθηκε από τη θέση του δεν επηρεάζουν την ελευθερία παραίτησης από την απασχόληση.⁵³ Το Ανώτατο Δικαστήριο ήταν της γνώμης ότι το γεγονός της θέσπισης, ακόμη και με τη συναίνεση του εργαζομένου, μιας πρόσθετης κύρωσης υπό τη μορφή χρηματικής ποινής για την παραβίαση ρήτρας μη ανταγωνισμού μετά τη λήξη της απασχόλησης έρχεται σε αντίθεση με την αρχή του εργατικού δικαίου που είναι η ελευθερία επιλογής εργασίας, η οποία σύμφωνα με το δίκαιο της ΕΕ σημαίνει επίσης την ελευθερία παραίτησης από την εργασία].

⁵⁰ Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της 12ης Ιουλίου 2017, II PK 199/16.

⁵¹ Δήλωση αριθ. 62 της Δημοκρατίας της Πολωνίας σχετικά με το πρωτόκολλο για την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με την Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

⁵² Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, II PK 141/17- ομοίως και νωρίτερα, απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της 23ης Μαΐου 2014, II PK 273/13.

⁵³ Το σκεπτικό αυτό όσον αφορά την ερμηνεία της ελευθερίας της εργασίας στο άρθρο 15 προέρχεται από προηγούμενη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του 2014 στην οποία γίνεται αναφορά στο άρθρο 15 του Χάρτη - απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου της 23ης Μαΐου 2014, II PK 273/13.

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort?
Στο: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Τον Απρίλιο του 2017, το δικαστήριο αποφάσισε σχετικά με μια υπόθεση που αφορούσε αποτελέσματα αναζήτησης στην Google σχετικά με έναν επιχειρηματία. Ένα άρθρο με τον εμπρηστικό τίτλο "Πολύ κακός εγκληματίας" βρισκόταν πίσω από έναν τοίχο πληρωμών, οπότε το περιεχόμενο -το οποίο επαλήθευε τον πραγματικό ρόλο του επιχειρηματία, συγκεκριμένα στη διάλυση μιας εγκληματικής ομάδας- ήταν διαθέσιμο μόνο σε συνδρομητές/ριες. Στηριζόμενη στη νομολογία του ΔΕΕ - και κατ' επέκταση έμμεσα και στον Χάρτη - η απόφαση περιελάμβανε ένα "δικαίωμα διαγραφής" από τα αποτελέσματα αναζήτησης μιας μηχανής αναζήτησης, εάν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα αναζήτησης παραβιάζει, για παράδειγμα, την ιδιωτική ζωή ενός προσώπου. Το δικαστήριο διέταξε την Google να καταβάλει αποζημίωση 10.000 PLN (2.500 ευρώ) στο άτομο. Η υπόθεση εκκρεμεί ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου].

Δημοσιεύθηκε στο: The EU Charter of Fundamental Rights in Poland. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-poland_en.pdf

[Η πιο πρόσφατη προδικαστική απόφαση που εξέδωσε το Δικαστήριο σε απάντηση πολωνικού ερωτήματος, το οποίο αφορούσε την επιχειρηματική ελευθερία που περιέχεται στο άρθρο 16 του Χάρτη, είναι η απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017 στην υπόθεση Polkomtel.⁵⁴ Το Ανώτατο Δικαστήριο εξέφρασε αμφιβολίες ως προς τις εξουσίες μιας ρυθμιστικής αρχής να επιβάλλει ελέγχους τιμών σε έναν τηλεπικοινωνιακό πάροχο που διαθέτει σημαντική ισχύ στην αγορά, προκειμένου να διασφαλίσει τον προσανατολισμό των τιμών σύμφωνα με το κόστος. Το Δικαστήριο παρέπεμψε στο άρθρο 16 του Χάρτη για να ερμηνεύσει αυτού του είδους την υποχρέωση. Δήλωσε ότι το άρθρο 8, παράγραφος 4, και το άρθρο 13, παράγραφος 3, της οδηγίας 2002/19/EK, σε συνδυασμό με το άρθρο 16 του Χάρτη, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι εθνική ρυθμιστική αρχή μπορεί να απαιτήσει από φορέα εκμετάλλευσης, ο οποίος έχει χαρακτηριστεί ως έχων σημαντική ισχύ σε συγκεκριμένη αγορά και υπόκειται σε υποχρέωση προσανατολισμού των τιμών σύμφωνα με το κόστος, να καθορίζει ετησίως τις τιμές του βάσει των πλέον πρόσφατων στοιχείων και να υποβάλλει τις τιμές αυτές προς έλεγχο μαζί με αιτιολόγηση πριν αρχίσουν να ισχύουν, υπό την προϋπόθεση ότι οι υποχρεώσεις αυτές βασίζονται στη φύση του διαπιστωθέντος προβλήματος, είναι αναλογικές και δικαιολογούνται υπό το πρίσμα των στόχων του άρθρου 8 της οδηγίας 2002/21/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 7ης Μαρτίου 2002, σχετικά με κοινό κανονιστικό πλαίσιο για δίκτυα και υπηρεσίες ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία-πλαίσιο), την οποία οφείλει να ελέγξει το αιτούν δικαστήριο.]

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort?
Στο: Michal, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Μια διάταξη που κατέχει ιδιαίτερη θέση στη νομολογία των διοικητικών δικαστηρίων είναι το άρθρο 41 του Χάρτη, σε διαδικασίες όπου οι διάδικοι ισχυρίζονται ότι οι πολωνικές διοικητικές αρχές

⁵⁴ Υπόθεση C-277/16 Polkomtel EU:C:2017:989.

παραβιάζουν τη διάταξη αυτή.⁵⁵ Κατά μία έννοια, με την προσπάθεια αυτή να εφαρμόσουν το άρθρο 41, τα πολωνικά δικαστήρια αγνοούν το γράμμα της εν λόγω διάταξης, το οποίο προβλέπει ότι το δικαίωμα χρηστής διοίκησης πρέπει να εφαρμόζεται στις αρχές της ΕΕ και όχι στις εθνικές αρχές.⁵⁶ Το άρθρο 41 του Χάρτη χρησιμοποιείται με αναφορά σε γενικές αρχές: είτε την αρχή του κράτους δικαίου είτε την αρχή της ενέργειας εντός εύλογου χρόνου. Η αρχή του κράτους δικαίου και το σχετικό δικαίωμα χρηστής διοίκησης χρησιμοποιήθηκε από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο το 2013,⁵⁷ όπου έγινε επίκλησή του για την αντιμετώπιση ενός προβλήματος που αφορούσε τη μη έγκαιρη παράδοση διοικητικών αποφάσεων στους/ στις αποδέκτες/ριές τους. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αναφέρθηκε στο άρθρο 41 για να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η παράδοση των αποφάσεων εντός εύλογου χρόνου και εντός προθεσμιών αποτελεί μέρος των βασικών διαδικαστικών κανόνων χωρίς τους οποίους δεν μπορεί να προστατευθεί το κράτος δικαίου.⁵⁸ Ορισμένα δικαστήρια αναφέρονται στο άρθρο 41 ως επικουρικό επιχείρημα για να αποδείξουν την παράβαση της υποχρέωσης να ενεργούν εντός εύλογου χρόνου. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έχει δηλώσει ότι το γεγονός ότι ένας προσφεύγων αναγκάστηκε να συνεχίσει διοικητικές διαδικασίες που ξεκίνησαν το 1994 παραβίασε κάθε εμπιστοσύνη στις ενέργειες των δημόσιων αρχών και αποτέλεσε παραβίαση, μεταξύ άλλων, του άρθρου 41 του Χάρτη.]⁵⁹

Δημοσιεύθηκε από: Kowalik-Bańczyk: Poland – The Charter of Fundamental Rights as a Last Resort? Στο: Michał, Bobek; Jeremias, Adams-Prassl (eds.) *The EU Charter of Fundamental Rights in the Member States*, Oxford, Hart Publishing (2020).

[Η παραπομπή στην υπόθεση C-403/16 El Hassani, που έγινε από το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Πολωνίας, αφορούσε την ερμηνεία του άρθρου 32 παράγραφος 3 του Κώδικα Θεωρήσεων (VISA), σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη, ιδίως εάν απαιτεί από τα κράτη μέλη να εγγυώνται αποτελεσματική προσφυγή (έφεση) ενώπιον δικαστηρίου κατά απόφασης που αρνείται την έκδοση θεώρησης. Το ΔΕΕ επιβεβαίωσε την ύπαρξη τέτοιας υποχρέωσης βάσει της επικαλούμενης διάταξης του Χάρτη.⁶⁰ Μετά την απόφαση του ΔΕΕ, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αρνήθηκε να εφαρμόσει το άρθρο 5 παράγραφος 4 του πολωνικού νόμου περί διαδικασίας ενώπιον διοικητικών δικαστηρίων, το οποίο απέκλειε τη δυνατότητα εξέτασης

⁵⁵ Απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου της Βαρσοβίας της 9ης Σεπτεμβρίου 2014, VII SA/Wa 694/14- απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Gdańsk της 3ης Σεπτεμβρίου 2014, I SA/Gd 229/14- απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Lublin της 21ης Αυγούστου 2014, II SA/Lu 709/13, απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Gorzów Wielkopolski της 3ης Ιουλίου 2014, II SA/Go 373/14- απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου της Βαρσοβίας της 6ης Ιουνίου 2014, I SA/Wa 1233/14- απόφαση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της 17ης Απριλίου 2014, II OSK 1899/13- διάταξη του Διοικητικού Δικαστηρίου της Βαρσοβίας της 18ης Μαρτίου 2014, VI SAB/Wa 176/13.

⁵⁶ Εξηγώντας το ενίστε με αναφορά σε γενικές αρχές του δικαίου, βλ. απόφαση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της 15ης Μαρτίου 2018, I OSK 2305/17.

⁵⁷ Αποφάσεις του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της 20ής Νοεμβρίου 2013 στις υποθέσεις I FSK 1313/12- I FSK 1314/12- I FSK 1334/12- I FSK 1547/12. Ομοίως, απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Wrocław της 19ης Ιουλίου 2011, IV SA/Wr 216/11.

⁵⁸ Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αναφέρθηκε επίσης στο άρθρο 20 του Ευρωπαϊκού Κώδικα Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς.

⁵⁹ Απόφαση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της 26ης Ιουνίου 2014, II OSK 185/13- ομοίως, απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Wrocław της 19ης Ιουλίου 2011, IV SA/Wr 216/11- απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Rzeszów της 10ης Ιουλίου 2014, II SAB/Rz 29/14- απόφαση του Διοικητικού Δικαστηρίου του Wrocław I της 28ης Αυγούστου 2014, SAB/Wr 5/14.

⁶⁰ C-403/15 El Hassani, ECLI:EU:C:2017:960.

προσφυγής από διοικητικό δικαστήριο στην προκειμένη περίπτωση.⁶¹ Συνέπεια μιας τέτοιας απόφασης θα έπρεπε να είναι η αναγνώριση της προσφυγής κατά της απόφασης άρνησης χορήγησης θεώρησης].

Δημοσιεύθηκε από: Kastelik-Smaza: The application of the Charter of Fundamental Rights of the EU in Poland, January 2019 AUC IURIDICA 2018(4):101-112.

Εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ΕΕ στη Ρουμανία

Γενικά

[Ένας από τους οκτώ τίτλους του ρουμανικού συντάγματος είναι αφιερωμένος στα θεμελιώδη δικαιώματα, και συγκεκριμένα ο τίτλος II, Θεμελιώδη δικαιώματα, ελευθερίες και υποχρεώσεις. Στο πλαίσιο αυτού του τίτλου, υπάρχουν τέσσερα κεφάλαια, που εκτείνονται από το άρθρο 15 έως το άρθρο 60 και περιλαμβάνουν επίσης διατάξεις για τα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 22 έως 53. ... Το σύνταγμα δεν περιλαμβάνει ρητή αναφορά στον Χάρτη της ΕΕ ή στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Ωστόσο, γίνεται αναφορά στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ με την καθιέρωση ότι "οι διατάξεις των ιδρυτικών συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης [...] υπερισχύουν των αντίθετων διατάξεων των εθνικών νομοθεσιών" (άρθρο 148 παράγραφος 2)].

Δημοσιεύθηκε από: The EU Charter of Fundamental Rights in Romania. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-romania_en.pdf

[Η επίκληση των διατάξεων του Χάρτη στο πλαίσιο της συνταγματικής αναθεώρησης στη Ρουμανία πρέπει να γίνεται σε σχέση με το άρθρο 148 του Συντάγματος και όχι σε σχέση με το άρθρο 20 του Συντάγματος που αναφέρεται σε διεθνείς συνθήκες για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο κύριος στόχος του κειμένου είναι να αναλύσει τον τρόπο με τον οποίο οι διατάξεις του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφαρμόζονται στο εθνικό νομικό πλαίσιο της Ρουμανίας σε άμεση σχέση με τον έλεγχο συνταγματικότητας].

Δημοσιεύθηκε από: Popescu: Application of the Charter of Fundamental Rights of the European Union in Constitutionality Review. Romanian Journal of Public Affairs. Issue 1/2017, 37, <http://rjpa.ro/sites/default/files/Popescu.pdf>

Πεδίο εφαρμογής

[Στην προκειμένη περίπτωση, οι αναιρεσείοντες/ουσες στην κύρια δίκη ήταν Ρουμάνοι δικαστές που κατείχαν παράλληλα και θέσεις πανεπιστημιακής διδασκαλίας. Μετά από 30 και πλέον έτη υπηρεσίας ως δικαστές, ζήτησαν τα συνταξιοδοτικά τους δικαιώματα, τα οποία, σύμφωνα με την ισχύουσα εθνική νομοθεσία, μπορούσαν να συνδυάσουν με το εισόδημα από την πανεπιστημιακή τους διδασκαλία. Ωστόσο, με φόντο την οικονομική κρίση, ένας νέος νόμος που απαγόρευε τον εν λόγω συνδυασμό είχε τότε εκδοθεί και κηρυχθεί σύμφωνος με το Σύνταγμα από το Curtea Constituțională (Συνταγματικό Δικαστήριο της Ρουμανίας). Ως εκ τούτου, οι αναιρεσείοντες/ουσες

⁶¹ Διάταξη του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της 19ης Φεβρουαρίου 2018, II OSK 1346/16, CBOSA.

άσκησαν προσφυγή κατά της αναστολής της συνταξιοδότησής τους, ισχυριζόμενοι ότι ο νέος αυτός νόμος αντίκειται στο δίκαιο της ΕΕ, ιδίως στις διατάξεις της Συνθήκης ΕΕ και του Χάρτη. Δεδομένου ότι η προσφυγή αυτή απορρίφθηκε σε πρώτο βαθμό και στη συνέχεια σε έφεση, οι αναιρεσιδόντες άσκησαν στη συνέχεια ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου αίτηση αναίρεσης της απόφασης αυτής. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαστήριο αυτό ρώτησε ειδικότερα το Δικαστήριο αν το άρθρο 6 ΣΕΕ και το άρθρο 17 ("Δικαίωμα στην ιδιοκτησία") του Χάρτη αντιτίθενται σε εθνική ρύθμιση η οποία απαγορεύει τον συνδυασμό της καθαρής σύνταξης γήρατος με εισοδήματα από δραστηριότητες που ασκούνται σε δημόσιους οργανισμούς, εφόσον το ποσό της σύνταξης υπερβαίνει το ποσό του εθνικού μέσου ακαθάριστου μισθού βάσει του οποίου καταρτίστηκε ο κρατικός προϋπολογισμός κοινωνικής ασφάλισης. Προτού ασχοληθεί με την ουσία του ερωτήματος του αιτούντος δικαστηρίου, το Δικαστήριο εξέτασε κατ' αρχάς αν η εν λόγω εθνική νομοθεσία μπορούσε να θεωρηθεί ότι εφαρμόζει το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να διαπιστώσει αν ο Χάρτης είχε πράγματι εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης. Συναφώς, σημείωσε ότι, όπως εξήγησε το αιτούν δικαστήριο, ο επίμαχος νόμος θεσπίστηκε για να μπορέσει η Ρουμανία να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις που ανέλαβε έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με οικονομικό πρόγραμμα που της επιτρέπει να επωφεληθεί από διευκόλυνση χρηματοδοτικής συνδρομής για το ισοζύγιο πληρωμών, η οποία προβλέπεται σε μνημόνιο συνεννόησης. Μεταξύ των όρων που προβλέπονται στο εν λόγω Μνημόνιο Συνεννόησης περιλαμβάνεται η μείωση του μισθολογικού κόστους του δημόσιου τομέα και, προκειμένου να βελτιωθεί η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών, η μεταρρύθμιση βασικών παραμέτρων του συνταξιοδοτικού συστήματος. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο σκοπός του επίμαχου στην κύρια δίκη μέτρου συνυπολογισμού, το οποίο επιδιώκει ταυτόχρονα τους δύο προαναφερθέντες στόχους, είναι η υλοποίηση των δεσμεύσεων που ανέλαβε η Ρουμανία στο Μνημόνιο Συνεννόησης, το οποίο αποτελεί μέρος του δικαίου της Ένωσης. Το μνημόνιο στηρίζεται νομικά στο άρθρο 143 ΣΛΕΕ, το οποίο παρέχει στην Ευρωπαϊκή Ένωση την εξουσία να παρέχει αμοιβαία συνδρομή σε κράτος μέλος με νόμισμα άλλο από το ευρώ, το οποίο αντιμετωπίζει δυσκολίες ή απειλείται σοβαρά από δυσκολίες όσον αφορά το ισοζύγιο πληρωμών του (σκέψεις 31, 45 και 47). Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι είναι αλήθεια ότι το Μνημόνιο Συνεννόησης αφήνει στη Ρουμανία κάποια διακριτική ευχέρεια να αποφασίσει ποια μέτρα είναι πιθανότερο να οδηγήσουν στην εκπλήρωση των δεσμεύσεων αυτών. Ωστόσο, αφενός, όταν ένα κράτος μέλος θεσπίζει μέτρα κατά την άσκηση της διακριτικής ευχέρειας που του παρέχει πράξη του δικαίου της ΕΕ, πρέπει να θεωρηθεί ότι εφαρμόζει το δίκαιο αυτό, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη. Αφετέρου, οι στόχοι που καθορίζονται στο άρθρο 3, παράγραφος 5, της απόφασης 2009/459, 20 καθώς και εκείνοι που καθορίζονται στο μνημόνιο συνεννόησης είναι επαρκώς λεπτομερείς και ακριβείς ώστε να επιτρέπουν το συμπέρασμα ότι ο σκοπός της απαγόρευσης του συνδυασμού της σύνταξης του δημόσιου τομέα με εισοδήματα από δραστηριότητες που ασκούνται σε δημόσιους οργανισμούς, η οποία απορρέει από τον νόμο 329/2009, είναι η εφαρμογή τόσο του μνημονίου όσο και της απόφασης αυτής, και, επομένως, του δικαίου της ΕΕ, κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη. Κατά συνέπεια, το τελευταίο είναι εφαρμοστέο στη διαφορά της κύριας δίκης (σκέψη 48)].

C-258/14, Florescu κ.λπ., EU:C:2017:448. Δημοσιεύθηκε στο: ΕΕ, σ. 1. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Μάρτιος 2021. https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-05/fiche_thematique_-_charte_-_en.pdf

Εγγυημένα δικαιώματα

[... Θα πρέπει να προστεθεί ότι ένα εθνικό μέτρο ικανό να παρεμποδίσει την άσκηση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων μπορεί να δικαιολογηθεί μόνον εφόσον το μέτρο αυτό συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα που εγγυάται ο Χάρτης, ενώ καθήκον του Δικαστηρίου είναι να διασφαλίζει τον σεβασμό των δικαιωμάτων αυτών (βλ. κατ' αναλογία απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2016, *Rendón Marín*, C-165/14, EU:C:2016:675, σκέψη 66). ... Όσον αφορά τον όρο "σύζυγος" του άρθρου 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2004/38, το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής που κατοχυρώνεται από τον Χάρτη αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα. ... Συναφώς, όπως προκύπτει από τις επεξηγήσεις σχετικά με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (ΕΕ 2007, C 303, σ. 17), σύμφωνα με το άρθρο 52, παράγραφος 3, του Χάρτη, τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από το άρθρο 7 αυτού έχουν την ίδια έννοια και το ίδιο πεδίο εφαρμογής με εκείνα που κατοχυρώνονται από το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η οποία υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950. ... Από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων προκύπτει ότι η σχέση ενός ομοφυλόφιλου ζευγαριού μπορεί να εμπίπτει στην έννοια της "ιδιωτικής ζωής" και της "οικογενειακής ζωής" κατά τον ίδιο τρόπο με τη σχέση ενός ετεροφυλόφιλου ζευγαριού στην ίδια κατάσταση (ΕΔΔΑ, 7 Νοεμβρίου 2013, *Βαλλιανάτος κ.λπ. κατά Ελλάδας*, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, § 73, και ΕΔΔΑ, 14 Δεκεμβρίου 2017, *Orlandi κ.λπ. κατά Ιταλίας*, CE:ECHR:2017:1214JUD002643112, § 143). (αιτιολογικές σκέψεις 47-50]

C-673/16. Relu Adrian Coman κ.λπ. κατά Inspectoratul General pentru Imigrări και Ministerul Afacerilor Interne, ECLI:EU:C:2018:385.

[Το 2017, εφετείο έκρινε ότι η έξωση μιας κοινότητας Ρομά συνιστούσε διάκριση. Η απόφαση αναφέρεται επίσης στην αρχή της ισότητας, όπως ορίζεται στο δίκαιο της ΕΕ: "Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ επιβεβαιώνει επίσης τα δικαιώματα που απορρέουν κυρίως από τις συνταγματικές παραδόσεις και τις διεθνείς υποχρεώσεις που είναι κοινές για τα κράτη μέλη, την ΕΣΔΑ, τους κοινωνικούς χάρτες που έχουν υιοθετηθεί από την ΕΕ και το ΣτΕ, και στο πλαίσιο της νομολογίας του ΔΕΕ, την ανάγκη σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας που πρέπει να προστατεύεται, την απαγόρευση κάθε είδους διακρίσεων λόγω φυλής, χρώματος, εθνοτικής ή κοινωνικής καταγωγής, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας σύμφωνα με το άρθρο 21 του Χάρτη, καθώς η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία"].

Δημοσιεύθηκε στο: The EU Charter of Fundamental Rights in Romania. FRA – European Union Agency for Fundamental Rights, 2019. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2019-eu-charter-in-romania_en.pdf.

Παραδείγματα επιτυχημένων δικαστικών διαφορών με αναφορά στο Κράτος Δικαίου ενώπιον εθνικών και ευρωπαϊκών δικαστηρίων

Συγγραφείς: Nóra Chronowski, Διδάκτωρ HAS, PhD, CSS,

Sára Hungler, Ερευνήτρια (TK JTI), CSS,

Eszter Kovács, αναπληρώτρια ερευνήτρια, CSS,

Marton Varju, Καθηγητής Έρευνας (TK JTI), CSS

Συνοπτική παρουσίαση. Στο κεφάλαιο αυτό παρατίθενται ορισμένα παραδείγματα από την περιοχή της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ) για την εφαρμογή του κεκτημένου της ΕΕ στον τομέα του κράτους δικαίου ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων και για τη συμμετοχή του Δικαστηρίου της ΕΕ (ΔΕΕ) στις υποθέσεις αυτές μέσω της διαδικασίας έκδοσης προδικαστικής απόφασης. Οι σύντομες εκθέσεις περιλαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τις νομικές διαφορές και τον τρόπο με τον οποίο εισήχθη σε αυτές το στοιχείο του δικαίου της ΕΕ, τον τρόπο με τον οποίο το ΔΕΕ ερμήνευσε και εφάρμοσε τις σχετικές διατάξεις του κεκτημένου της ΕΕ για το κράτος δικαίου και, στις περιπτώσεις που υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες, την υποδοχή της απόφασης του ΔΕΕ στο εθνικό δικαστικό σύστημα.

Οι εκπαιδευτές/ριες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις πληροφορίες που περιέχονται σε αυτό το κεφάλαιο για να:

- να αναδείξουν τα διάφορα νομικά σενάρια και τους διάφορους τομείς του εθνικού δικαίου στους οποίους μπορεί να προκύψει η εφαρμογή του *κεκτημένου* της ΕΕ για το κράτος δικαίου,
- να κάνουν διάκριση μεταξύ των σεναρίων σε καταστάσεις κρίσης και της εφαρμογής του *κεκτημένου* της ΕΕ για το κράτος δικαίου σε πιο ομαλές νομικές συνθήκες,
- να αναλύσουν τις διάφορες νομικές περιστάσεις στις οποίες μπορεί να γίνει επίκληση του Χάρτη της ΕΕ ή άλλων τομέων του *κεκτημένου* της ΕΕ για το κράτος δικαίου,
- να αναδείξουν τον τρόπο με τον οποίο τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να αντιδράσουν σε αξιώσεις που βασίζονται στο δίκαιο της ΕΕ και ποιος είναι ο ρόλος τους στην εφαρμογή των νομικών διατάξεων της ΕΕ,
- σταθεροποιήσουν το μήνυμα ότι το ΔΕΕ μπορεί πράγματι να αποτελέσει έναν κρίσιμο εταίρο για την επίτευξη νομικής προστασίας βάσει του δικαίου της ΕΕ,
- τονίσουν τα πλεονεκτήματα καθώς και τους περιορισμούς της διαδικασίας έκδοσης προδικαστικής απόφασης,
- να εξετάσουν κριτικά πόσο χρήσιμη ήταν η απόφαση του ΔΕΕ στις συγκεκριμένες υποθέσεις και κατά πόσον συνέβαλε στην ανάπτυξη σαφούς και συνεπούς εθνικής δικαστικής πρακτικής,
- υποδείξουν ότι η υποδοχή της απόφασης του ΔΕΕ από τις εθνικές αρχές είναι ζωτικής σημασίας για τη νομική προστασία που επιδιώκεται να επιτευχθεί με την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ.

Οι εκθέσεις περιέχουν διαφορετικά είδη υλικού: εύκολα προσβάσιμο κείμενο επισκόπησης, ακαδημαϊκές αναλύσεις και αποσπάσματα δικαστικών αποφάσεων. Οι διαφορετικοί τύποι υλικού απαιτούν διαφορετικές στρατηγικές ανάγνωσης και θα πρέπει να χρησιμοποιούνται με διαφορετικό τρόπο σε ένα εκπαιδευτικό σενάριο. Για παράδειγμα, ο/η εκπαιδευτής/ρια μπορεί να οργανώσει αναλυτικές ή/και αξιολογικές συζητήσεις σχετικά με τα ακαδημαϊκά κείμενα ή τα αποσπάσματα δικαστικών αποφάσεων. Τα κείμενα επισκόπησης παρέχουν μόνο τις απαραίτητες πληροφορίες για το υπόβαθρο.

Συνδεδεμένες ενότητες

Ενότητα Εκπαίδευσης των Εκπαιδευτών/ριών 4 – Κράτος δικαίου και δικαστικές διαφορές

Εισαγωγική ενότητα 3 - Πηγές και δεξιότητες επίλυσης διαφορών

Προχωρημένες ενότητες 2 - Επιχειρηματολογία για το Κράτος δικαίου - αξιοποίηση συγκεκριμένων θεμάτων και 3 - Διασφάλιση του Κράτους δικαίου - ο ρόλος των δικηγόρων

Υπόθεση C-556/17, *Alekszj Torubarov κατά Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal*, EU:C:2019:626

Περιγραφή της υπόθεσης

Ο [Α. Torubarov] ήταν αρχικά δάσκαλος, έγινε επιχειρηματίας μετά την εδραίωση του καπιταλισμού στη Ρωσία. Αφού απειλήθηκε από εγκληματικές ομάδες και θέλησε να λάβει μέτρα κατά της διαφθοράς και της τοπικής μαφίας, προσχώρησε στο κόμμα *Pravoye Delo* (Δεξιά Αιτία) του Μπόρις Νεμτσόφ. Ακολούθησαν έρευνες, παράνομες δίκες, παράνομες συλλήψεις και φυλακίσεις στην Αυστρία και την Τσεχική Δημοκρατία και συστηματικές και συνεχείς διώξεις για τις πολιτικές του

απόψεις. Μετά από τρία χρόνια αλλεπάλληλων διώξεων, το 2013 αποφάσισε να διαφύγει στην Ουγγαρία ζητώντας πολιτικό άσυλο.

Παρά τα προφανή στοιχεία, δεν έλαβε άσυλο από την ουγγρική αρχή ασύλου. Έκανε έφεση κατά της απόρριψης, το δικαστήριο τον δικαίωσε, αλλά οι αρχές την απέρριψαν και πάλι. Το 2015 η κυβερνητική πλειοψηφία των δύο τρίτων στέρησε από τα δικαστήρια την πρακτική δεκαετιών να χορηγούν τα ίδια προστασία. Επί τέσσερα χρόνια είχαν μόνο το δικαίωμα να δηλώσουν αν οι αρχές είχαν λάβει παράνομη απόφαση, αλλά δεν μπορούσαν να την τροποποιήσουν. Κατά συνέπεια, η αρχή ασύλου μπορούσε ακόμη να λάβει τις ίδιες αρνητικές αποφάσεις, οι οποίες αμφισβητήθηκαν και πάλι από τους/τις αιτούντες/σες και κρίθηκαν επανειλημμένα παράνομες από τα δικαστήρια, χωρίς να μπορεί να επιλυθεί η κατάστασή τους. Αυτά τα ατελέσφορα και μη παραγωγικά "παιχνίδια πινγκ πονγκ" παίζονταν επί χρόνια από την αρχή ασύλου.

Ο Torubarov, ο οποίος ζει στην Ουγγαρία από τον Δεκέμβριο του 2013, έτυχε να υποστεί αυτά τα παιχνίδια πολλές φορές. Βλέποντας την ατελείωτη υπόθεσή του, ένας δικαστής του Διοικητικού και Εργατικού Δικαστηρίου του Pécs κουράστηκε για τρίτη φορά από την προκλητικότητα της αρχής και, μετά από πρόταση της Ουγγρικής Επιτροπής Ελσίνκι, απευθύνθηκε στο ΔΕΕ τον Σεπτέμβριο του 2017. Ο Ούγγρος δικαστής ρώτησε αν η νομοθεσία από το 2015, η οποία στερούσε από τα δικαστήρια την ουσιαστική απόφαση για τη χορήγηση ασύλου, ήταν σύμφωνη με το δίκαιο της ΕΕ].

Δημοσιεύθηκε στο: <https://helsinki.hu/en/the-man-who-defeated-the-hungarian-asylum-system/> (30 Σεπτεμβρίου 2019).

Η απόφαση του ΔΕΕ

Το ουγγρικό δικαστήριο ρώτησε το ΔΕΕ αν το άρθρο 46 παράγραφος 3 της οδηγίας της ΕΕ για τις διαδικασίες ασύλου (οδηγία 2013/32/ΕΕ), όπως ερμηνεύεται σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής έννομης προστασίας και δίκαιης δίκης, απαιτεί από τα ουγγρικά δικαστήρια να αναλάβουν δικαιοδοσία να τροποποιήσουν τη διοικητική απόφαση της αρμόδιας αρχής ασύλου που επανειλημμένα αρνήθηκε τη διεθνή προστασία, παρά τις αντίθετες δικαστικές αποφάσεις, καθώς και αν έχουν την εξουσία να χορηγούν την εν λόγω προστασία. Το ΔΕΕ έκρινε ότι το ουγγρικό δικαστήριο πρέπει να θεμελιώσει την αρμοδιότητά του να τροποποιήσει την απόφαση της αρχής ασύλου, να αντικαταστήσει τη διοικητική απόφαση με τη δική του και να μην εφαρμόσει -όπως απαιτείται- την ουγγρική νομική διάταξη που θα του απαγόρευε να προχωρήσει κατ' αυτόν τον τρόπο.

[Με την απόφαση Torubarov (C556/17-) της 29ης Ιουλίου 2019, το Δικαστήριο, που συνεδρίασε ως σώμα μείζονος συνθέσεως, κλήθηκε να ερμηνεύσει τη διάταξη της οδηγίας 2013/32⁶² η οποία ορίζει το πεδίο εφαρμογής του δικαιώματος πραγματικής προσφυγής που πρέπει να έχουν οι αιτούντες/σες διεθνή προστασία (καθεστώς πρόσφυγα ή επικουρική προστασία), μεταξύ άλλων, κατά των αποφάσεων απόρριψης των αιτήσεων τους.⁶³ Το Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν ένα δικαστήριο διαπιστώνει, κατόπιν πλήρους και *ex nunc* εξέτασης όλων των σχετικών πραγματικών και νομικών στοιχείων που προσκομίζει ο/η αιτών/ουσα διεθνή προστασία, ότι, σύμφωνα με τα

⁶² Οδηγία 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση διεθνούς προστασίας (ΕΕ L 180 της , σ. 60).

⁶³ Άρθρο 46 παράγραφος 3.

κριτήρια της οδηγίας 2011/95/ΕΕ,⁶⁴, πρέπει να χορηγηθεί στον/στην αιτούντα/σα προστασία για τον λόγο στον οποίο στηρίζει την αίτησή του/της, αλλά διοικητικό ή οιοное δικαστικό όργανο εκδίδει στη συνέχεια αντίθετη απόφαση, χωρίς να αποδείξει, προς τούτο, ότι προέκυψαν νέα στοιχεία που δικαιολογούν νέα εκτίμηση των αναγκών διεθνούς προστασίας του/της αιτούντος/σας, το δικαστήριο οφείλει να τροποποιήσει την απόφαση αυτή που δεν συνάδει με την προηγούμενη κρίση του και να την αντικαταστήσει με δική του απόφαση επί της αιτήσεως διεθνούς προστασίας, μη εφαρμόζοντας, ενδεχομένως, το εθνικό δίκαιο που του απαγορεύει κάτι τέτοιο.

Στην προκειμένη περίπτωση, ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου ασκήθηκε για τρίτη φορά προσφυγή για την ίδια υπόθεση από Ρώσο υπήκοο που διώκεται στη χώρα καταγωγής του, ο οποίος υπέβαλε αίτηση διεθνούς προστασίας στην Ουγγαρία με την αιτιολογία ότι φοβόταν διώξεις ή σοβαρή βλάβη στη Ρωσία λόγω των πολιτικών του φρονημάτων. Η ουγγρική αρχή που ήταν αρμόδια για την εξέταση της εν λόγω αίτησης την απέρριψε τρεις φορές, παρά το γεγονός ότι, σε δύο περιπτώσεις, το αιτούν δικαστήριο ακύρωσε τις αποφάσεις της που απέρριπταν την αίτηση αυτή και παρότι, στο πλαίσιο της δεύτερης προσφυγής του ενδιαφερομένου, κατέληξε, μετά από αξιολόγηση όλων των στοιχείων του φακέλου, στο συμπέρασμα ότι η αίτησή του για διεθνή προστασία ήταν βάσιμη. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο ενδιαφερόμενος, με την τρίτη προσφυγή του, ζήτησε από το αιτούν δικαστήριο να αντικαταστήσει τις προσβαλλόμενες αποφάσεις με τη δική του απόφαση, όσον αφορά τη διεθνή προστασία της οποίας πρέπει να τύχει. Ωστόσο, ένας νόμος του 2015, με σκοπό τη διαχείριση της μαζικής μετανάστευσης, κατήργησε την εξουσία των δικαστηρίων να μεταρρυθμίζουν τις διοικητικές αποφάσεις που αφορούν τη χορήγηση διεθνούς προστασίας.

Με βάση την απόφαση *Alheto*⁶⁵, το Δικαστήριο υπενθύμισε κατ' αρχάς ότι σκοπός της οδηγίας 2013/32 δεν είναι να καταστήσει ομοιόμορφους τους διαδικαστικούς κανόνες που πρέπει να εφαρμόζονται στα κράτη μέλη κατά την έκδοση νέας απόφασης επί αιτήσεως διεθνούς προστασίας μετά την ακύρωση της αρχικής διοικητικής απόφασης που απέρριπτε την αίτηση αυτή. Ωστόσο, προκύπτει από τον σκοπό της οδηγίας αυτής, ο οποίος συνίσταται στη διασφάλιση της ταχύτερης δυνατής διεκπεραίωσης των αιτήσεων αυτού του είδους, από την υποχρέωση διασφάλισης της αποτελεσματικότητας της προαναφερθείσας διατάξεως της οδηγίας αυτής, καθώς και από την ανάγκη, η οποία απορρέει από το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, να εξασφαλίζεται αποτελεσματικό ένδικο μέσο, ότι κάθε κράτος μέλος οφείλει να οργανώσει το εθνικό του δίκαιο κατά τρόπον ώστε, μετά την ακύρωση της αρχικής αυτής απόφασης και σε περίπτωση παραπομπής του φακέλου στο οιοное δικαστικό ή διοικητικό όργανο που είναι αρμόδιο για την εξέταση της αιτήσεως αυτής, να εκδίδεται νέα απόφαση εντός σύντομης προθεσμίας, η οποία να είναι σύμφωνη με την εκτίμηση που περιέχεται στην απόφαση που ακυρώνει την αρχική απόφαση.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ιδίως ότι, προβλέποντας ότι το δικαστήριο που είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί προσφυγής κατά απόφασης που απορρίπτει αίτηση διεθνούς προστασίας οφείλει να εξετάσει, κατά περίπτωση, τις "ανάγκες διεθνούς προστασίας" του αιτούντος προσώπου, ο νομοθέτης της ΕΕ ήθελε να αναθέσει στο εν λόγω δικαστήριο την αρμοδιότητα, εφόσον κρίνει ότι

⁶⁴ Οδηγία 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις προδιαγραφές για την αναγνώριση υπηκόων τρίτων χωρών ή ανιθαγενών ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους/τις πρόσφυγες ή για τα πρόσωπα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας (ΕΕ L 337 της , σ. 9).

⁶⁵ Απόφαση της 25ης Ιουλίου 2018, *Alheto* (C-585/16, EU:C:2018:584).

έχει στη διάθεσή του όλα τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία εν προκειμένω, την εξουσία να αποφανθεί δεσμευτικά, κατόπιν πλήρους και *ex nunc*, δηλαδή εξαντλητικής και επικαιροποιημένης, εξέτασης των στοιχείων αυτών, αν ο/η ενδιαφερόμενος/η αιτών/ούσα πληροί τις προϋποθέσεις που θέτει η οδηγία 2011/95 για να του χορηγηθεί διεθνής προστασία. Στην περίπτωση αυτή, όταν το εν λόγω δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αίτηση διεθνούς προστασίας πρέπει να γίνει δεκτή και ακυρώνει την απόφαση της αρμόδιας εθνικής αρχής που απέρριψε την εν λόγω αίτηση πριν επιστρέψει τον φάκελο σε αυτήν, η εν λόγω αρχή, με την επιφύλαξη πραγματικών ή νομικών παραγόντων που προκύπτουν και απαιτούν αντικειμενικά νέα επικαιροποιημένη εκτίμηση, δεν έχει πλέον διακριτική ευχέρεια ως προς τη χορήγηση ή μη της αιτούμενης προστασίας στη βάση των ίδιων λόγων με εκείνους που είχαν υποβληθεί στο οικείο δικαστήριο.

Επομένως, ένας εθνικός νόμος που οδηγεί σε μια κατάσταση κατά την οποία το εθνικό δικαστήριο στερείται κάθε μέσου εκτέλεσης της απόφασής του θα μπορούσε στην πράξη να στερήσει από τον/την αιτούντα/σα διεθνή προστασία ένα αποτελεσματικό ένδικο μέσο, δεδομένου ότι μια τελεσίδικη και δεσμευτική δικαστική απόφαση που τον/την αφορά θα μπορούσε να παραμείνει αναποτελεσματική.]

Δημοσιεύθηκε

στο:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=220524&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=8303195>.

Αντίκτυπος στο εθνικό πλαίσιο

[[Η απόφαση του ΔΕΕ] σήμαινε στην περίπτωση του Torubarov ότι [...] το δικαστήριο του Pécs είχε ένα πράγμα να κάνει: να ορίσει ότι ένας Ρώσος που διώκεται στη χώρα του λαμβάνει προστασία στην Ουγγαρία. Αυτό ακριβώς συνέβη: ο πελάτης της Ουγγρικής Επιτροπής Ελσίνκι αναγνωρίστηκε ως πρόσφυγας μετά από έξι χρόνια. Η απόφαση έλαβε επίσης υπόψη της ότι ο Ρώσος δέχθηκε επίθεση από έναν πληρωμένο, επαγγελματία δολοφόνο στην Αυστρία και ότι η Τσεχική Δημοκρατία τον επέστρεψε παράνομα στη Ρωσία.

"Είμαστε όλοι πολύ ικανοποιημένοι που ο Αλεξέι έλαβε τελικά άσυλο. Αυτό θα έπρεπε να είχε συμβεί από την πρώτη στιγμή. Γιατί ποιος άλλος είναι πρόσφυγας αν όχι αυτός που είχε το θάρρος να πει όχι στις δυνάμεις που θέλουν να τον ληστέψουν και να εναντιωθεί σε αυτούς που στη συνέχεια τον φυλάκισαν, τον έκλεψαν και τον εκδίωξαν. Έπρεπε να υπομείνει πολλά πράγματα εδώ, ζώντας κάτω από ακραία πίεση τα τελευταία έξι χρόνια", δήλωσε ο Tamás Fazekas, δικηγόρος της Ουγγρικής Επιτροπής Ελσίνκι μετά την απόφαση στο Pécs].

Δημοσιεύθηκε στο: <https://helsinki.hu/en/the-man-who-defeated-the-hungarian-asylum-system/> (30 Σεπτεμβρίου 2019).

Περαιτέρω πηγές

Δείτε το βίντεο: <https://vimeo.com/398835671>

Το HelsinKINO παρουσιάζει: <https://helsinki.hu/en/helsinkino-presents-the-refugee-who-gave-hope-to-other-victims/>

EDAL - Ευρωπαϊκή Βάση Δεδομένων για το Δίκαιο του Ασύλου Απόφαση του ΔΕΕ στην υπόθεση Torubarov: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/cjeu-ruling-torubarov-courts-have-power-grant-protection> .

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-585/18, C-624/18 και C-625/18, Α.Κ. κ.λπ., EU:C:2019:982

Περιγραφή της υπόθεσης

Το 2015, η νέα πολωνική κυβέρνηση προχώρησε σε μεταρρύθμιση του Συνταγματικού Δικαστηρίου, την οποία ακολούθησαν αργότερα οι μεταρρυθμίσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου και του Εθνικού Συμβουλίου του Δικαστικού Σώματος (NCJ). Τα μέτρα αυτά έδωσαν αφορμή για την εφαρμογή ορισμένων διαδικασιών της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένου του μηχανισμού της ΕΕ για το κράτος δικαίου, των διαδικασιών επί παραβάσει και των διαδικασιών έκδοσης προδικαστικής απόφασης ενώπιον του ΔΕΕ.

(Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις διαδικασίες της ΕΕ: Pech, L., Wachowiec, P. & Mazur, D. (2021). Η κατάρρευση του κράτους δικαίου στην Πολωνία: A Five-Year Assessment of EU's (In)Action. *Hague J Rule Law* 13, 1-43.)

Στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης, θεσπίστηκε νέος νόμος για το Ανώτατο Δικαστήριο. Το μέτρο μείωσε την ηλικία συνταξιοδότησης των δικαστών από τα 70 στα 65 έτη. Περισσότεροι/ες από 20 δικαστές - περίπου το ένα τρίτο του συνόλου - αναγκάστηκαν να συνταξιοδοτηθούν από το Ανώτατο Δικαστήριο. Οι αιτήσεις για την έκδοση προδικαστικής απόφασης προέρχονταν από υποθέσεις που είχαν ξεκινήσει από δικαστές που είχαν υπαχθεί στους νέους κανόνες συνταξιοδότησης. Ο Α.Κ. ήταν δικαστής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου. Με τη συμπλήρωση του 65ου έτους της ηλικίας του, υπέβαλε αίτηση για να διατηρήσει τη θέση του. Το NCJ εξέδωσε δυσμενή γνωμοδότηση, η οποία στη συνέχεια προσβλήθηκε ενώπιον του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Ο Α.Κ. ισχυρίστηκε ότι η συνταξιοδότησή του παραβίαζε το άρθρο 19 παράγραφος 1 της ΣΕΕ και το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και δίκαιης δίκης. Οι C.P. και D.O. ήταν δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου. Δεν ζήτησαν τη διατήρηση της θέσης τους και ο Πολωνός Πρόεδρος κήρυξε τη συνταξιοδότησή τους. Προσέφυγαν στο Ανώτατο Δικαστήριο για να αναγνωριστεί ότι η σχέση εργασίας τους εξακολουθούσε να είναι αυτή του δικαστή εν ενεργεία.

Τα ερωτήματα που υποβλήθηκαν στο ΔΕΕ επικεντρώθηκαν στην ανεξαρτησία του νέου πειθαρχικού τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας να αποφαινεται επί υποθέσεων που αφορούν τη συνταξιοδότηση δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου βάσει των νέων διατάξεων. Το ΔΕΕ αξιολόγησε κατ' αρχάς κατά πόσον το πειθαρχικό τμήμα ήταν ανεξάρτητο κατά την έννοια των άρθρων 2 και 19 ΣΕΕ, του άρθρου 267 ΣΛΕΕ και του άρθρου 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, υπό το πρίσμα των περιστάσεων που οδήγησαν στη σύστασή του και στον διορισμό των μελών του. Στη συνέχεια εξέτασε αν, σε περίπτωση που διαπιστωθεί ότι η ανεξαρτησία του τμήματος διακυβεύεται, η υπεροχή του δικαίου της ΕΕ επιβάλλει στον/στην παραπέμποντα/ουσα δικαστή να μην εφαρμόσει τις πολωνικές διατάξεις που επιφυλάσσουν στο εν λόγω τμήμα τη δικαιοδοσία επί των υποθέσεων συνταξιοδότησης.

(Περισσότερες πληροφορίες για το ζήτημα της ανεξαρτησίας: <https://europeanlawblog.eu/2019/12/02/the-independence-of-the-disciplinary-chamber-of-the-polish-supreme-court-or-how-to-forget-about-discipline/> (Zinonos, P. (2 Δεκεμβρίου 2019), The independence of the disciplinary chamber of the Polish Supreme Court or how to forget about discipline. European Law Blog).

Η απόφαση του ΔΕΕ

Εν ολίγοις, το ΔΕΕ αποφάσισε ότι το παραπέμπον πολωνικό δικαστήριο πρέπει να αγνοήσει την εθνική νομική διάταξη που του δίνει εντολή να μεταφέρει την ενώπιον του υπόθεση σε δικαστικό όργανο που έχει αποκλειστική αρμοδιότητα επί του θέματος και το οποίο δεν είναι αμερόληπτο ή ανεξάρτητο (το πειθαρχικό τμήμα).

[Στην απόφαση του στην υπόθεση Α. Κ. και λοιποί (Ανεξαρτησία του πειθαρχικού τμήματος του Ανωτάτου Δικαστηρίου) (C-585/18, C-624/18 και C-625/18), που εκδόθηκε στις 19 Νοεμβρίου 2019 στο πλαίσιο διαδικασίας ταχείας διαδικασίας, το σώμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου έκρινε ότι το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επαναβεβαιώνεται, σε συγκεκριμένο πεδίο, με την οδηγία 2000/78,⁶⁶ αποκλείει το ενδεχόμενο υποθέσεις που αφορούν την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης να υπάγονται στην αποκλειστική αρμοδιότητα δικαστηρίου που δεν είναι ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο.⁶⁷ Το Δικαστήριο εκτιμά ότι αυτό συμβαίνει όταν οι αντικειμενικές συνθήκες υπό τις οποίες συγκροτήθηκε ένα τέτοιο δικαστήριο, τα χαρακτηριστικά του και τα μέσα με τα οποία διορίστηκαν τα μέλη του είναι ικανά να δημιουργήσουν εύλογες αμφιβολίες, στη σκέψη των υποκειμένων του δικαίου, ως προς το αδιάβλητο του δικαστηρίου αυτού έναντι εξωτερικών παραγόντων, ιδίως ως προς την άμεση ή έμμεση επιρροή του νομοθέτη και της εκτελεστικής εξουσίας και ως προς την ουδετερότητά του έναντι των συμφερόντων που έρχονται ενώπιον του. Οι παράγοντες αυτοί μπορούν έτσι να οδηγήσουν στο να μην θεωρείται το δικαστήριο αυτό ανεξάρτητο ή αμερόληπτο με συνέπεια να θίγεται η εμπιστοσύνη που πρέπει να εμπνέει η δικαιοσύνη σε μια δημοκρατική κοινωνία στα υποκείμενα δικαίου. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει, υπό το πρίσμα όλων των σχετικών παραγόντων που έχουν διαπιστωθεί ενώπιον του, αν αυτό ισχύει πράγματι για το νέο πειθαρχικό τμήμα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας. Εάν ναι, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης το υποχρεώνει, ως εκ τούτου, να μην εφαρμόσει τη διάταξη του εθνικού δικαίου που επιφυλάσσει στο πειθαρχικό τμήμα την αποκλειστική αρμοδιότητα να εκδικάζει και να αποφαινεται επί των υποθέσεων που αφορούν την αποχώρηση των δικαστών του Ανωτάτου Δικαστηρίου, ώστε οι υποθέσεις αυτές να εξεταστούν από δικαστήριο που πληροί τις απαιτήσεις ανεξαρτησίας και αμεροληψίας και το οποίο, εάν δεν ίσχυε η διάταξη αυτή, θα είχε δικαιοδοσία στον οικείο τομέα.

Στις υποθέσεις που εκκρεμούσαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, τρεις Πολωνοί δικαστές (του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου και του Ανώτατου Δικαστηρίου) επικαλέστηκαν, μεταξύ άλλων, παραβάσεις της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας στην απασχόληση, λόγω της πρόωρης συνταξιοδότησής τους σύμφωνα με τον νέο νόμο της 8ης Δεκεμβρίου 2017 για το Ανώτατο Δικαστήριο. Παρά το γεγονός ότι, κατόπιν πρόσφατης τροποποίησης, ο νόμος αυτός δεν αφορά πλέον τους/τις δικαστές οι οποίοι/ες, όπως οι προσφεύγοντες της κύριας δίκης, ήταν ήδη υπηρετούντα μέλη του Ανώτατου Δικαστηρίου κατά την έναρξη ισχύος του νόμου αυτού και ότι, ως εκ τούτου, οι εν λόγω προσφεύγοντες της κύριας δίκης διατηρήθηκαν στις θέσεις τους ή επανατοποθετήθηκαν, το αιτούν δικαστήριο έκρινε ότι εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει πρόβλημα

⁶⁶ Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ L 303, σ. 16).

⁶⁷ "Το άρθρο 47 του Χάρτη και το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αποκλείουν την αποκλειστική αρμοδιότητα δικαστηρίου που δεν είναι ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, κατά την έννοια της πρώτης διατάξεως, για υποθέσεις που αφορούν την εφαρμογή του δικαίου της ΕΕ" (υπόθεση C-585/18, σκέψη 154).

δικονομικής φύσεως. Μολονότι οι υποθέσεις αυτές θα υπάγονταν κανονικά στη δικαιοδοσία του πειθαρχικού τμήματος, ως νεοσύστατου στο πλαίσιο του Ανώτατου Δικαστηρίου, το αιτούν δικαστήριο διερωτήθηκε αν, λόγω ανησυχιών σχετικά με την ανεξαρτησία του τμήματος αυτού, έπρεπε να μην εφαρμόσει τους εθνικούς κανόνες περί κατανομής της δικαιοδοσίας και, αν χρειαστεί, να αποφανθεί το ίδιο επί της ουσίας των υποθέσεων αυτών.

Κατ' αρχάς, αφού επιβεβαίωσε ότι, στην προκειμένη περίπτωση, τόσο το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων όσο και το άρθρο 19, παράγραφος 1, δεύτερο εδάφιο, ΣΕΕ ήταν εφαρμοστέα, το Δικαστήριο επισήμανε ότι η απαίτηση ανεξαρτησίας των δικαστηρίων αποτελεί μέρος της ουσίας του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας και του θεμελιώδους δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, δικαιώματα τα οποία έχουν πρωταρχική σημασία ως εγγύηση για την προστασία όλων των δικαιωμάτων που απορρέουν για τους ιδιώτες από το δίκαιο της ΕΕ και για τη διαφύλαξη των κοινών αρχών των κρατών μελών που ορίζονται στο άρθρο 2 ΣΕΕ, ιδίως της αρχής του κράτους δικαίου. Στη συνέχεια, ανέπτυξε λεπτομερώς τη νομολογία του σχετικά με το πεδίο εφαρμογής της απαίτησης ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και έκρινε, ειδικότερα, ότι, σύμφωνα με την αρχή της διάκρισης των εξουσιών που χαρακτηρίζει τη λειτουργία του κράτους δικαίου, πρέπει να διασφαλίζεται η ανεξαρτησία της δικαστικής εξουσίας έναντι της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας.

Δεύτερον, το Δικαστήριο σημείωσε τους συγκεκριμένους παράγοντες που πρέπει να εξετάσει το αιτούν δικαστήριο προκειμένου να μπορέσει να διαπιστώσει αν το πειθαρχικό τμήμα του Αρείου Πάγου προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας.

Αρχικά, το Δικαστήριο δήλωσε ότι το γεγονός και μόνο ότι οι δικαστές του Πειθαρχικού Τμήματος διορίστηκαν από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας δεν δημιουργεί σχέση υποταγής στην πολιτική εξουσία ούτε αμφιβολίες ως προς την αμεροληψία των πρώτων, εφόσον, μετά το διορισμό τους, είναι απαλλαγμένοι/ες από επιρροές ή πιέσεις κατά την άσκηση του ρόλου τους. Εξάλλου, η προηγούμενη συμμετοχή του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, το οποίο είναι αρμόδιο για την πρόταση διορισμών δικαστών, είναι αντικειμενικά ικανή να περιορίσει τη διακριτική ευχέρεια του Προέδρου της Δημοκρατίας, υπό την προϋπόθεση, ωστόσο, ότι το ίδιο το όργανο αυτό είναι επαρκώς ανεξάρτητο από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία και από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Συναφώς, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη τα σχετικά νομικά και πραγματικά περιστατικά που αφορούν τόσο τις περιστάσεις υπό τις οποίες διορίζονται τα μέλη του νέου πολωνικού Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου όσο και τον τρόπο με τον οποίο το όργανο αυτό ασκεί πράγματι τον ρόλο του να διασφαλίζει την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και της δικαστικής εξουσίας. Το Δικαστήριο δήλωσε επίσης ότι θα πρέπει να εξακριβωθεί το πεδίο του δικαστικού ελέγχου των προτάσεων του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου στο μέτρο που οι αποφάσεις διορισμού του Προέδρου της Δημοκρατίας δεν επιδέχονται αυτοδικαίως δικαστικού ελέγχου.

Δεύτερον, το Δικαστήριο αναφέρθηκε σε άλλους παράγοντες που χαρακτηρίζουν πιο άμεσα το πειθαρχικό τμήμα. Για παράδειγμα, ανέφερε ότι, υπό τις ειδικές συνθήκες που προκύπτουν από την - εξαιρετικά αμφισβητούμενη - θέσπιση των διατάξεων του νέου νόμου για το Ανώτατο Δικαστήριο, τις οποίες το Δικαστήριο έκρινε αντίθετες προς το δίκαιο της ΕΕ με την απόφασή του της 24ης Ιουνίου 2019, *Επιτροπή κατά Πολωνίας (Ανεξαρτησία του Ανώτατου Δικαστηρίου)* (C 619/18, EU:C:2019:C:2019:531), ήταν σκόπιμο να σημειωθεί ότι το πειθαρχικό τμήμα είχε αποκτήσει αποκλειστική αρμοδιότητα να αποφαινεται επί των υποθέσεων συνταξιοδότησης δικαστών του

Ανώτατου Δικαστηρίου που απορρέουν από τον εν λόγω νόμο, ότι το τμήμα αυτό πρέπει να αποτελείται αποκλειστικά από νεοδιορισθέντες/θείσες δικαστές και ότι το τμήμα αυτό φαίνεται να απολαμβάνει ιδιαίτερα υψηλού βαθμού αυτονομίας εντός του Ανώτατου Δικαστηρίου. Ως γενική επισήμανση, το Δικαστήριο επανέλαβε επανειλημμένως ότι, μολονότι καθένας από τους εξεταζόμενους παράγοντες, λαμβανόμενος μεμονωμένα, δεν είναι κατ' ανάγκη ικανός να θέσει υπό αμφισβήτηση την ανεξαρτησία του τμήματος αυτού, αυτό μπορεί, ωστόσο, να μην ισχύει όταν λαμβάνονται μαζί].

Δημοσιεύθηκε στο:

<https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=220774&pageIndex=0&doclang=EN&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=8383148>.

Αντίκτυπος στο εθνικό πλαίσιο

[Το αιτούν δικαστήριο (το Τμήμα Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης του Ανώτατου Δικαστηρίου) διαπίστωσε στη συνέχεια στις 5 Δεκεμβρίου 2019 [υπόθεση III ΡΟ 7/18.] ότι το νέο δικαστικό συμβούλιο δεν προσφέρει επαρκή εγγύηση ανεξαρτησίας από τις νομοθετικές και εκτελεστικές αρχές, προτού αποφανθεί ότι το Πειθαρχικό Τμήμα δεν αποτελεί "δικαστήριο" κατά την έννοια του δικαίου της ΕΕ και, ως εκ τούτου, δεν είναι δικαστήριο κατά την έννοια και του πολωνικού δικαίου. Ωστόσο, οι πολωνικές αρχές αρνήθηκαν να υπακούσουν στην απόφαση αυτή σε μεταγενέστερες αποφάσεις, συμπεριλαμβανομένου ενός πανηγυρικού ψηφίσματος που εκδόθηκε στις 23 Ιανουαρίου 2020 από τα (τότε ακόμη ανεξάρτητα) τμήματα του Ανώτατου Δικαστηρίου της Πολωνίας. [...] Αυτή η σκόπιμη πολιτική παραβίασης κάθε απόφασης που θα τους ανάγκαζε να σεβαστούν την αρχή της δικαστικής ανεξαρτησίας κορυφώθηκε με την de facto ακολουθούμενη από την de jure ακύρωση της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση Α.Κ. τον Απρίλιο και τον Σεπτέμβριο του 2020, αντίστοιχα, από δύο εξαρτημένα όργανα που εμφανίζονταν ως δικαστήρια.

Λαμβάνοντας υπόψη το μοτίβο της μη συμμόρφωσης με τις αποφάσεις του ΔΕΕ/ τις εθνικές αποφάσεις που δεν εγκρίνουν οι πολωνικές αρχές, και χωρίς να ξεχνάμε τη συστηματική παρενόχληση των δικαστών που προσπαθούν να υποστηρίξουν τις απαιτήσεις της δικαστικής ανεξαρτησίας της Πολωνίας και της ΕΕ, μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι το ΔΕΕ θα έπρεπε να είχε απαντήσει πιο ρητά στις ερωτήσεις που έλαβε από τους/τις (υπό πολιορκία) παραπέμποντες/ουσες δικαστές. Πράγματι, ενώ η δικαστική αυτοσυγκράτηση μπορεί να είναι αρετή σε ομαλές καιρικές συνθήκες, δεν είναι αρετή όταν η απλή πράξη της υποβολής ερώτησης προς το ΔΕΕ και/ή της εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ μπορεί γρήγορα να οδηγήσει έναν/μία δικαστή στο να γίνει αντικείμενο (παράνομης) πειθαρχικής έρευνας και διαδικασίας που ακολουθείται από (παράνομες) κυρώσεις όπως η περικοπή μισθού και η επ' αόριστον διαθεσιμότητα. Με το να μην απαντήσει άμεσα και με μεγαλύτερη σαφήνεια στα ερωτήματα που έθεσε το αιτούν δικαστήριο, το ΔΕΕ προσέφερε στις πολωνικές αρχές ένα πρόσχημα για να αγνοήσουν τις εθνικές αποφάσεις που επιδιώκουν να εφαρμόσουν την κρίση στην υπόθεση Α.Κ., ισχυριζόμενες ότι δεν το έκαναν σωστά, ενώ προσέφερε σε εξαρτημένα όργανα όπως το Τμήμα Έκτακτου Ελέγχου και Δημοσίων Υποθέσεων (ECPAC) την ευκαιρία να εφαρμόσουν κακόπιστα την απόφαση Α.Κ. και να θεωρήσουν ότι η Α.Κ. πληροί τις απαιτήσεις της ΕΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία.⁶⁸

⁶⁸ Ψήφισμα της 8ης Ιανουαρίου 2020 στην υπόθεση I NOZP 3/19, https://ruleoflaw.pl/wp-content/uploads/2020/02/I-NOZP-3-19-2_English.pdf

Τελικά, όπως προαναφέρθηκε, το Πειθαρχικό Τμήμα αποφάσισε να εξουδετερώσει επίσημα την εφαρμογή της Α.Κ. στην Πολωνία τον Σεπτέμβριο του 2020 στη βάση γελοίων διαδικαστικών επιχειρημάτων που το οδήγησαν στο παράλογο συμπέρασμα ότι το αιτούν δικαστήριο ενήργησε παράνομα όταν υπέβαλε ερωτήματα στο ΔΕΕ.]

Δημοσιεύθηκε από: Pech, L., Wachowiec, P. & Mazur, D. (2021). Poland's Rule of Law Breakdown: A Five-Year Assessment of EU's (In)Action. *Hague J Rule Law* 13, 1–43.

Περαιτέρω πηγές

[Amnesty International: News, 19/11/2019: On the importance of courage: Poland's judges and EU top court decisions on judicial independence](#)

[EU Law Analysis, 26/11/2019: Writing Between the Lines. The preliminary ruling of the CJEU on the independence of the Disciplinary Chamber of the Polish Supreme Court.](#)

[Verfassungsblog, 26/11/2019: The Power of 'Appearances'](#)

Υπόθεση C- 824/18, Α.Β. κ.λπ. κατά Krajowa Rada Sądownictwa, EU:C:2021:153

Περιγραφή της υπόθεσης

Η υπόθεση αφορούσε τη διαδικασία που προβλέπεται στην Πολωνία για τον διορισμό των δικαστών του Ανώτατου Δικαστηρίου. Το πολωνικό μέτρο προβλέπει ότι οι υποψήφιοι/ες εγκρίνονται από το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο (KRS). Οι αποφάσεις του KRS μπορούσαν να προσβληθούν δικαστικά (προσφυγή) ενώπιον του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου (NSA). Οι εξουσίες του NSA που προβαίνει σε επανεξέταση υπόκεινται σε περιορισμούς. Μια νομοθετική τροποποίηση αφαίρεσε αυτή τη δυνατότητα δικαστικής προστασίας και ρύθμιζε επίσης την *ex lege* περαίωση εκκρεμών προσφυγών.

Της νομοθετικής τροποποίησης προηγήθηκε απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου που κήρυξε αντισυνταγματικές τις αρχικές νομοθετικές διατάξεις και διέταξε την περάτωση των υποθέσεων προσφυγών που είχαν κινηθεί βάσει των εν λόγω διατάξεων. Η νομοθετική τροποποίηση εισήχθη για την εφαρμογή της απόφασης αυτής.

Η προδικαστική παραπομπή προήλθε από μία από τις υποθέσεις προσφυγών που έκλεισαν βάσει των νέων κανόνων. Αρχικά, αφορούσε τις παλαιές διατάξεις περί διορισμού δικαστών. Μετά τη νομοθετική τροποποίηση, επεκτάθηκε για να καλύψει και τους κανόνες της νομοθετικής τροποποίησης.

Η απόφαση του ΔΕΕ

Το ΔΕΕ δέχθηκε ότι οι τροποποιημένες διατάξεις που ρυθμίζουν τη διαδικασία διορισμού δικαστών στο Ανώτατο Δικαστήριο της Πολωνίας παραβιάζουν το δίκαιο της ΕΕ. Κατήργησαν την αποτελεσματική δικαστική εξέταση των αποφάσεων του KRS κατά παράβαση των απαιτήσεων της ΕΕ για αποτελεσματική δικαστική προστασία. Το ΔΕΕ εξέτασε επίσης την παραβίαση των προτύπων της ΕΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία. Για το θέμα αυτό, η απόφαση παραπέμφθηκε στο αιτούν πολωνικό δικαστήριο. Ωστόσο, το ΔΕΕ σημείωσε ότι σε περίπτωση που διαπιστωθεί η παραβίαση των προτύπων της ΕΕ, το πολωνικό δικαστήριο, τηρώντας την υπεροχή του δικαίου της ΕΕ, θα πρέπει να αγνοήσει τους τροποποιημένους κανόνες.

Όσον αφορά τις αρχικές διατάξεις, οι οποίες ρύθμιζαν τις εξουσίες προσφυγής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου (NSA) σε υποθέσεις κατά αποφάσεων του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (KRS), το ΔΕΕ κατέληξε σε παρόμοια απόφαση. Έκρινε ότι δεν αποκλείεται η παραβίαση των κανόνων της ΕΕ για τη δικαστική ανεξαρτησία. Ωστόσο, αυτό πρέπει να διαπιστωθεί από το αιτούν πολωνικό δικαστήριο, λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά του εθνικού δικαστικού συστήματος και της ρύθμισής του. Πρέπει ιδίως να εξετάσει κατά πόσον οι κανόνες περί προσφυγών θίγουν την εμπιστοσύνη των πολιτών στην ανεξαρτησία και την αμεροληψία των πολωνικών δικαστηρίων.

[Η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση Α.Β. είναι πλούσια σε νομικές σκέψεις και σημαντική, γεγονός που καθιστά μια σύντομη παρουσίαση της υπόθεσης αυτής πρόκληση. Πέρα από αυτή την επιφύλαξη, η σημαντικότερη συμβολή της απόφασης Α.Β. στην υπεράσπιση του κράτους δικαίου στην ΕΕ είναι η επιβεβαίωση ότι τα κράτη μέλη της ΕΕ πρέπει να τηρούν τις απαιτήσεις της ΕΕ σχετικά με τη δικαστική ανεξαρτησία όταν αποφασίζουν να αλλάξουν τους κανόνες που διέπουν τη διαδικασία διορισμού των δικαστών και τους συναφείς κανόνες που διέπουν τον δικαστικό έλεγχο των αποφάσεων διορισμού δικαστών.

Συνεπώς, οι εθνικές αρχές δεν μπορούν να προσπαθούν να κρυφτούν πίσω από το εθνικό σύνταγμα, το οποίο οι πολωνικές αρχές εξακολουθούν να παραβιάζουν συστηματικά και ατιμώρητα μετά την [αντισυνταγματική κατάληψη του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας](#), για να θεσπίσουν αυθαίρετους ουσιαστικούς ή διαδικαστικούς κανόνες όσον αφορά τους διορισμούς δικαστών, να στερήσουν από ένα εθνικό δικαστήριο την προηγούμενη δικαιοδοσία του, να επιβάλουν τη διακοπή των εν εξελίξει προσφυγών ή/και να εμποδίσουν τα εθνικά δικαστήρια να παραπέμπουν στο Δικαστήριο ζητήματα σχετικά με τους διορισμούς δικαστών.

Μια άλλη σημαντική πτυχή της απόφασης του Δικαστηρίου είναι η διαπίστωσή του - που συνεπάγεται προφανή παραβίαση της αρχής της καλόπιστης συνεργασίας της ΕΕ - ότι ο Πολωνός νομοθέτης υιοθέτησε τις επίμαχες τροποποιήσεις με σκοπό να εμποδίσει συστηματικά το Δικαστήριο να αποφανθεί επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο της Πολωνίας. Επίσης, πρωτοφανής είναι η γενικότερη καταγγελία του Δικαστηρίου, έστω και με διπλωματικούς όρους, της κακόπιστης και παράνομης συμπεριφοράς των πολωνικών αρχών, οι οποίες επανειλημμένα προσπάθησαν να περιορίσουν τα αιτήματα προδικαστικών αποφάσεων των πολωνικών δικαστηρίων και να αποτρέψουν κάθε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο των (παράνομων) αποφάσεων διορισμού δικαστών που εκδόθηκαν από το [\(αντισυνταγματικά συσταθέν και παράνομο συγκροτημένο\)](#) νέο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο (KRS).

Στο πλαίσιο αυτό, και για πρώτη φορά, το Δικαστήριο κατήγγειλε τον "οπισθοδρομικό αντίκτυπο" των επίμαχων νομοθετικών τροποποιήσεων και την παράνομη συμπεριφορά του Πολωνού Προέδρου, ο οποίος αγνόησε κατάφωρα την εντολή αναστολής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της Πολωνίας για τον (παράνομο) διορισμό οκτώ "[σφετεριστών/ριών](#)" στο Ανώτατο Δικαστήριο της Πολωνίας. Μια άλλη αξιοσημείωτη πτυχή της Α.Β. είναι η αναφορά της δυνατότητας του αιτούντος δικαστηρίου να εξετάσει, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη ειδικών σχέσεων μεταξύ των μελών του KRS που συστάθηκε με τον τρόπο αυτό και της πολωνικής εκτελεστικής εξουσίας κατά την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας (ή μάλλον της έλλειψης αυτής) των προσώπων που διορίστηκαν στο Ανώτατο Δικαστήριο κατά ανοιχτή παραβίαση της εντολής αναστολής του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου. Η ύπαρξη αυτής της "ειδικής σχέσης" έχει ήδη [τεκμηριωθεί πανίως](#).

Το αναπόφευκτο συμπέρασμα από την απόφαση του Δικαστηρίου - το οποίο όμως πρέπει να επιβεβαιωθεί από το αιτούν δικαστήριο, εφόσον δεν εμποδιστεί να το πράξει - είναι ότι οι πολωνικές

αρχές οργάνωσαν τη συστηματική παραβίαση του δικαίου της ΕΕ (κράτους δικαίου) και προήδρευσαν εσκεμμένα στον προδήλως παράνομο πολλαπλό διορισμό προσώπων (τα οποία δεν μπορούν κατ' επέκταση να αποκαλούνται "δικαστές") στο Ανώτατο Δικαστήριο.

Η απόφαση Α.Β. του Δικαστηρίου πάσχει αναμφισβήτητα από δύο βασικές αδυναμίες: Δεν αντιμετωπίζει το ζήτημα αυτών των προδήλως παράνομων δικαστικών διορισμών επικαλούμενη άμεσα το δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο που έχει συσταθεί με νόμο, γεγονός που αναμφισβήτητα θα καθιστούσε ακόμη πιο σαφές ότι δεν έχουμε να κάνουμε εδώ με δικαστές αλλά με δικαστές που στερούνται ανεξαρτησίας, έτσι δεν καθιστά σαφές ότι το Συνταγματικό Δικαστήριο της Πολωνίας δεν είναι πλέον δικαστήριο, καθώς είναι παράνομα συγκροτημένο (ο πρώην πρόεδρος του γερμανικού Συμβουλίου Επικρατείας το χαρακτήρισε συγκεκριμένα ως "μαριονέτα"), ενώ το Δικαστήριο δεν αναφέρθηκε επίσης ρητά στην παραβίαση και την ακύρωση της δικής του απόφασης στην υπόθεση Α.Κ.

Παρά τις αδυναμίες αυτές, η Α.Β. είναι μια ευπρόσδεκτη και σημαντική απόφαση όσον αφορά το δίκαιο της ΕΕ και τις εθνικές διαδικασίες διορισμού δικαστών. Δυστυχώς, η Α.Β. δεν θα σταματήσει από μόνη της την εσκεμμένη εκμηδένιση της δικαστικής ανεξαρτησίας που οργανώνουν οι σημερινές πολωνικές αρχές για δύο κυρίως λόγους: Οι περιορισμοί που ενυπάρχουν στη δικαιοδοσία του ΔΕΕ για την έκδοση προδικαστικών αποφάσεων, οι οποίοι απαιτούν από ανεξάρτητους/ες δικαστές να εφαρμόζουν στη συνέχεια τις προδικαστικές αποφάσεις του και να μην εφαρμόζουν το εθνικό δίκαιο, εάν επιβεβαιωθεί παραβίαση του δικαίου της ΕΕ, και η επανειλημμένη αποτυχία της Επιτροπής να κάνει τη δουλειά αποτελεσματικά].

Δημοσιεύθηκε από: Pech, L. (2021). Polish ruling party's "fake judges" before the European Court of Justice. <http://eulawanalysis.blogspot.com/2021/03/polish-ruling-partys-fake-judges-before.html>.

Εθνική εφαρμογή

[117. Σε συνέχεια της απόφασης του ΔΕΕ της 2ας Μαρτίου 2021 (βλ. κατωτέρω σημεία 155-56), στις 6 Μαΐου 2021 το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο εξέδωσε αποφάσεις σε πέντε υποθέσεις (αριθ. II GOK 2/18- II GOK 3/18- II GOK 5/18- II GOK 6/18 και II GOK 7/18) σχετικά με προσφυγές κατά αποφάσεων του NCJ με τις οποίες το τελευταίο είχε αποφασίσει να μην προτείνει στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας τον διορισμό των προσφευγόντων σε θέσεις δικαστών του Πολιτικού και Ποινικού Τμήματος του Ανώτατου Δικαστηρίου και να προτείνει τον διορισμό άλλων υποψηφίων στις θέσεις αυτές. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο ακύρωσε τις προσβαλλόμενες αποφάσεις του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου (NCJ) τόσο κατά το μέρος που αφορούσαν την εισήγηση άλλων υποψηφίων για διορισμό στο Ανώτατο Δικαστήριο όσο και κατά το μέρος που αφορούσε την άρνηση να προταθεί ο διορισμός των προσφευγόντων/ουσών. Όλες οι αποφάσεις περιέχουν παρόμοιο σκεπτικό.

118. Ειδικότερα, στην απόφαση της 6ης Μαΐου 2021, αριθ. II GOK 2/18 το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο έκρινε ότι το ισχύον Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο (NCJ) δεν προσφέρει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που του έχουν ανατεθεί. Κατά την εκτίμηση αυτή, το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο στηρίχθηκε στα στοιχεία που εξέθεσε το ΔΕΕ στις αποφάσεις του της 2ας Μαρτίου 2021 (σκέψεις 131-32) και της 19ης Νοεμβρίου 2019 (σκέψεις 143-44), ήτοι ότι (1) το σημερινό Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο συγκροτήθηκε ως αποτέλεσμα της πρόωρης λήξης της τετραετούς θητείας των πρώην

μελών του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, (2) σε αντίθεση με την προηγούμενη νομοθεσία βάσει της οποίας δεκαπέντε δικαστικά μέλη του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου εκλέγονταν απευθείας από τους/τις ομολόγους τους, σήμερα εκλέγονται από ένα τμήμα του νομοθετικού σώματος, (3) το ενδεχόμενο παρατυπιών που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά τη διαδικασία διορισμού ορισμένων μελών του νέου Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, (4) τον τρόπο με τον οποίο το σημερινό Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο ασκεί τη συνταγματική του αρμοδιότητα να διασφαλίζει την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο δέχθηκε -όπως και το ΔΕΕ στις προαναφερθείσες αποφάσεις- ότι, μολονότι κάθε στοιχείο χωριστά δεν θα μπορούσε να οδηγήσει αναγκαστικά σε αυτό το συμπέρασμα, ο συνδυασμός τους σε συνδυασμό με τις συνθήκες υπό τις οποίες συγκροτήθηκε το σημερινό Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο θα μπορούσε να εγείρει αμφιβολίες ως προς την ανεξαρτησία του.

119. Τα σχετικά αποσπάσματα από την απόφαση του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου αριθ. II GOK [2/18](#) έχουν ως εξής:

"7.6. ... Δεδομένου ότι οι αποφάσεις του ΔΕΕ της 2ας Μαρτίου 2021 και της 19ης Νοεμβρίου 2019 εκδόθηκαν σε πανομοιότυπο νομικό πλαίσιο ..., έτσι η αξιολόγηση της σημασίας των κριτηρίων που σχετίζονται με την ανεξαρτησία του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου έπρεπε να λάβει υπόψη τις κοινώς γνωστές περιστάσεις και τα γεγονότα που σχετίζονται με τη δημιουργία του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου στη νέα του σύνθεση και τις δραστηριότητές του, συμπεριλαμβανομένων των πηγών γνώσης των εν λόγω περιστάσεων και γεγονότων που αποτέλεσαν τη βάση των πορισμάτων στην υπόθεση αριθ. III ΡΟ [7/18](#) που αποφάσισε το Ανώτατο Δικαστήριο με την απόφασή του της 5ης Δεκεμβρίου 2019. Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο αποδέχεται τις εν λόγω διαπιστώσεις στο σύνολό τους ως δικές του (βλ. σκέψεις 40-60 της απόφασης του Ανώτατου Δικαστηρίου).

Το Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο συμμερίζεται επίσης πλήρως και ανεπιφύλακτα την εκτίμηση της σημασίας αυτών των περιστάσεων και γεγονότων για την ανεξαρτησία του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου ... Αυτή [η αξιολόγηση] δικαιολογεί τον ισχυρισμό ότι το ισχύον Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο δεν παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας από τη νομοθετική και εκτελεστική εξουσία κατά τη διαδικασία διορισμού των δικαστών.

Εν προκειμένω, είναι επίσης σημαντικό να τονιστεί η σημασία του γεγονότος ότι η σύνθεση του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου περιλαμβάνει επί του παρόντος δεκατέσσερις εκπροσώπους δικαστών των τακτικών δικαστηρίων και δεν περιλαμβάνει δικαστές του Ανώτατου Δικαστηρίου και δικαστές διοικητικών δικαστηρίων, όπως απαιτεί κατηγορηματικά το άρθρο 187 § 2 του Συντάγματος, το οποίο δεν μπορεί να τηρείται μόνο στο μέτρο του δυνατού, όπως προβλέπεται στο άρθρο 9α του νόμου για το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο.

Εξάλλου, μεταξύ των [δικαστικών] μελών του [σημερινού] Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου, δηλαδή μεταξύ των δικαστών των τακτικών δικαστηρίων ..., υπάρχουν (και βεβαίως υπήρχαν κατά την ημερομηνία έκδοσης της απόφασης που αποτελεί αντικείμενο της παρούσας υπόθεσης) πρόεδροι και αντιπρόεδροι τακτικών δικαστηρίων που διορίζονται από την εκτελεστική εξουσία σε αντικατάσταση εκείνων που είχαν απολυθεί νωρίτερα από την εξουσία αυτή. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα μέλη αυτά του Συμβουλίου υπάγονται λειτουργικά αυστηρά στην εκτελεστική εξουσία, η οποία εκπροσωπείται στο Συμβούλιο από τον Υπουργό Δικαιοσύνης, καθιστώντας έτσι την υπαγωγή αυτή και θεσμικού χαρακτήρα. ...

Ένα μέρος της εκτελεστικής, αλλά και της νομοθετικής εξουσίας - δεδομένης της ιδιότυπης συγχώνευσης αυτών των εξουσιών που προκύπτει από τη λογική του υιοθετηθέντος συστήματος διακυβέρνησης - και επομένως εξουσίες που είναι πολιτικές από τη φύση τους, αποκτούν σημαντικά μεγαλύτερη σημασία και επιρροή σε ένα όργανο του οποίου ο πρωταρχικός ρόλος είναι η διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών.

Αυτό μπορεί και πρέπει επίσης να συναχθεί από το γεγονός ότι είκοσι τρία από τα είκοσι πέντε μέλη του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου διορίζονται στη σύνθεσή του από άλλες εξουσίες εκτός της δικαστικής εξουσίας. Ταυτόχρονα, οι κανόνες που διέπουν την εκλογή δεκαπέντε δικαστών στο Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο από το Sejm πρέπει να θεωρηθούν ότι απέχουν πολύ από την τήρηση της αρχής της αντιπροσωπευτικότητας, δεδομένου ότι η εκλογή τους δεν γίνεται μόνο από το πρώτο τμήμα του Κοινοβουλίου (το Sejm), αλλά μπορεί επίσης να γίνει - πέρα από το γεγονός ότι διορίζονται μεταξύ υποψηφίων που προτείνονται από ομάδα 2.000 πολιτών... - μεταξύ υποψηφίων που προτείνονται από ομάδα είκοσι πέντε δικαστών, με εξαίρεση τους/τις συνταξιούχους δικαστές. Ένα τέτοιο ποσοτικό κριτήριο επιτυχούς υποψηφιότητας δεν αποτελεί αξιόπιστο κριτήριο για την αξιολόγηση της αντιπροσωπευτικότητας ενός/μιας υποψηφίου/ας, ιδίως σε σύγκριση με τον αριθμό των δικαστών που υπηρετούν και, επιπλέον, σε σύγκριση με την πρακτική αξιολόγησης της εκπλήρωσής του. Η τελευταία επέτρεπε την υποστήριξη της δικής του/της υποψηφιότητας, την αμοιβαία υποστήριξη μεταξύ υποψηφίων ή ακόμη, σε ακραία περίπτωση, τη χρήση, ως παρεχόμενη υποστήριξη, της υποστήριξης που είχε (ουσιαστικά) αποσυρθεί από τους/τις δικαστές που αρχικά υποστήριζαν ... την υποψηφιότητα.

Οι κανόνες και η διαδικασία για τον καθορισμό της προσωπικής σύνθεσης του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου υποκινούνται, επομένως, σαφώς από την πρόθεση να υποβληθεί σε ένα είδος εποπτείας από την εκτελεστική εξουσία και, ως εκ τούτου, από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία, η οποία, στο πλαίσιο της διαδικασίας επιλογής των μελών του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου και της απαιτούμενης πλειοψηφίας, καθώς και σε σχέση με τη λειτουργική και θεσμική υπαγωγή του Συμβουλίου, υπογραμμίζει επίσης τη σημασία του παράγοντα της (πολιτικής) πίστης των υποψηφίων προς τον φορέα που διεξάγει την εκλογή. Αυτό επιβεβαιώνεται από το ... περιεχόμενο της δήλωσης [του Υπουργού Δικαιοσύνης] που καταγράφηκε στα πρακτικά της 3ης συνεδρίασης της Γερουσίας της 10ης θητείας της 15ης Ιανουαρίου 2020 - "κάθε ομάδα θα μπορεί να προτείνει δικαστές για τους/τις οποίους/ες είναι υπόλογοι. Εμείς προτείναμε δικαστές που θεωρούσαμε ότι ήταν πρόθυμοι/ες να συνεργαστούν με τη δικαστική μεταρρύθμιση".

Η καθορισμένη με αυτόν τον τρόπο σύνθεση του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου ακυρώνει έτσι τη δυνατότητα να επιτελέσει αποτελεσματικά τη βασική του λειτουργία, δηλαδή τη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών.

... Δεν υπάρχει επίσης καμία θέση ... του Εθνικού Δικαστικού Συμβουλίου που να δείχνει ότι αυτό, ένα συνταγματικό όργανο που έχει οριστεί για να προασπίζει την ανεξαρτησία των δικαστηρίων και των δικαστών, σέβεται τις θέσεις των εθνικών και ευρωπαϊκών οργάνων και οργανισμών που τονίζουν τη σημασία της αρχής της ανεξαρτησίας των δικαστηρίων και των δικαστών σε σχέση με καταστάσεις που υποδηλώνουν άμεσα ότι υφίστανται σημαντική ζημία, ή ότι αντιτίθεται σε τέτοιες καταστάσεις, συμπεριλαμβανομένων ιδίως των ενεργειών που αγνοούν τις νομικές συνέπειες της διάταξης του Δικαστηρίου της 8ης Απριλίου 2020 στην υπόθεση C-791/19 R. Απόδειξη της παραίτησής του εν προκειμένω, γιατί η στάση του Συμβουλίου παραμένει σε σαφή αντίθεση με τα καθήκοντα και τις λειτουργίες που του αναθέτει το Σύνταγμα, αποτελεί αναμφίβολα και το γεγονός

ότι το Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο ανεστάλη από μέλος του European Networks of Councils for the Judiciary (ENCJ) τον Σεπτέμβριο του 2018. ...

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω επιχειρημάτων, είναι επομένως εύλογο να συμπεράνουμε ότι το ισχύον Εθνικό Δικαστικό Συμβούλιο δεν παρέχει επαρκείς εγγυήσεις ανεξαρτησίας από την εκτελεστική και τη νομοθετική εξουσία κατά τη διαδικασία διορισμού των δικαστών. Ο βαθμός εξάρτησής του από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που του έχουν ανατεθεί είναι, με τη σειρά του, τόσο υψηλός ώστε δεν μπορεί να είναι άνευ σημασίας για την εκτίμηση του κατά πόσον οι δικαστές που επιλέγονται από αυτό πληρούν τις αντικειμενικές απαιτήσεις ... ανεξαρτησίας και αμεροληψίας του άρθρου 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων"].

Υπόθεση GRZĘDA κατά ΠΟΛΩΝΙΑΣ, 43572/18, CE:ECHR:2022:0315JUD00

Υπόθεση C-419/14, WebMindLicences Kft., EU:C:2015:832.

Περιγραφή της υπόθεσης

Η WebMindLicences Kft. ήταν μια ουγγρική εταιρεία που παρείχε διαδικτυακές διαδραστικές ερωτικές οπτικοακουστικές υπηρεσίες. Η τεχνογνωσία για τις υπηρεσίες προερχόταν από μια πορτογαλική εταιρεία, η οποία στη συνέχεια μεταβιβάστηκε περαιτέρω από την WebMindLicences με συμφωνία αδειοδότησης σε μια άλλη πορτογαλική εταιρεία. Οι ουγγρικές φορολογικές αρχές θεώρησαν ότι η τελευταία συναλλαγή συνιστούσε καταχρηστική άσκηση δικαιωμάτων με σκοπό την παράκαμψη της ουγγρικής φορολογικής δικαιοδοσίας. Επέβαλαν μη καταβληθέντα ΦΠΑ της τάξης των 10 δισεκατομμυρίων HUF, μαζί με πρόστιμο περίπου 8 δισεκατομμυρίων HUF και χρηματική ποινή κοντά στα 3 δισεκατομμύρια HUF. Τα αποδεικτικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν στη φορολογική υπόθεση προέρχονταν από παράλληλη ποινική διαδικασία. Στην ποινική υπόθεση, τα αποδεικτικά στοιχεία συλλέχθηκαν με μυστικά μέσα.

Δεδομένου ότι η υπόθεση αφορούσε την εφαρμογή της οδηγίας της ΕΕ για τον ΦΠΑ, το ουγγρικό δικαστήριο που άσκησε δικαστικό έλεγχο κατά της φορολογικής απόφασης έκρινε ότι έπρεπε να λάβει υπόψη του τις απαιτήσεις του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Ακολουθώντας τη θέση του προσφεύγοντος, το ουγγρικό δικαστήριο ζήτησε από το ΔΕΕ με προδικαστικό ερώτημα αν το άρθρο 47 του Χάρτη αποκλείει τη χρήση σε παράλληλη φορολογική διαδικασία αποδεικτικών στοιχείων που είχαν αποκτηθεί στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας εν αγνοία του ενδιαφερομένου. Ζήτησε επίσης αν το διοικητικό δικαστήριο θα έπρεπε να ελέγξει τη νομιμότητα των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων και να ακυρώσει τη διοικητική απόφαση, λαμβάνοντας υπόψη ότι στην ποινική διαδικασία δεν είχαν παρασχεθεί στον προσφεύγοντα παρόμοιες ευκαιρίες.

Η απόφαση του ΔΕΕ

[Το δίκαιο του ΦΠΑ είναι ένας από τους τομείς στους οποίους τα ουγγρικά (διοικητικά) δικαστήρια εφαρμόζουν τακτικά το δίκαιο της ΕΕ - τόσο τη νομοθεσία (την οδηγία ΦΠΑ)⁶⁹ όσο και τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ - στη δική τους δικαιοδοσία και έχουν προβεί σε σημαντικό αριθμό προδικαστικών παραπομπών στο ΔΕΕ.⁷⁰ Οι παραπομπές αφορούν συνήθως το ουσιαστικό δίκαιο

⁶⁹ Οδηγία 2006/112/EK του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2006, σχετικά με το κοινό σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας [2006] ΕΕ L347/1.

⁷⁰ Μέχρι την 1η Αυγούστου 2021, 37 υποθέσεις ΦΠΑ έχουν παραπεμφθεί στο ΔΕΕ.

ΦΠΑ (π.χ. το δικαίωμα έκπτωσης του ΦΠΑ), ωστόσο, στις ιδιαίτερες περιστάσεις της υπόθεσης *WebMindLicences*, τα ερωτήματα που τέθηκαν αφορούσαν τη διαδικασία και τις εφαρμοστέες απαιτήσεις του άρθρου 47 του ΔΕΕ. Στην απόφασή του, το ΔΕΕ έκρινε ότι σε περίπτωση που κινηθούν παράλληλες ποινικές διαδικασίες και διαδικασίες φορολογικής διοίκησης για υποψία απάτης ΦΠΑ από τον ίδιο φορολογούμενο και τα αποδεικτικά στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά την πρώτη διαδικασία με τη χρήση μυστικών μέσων χρησιμοποιούνται στη διοικητική διαδικασία, το άρθρο 47 απαιτεί από το δικαστήριο που ασκεί δικαστικό έλεγχο να είναι σε θέση να εξακριβώσει αν τα αποδεικτικά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη στήριξη της προσβαλλόμενης διοικητικής απόφασης "αποκτήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν κατά παράβαση των δικαιωμάτων" που εγγυάται το δίκαιο της ΕΕ και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.⁷¹ Θα πρέπει να είναι σε θέση να εξετάσει αν τα αποδεικτικά στοιχεία αποκτήθηκαν νόμιμα, ή θα πρέπει να μπορεί να επικαλεστεί τον έλεγχο που διενεργήθηκε από το ποινικό δικαστήριο στο πλαίσιο μιας *inter partes* διαδικασίας ότι αυτό ισχύει.⁷²

Η προδικαστική απόφαση εισήχθη στο ουγγρικό δίκαιο με την απόφαση της Κύρια που εκδικάζει την υπόθεση σε τελευταίο βαθμό.⁷³ Η Κύρια κατέστησε σαφές ότι είχε δεσμευτεί να εφαρμόσει την ερμηνεία του άρθρου 47 από το ΔΕΕ.⁷⁴ Στη συνέχεια αιτιολογούσε - βασιζόμενη κυρίως στους σχετικούς κανόνες και αρχές του εθνικού δικαίου που φαίνεται να ανταποκρίνονται στην ερμηνεία του ΔΕΕ - ότι η απόκτηση αποδεικτικών στοιχείων σε παράλληλη ποινική διαδικασία με τη χρήση μυστικών μέσων και η επακόλουθη χρήση τους στη διαδικασία φορολογικής διοίκησης πρέπει να πληροί ορισμένες προϋποθέσεις, ιδίως ότι τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία και η χρήση τους πρέπει να υπόκεινται σε έλεγχο νομιμότητας από δικαστήριο.⁷⁵ Ωστόσο, η Κύρια κατέστησε σαφές ότι, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υπόθεσης και των εφαρμοστέων ουγγρικών κανόνων, ο έλεγχος που απαιτεί το άρθρο 47 μπορεί να ασκηθεί μόνο από το δικαστήριο που επιλήφθηκε της ποινικής υπόθεσης, και το δικαστήριο που ενεργεί δικαστικό έλεγχο κατά της απόφασης της φορολογικής αρχής -ελλείψει των αναγκαίων αρμοδιοτήτων- δεν είναι σε θέση να παράσχει τον εν λόγω έλεγχο χωρίς εθνική νομική βάση.⁷⁶ Η Κύρια απέρριψε ρητά ότι άλλες μορφές δικαστικού ελέγχου, όπως πρότειναν οι διάδικοι, θα ήταν επαρκείς, καθώς δεν πληρούνταν οι προϋποθέσεις που θέτει η απόφαση του ΔΕΕ, ιδίως η απαίτηση ότι ο έλεγχος των αποδεικτικών στοιχείων πρέπει να πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας *inter partes* διαδικασίας.⁷⁷

Στην υπόθεση *Glencore*, η οποία αφορούσε αποδεικτικά στοιχεία για απάτη στον τομέα του ΦΠΑ που διαπράχθηκε σε αλυσιδωτή συναλλαγή στην οποία συμμετείχαν πολλοί επιχειρηματικοί εταίροι, το ζήτημα που τέθηκε ήταν κατά πόσον ο/η φορολογούμενος/η δικαιούται να έχει πρόσβαση στα αποδεικτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στο πλαίσιο των παράλληλων διαδικασιών της φορολογικής διοίκησης κατά των άλλων επιχειρηματικών εταίρων που συμμετείχαν στις απατηλές συναλλαγές και κατά πόσον η έλλειψη πρόσβασης στα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία

⁷¹ Υπόθεση C-419/14 *WebMindLicences Kft.* [EU:C:2015:832], σκέψη 87.

⁷² ό.π., παρ. 88.

⁷³ Για την απόφαση του πρωτοβάθμιου αιτούντος δικαστηρίου, βλέπε Διοικητικό και Εργατικό Δικαστήριο της Βουδαπέστης: 11.K.30.197/2016/19.

⁷⁴ Κύρια: 35.594/2016/24 (δημοσιεύθηκε επίσης ως προηγούμενη απόφαση: EBH.2018.K.1), παρ. 74.

⁷⁵ ό.π., παράγραφοι 80-83.

⁷⁶ *ibid.* Πρακτικά, τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία είναι απαράδεκτα στη διαδικασία ενώπιον της φορολογικής αρχής έως ότου εξεταστεί η νομιμότητά τους από το ποινικό δικαστήριο στο πλαίσιο της *inter partes* διαδικασίας.

⁷⁷ ό.π. παράγραφοι 84 και 86.

χρησιμοποιήθηκαν για να διαπιστωθεί η ευθύνη του/της φορολογούμενου/ης για τη φορολογική απάτη, συνιστά παραβίαση του δικαίου της ΕΕ, ιδίως του άρθρου 47. Η προδικαστική απόφαση διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι, δυνάμει του άρθρου 47, οι διάδικοι έχουν δικαίωμα να αμφισβητούν σε *inter partes* διαδικασία πραγματικά και νομικά ζητήματα που είναι κρίσιμα για την υπόθεσή τους. Στη συνέχεια, το ΔΕΕ έκρινε - παραπέμποντας στην απόφαση *WebMindLicenses* - ότι το εθνικό δικαστήριο που ενεργεί δικαστικό έλεγχο πρέπει να έχει την εξουσία να εξετάζει, στο πλαίσιο μιας διαδικασίας *inter partes*, κατά πόσον τα αποδεικτικά στοιχεία που λαμβάνονται στο πλαίσιο μιας παράλληλης διοικητικής διαδικασίας και η χρήση τους είναι συμβατά με τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από το δίκαιο της ΕΕ και τον Χάρτη.⁷⁸ Μολονότι δεν μπορέσαμε να εντοπίσουμε την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου που εφάρμοσε άμεσα την απόφαση του ΔΕΕ, στη συνέχεια του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζουμε άφθονες αποδείξεις ότι η απόφαση του ΔΕΕ ενσωματώθηκε στη μεταγενέστερη νομολογία των ουγγρικών δικαστηρίων.]⁷⁹

Δημοσιεύθηκε στο: (2023): Varju, M. & Papp M.). An Opportunity Seized or Lost? The Application of Article 47 of the Charter by Hungarian Courts. Στο: Bonelli, M. et al. (eds.), *Article 47 of the EU Charter and Effective Judicial Protection*. Τόμος 2. Hart Publishing.

Εθνική εφαρμογή

[Οι αποφάσεις *WebMindLicences* και *Glencore* που αναλύθηκαν προηγουμένως προσέφεραν, σύμφωνα με το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, νέα μέσα στους/στις ιδιώτες για να προσβάλλουν τις αποφάσεις των φορολογικών αρχών. Η προκύπτουσα δικαστική διαμάχη ενώπιον των ουγγρικών δικαστηρίων βοηθήθηκε περαιτέρω από έγκυρες εγχώριες αποφάσεις που εφάρμοζαν τις αρχές που αναπτύχθηκαν στις αποφάσεις του ΔΕΕ.⁸⁰ Όπως προκύπτει από τη νομολογία που προέκυψε από τις υποθέσεις αυτές, τα πρωτοβάθμια δικαστήρια και το Κύρια αναγνωρίζουν - όπως απαιτεί το ΔΕΕ - ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που συλλέγονται σε παράλληλες (ποινικές) διαδικασίες μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη διαδικασία φορολογικής διοίκησης μόνο υπό την προϋπόθεση ότι τα δικαιώματα υπεράσπισης διασφαλίζονται επαρκώς.⁸¹

Στην υπόθεση *Kfv.I.35.706/2019/9*⁸², η οποία αφορούσε το ίδιο ζήτημα που εξετάστηκε στην υπόθεση *WebMindLicences*, το Κύρια εξέδωσε την απόφασή του μετά από λεπτομερή εξέταση της κατάστασης του δικαίου, και εξέτασε επίσης τις εξουσίες που διαθέτουν τα δικαστήρια όταν προχωρούν σε δικαστικό έλεγχο της διοικητικής δράσης για την αποκατάσταση του παράνομου

⁷⁸ Υπόθεση C-189/18 *Glencore Agriculture Hungary Kft.* [EU:C:2019:861], παράγραφοι 61-62 και 65.

⁷⁹ Βλέπε επίσης την απόφαση σε υπόθεση τελωνειακού καθεστώτος: Κύρια: *Kfv.35.710/2018/7*.

⁸⁰ EBH.2018.K.1, ανωτέρω σημείο 29.

⁸¹ Απάτη ΦΠΑ σε διασυνοριακές αλυσιδωτές συναλλαγές που αφορούν τη ζάχαρη: *Miskolc Διοικητικό και Εργατικό Δικαστήριο*: 100.K.27.936/2018/29 και Κύρια: *Kfv.I.35.706/2019/9*, και *Miskolc Administrative and Labour Court*: 101.K.27.900/2018/37 και Κύρια: *Kfv.I.35.662/2019/10*, απάτη ΦΠΑ σε αλυσιδωτές συναλλαγές που αφορούν εγχώρια αγαθά: *Szeged Administrative and Labour Court*: K.27.762/2015/29 και Κύρια: *Kfv.I.35.364/2017/*, απάτη ΦΠΑ στο πλαίσιο του δανεισμού εργαζομένων: *Budapest Administrative and Labour Court*: K.32.717/2018/38 και Κύρια: *Kfv.I.35.677/2019/7*, απάτη ΦΠΑ στο πλαίσιο της ΠΕ: *Miskolc Administrative and Labour Court*: 10.K.27.283/2019/38 και Κύρια: *Kfv.I.35.105/2020/9* (και Κύρια: *Kfv.I.35.061/2020/9* και *Kfv.I.35.013/2020/9* που εκδόθηκαν σε ανάλογες υποθέσεις), απάτη ΦΠΑ στο πλαίσιο του λιανικού εμπορίου φρούτων και λαχανικών: *Budapest-Capital Regional Court*: 54.K.701.401/2020/13 και Κύρια: *Kfv.I.35.087/2021/6*- σε υπόθεση GDPR: Κύρια: *VI.39.029/2020/14*- σε υπόθεση καρτέλ: *Kf.VI.39.029/2020/14*- σε υπόθεση καρτέλ: *Kf.VI.39.029/2020/14*: Κύρια: *Kf.IV.37.468/2019/17*.

⁸² Βλέπε επίσης Κύρια: *Kfv.I.35.662/2019/10* που εκδόθηκε σε ανάλογη περίπτωση.

χαρακτήρα της διοικητικής διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που αφορούν τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και την κοινοποίησή τους στον/στην θιγόμενο/η φορολογούμενο/η.⁸³ Στη συνέχεια, το Κúria έκρινε ότι οι εξουσίες του ελέγχου καλύπτουν το ζήτημα του κατά πόσον οι διαδικαστικές παρατυπίες που επικαλείται ο προσφεύγων συνιστούν παραβίαση των σχετικών συνταγματικών αρχών, ιδίως του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.⁸⁴ Κατά τον προσδιορισμό των απαιτήσεων που μπορεί να προκύψουν από το τελευταίο θεμελιώδες δικαίωμα, η Κúria εξέτασε τις λεπτομερείς απαιτήσεις του Θεμελιώδους Νόμου, του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, όπως αναπτύχθηκε στη νομολογία του ΕΔΔΑ, και του άρθρου 47, όπως διατυπώθηκε στην απόφαση *Glencore*.⁸⁵ Βάσει αυτών, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η παροχή πρόσβασης στον φορολογούμενο στα αποδεικτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν δεν συνεπάγεται ότι - όπως απαιτεί το δίκαιο της ΕΕ - δόθηκε στους διαδίκους επαρκώς η ευκαιρία να αμφισβητήσουν τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία στην παράλληλη ποινική δίκη.⁸⁶

Στην υπόθεση Kfv.I.35.364/2017/3,⁸⁷ η Κúria έπρεπε να εφαρμόσει την ερμηνεία του ΔΕΕ σε διαφορετικά πραγματικά περιστατικά. Η διαδικασία δικαστικού ελέγχου κινήθηκε για να αμφισβητηθεί η χρήση αποδεικτικών στοιχείων κατά τη διοικητική διαδικασία από τη φορολογική αρχή. Τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία αποκτήθηκαν με μυστικά μέσα σε παράλληλη ποινική διαδικασία, αλλά δεν συμπεριλήφθηκαν στο φάκελο της υπόθεσης και δεν χρησιμοποιήθηκαν για να στηρίξουν την απόφαση της φορολογικής αρχής.⁸⁸ Η Κúria επανέλαβε την προηγούμενη θέση της ότι η συλλογή αποδεικτικών στοιχείων με τέτοιες μεθόδους μπορεί να εμποδίσει το δικαίωμα αποτελεσματικής δικαστικής προσφυγής. Επιπλέον, μόνο ο έλεγχος της νομιμότητας των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων από το ποινικό δικαστήριο στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας μπορεί να εγγυηθεί την επαρκή τήρηση των σχετικών προτύπων άσκησης των θεμελιωδών δικαιωμάτων.⁸⁹ Επεσήμανε ότι - όπως προβλέπεται από την ουγγρική νομοθεσία - ο έλεγχος από το δικαστήριο που δικάζει στη διοικητική υπόθεση, το οποίο δεν διαθέτει τις απαραίτητες εξουσίες, όπως αυτές καθορίζονται στη νομολογία του ΔΕΕ, δεν μπορεί να αντικαταστήσει τον έλεγχο των αποδεικτικών στοιχείων σε *inter partes* διαδικασία από το ποινικό δικαστήριο που επιλαμβάνεται της παράλληλης υπόθεσης.⁹⁰

Η ερμηνεία του άρθρου 47 που καθορίστηκε στην υπόθεση *WebMindLicences* εφαρμόστηκε επίσης σε πρόσφατη υπόθεση καρτέλ για τις δημόσιες συμβάσεις. Η έρευνα για το καρτέλ είχε τόσο ποινικό όσο και διοικητικό σκέλος, και ο προσφεύγων αμφισβήτησε βάσει της ΕΕ, της ΕΣΔΑ και του ουγγρικού συνταγματικού δικαίου τη χρήση στη δεύτερη διαδικασία αποδεικτικών στοιχείων που είχαν συλλεχθεί κατά την πρώτη διαδικασία με τη χρήση μυστικών μέσων. Η εφαρμογή της απόφασης του ΔΕΕ δεν ήταν απλή, διότι η ποινική διαδικασία, κατά την οποία τα εν λόγω αποδεικτικά στοιχεία συλλέχθηκαν και υποβλήθηκαν σε έλεγχο από δικαστήριο, διεξήχθη κατά των

⁸³ Κúria: I.35.706/2019/9, παρ. 33.

⁸⁴ ό.π. παρ. 34.

⁸⁵ ό.π. παρ. 35-36.

⁸⁶ ό.π. παρ. 41. Βλέπε περαιτέρω Κúria: Kfv.I.35.442/2020/6 όπου η Κúria διαπίστωσε την παραβίαση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη βάσει της απόφασης στην υπόθεση *Glencore*, του Θεμελιώδους Νόμου και της ΕΣΔΑ.

⁸⁷ Βλέπε επίσης Κúria: Kfv.I.35.310/2017/5, Kfv.V.35.349/2017/3, Kfv.VI.35.285/2017/5 και Kfv.VI.35.311/2017/6 που εκδόθηκαν σε ανάλογες περιπτώσεις.

⁸⁸ Βλέπε επίσης Κúria: Kfv.I.35.244/2017/8.

⁸⁹ Κúria: I.35.364/2017/3, παρ. 43.

⁹⁰ ό.π. παρ. 45.

εμπλεκόμενων φυσικών προσώπων. Ωστόσο, η έρευνα για το καρτέλ εξέτασε τη συμπεριφορά των εν λόγω φυσικών προσώπων καθώς και των εταιρειών που συμμετείχαν στο φερόμενο καρτέλ. Οι εταιρείες δεν ήταν διάδικοι στην ποινική διαδικασία όπου θα μπορούσαν να αμφισβητήσουν ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου τα αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία χρησιμοποίησε η αρχή ανταγωνισμού εναντίον τους όταν διαπίστωσε την ευθύνη τους στη σύμπραξη. Η πρωτοβάθμια απόφαση⁹¹ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η υπόθεση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ. Παρ' όλα αυτά, υποστήριξε ότι το εφαρμοστέο επίπεδο προστασίας δεν μπορεί να είναι χαμηλότερο από εκείνο που ισχύει σε περιπτώσεις όπου εφαρμόζεται ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, και έτσι προχώρησε στην εφαρμογή της σχετικής νομολογίας του ΔΕΕ. Διαπίστωσε ότι η χρήση των αποδεικτικών στοιχείων από την αρχή ανταγωνισμού ήταν νόμιμη και ήταν συμβατή με τις αρχές που καθιέρωσε το ΔΕΕ.

Η τελική απόφαση του Κύρια, η οποία δέχθηκε, σε αντίθεση με το πρωτοβάθμιο δικαστήριο, ότι η υπόθεση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ και του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ,⁹² προέβη σε προσεκτική ανάλυση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη και των δικαιωμάτων υπεράσπισης, όπως ερμηνεύτηκαν από το ΔΕΕ στην υπόθεση *WebMindLicences*. Ωστόσο, έδωσε επίσης μεγάλη προσοχή στη σχετική πρακτική του ουγγρικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, η οποία οδήγησε το Κύρια στην αμφιλεγόμενη διάκριση - που υποτίθεται ότι βασίζεται στην ουγγρική συνταγματική νομολογία - ότι οι εταιρείες και άλλα νομικά πρόσωπα μπορούν να απολαύουν του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, των δικαιωμάτων υπεράσπισης και του δικαιώματος ακρόασης, αλλά δεν μπορούν να θεωρηθούν υποκείμενα του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή και άλλων δικαιωμάτων προστασίας της ιδιωτικής ζωής.⁹³ Το τελευταίο αυτό σημείο αποδείχθηκε κρίσιμο, καθώς το Κύρια το επικαλέστηκε στην τελική του ερμηνεία των εφαρμοστέων απαιτήσεων του άρθρου 47.⁹⁴

Το Κύρια διαπίστωσε κατ' αρχάς ότι η συλλογή των αποδεικτικών στοιχείων είχε πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τους εφαρμοστέους νομικούς κανόνες και σημείωσε ότι το ποινικό δικαστήριο εξέτασε σε *inter partes* διαδικασία τη νομιμότητα των εν λόγω αποδεικτικών στοιχείων, όπως απαιτεί η απόφαση του ΔΕΕ.⁹⁵ Ωστόσο, όσον αφορά το ερώτημα κατά πόσον οι εταιρείες που ερευνήθηκαν για το καρτέλ θα έπρεπε να είχαν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν στην επανεξέταση των αποδεικτικών στοιχείων ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου, το Κύρια -επικαλούμενο την προαναφερθείσα διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων προστασίας της ιδιωτικής ζωής φυσικών και νομικών προσώπων- έκρινε ότι το δικαίωμα αμφισβήτησης των συλλεχθέντων αποδεικτικών στοιχείων δεν πρέπει να παρέχεται σε κάθε πρόσωπο της υπόθεσης.⁹⁶ Ειδικότερα, δεν χρειάζεται να διασφαλιστεί για τις εταιρείες που εμπλέκονται στο καρτέλ το δικαίωμα να αμφισβητούν στην ποινική δίκη τα αποδεικτικά στοιχεία που συλλέγονται στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας που έχει κινηθεί παράλληλα με την έρευνα για το καρτέλ. Η επανεξέταση των αποδεικτικών στοιχείων ενώπιον του δικαστηρίου που κατασχέθηκαν στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας διασφάλιζε την

⁹¹ Περιφερειακό δικαστήριο της Βουδαπέστης: 13.K.700.024/2018/43.

⁹² Kfv.IV.37.468/2019/17, ανωτέρω υπό 60, σκέψεις 59-60 (παρά το γεγονός ότι η ουγγρική Αρχή Ανταγωνισμού υποστήριξε στις παρατηρήσεις της ότι η υπόθεση δεν εγείρει την εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ).

⁹³ ό.π., παράγραφοι 55-57.

⁹⁴ Βλ. ό.π. παρ. 65-67.

⁹⁵ ό.π.

⁹⁶ ό.π., παρ. 70.

προστασία του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, και δεδομένου ότι οι εταιρείες και άλλα νομικά πρόσωπα δεν έχουν ιδιωτική σφαίρα και δικαιώματα ιδιωτικής ζωής, δεν υπήρχε καμία απαίτηση από το νόμο να τους επιτραπεί να αμφισβητήσουν τα αποδεικτικά στοιχεία στην ποινική δίκη.⁹⁷

Η κρίση της Κύρια είναι αμφιλεγόμενη. Αν και είχε ως στόχο να ακολουθήσει όσο το δυνατόν πιο πιστά τη νομολογία του ΔΕΕ, το σκεπτικό της που παρέχεται στις συγκεκριμένες περιστάσεις της υπόθεσης φαίνεται να αποκλίνει από τις απαιτήσεις του ΔΕΕ για το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή, όπως ερμηνεύονται από το ΔΕΕ. Η αποφασιστική διάκριση μεταξύ των δικαιωμάτων ιδιωτικής ζωής φυσικών και νομικών προσώπων, την οποία η Κύρια θεωρείται ότι εισήγαγε επειδή η πλήρης εφαρμογή των *WebMindLicenses* ήταν αδύνατη στο πλαίσιο παράλληλων ποινικών και διοικητικών ερευνών για μια εικαζόμενη σύμπραξη, δεν εγκρίνεται από την επικρατούσα ερμηνεία του ΔΕΕ. Η γενικά συνεργάσιμη Κύρια θα έπρεπε να είχε παραπέμψει την υπόθεση στο ΔΕΕ για καθοδήγηση].

Δημοσιεύθηκε στο: Varju, M. & Papp M. (2023). *An Opportunity Seized or Lost? The Application of Article 47 of the Charter by Hungarian Courts*. Στο: Bonelli, M. et al. (eds.), *Article 47 of the EU Charter and Effective Judicial Protection*. Τόμος 2. Hart Publishing.

Υπόθεση C-147/22, *Központi Nyomozó Főügyészség (Terhelt 5)*, EU:C:2023:790

Περιγραφή της υπόθεσης

Η ποινική διαδικασία ασκήθηκε κατά του κατηγορουμένου (*terhelt αριθ. 5*), ο οποίος είχε αυστριακή υπηκοότητα, από τις ουγγρικές εισαγγελικές αρχές για αδικήματα διαφθοράς, για τα οποία είχε ήδη ασκηθεί ποινική δίωξη στην Αυστρία. Η αυστριακή διαδικασία διακόπηκε με διάταξη της αρχής δίωξης οικονομικού εγκλήματος και διαφθοράς.

Στην αυστριακή διαδικασία, ο κατηγορούμενος δεν εξετάστηκε ως ύποπτος, διότι τα ερευνητικά μέτρα που ελήφθησαν για τον εντοπισμό του απέβησαν άκαρπα. Η αυστριακή εισαγγελική αρχή αποφάσισε να διακόψει την προδικαστική έρευνα με την αιτιολογία ότι, με βάση τα αποτελέσματα των ερευνών που είχαν διεξαχθεί μέχρι τότε από τις αυστριακές, τις βρετανικές και τις ουγγρικές αρχές, η συνέχιση της ποινικής διαδικασίας δεν δικαιολογούνταν.

Η απόφαση διακοπής αναθεωρήθηκε επανειλημμένα. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις για τη συνέχιση της διαδικασίας δεν πληρούνταν ποτέ. Ειδικότερα, η διαφθορά που καταγγέλθηκε στον κατηγορούμενο είχε παραγραφεί σύμφωνα με το αυστριακό δίκαιο.

Οι ουγγρικές εισαγγελικές αρχές άσκησαν δίωξη κατά του κατηγορουμένου ενώπιον του πρωτοβάθμιου ουγγρικού δικαστηρίου. Ωστόσο, το δικαστήριο αποφάσισε να θέσει τέρμα στη διαδικασία. Έκρινε ότι, δεδομένου ότι τα εν λόγω εγκλήματα διαφθοράς ήταν πανομοιότυπα με εκείνα που είχαν ήδη διερευνηθεί στην Αυστρία, η αρχή *ne bis in idem* απέκλειε την ποινική διαδικασία στην Ουγγαρία.

Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο ανέτρεψε την απόφαση και έστειλε την υπόθεση πίσω στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκρινε ότι η αυστριακή απόφαση διακοπής δεν μπορεί να θεωρηθεί οριστική απόφαση κατά την έννοια της αρχής *ne bis in idem*, όπως αναγνωρίζεται στο άρθρο 50 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και στο σχετικό άρθρο 54 της Σύμβασης εφαρμογής της Συνθήκης Schengen. Ειδικότερα, δεν μπορεί να διαπιστωθεί ότι η

---

⁹⁷ ό.π., παράγραφοι 67-72.

αυστριακή απόφαση βασίστηκε σε επαρκώς λεπτομερή και πλήρη εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων, δεδομένου ότι οι αυστριακές αρχές ανέκριναν μόνο δύο υπόπτους και ο κατηγορούμενος δεν ήταν μεταξύ αυτών.

Στο πλαίσιο της νέας διαδικασίας, το πρωτοβάθμιο ουγγρικό δικαστήριο απευθύνθηκε στο ΔΕΕ με αίτηση προδικαστικής απόφασης ζητώντας την ερμηνεία της αρχής *ne bis in idem*. Ήθελε να μάθει αν η αρχή αυτή εφαρμόζεται σε περιπτώσεις κατά τις οποίες η αθωωτική απόφαση που ελήφθη για την ίδια αξιόποινη πράξη σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ προέρχεται από την εισαγγελική αρχή και όχι από δικαστήριο και βασίζεται στη διαπίστωση ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι ο κατηγορούμενος είχε πράγματι διαπράξει το αδίκημα. Ερωτήθηκε επίσης αν μια απόφαση παύσης της ποινικής διαδικασίας, η οποία μπορεί να ανατραπεί από την εισαγγελική αρχή κατά τη διακριτική της ευχέρεια, εφόσον πληρούνται οι νόμιμες προϋποθέσεις, μπορεί να θεωρηθεί ως οριστική απόφαση σε ποινική υπόθεση, λαμβάνοντας επίσης υπόψη ότι τα αποδεικτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν στην υπόθεση ήταν ελλιπή.

Η απόφαση του ΔΕΕ

Το ΔΕΕ αποφάσισε να συνδράμει το πρωτοβάθμιο εθνικό δικαστήριο με την ακόλουθη ερμηνεία της αρχής *ne bis in idem*, και ιδίως με τη συνιστώσα ότι για την εφαρμογή της πρέπει να έχει προηγηθεί οριστική απόφαση.

Η απαίτηση για την έκδοση οριστικής ποινικής απόφασης ερμηνεύτηκε ότι περιλαμβάνει δύο προϋποθέσεις: η περαιτέρω δίωξη "παύει οριστικά" στην υπόθεση και η απόφαση εκδόθηκε μετά από "έρευνα της ουσίας της υπόθεσης".

Όσον αφορά την πρώτη προϋπόθεση ("οριστική παύση"), το ΔΕΕ έκρινε ότι

29 *Εν προκειμένω, κατ' αρχάς, όσον αφορά την προϋπόθεση του οριστικού αποκλεισμού περαιτέρω δίωξης, πρέπει να ληφθεί υπόψη, υπό το φως των περιστάσεων που αναφέρονται στις δύο πρώτες περιπτώσεις που αναφέρονται στη σκέψη 25 ανωτέρω, ότι, σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, πρώτον, το άρθρο 54 της Συνθήκης Schengen εφαρμόζεται επίσης στις αποφάσεις αρχής αρμόδιας για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην οικεία εθνική έννομη τάξη, όπως η εισαγγελία, με τις οποίες παύει οριστικά η ποινική διαδικασία σε κράτος μέλος χωρίς την επιβολή ποινής, και μολονότι οι αποφάσεις αυτές εκδίδονται χωρίς τη συμμετοχή δικαστηρίου και δεν έχουν τη μορφή απόφασης. Δεύτερον, η απαίτηση αυτή πρέπει να εκτιμάται με βάση το δίκαιο του συμβαλλόμενου κράτους που έλαβε την εν λόγω ποινική απόφαση και να διασφαλίζει ότι η εν λόγω απόφαση παρέχει, στο κράτος αυτό, την προστασία που παρέχει η αρχή *ne bis in idem* (βλ. συναφείς αποφάσεις της 22ας Δεκεμβρίου 2008, *Turanský*, C491/07-, EU:C:2008:768, σκέψεις 35 και 36, και της 29ης Ιουνίου 2016, *Kossowski*, C486/14-, EU:C:2016:483, σκέψεις 35 και 39 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).*

30 *Στο πλαίσιο αυτό, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει επίσης ότι το γεγονός ότι, σύμφωνα με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, η ποινική διαδικασία που περατώθηκε με αθωωτική απόφαση μπορεί να ανοίξει εκ νέου σε περίπτωση "νέων ή νεοανακυψάντων γεγονότων", όπως είναι τα νέα αποδεικτικά στοιχεία, αυτό δεν μπορεί να θέσει υπό αμφισβήτηση τον οριστικό χαρακτήρα της απόφασης αυτής, δεδομένου ότι δεν αποκλείει οριστικά την περαιτέρω δίωξη, υπό την προϋπόθεση ότι η δυνατότητα αυτή της επανέναρξης, αν δεν συνιστά "έκτακτο ένδικο μέσο", συνεπάγεται πάντως την κατ' εξαίρεση άσκηση χωριστής διαδικασίας βάσει διαφορετικών αποδεικτικών στοιχείων και όχι την απλή συνέχιση διαδικασίας που έχει ήδη περατωθεί (βλ. προς τούτο, απόφαση της 5ης Ιουνίου 2014, *M*, C398/12-, EU:C:2014:1057, σκέψεις 37 έως 40).*

31 Εν προκειμένω, υπό το πρίσμα της νομολογίας αυτής, το γεγονός ότι το αυστριακό δίκαιο προβλέπει, πρώτον, στο άρθρο 193, παράγραφος 2, σημείο 2, του StPO, τη συνέχιση της διαδικασίας που έχει περατωθεί μετά την έκδοση αθωωτικής αποφάσεως υπό αυστηρές προϋποθέσεις, δηλαδή όταν "προκύπτουν ή εμφανίζονται νέα γεγονότα ή στοιχεία, τα οποία, μόνα τους ή σε συνδυασμό με άλλα αποτελέσματα της διαδικασίας, φαίνεται να δικαιολογούν την καταδίκη του/της κατηγορουμένου/ης", δεν μπορεί να αμφισβητήσει τον οριστικό χαρακτήρα της αποφάσεως αυτής.

32 Το ίδιο ισχύει, δεύτερον, για την άλλη δυνατότητα συνέχισης της διαδικασίας που προβλέπει το αυστριακό δίκαιο, η οποία επίσης είναι αυστηρά περιορισμένη, δηλαδή όταν, σύμφωνα με το άρθρο 193, παράγραφος 2, σημείο 1, του StPO, "ο/η κατηγορούμενος/η δεν ανακρίθηκε για το αδίκημα αυτό ... και δεν του/της επιβλήθηκε κανένας περιορισμός ως προς αυτό".

33 Η δυνατότητα αυτή, αν δεν αποτελεί "έκτακτο ένδικο μέσο", συνεπάγεται, υπό το πρίσμα της διπλής προϋπόθεσης στην οποία υπόκειται, την κατ' εξαίρεση κίνηση χωριστής διαδικασίας και όχι την απλή συνέχιση της διαδικασίας που έχει ήδη περατωθεί, με σκοπό την επανεξέταση της αθωωτικής απόφασης υπό το φως των δηλώσεων του κατηγορουμένου σε περίπτωση που αυτός θα μπορούσε να ανακριθεί στη συνέχεια. Εξάλλου, πρέπει να σημειωθεί ότι, στην υπόθεση της κύριας δίκης, η δυνατότητα αυτή δεν ήταν ανοικτή για την εισαγγελία μετά την έκδοση της αθωωτικής αποφάσεως, δεδομένου ότι είναι κοινώς αποδεκτό ότι, μολονότι ο κατηγορούμενος δεν ανακρίθηκε, ασκήθηκε εντούτοις εναντίον του "περιορισμός" υπό τη μορφή ερευνητικού μέτρου με σκοπό τον εντοπισμό του, το οποίο αποδείχθηκε ανεπιτυχές.

34 Ο αυστηρά περιορισμένος και εξαιρετικός χαρακτήρας αυτών των δυνατοτήτων συνέχισης μιας διαδικασίας που είχε ήδη περατωθεί ενισχύεται περαιτέρω από το γεγονός ότι, σύμφωνα με το άρθρο 193, παράγραφος 2, του StPO, η επανάληψη της διαδικασίας δεν είναι, σε κάθε περίπτωση, δυνατή εάν, εν τω μεταξύ, η αξιόποινη πράξη έχει παραγραφεί. Αυτό συνέβη εν προκειμένω, αφού είναι κοινός τόπος ότι, τουλάχιστον από το 2015, η παραγραφή του αδικήματος άρχισε να ισχύει, δηλαδή λίγους μήνες μετά την έκδοση της αθωωτικής απόφασης, τον Νοέμβριο του 2014.

35 Εξάλλου, το γεγονός και μόνο, στο οποίο αναφέρεται το αιτούν δικαστήριο στο δεύτερο ερώτημά του, ότι, σύμφωνα με το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο, υπάρχουν δυνατότητες επανέναρξης της διαδικασίας που είχε προηγουμένως περατωθεί, στο μέτρο που το αδίκημα δεν έχει ακόμη παραγραφεί, αλλά ότι, εν προκειμένω, η εισαγγελία δεν έκανε χρήση αυτών των δυνατοτήτων πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω παραγραφής, δεν είναι ικανό να θέσει υπό αμφισβήτηση τον οριστικό χαρακτήρα της αποφάσεως περί περατώσεως της διαδικασίας, όταν η περαιτέρω δίωξη δεν έχει οριστικά παραγραφεί.

36 Δεδομένου ότι οι εξαιρετικές αυτές δυνατότητες για τη συνέχιση της διαδικασίας που έχει προηγουμένως διακοπεί, όπως αυτές ορίζονται αυστηρά από το άρθρο 193, παράγραφος 2, του StPO, δεν είναι ικανές να θίξουν τον οριστικό χαρακτήρα της απόφασης περί διακοπής της διαδικασίας που ελήφθη βάσει του άρθρου 190 του StPO, η απόφαση της εισαγγελίας να μην κάνει χρήση της μίας ή της άλλης από τις δυνατότητες αυτές για τον λόγο ότι δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις γι' αυτό δεν μπορεί επίσης να θέσει υπό αμφισβήτηση τον οριστικό χαρακτήρα της απόφασης αυτής.

37 Εξάλλου, στις γραπτές παρατηρήσεις της, η Αυστριακή Κυβέρνηση, παραπέμποντας στη νομολογία του Oberster Gerichtshof (Ανώτατο Δικαστήριο της Αυστρίας) και σε αυστριακά ακαδημαϊκά συγγράμματα, υποστήριξε ότι, κατά το αυστριακό δίκαιο, εφόσον η απόφαση της εισαγγελίας για τη διακοπή της διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 190 του StPO "δεν μπορεί να προσβληθεί με τακτική προσφυγή, παράγει από τη στιγμή της εκδόσεώς της τα αποτελέσματα απόφασης που είναι τελεσίδικη, τόσο από ουσιαστική όσο και από δικονομική άποψη". Μεταξύ των αποτελεσμάτων της, η εν λόγω κυβέρνηση

αναφέρεται στο λεγόμενο αποτέλεσμα αποκλεισμού ("Sperrwirkung") που απορρέει από μια τέτοια απόφαση, σύμφωνα με την αρχή *ne bis in idem*, έναντι όλων των αρχών των άλλων κρατών μελών, υπό την προϋπόθεση ότι η απόφαση αυτή ελήφθη κατόπιν προηγούμενης εξέτασης της ουσίας και εκτίμησης της ουσίας του αδικήματος για το οποίο ο/η κατηγορούμενος/η είναι ύποπτος/η.

38 Προκύπτει ότι οι περιστάσεις που αναφέρονται στις δύο πρώτες περιπτώσεις που αναφέρονται στη σκέψη 25 ανωτέρω δεν είναι τέτοιες που να θέτουν υπό αμφισβήτηση το γεγονός ότι, εν προκειμένω, πληρούται η προϋπόθεση, που αναφέρεται στη σκέψη 28 ανωτέρω, ότι η περαιτέρω δίωξη πρέπει να έχει "παύσει οριστικά".

Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση ("έρευνα της ουσίας της υπόθεσης"), το ΔΕΕ έκρινε ότι υπό τις ιδιαίτερες συνθήκες της υπόθεσης (οι δικαστικές αρχές ενός κράτους μέλους αμφέβαλαν ότι οι αρχές ενός άλλου κράτους μέλους είχαν κάνει σωστά τη δουλειά τους) πρέπει να εφαρμοστούν οι αρχές της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών και η αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης. Η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης συνεπάγεται ότι οι αρχές ενός κράτους μέλους αποδέχονται κατ' όνομα την τελική απόφαση που ελήφθη στο άλλο κράτος μέλος. Η αρχή αυτή μπορεί να παρακαμφθεί μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, για παράδειγμα όταν της ποινικής απόφασης δεν προηγήθηκε πραγματική έρευνα ή εκτίμηση της ποινικής ευθύνης.

Κατά την εκτίμηση του ΔΕΕ, οι περιστάσεις της αυστριακής απόφασης παύσης της δίωξης καθιστούσαν σαφές ότι είχε διεξαχθεί λεπτομερής έρευνα. Η παράλειψη συνέντευξης του κατηγορουμένου δεν μπορεί, από μόνη της, να δικαιολογήσει το συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε λεπτομερής έρευνα. Λαμβάνοντας υπόψη την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, οι επιλογές των ουγγρικών εισαγγελικών αρχών είναι περιορισμένες:

55 Αντιθέτως, ο σκοπός αυτός και οι αρχές αυτές απαγορεύουν στην εισαγγελία του δεύτερου κράτους μέλους, όταν προτίθεται να ασκήσει ποινική δίωξη κατά προσώπου που έχει ήδη διωχθεί και το οποίο, κατόπιν έρευνας, έχει αθωωθεί τελεσίδικα για τις ίδιες πράξεις σε ένα άλλο κράτος μέλος, να προβεί σε λεπτομερή εξέταση της έρευνας αυτής προκειμένου να διαπιστώσει, μονομερώς, αν αυτή είναι επαρκώς λεπτομερής υπό το πρίσμα του δικαίου του πρώτου κράτους μέλους.

56 Επιπλέον, όταν η εισαγγελία του δεύτερου κράτους μέλους έχει σοβαρές και συγκεκριμένες αμφιβολίες ως προς τη διεξοδικότητα ή την επαρκώς λεπτομερή φύση της έρευνας που διεξήγαγε η εισαγγελία του πρώτου κράτους μέλους, υπό το πρίσμα των πραγματικών περιστατικών και των αποδεικτικών στοιχείων που είχε στη διάθεσή της η εν λόγω εισαγγελία κατά τον χρόνο της έρευνας ή που θα μπορούσε πράγματι να έχει στη διάθεσή της, λαμβάνοντας τα μέτρα έρευνας που ευλόγως απαιτούνται υπό το πρίσμα των περιστάσεων της υπόθεσης, η εν λόγω εισαγγελία θα πρέπει να απευθυνθεί στην εισαγγελία του πρώτου κράτους μέλους προκειμένου να ζητήσει τη συνδρομή της, ιδίως όσον αφορά το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο και τους λόγους της αθωωτικής απόφασης που ελήφθη κατόπιν της εν λόγω έρευνας, προσφεύγοντας, για παράδειγμα, στον μηχανισμό συνεργασίας που προβλέπεται για τον σκοπό αυτό στο άρθρο 57 της ΣΕΕ.

Το πρωτοβάθμιο ουγγρικό δικαστήριο μπορεί να εξετάσει τις ακόλουθες επιλογές:

58 Ωστόσο, μολονότι τα πραγματικά περιστατικά που υπενθυμίζονται στις σκέψεις 47 έως 50 της παρούσας αποφάσεως, στο μέτρο που διαπιστώνονται, τείνουν να επιβεβαιώσουν ότι η έρευνα που διενεργήθηκε στο πρώτο κράτος μέλος δεν στερείται προδήλως λεπτομερειών, παραμένει γεγονός ότι, όπως παρατήρησε, κατ' ουσίαν, και ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 66 των προτάσεών του, εναπόκειται, εν τέλει, στο αιτούν δικαστήριο που πρέπει να αποφασίσει στην προκειμένη περίπτωση αν εφαρμόζεται η

αρχή *ne bis in idem*, να αξιολογήσει τη λεπτομερή φύση της έρευνας υπό το πρίσμα όλων των σχετικών αποδεικτικών στοιχείων εν προκειμένω.

59 Στο πλαίσιο αυτής της συνολικής εκτιμήσεως, όπως έχει ήδη επισημανθεί στη σκέψη 51 της παρούσας αποφάσεως, το αιτούν δικαστήριο μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να λάβει υπόψη, μεταξύ άλλων συναφών στοιχείων που υποδηλώνουν ότι η έρευνα που διεξήχθη στο πρώτο κράτος μέλος δεν ήταν εμπεριστατωμένη, το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος δεν ανακρίθηκε ως ύποπτος.

Αρχές της μεθοδολογίας δικαστικής κατάρτισης

Συγγραφέας: Iliana Boycheva, νομική αναλύτρια, CSD

Συνοπτική παρουσίαση. Η εκπαίδευση των επαγγελματιών του τομέα της δικαιοσύνης στο δίκαιο της ΕΕ αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για την ακριβή και συνεπή εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ από τα κράτη μέλη. Μετά από αξιοσημείωτες προόδους από την έναρξη της [ευρωπαϊκής στρατηγικής για τη δικαστική εκπαίδευση για την περίοδο 2011-2020](#), η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δρομολόγησε μια ολοκληρωμένη δέσμη μέτρων για τη δικαστική εκπαίδευση. Αυτή η ολοκληρωμένη δέσμη μέτρων, που αποσκοπεί στον εκσυγχρονισμό της δικαιοσύνης και εγκρίθηκε στις 2 Δεκεμβρίου 2020, περιλαμβάνει μια [νέα ευρωπαϊκή στρατηγική δικαστικής εκπαίδευσης που εκτείνεται από το 2021 έως το 2024](#). Σε αυτό το πλαίσιο, η παροχή επικαιροποιημένης, στοχευμένης και συναφούς εκπαίδευσης σε ευρωπαίους/ες εκπαιδευτές/ριες για τους/τις επαγγελματίες του νομικού κλάδου αναδεικνύεται ως επιτακτική ανάγκη για την ποιοτική διεξαγωγή δικαστικών διαδικασιών σχετικά με το δίκαιο της ΕΕ σε ευρύτερο βαθμό.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται η σύγχρονη μεθοδολογία εκπαίδευσης δικαστικών λειτουργών, με έμφαση στις σύγχρονες, μαθητοκεντρικές μεθόδους εκπαίδευσης και τη σύνδεσή τους με τα κατάλληλα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα. Στόχος του είναι να σας βοηθήσει να επιλέξετε τον καλύτερο τύπο υλικού για το θέμα της εκπαίδευσής σας!

Οι εκπαιδευτές/ριες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τις πληροφορίες που περιέχονται σε αυτό το κεφάλαιο για να αποφασίσουν πώς να μεταδώσουν αποτελεσματικά τις γνώσεις στα εκπαιδευόμενα άτομα, με βάση την καθοδήγηση από κορυφαίους ευρωπαϊκούς παρόχους εκπαίδευσης για δικαστικούς λειτουργούς. Λόγω της θεματολογίας, απευθύνεται αποκλειστικά σε εκπαιδευτές/ριες.

Συνδεδεμένες ενότητες

Ενότητα 5 - Οργάνωση και παροχή εκπαίδευσης

Περιεχόμενο κεφαλαίου

- Πηγές
- Συμμετοχική μέθοδος εκπαίδευσης
- Μέθοδοι εκπαίδευσης κατάλληλες για εκπαίδευση δικαστικών λειτουργών
- Ταξινόμηση Bloom για αποτελεσματική μάθηση

Πηγές

Πολυάριθμες πηγές παρουσιάζουν ποικίλες ιδέες σχετικά με τις μεθόδους εκπαίδευσης των δικηγόρων. Μεταξύ των πιο ολοκληρωμένων εργαλείων είναι το [εγχειρίδιο του Ευρωπαϊκού Δικτύου Κατάρτισης Δικαστών \(EJTN\) για τη μεθοδολογία εκπαίδευσης δικαστικών λειτουργιών](#), το οποίο αναγνωρίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και μεταφράστηκε σε όλες τις γλώσσες της ΕΕ. Το Εγχειρίδιο χρησιμεύει για να βοηθήσει σημερινούς/ες και μελλοντικούς/ες διοργανωτές/ριες και διαχειριστές/ριες δικαστικής εκπαίδευσης, προσφέροντας ένα σταθερό εννοιολογικό πλαίσιο σχεδιασμού για ολοκληρωμένα προγράμματα εκπαίδευσης και μια βαθιά κατανόηση των σύγχρονων μεθοδολογιών εκπαίδευσης δικαστικών λειτουργιών.

Άλλες πηγές που μπορεί να είναι χρήσιμες για παρόχους εκπαίδευσης είναι: Οι καλές πρακτικές εκπαίδευσης δικαστικών λειτουργιών στην Ευρωπαϊκή [Πύλη για την ηλεκτρονική δικαιοσύνη](#), το [Εγχειρίδιο εξ αποστάσεως εκπαίδευσης του EJTN 2020](#) και οι [κατευθυντήριες γραμμές του EJTN για την αξιολόγηση των πρακτικών εκπαίδευσης των δικαστικών λειτουργιών](#).

Συμμετοχική μέθοδος εκπαίδευσης

Υπάρχουν διάφορες μέθοδοι εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτές/ριες πρέπει να επιλέξουν τις κατάλληλες για συγκεκριμένες μορφές (σεμινάρια, συνέδρια, διαδικτυακά σεμινάρια), περιεχόμενο (θέματα που σχετίζονται με το δίκαιο, δεοντολογία) και ομάδες-στόχους (αρχική, προχωρημένη εκπαίδευση).

Η μέθοδος της συμμετοχικής εκπαίδευσης είναι προτιμότερη, καθώς η αρχιτεκτονική της ευνοεί την προσωπική ανάπτυξη και ανακάλυψη, δίνοντας έμφαση στην εφαρμογή της δικαστικής γνώσης και όχι στην απλή συσσώρευση γνώσεων. Αξιοποιεί την κριτική σκέψη, αμφισβητεί τις βαθιά ριζωμένες αξίες και προτρέπει σε επαναξιολόγηση των επαγγελματικών προσανατολισμών και συμπεριφορών.

Η μεθοδολογία αυτή, που χαρακτηρίζεται από τον μαθητοκεντρικό, εμπειριοκεντρικό και συχνά ανοικτό χαρακτήρα της, λειτουργεί μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά πλαίσια. Ως εκ τούτου, οι αποτελεσματικές πρακτικές μπορεί να διαφέρουν από χώρα σε χώρα, ευνοώντας συγκεκριμένες μεθόδους εκπαίδευσης σε ένα πλαίσιο έναντι άλλων σε άλλο.

Η βασική ιδέα είναι ότι οι ενήλικες μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά όταν εμπλέκονται ενεργά. Η παρακολούθηση μιας εκπαιδευτικής εκδήλωσης δεν είναι συνώνυμη με τη συμμετοχή σε αυτήν. Πραγματική συμμετοχή σημαίνει ενεργή συμμετοχή. Οι βασικές αρχές στην παροχή εκπαίδευσης ενηλίκων περιλαμβάνουν την αιτιολόγηση της συνάφειας της μάθησης, τη χρήση προσωπικών εμπειριών, τη διαμόρφωση της μάθησης ως επίλυση προβλημάτων, την έμφαση στην άμεση αξία και την εμπλοκή των εκπαιδευομένων σε ενεργό προβληματισμό και συζήτηση.

Για περαιτέρω ανάγνωση

[Training of Justice Professionals and Training Practices.](#)

Μέθοδοι εκπαίδευσης κατάλληλες για δικαστική εκπαίδευση

1. Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming)

Η ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming) είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται από ομάδες επαγγελματιών για τη δημιουργία ιδεών σε έναν συγκεκριμένο τομέα ενδιαφέροντος. Το βασικό πλεονέκτημά της έγκειται στην ενεργό συμμετοχή των συμμετεχόντων από την αρχή της συνεδρίασης. Χρησιμοποιώντας κανόνες που ενθαρρύνουν την ανεμπόδιστη σκέψη, τα άτομα μπορούν να εξερευνήσουν ελεύθερα νέες σκέψεις και έννοιες.

Πώς λειτουργεί: Οι συμμετέχοντες/ουσες ενθαρρύνονται να προτείνουν ιδέες ή λύσεις σε δύσκολα προβλήματα. Ο/Η εκπαιδευτής/ρια καταγράφει όλες τις προτάσεις σε ένα flipchart χωρίς καμία κριτική. Μόνο αφού καταγραφούν όλες οι ιδέες γίνεται ανάλυση, κατηγοριοποίηση και συζήτηση σχετικά με την καταλληλότητά τους.

2. Μέθοδος της Χιονοστιβάδας (Pyramiding)

Η μέθοδος χρησιμοποιείται για την ενίσχυση της μάθησης και την προώθηση της συνεργασίας για νέες ιδέες. Προωθεί τη δημιουργικότητα, διευκολύνει την ανταλλαγή γνώσεων και ενεργοποιεί τους/τις συμμετέχοντες/ουσες. Το μόνο που χρειάζεται είναι ένα ευρύχωρο δωμάτιο για την εργασία μικρών ομάδων και υλικά (όπως flipcharts, πίνακες ή χαρτί) για την αποτύπωση των ιδεών. Ένας έμπειρος/η συντονιστής/ρια μπορεί να ενθαρρύνει αποτελεσματικά τη συνεργατική ομαδική εργασία.

Πώς λειτουργεί: Οι συμμετέχοντες/ουσες θα πρέπει να εργαστούν μόνοι/ες τους, στη συνέχεια σε ζευγάρια, στη συνέχεια σε ομάδες των τεσσάρων, στη συνέχεια σε ομάδες των οκτώ. Τα καθήκοντα των συμμετεχόντων μπορεί να είναι: να απαντήσουν σε μια συγκεκριμένη ερώτηση, να απαριθμήσουν λέξεις-κλειδιά που σχετίζονται με ένα θέμα και να συμφωνήσουν ή να διαφωνήσουν με μια συγκεκριμένη ιδέα. Ο/Η εκπαιδευτής/ρια καλεί έναν/μία εκπρόσωπο από κάθε ομάδα να παρουσιάσει τα αποτελέσματα των συζητήσεων στους/στις άλλες ομάδες, παρουσιάζοντας τα συμπεράσματά τους σε φύλλα flipchart. Οι εκπαιδευόμενοι/ες χρειάζονται σαφείς οδηγίες. Αυτή η τεχνική απαιτεί μια συνεδρία ανατροφοδότησης στην ολομέλεια.

3. Ασκήσεις εξοικείωσης (Icebreakers)

Οι ασκήσεις εξοικείωσης είναι σύντομες ασκήσεις που χρησιμοποιούνται στην αρχή μιας εκπαιδευτικής εκδήλωσης για να βοηθήσουν τους/τις συμμετέχοντες/ουσες να εξοικειωθούν πριν από την έναρξη της κύριας συνεδρίας. Οι δραστηριότητες αυτές όχι μόνο διευκολύνουν τις συστάσεις αλλά επιτρέπουν επίσης στον/στην εκπαιδευτή/ρια να αξιολογήσει τη δυναμική της ομάδας. Ορισμένα icebreakers έχουν σχεδιαστεί για να διασπάσουν τις υπάρχουσες ομάδες και να ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των συμμετεχόντων.

Παραδείγματα

Ποιος/α είναι:: Οι συμμετέχοντες/ουσες γράφουν κάτι για τον εαυτό τους που πιστεύουν ότι τα άλλα άτομα δεν γνωρίζουν. Ο/Η αρχηγός διαβάζει αυτά τα χαρτάκια και οι υπόλοιποι/ες μαντεύουν ποιος/α έγραψε το καθένα, οδηγώντας σε εκπληκτικές αποκαλύψεις.

Κοινός τόπος: Σε μικρές ομάδες, οι συμμετέχοντες/ουσες εντοπίζουν έξι κοινά σημεία μεταξύ τους και στη συνέχεια μοιράζονται τα ευρήματα αυτά με την ευρύτερη ομάδα.

4. Παρουσιάσεις

Ο συνδυασμός των παρουσιάσεων με την ομαδική εργασία αποτελεί αποτελεσματική μέθοδο εκπαίδευσης στη δικαστική εκπαίδευση, προωθώντας την απόκτηση νέων γνώσεων. Για την

ενίσχυση των μαθησιακών αποτελεσμάτων, είναι ζωτικής σημασίας να διατίθεται άφθονος χρόνος για ομαδικές ή ατομικές συζητήσεις αμέσως μετά τις παρουσιάσεις. Αυτό επιτρέπει την αποσαφήνιση ασαφειών ή συγχύσεων και αποτρέπει τον κίνδυνο μιας αποκλειστικά διδακτικής διδασκαλίας, εξασφαλίζοντας μια πιο ελκυστική και συμμετοχική μαθησιακή εμπειρία.

Λίστα ελέγχου για έναν/μία καλό/ή παρουσιαστή/ρια: Μπορεί να ακουστεί ο/η ομιλητής/ρια στο πίσω μέρος της αίθουσας; Χρησιμοποιήθηκε συνεχώς η οπτική επαφή για να διευκολυνθεί η συμμετοχή του ακροατηρίου; Χρησιμοποιήθηκαν κατάλληλα τα οπτικοακουστικά μέσα; Ήταν ορατό από όλα τα σημεία της αίθουσας οποιοδήποτε υλικό γραμμένο σε πίνακες ή προβεβλημένο από τους βιντεοπροβολείς; Χρησιμοποίησε ο/η εκπαιδευτής/ρια τα κατάλληλα έντυπα;

5. Συζήτηση

Οι συζητήσεις στη δικαστική εκπαίδευση ωθούν τους/τις συμμετέχοντες/ουσες να εξάγουν συμπεράσματα μέσω της συλλογιστικής τους όταν τους υποβάλλονται υποθετικές ερωτήσεις. Οι πρωταρχικοί στόχοι είναι η τόνωση της κριτικής σκέψης και του συλλογισμού. Δεν υπάρχει προκαθορισμένη σωστή απάντηση από την πλευρά του/της εκπαιδευτή/ριας. Αντιθέτως, η υποθετική ερώτηση χρησιμεύει ως μηχανισμός για να επεξεργαστούν οι εκπαιδευόμενοι/ες τις ιδέες και να καταλήξουν, ανεξάρτητα, σε ένα συμπέρασμα. Μετά από μια επιτυχημένη συνεδρία συζήτησης, κάθε συμμετέχον άτομο θα υιοθετήσει μια θέση επί του θέματος, είτε οικειοθελώς είτε καθοδηγούμενο από τη διαδικασία.

Πώς λειτουργεί: Οι συμμετέχοντες/ουσες σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης, είτε στην αρχική είτε σε συνεχή εκπαίδευση, ενθαρρύνονται να αναλάβουν τους ρόλους δικαστών, συνηγόρων ή εισαγγελέων. Η συμμετοχή σε συζητήσεις από αυτές τις οπτικές γωνίες επιτρέπει συζητήσεις για κρίσιμα ζητήματα.

Οι συζητήσεις εξυπηρετούν διπλό σκοπό: πέρα από την προώθηση λελογισμένων επιχειρημάτων και ορθής συλλογιστικής στην αρχική εκπαίδευση, βοηθούν επίσης στην τελειοποίηση της διαμόρφωσης των εννοιών και των λογικών κινήτρων στη διαδικασία συλλογισμού. Ο διαχωρισμός των συμμετεχόντων/ουσών σε δύο ομάδες, όπου η καθεμία παρουσιάζει επιχειρήματα υπέρ και κατά ενός συγκεκριμένου θέματος, διασφαλίζει τη λογική συνέπεια και την πραγματολογική ακρίβεια στη διαμόρφωση των θέσεων. Η διδακτική σημασία αυτών των συζητήσεων έγκειται στην εστίαση του/της εκπαιδευτή/ριας στην ανάπτυξη της εννοιολογικής πλαισίωσης και της λογικής συλλογιστικής.

6. Προσομοίωση ακρόασης και ασκήσεις ρόλων (role-playing)

Το παιχνίδι ρόλων αναθέτει συγκεκριμένους ρόλους σε μια ομάδα ή υποομάδα (π.χ. εισαγγελέας, συνήγορος υπεράσπισης, δικαστήριο ή αστυνομικός, δράστης, μάρτυρας, θύμα) για να εκτελέσουν καθήκοντα, όπως ένα πρόβλημα αμφισβήτησης, από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Αυτή η μέθοδος, χρησιμοποιώντας το παιχνίδι ρόλων ή την προσομοίωση μιας δικαστικής διαμάχης (mooting), εισάγει πρακτική εφαρμογή στα μαθήματα, είτε επικυρώνοντας τη θεωρία είτε επιτρέποντας στους/στις εκπαιδευόμενους/ες να εφαρμόσουν όσα έχουν μάθει για να ελέγξουν την αποτελεσματικότητά τους. Αυτή η τεχνική προσφέρει πολλά πλεονεκτήματα, προωθώντας τη συνεργατική ομαδική εργασία, τη διαμόρφωση στρατηγικής, την υλοποίηση ρεαλιστικών σεναρίων και τη ζωντανή απόδοση νοήματος.

Συμβουλές: Τα επιμέρους καθήκοντα πρέπει να είναι συγκεκριμένα. Η προσεκτική ενημέρωση είναι απαραίτητη. Απαιτούνται ρεαλιστικά χρονικά όρια και ο καταμερισμός των καθηκόντων πρέπει να είναι δίκαιος. Ο ρόλος του/της εκπαιδευτή/ριας πρέπει να αποσαφηνιστεί.

7. Πρακτικές επιδείξεις

Η μέθοδος αυτή είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στην πολυτομεακή εκπαίδευση, επιτρέποντας στους/στις δικηγόρους να διευρύνουν σημαντικά τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους σε μη νομικά ή μη δικαστικά θέματα με αποτελεσματικό και διαρκή τρόπο.

Στην εκπαίδευση με βάση τις δεξιότητες, όταν χρησιμοποιείται η μέθοδος επίδειξης, ο/η εκπαιδευτής/ ρια δείχνει βήμα προς βήμα τις λογικές διαδικασίες για την εκτέλεση της εργασίας, τις αρχές που ισχύουν και κάθε σχετική πληροφορία.

8. Επίλυση προβλημάτων: τα επτά βήματα της ανάλυσης προβλημάτων

Η επίλυση προβλημάτων αποσκοπεί στον εντοπισμό, την ανάλυση και την αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Η προσέγγιση της επίλυσης προβλημάτων μπορεί να διαφέρει ανάλογα με το συγκεκριμένο ζήτημα και μπορεί να εφαρμοστεί στο πλαίσιο ομάδων εργασίας ή μέσω ανεπίσημων συζητήσεων.

Μια οργανωμένη προσέγγιση επτά βημάτων διευκολύνει σημαντικά τη διαδικασία ανάλυσης ενός προβλήματος ή μιας περίπτωσης, ενισχύοντας τα μαθησιακά οφέλη: 1. **Ενδελεχής ανάγνωση:** Κατανόηση της υπόθεσης με προσεκτική ανάγνωση και καταγραφή σημειώσεων. 2. **Καθορισμός του κεντρικού ζητήματος:** Προσδιορισμός και διαχωρισμός των κύριων προβλημάτων από τα λιγότερο σημαντικά. 3. **Επισκόπηση των λειτουργικών περιοχών:** Εξέταση συναφών προβλημάτων σε διάφορους λειτουργικούς τομείς (π.χ. μάρκετινγκ, χρηματοοικονομικά) για τον εντοπισμό υποκείμενων ζητημάτων, 4. **Δικαστικό πλαίσιο:** Καθορισμός των σημαντικών νομικών πλαισίων και κανονισμών, 5. **Προσδιορισμός περιορισμών:** Προσδιορισμός των περιορισμών που ενδέχεται να περιορίζουν τις διαθέσιμες λύσεις, 6. **Εναλλακτική παραγωγή:** Συγκέντρωση όλων των σχετικών εναλλακτικών λύσεων για την αντιμετώπιση των εντοπισμένων προβλημάτων. 7. **Επιλογή καλύτερης εναλλακτικής λύσης:** Αξιολόγηση κάθε εναλλακτικής λύσης με βάση τις διαθέσιμες πληροφορίες για την επίτευξη της κατάλληλης λύσης.

Ακολουθώντας αυτά τα βήματα θα πρέπει να οδηγηθείτε σε μια καλά μελετημένη λύση για την υπόθεση!

Για περισσότερες πληροφορίες βλ: Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. European Judicial Training Network, [EJTN Handbook on Judicial Training Methodology in Europe](#), 2016.

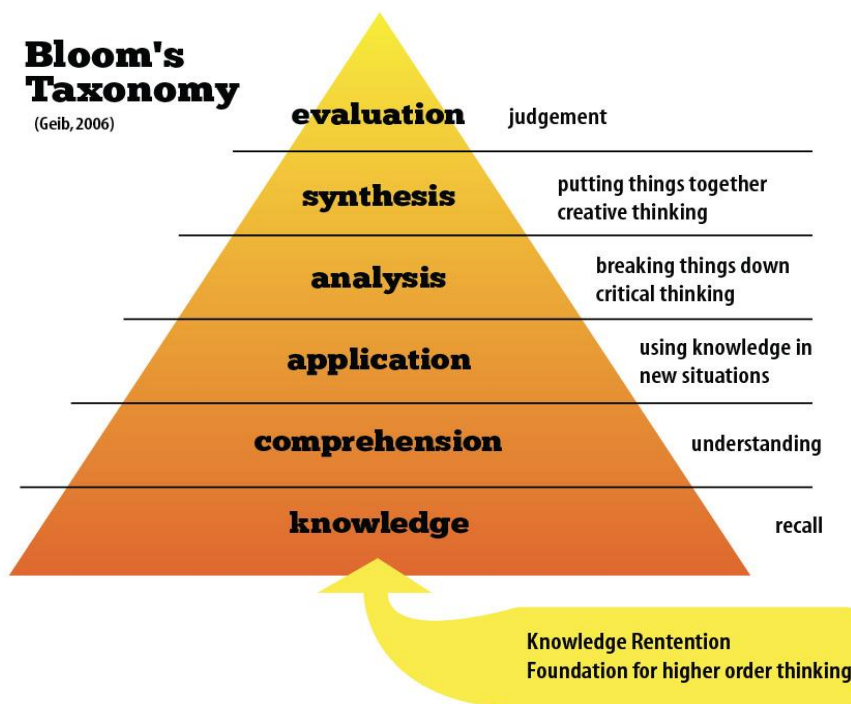
Ταξινόμηση του Bloom για την αποτελεσματική μάθηση

Η Ταξινόμηση του Bloom είναι μια ταξινόμηση των διαφόρων αποτελεσμάτων και δεξιοτήτων που θέτουν οι εκπαιδευτικοί στους/στις μαθητές/ριες τους (μαθησιακά αποτελέσματα). Η ταξινόμηση προτάθηκε το 1956 από τον Benjamin Bloom, εκπαιδευτικό ψυχολόγο στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο, και χρησιμοποιείται ευρέως ακόμη και σήμερα.

Σύμφωνα με την αρχική ταξινόμηση του Bloom, οι εκπαιδευτικοί στόχοι μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- Η **γνώση** περιλαμβάνει την ανάκληση συγκεκριμένων και καθολικών στοιχείων, την ανάκληση μεθόδων και διαδικασιών ή την ανάκληση ενός προτύπου, μιας δομής ή ενός περιβάλλοντος.
- Η **κατανόηση** αναφέρεται σε ένα είδος κατανόησης ή σύλληψης, έτσι ώστε το άτομο να γνωρίζει τι περιλαμβάνεται στην επικοινωνία και να μπορεί να χρησιμοποιήσει το υλικό ή την ιδέα που μεταφέρεται, χωρίς απαραίτητα να το συσχετίζει με άλλο υλικό ή να βλέπει τις πλήρεις συνέπειές του.
- Η **εφαρμογή** αναφέρεται στη υπαγωγή των αφηρημένων εννοιών σε συγκεκριμένες και συγκεκριμένες καταστάσεις.
- Η **ανάλυση** αντιπροσωπεύει τη διάσπαση μιας επικοινωνίας στα συστατικά στοιχεία ή μέρη της, έτσι ώστε να καθίσταται σαφής η σχετική ιεραρχία των ιδεών και/ή να γίνονται σαφείς οι σχέσεις μεταξύ των ιδεών που εκφράζονται.
- Η **σύνθεση** περιλαμβάνει τη συνένωση στοιχείων και μερών ώστε να σχηματίζεται ένα σύνολο.
- Η **αξιολόγηση** δημιουργεί κρίσεις σχετικά με την αξία του υλικού και των μεθόδων για συγκεκριμένους σκοπούς.

Σχήμα 2 Η αρχική ταξινόμηση του Bloom

Σχήμα 3 - Ταξινόμηση του Bloom

Η ταξινομία του Bloom αναθεωρήθηκε το 2001. Η αναθεωρημένη ταξινόμηση εστιάζει στις "λέξεις δράσης" για να δώσει έμφαση στις έξι γνωστικές διαδικασίες μάθησης με τις οποίες οι στοχαστές συναντούν και εργάζονται με τις προσλαμβάνουσες γνώσεις. Σε αυτές περιλαμβάνονται:

- **Μνημόνευση** (αναγνώριση, ανάκληση),

- **Κατανόηση** (ερμηνεία, παραδειγματισμός, ταξινόμηση, σύνοψη, δημιουργία συμπερασμάτων, σύγκριση, εξήγηση),
- **Εφαρμογή** (εκτέλεση, υλοποίηση),
- **Ανάλυση** (διαφοροποίηση, οργάνωση, απόδοση),
- **Αξιολόγηση** (έλεγχος, κριτική),
- **Δημιουργία** (γένεση μιας ιδέας, σχεδιασμός, παραγωγή).

Στην αναθεωρημένη ταξινόμηση, η γνώση αποτελεί τη βάση αυτών των έξι γνωστικών διαδικασιών. Ωστόσο, σύμφωνα με τους συγγραφείς της, η ίδια η γνώση ταξινομείται σε διαφορετικούς τύπους, ως εξής:

- **Γνώση των γεγονότων** (γνώση της ορολογίας, γνώση συγκεκριμένων λεπτομερειών και στοιχείων),
- **Εννοιολογική γνώση** (γνώση ταξινομήσεων και κατηγοριών, γνώση αρχών και γενικεύσεων, γνώση θεωριών, μοντέλων και δομών),
- **Διαδικαστική γνώση** (γνώση των ειδικών δεξιοτήτων με βάση το αντικείμενο και αλγορίθμων, γνώση των ειδικών τεχνικών και μεθόδων, γνώση των κριτηρίων για τον προσδιορισμό του πότε πρέπει να χρησιμοποιούνται οι κατάλληλες διαδικασίες),
- **Μεταγνωστική γνώση** (στρατηγική γνώση, γνώση σχετικά με τα γνωστικά καθήκοντα, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης γνώσης του πλαισίου και των προϋποθέσεων, αυτογνωσία).

Για περαιτέρω ανάγνωση

Mary Forehand, [Bloom's taxonomy - Emerging Perspectives on Learning, Teaching and Technology](#), University of Georgia, 2010.

Πίνακας 1 - Αντιστοίχιση των μαθησιακών στόχων με τις μεθόδους εκπαίδευσης

Μαθησιακός στόχος	Διαδικασίες μάθησης ενηλίκων	Μέθοδος εκπαίδευσης
Γνώση	Πολλαπλές προοπτικές	Ανταλλαγή ιδεών (Brainstorming), Διαδραστική διάλεξη, Ατομική μελέτη, Ομαδική εργασία- μικρές ομάδες και ζεύγη, Ηλεκτρονική μάθηση
Κατανόηση	Χρήση προηγούμενων γνώσεων για την ενσωμάτωση νέων γνώσεων	Ασκήσεις, Μέθοδος της Χιονοστιβάδας,

		Ομαδική εργασία: μικρές ομάδες και ζεύγη, Συζητήσεις/ αμφισβητήσεις, Ερωτήσεις, Μικτή μάθηση
Εφαρμογή	Επίλυση προβλημάτων	Μελέτη περίπτωσης, Παιχνίδι ρόλων- προσομοίωση δικαστικής διαμάχης (moot courts), Επίλυση προβλημάτων βιωματικές ασκήσεις
Ανάλυση	Οργάνωση ιδεών σε νέα πλαίσια	Αναλύσεις περιπτώσεων, Προσομοιώσεις, Συζητήσεις
Σύνθεση	Κριτικός προβληματισμός για τη δημιουργία νέων ιδεών	Ομάδα εργασίας, Ατομικές ή ομαδικές εργασίες
Αξιολόγηση	Αυτό- προσανατολισμός	Αυτοαξιολόγηση; Εργασία, Έργα ανεξάρτητης μελέτης